

Міністерство культури України
Одеська національна наукова бібліотека

*До 100-річчя подій
Української революції
1917–1921 років*

КОЛИ КРИВАВИВСЬ І ХИТАВСЯ СВІТ

***УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТОРИ
НА СТОРІНКАХ ОДЕСЬКОЇ ПРЕСИ
ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917–1919 РОКІВ***

Біобібліографічний довідник

Упорядник
Л.М.Бур'ян

Одеса
2019

УДК 016:[070(477.74-25)“1917/1919”:B21.161.2’06.09
Б91

Пропоноване читачам видання – біобібліографічний довідник, що коротко висвітлює життя та діяльність українських літераторів, які були учасниками подій Української революції 1917–1921 років та друкувалися на сторінках одеських періодичних видань того часу.

Видання розраховане на науковців, літературознавців, працівників бібліотек, учителів-гуманітаріїв та широкий загаль читачів.

Науковий керівник
та автор вступної статті
С. А. Гальченко,
кандидат філологічних наук,
заступник директора з наукової та видавничої діяльності
Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України,
заслужений працівник культури України

Відповідальна за випуск
І. О. Бірюкова,
генеральний директор ОННБ

Редактор
І. С. Шелестович

© ОННБ, 2019
© Бур'ян Л. М., упорядкування, 2019
© Гальченко С. А., вступ. ст., 2019
© Музичко О. Є., вступ. ст., 2019
© Свістунова І. М., обкладинка, 2019

ВІД УПОРЯДНИКА

Одеська національна наукова бібліотека є однією з провідних книгозбірень України, сховищем повного репертуару національного друку загальнодержавного значення. Фонд бібліотеки нині налічує понад 5 млн документів. Серед них – унікальна колекція періодичних видань, зокрема часів національних змагань 1917–1921 років, які є цінним джерелом для наукових досліджень.

На виконання Указу Президента України № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років» Одеська національна наукова бібліотека підготувала до видання біобібліографічний довідник «Коли кривавивсь і хитався світ. Українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років».

Українські літератори брали активну участь у подіях Української революції 1917–1921 років. В Одесі більшість їх об'єдналася навколо редакції газети «Вільне життя»: тут працювали Гр. Чупринка, Галина Комарівна, І. Липа, Дм. Бузько, В. Мурський, М. Слабченко, І. Луценко, В. Буряченко, Юх. Грищенко, В. Піснячевський. Вони ділилися творчими задумами, читали нові твори, обговорювали поточні події. Свої думки, бачення, підтримку одностудців, критичні зауваження, своє ставлення до того, що відбувалося, вони відобразили на шпальтах «Вільного життя», «Боротьби», «Українського слова» та інших одеських періодичних видань. Поруч з ними працювали інші автори – поети, оповідачі, публіцисти, яких покликали до пера жадання змін, любов до України. У довідник включено також матеріали про Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка та Б. Д. Грінченка, які звичайно ж не могли бути учасниками тих буремних подій, але їхні твори публікувалися у періодиці тих часів.

Добір матеріалу для довідника провадився за фондами Одеської національної наукової бібліотеки. При перегляді періодичних видань 1917–1919 років (до приходу до влади біль-

шовиків) упорядник надавав перевагу україномовним виданням. Вибірково досліджувалися російськомовні періодичні видання, зокрема «Одесские новости», «Одесский листок», «Вечерние одесские новости» та ін.

Певні складнощі виникли з ідентифікацією авторів публікацій. Деякі з них користувалися багатьма псевдонімами, і літературознавці й досі сперечаються щодо їх розшифрування. Так, наприклад, В. М. Заруба (історик, доктор історичних наук) вважає, що псевдоніми Отаман, Професор Шпонька, Причепка належали М. Є. Слабченку, але відомий одеський літературний слідопит і краєзнавець Г. Д. Зленко вважав це сумнівним і доводив, що псевдонім Отаман належав І. Луценку. Упорядник віддав перевагу гіпотезі Г. Д. Зленка і статті з підписом «Отаман» включив до переліку публікацій І. Луценка.

Біобібліографічний матеріал розташовано в хронологічному (в рамках року – в алфавітному) порядку та описано за чинними правилами. Упорядник вважав за потрібне включити у довідник також інформацію про статті, що були знищені цензурою. Розкриттю змісту окремих статей допоможуть анотації, подані у квадратних дужках. Орієнтуватись у матеріалі допоможуть покажчики – імен, псевдонімів та криптонімів, абревіатур і скорочень, періодичних видань, джерел. Псевдоніми та криптоніми впорядковані в алфавітному порядку. У межах кожної літери спочатку йдуть криптоніми, потім скорочені прізвища та псевдоніми і власне псевдоніми.

Видання розраховане на науковців, літературознавців, викладачів вишів, краєзнавців і бібліотечних працівників, учителів-гуманітаріїв.

Упорядник висловлює подяку за допомогу, консультації співробітникам відділів ОННБ: редакційного, рідкісних видань та рукописів, мистецтв, краєзнавства «Одесика», всім причетним до появи цього видання.

Лариса Бур'ян,

завідувач науково-бібліографічного відділу ОННБ, заслужений працівник культури України

ЛОЦІЯ З МИНУЛОГО В МАЙБУТНЄ

Сьогодні поява біобібліографічного довідника «Коли кривавивсь і хитався світ. Українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років» (упорядник – Лариса Бур'ян) – цього унікального видання, підготовленого Одеською національною науковою бібліотекою, яке присвячується 100-річчю Української революції 1917–1921 років, – для мене як літературного джерелознавця, текстолога й архівіста є явищем досить рідкісним, адже ми, дослідники, не маючи прямого доступу до першоджерел, отримуємо ключ до розкриття ще багатьох таємниць нашої історії, які ніколи не лежать на поверхні, хоча тепер і не зберігаються за сімома печатками спецхранів.

Це видання побудоване на унікальних періодичних виданнях, майже недоступних не лише для широкого загалу, а й навіть для вузького кола дослідників. Із власного досвіду знаю, як нелегко було віднаходити й репродукувати тексти з українських газет 1919–1920-х років («Трудова громада», «Народна воля», «Вісті ВУЦВК», «Селянська правда» і т.д.). Адже навіть за наявності оцифрованого, але не завжди повного і якісно скопійованого матеріалу доводилося йти до газетних відділів бібліотек і звертатися до оригіналів. І добре, коли у твоїх руках побували вже бібліографічні покажчики – лоції для твоїх архівно-бібліотечних мандрівок. Тоді вже ти майже на коні – набагато легше прямувати до визначеної мети.

За майже півстолітню роботу з першоджерелами, переважно з архівами, я завжди побожно ставився до бібліографів, які, на думку деяких вчених-теоретиків літератури, відігравали всього-навсього допоміжну роль у проведенні фундаментальних досліджень. Ще донедавна і текстологія вважалася допоміжною дисципліною літературознавства, але археологія була визнаною автономною історичною наукою. Виявляти, описувати, досліджувати і публікувати тексти української класики (Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка і аж до початку ХХІ ст.) – це і є етапи академічної текстологічної науки, основне завдання якої – подати науково перевірені тексти.

Не уявляю своєї роботи як дослідника спадщини Тараса Шевченка без бібліографічної шевченкіани, у творенні якої наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. ст. найвагоміший внесок було зроблено Михайлом Комаровим, патріотичним духом якого наповнена Оде-

ська бібліотека, яка має у своєму фонді і його унікальне зібрання книжок і періодики.

Чи варто хвалити сонце за те, що воно світить і гріє, чи землю, що вона плодоносить і утримує людство, але сказати добре слово про хлібороба чи садівника, які творять основу існування людства, не тільки бажано, а й необхідно для всіх нас, споживачів тепла, світла і плодів земних.

У сучасному огромі літератури з'являється безліч видань різного стибу, які можуть задовольнити різні читацькі уподобання, тобто є література на всі смаки, як кажуть, – від і до. Широкий читацький загал штучно відсторонюється від класичної літератури або вишукує в ній щось таке, що може викликати нездоровий інтерес в обивателя.

Книжкове царство заповнюється здебільшого низькосортним популярним читвом, і лише фундаментальні наукові й публічні бібліотеки зберігають у своїх книгосховищах і давні літературні шедеври, включно з рукописною спадщиною класиків нашої літератури, і дивовижні фоліанти – першоджерела духовної літератури.

У книгосховищах завжди вражають навіть своєю зовнішньою ошатністю багатотомні видання зібрань творів класиків світової літератури переважно минулих століть. На корінцях іноді золотом написано ім'я автора, назва книжки, номер тому. Але малоформатні видання, а також газети й журнали, не творять красивого інтер'єру, бо їм призначено зберігатися в горизонтальному стані. Наведу такий приклад. В одному книгосховищі Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються дві особисті бібліотеки-колекції – Івана Франка і Юрія Меженка. Франко дбав про свою книгозбірню, вкладав у неї не лише свої скромні статки, але й любов. М'які обкладинки заміняв твердими, ставив не лише підпис власника, а часто залишав на сторінках свої помітки, а на маргінесах – іноді й свої поетичні твори. Мініатюрні книжечки й брошури іноді зшивалися в конволют із кількох одиниць зберігання, але з обов'язковою їх атрибуцією. А поруч із бібліотекою Івана Франка на кількох стелажах розміщено унікальну колекцію шевченкіани відомого українського бібліографа, книгознавця і літературного критика Юрія Олексійовича Меженка (1892–1969), яку він почав збирати ще в 1911 році. Понад 15 000 одиниць колекції – це і прижиттєві видання творів Шевченка («Кобзар» 1844 року, «Новые стихотворения Пушкина и Шевченки» 1859 року, Лейпциг), мініатюрне женецьке видання «Кобзаря» 1859 року на цигарко-

вому папері, а також рідкісні видання «Кобзаря», зокрема надруковане М. Драгомановим у 1881 році у Женеві, яке збереглося лише у двох примірниках (у зібранні Ю. Меженка та в Британській бібліотеці). А ще в цій колекції – численні видання творів Шевченка, журнали і газети з публікаціями про митця, його оригінальний офорт, листівки, плакати, афіші, запрошення, твори образотворчого мистецтва: портрети, репродукції з оригінальних творів, ілюстрації до видань, листівки, поштові марки і навіть статуетки, медалі тощо. Усе це щедрий даритель особисто передав до Інституту літератури ще в 1962 році, і нині сумлінні бібліографи готують до друку каталог цієї колекції. До речі, вже з'явилися друком перші два томи наукового опису бібліотеки І. Франка, триває робота над підготовкою чергових томів.

Найтепліші спогади мої про мого земляка із сусіднього села Потік, Миронівського району, Київської області, Григорія Зленка – письменника і літературознавця, а найголовніше для мене – бібліографа. У зленківських Потоках перебував і малював Шевченко, учителював Степан Васильченко. Із численних публікацій Григорія Дем'яновича особливий інтерес у мене викликали його бібліографічні розшуки, хоча надзвичайно цікавими були і літературо- і книгознавчі відкриття. Його фундаментальні бібліографічні покажчики «Леся Українка в Одесі», «Іван Франко в Одесі», «Степан Петрович Ковганюк», «Михайло Єлисейович Слабченко» та інші дають ключ до першоджерел, без яких неможливі наукові дослідження. У 2000 році я одержав від Г. Зленка авторський примірник першого видання Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації українців: «Перші українські видавництва Одеси: матеріали до книгознавчого словника» / відп. ред. Я. Ісаєвич. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 24 с. – (Бібліографія українознавства. Бюлетень Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації українців; вип. 3). У цьому виданні було систематизовано інформацію про надруковану продукцію видавництв Одеси в період українських визвольних змагань 1917–1921 рр. Зачаровували навіть назви видавництв Південної Пальміри: «Українське слово», «Народній стяг», «Селянська самоосвіта», «Українська книжка».

Про видавниче товариство «Селянська самоосвіта» Г. Зленко писав: «Могутня хвиля національно-визвольних змагань в Україні 1917–19 років впала на майже не готове до них село. Треба було пробуджувати його політичну, соціально-економічну, культурну спроможність, будувати нове життя – в першу чергу за допомогою

преси й книги. Одне за одним народжуються українські періодичні видання, постають видавничі заклади.

В Одесі група ентузіастів заснувала видавниче товариство «Селянська самоосвіта», яке мало власну друкарню і користувалося послугами інших поліграфічних закладів міста. Воно стало випускати щотижневу селянську газету «Наше село», її перший номер вийшов 26 травня 1918 року¹.

Водночас видавниче товариство «Селянська самоосвіта» налагодило випуск додатків до «Нашого села» у вигляді книжечок кишенькового формату. Вже у першому номері тижневика (на обгортці) сповіщалося: «До цього числа додається книжечка В. Доманицького “Про життя Тараса Шевченка”». А далі зауважувалося: «До газети як додатки будуть даватись твори кращих українських письменників та вчених, по одній книжечці до кожного числа»².

Я завжди з величезним захопленням вивчав рідкісні праці українських учених-бібліографів, часто непомітних подвижників нашої науки і культури, які фіксували все те, що не повинно було піти у небуття. Згадані лише кілька імен – І. Франка, М. Комарова, Ю. Меженка і Г. Зленка – мають розширювати і доповнювати споживачі дорогоцінної інформації. І в минулому, і в сьогоденні були, є і будуть подвижники цієї, здавалось, малопомітної, але надзвичайно важливої галузі науки – бібліографії. І кожне нове видання – це вагомий внесок у нашу національну культуру. Із одного з найсвятіших храмів книги – Одеської національної наукової бібліотеки – з’являється у світ видання, яке дасть нашим дослідникам не один ключ (а для декого, можливо, й золотий ключ) до нових відкриттів.

Сергій Гальченко,

кандидат філологічних наук,
заступник директора з наукової та
видавничої діяльності Інституту літератури
імені Т. Г. Шевченка НАН України,
заслужений працівник культури України

---

¹ Зленко Г. Перші українські видавництва Одеси: матеріали до книгознав. слов. Львів, 2000. С. 15–16.

² Там само.

ОДЕСА ЗА БУРЕМНОЇ ДОБИ

На початку 1917 року Одеса була одним з найзаселеніших, економічно та культурно розвинених міст Російської імперії, своєрідною столицею Півдня. Ціла низка національних спільнот міста розглядали його як свій форпост, як один із «П'ємонтів»¹ національного відродження. В уявленні сучасників одесити переважно поставали як оптимістичні, підприємливі, іронічні, тобто люди, здатні витримувати випробування долі. У 1917–1920 рр. одеситам не вперше довелося зіткнутися з кризовими явищами. До того були Кримська, Російсько-японська війни, події революції 1905 року, початкова фаза Першої світової війни. Усі ці події, хоч і дещо опосередковано, Одеса відчула на собі як соціально-економічно, так і на персональному рівні. Але попри цей гарт події 1917–1920 років стали справжнім переломом в історії Одеси і розрубали життя усіх одеситів на «до» та «після». Далеко не усі фізично пережили цей час, інші були змушені виїхати з Одеси назавжди. А ще багатьом з тих, хто залишився в Одесі, пригадали діяльність у той час не на боці комуністів – покарали їх за це вже у 1930-х роках. Останнім акордом подій, що почалися у 1917 році, слід вважати відомий одеський «філософський пароплав»² 1922 року. Хоч ця подія стосувалася невеликого кола осіб, вона була глибоко символічною ознакою настання принципово нової доби.

Загальновідомий факт: у буремний революційний період Одеса переживала часи нестабільної влади. А якщо точніше – тут одночасно бувало декілька центрів впливу. Хоч ця ситуація не є унікальною та пояснюється загальною кризою влади в Європі в умовах Світової війни та її відлуння наприкінці 1910-х – на початку 1920-х років, вона має і своє специфічно одеське коріння: важливе стратегічне положення міста, його багатоетнічність, що створювало конкурентне поле. Можна

---

¹ П'ємонт (адміністративна область в Італії) відігравав значну роль в італійському національно-визвольному русі XIX ст. Фактично навколо П'ємонта відбулось об'єднання Італії (1859–1860).

² Висилка з країни кращих представників інтелігенції.

сказати, що в Одесі одночасно відбувалося одразу декілька національних революцій, що вирішували й соціально-економічні завдання, хоча саме національна проблематика, на наше переконання, була пріоритетною: українців (відповідно, Українська революція як частина Великої Української на усій етнічній території України), росіян та євреїв. Процеси національного відродження вплинули, хоч і не так виразно, і на деякі інші національності: на народи Кавказу, поляків, німців. Революція росіян докорінно відрізнялася від революцій упосліджених національностей, особливо українців. Росіяни прагнули єдності території, збереження панівного статусу російської мови. Натомість українці, євреї та інші бажали докорінних, революційних змін. Попри тезу комуністичної історіографії про перевагу соціально-економічних мотивацій у діях учасників цих переламних подій, я вважаю, що саме національні та політичні прагнення були головними.

Часто зміну влад в Одесі порівнюють з калейдоскопом, підкреслюючи хаотичність процесу. Проте цей процес мав свою логіку та закономірності, відображаючи передусім боротьбу низки соціально-економічних, політичних та національних світоглядів. Це аж ніяк не зводилося до оспіваного советським агітпропом протистояння «білих» та «червоних».

Еволюцію влад в Одесі, а відтак і політичної боротьби, можна показати за допомогою такої таблиці:

	Хронологія	Влади
1	Початок березня – серпень 1917 р.	Одеський міський громадський комітет (Тимчасовий уряд та Українська Центральна Рада)
2	Кінець серпня – листопад 1917 р.	Перша демократична міська дума
3	Листопад 1917 р. – кінець січня 1918 р.	Протистояння проросійських і проукраїнських політичних сил: Одеська міська дума, ліві та прибічники Української Народної Республіки
4	Кінець січня – середина березня 1918 р.	Комуністична окупація та терор. «Одеська радянська республіка»

	Хронологія	Влади
5	Середина березня – кінець квітня 1918 р.	Українська Народна Республіка під протекторатом блоку Центральних держав (Німеччина, Австро-Угорщина та ін.). Одеська міська дума та Одеська Українська міська рада
6	Кінець квітня – грудень 1918 р.	Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського під протекторатом блоку Центральних держав
7	Грудень 1918 р. – квітень 1919 р.	Перша реставрація російської влади під французьким протекторатом
8	Квітень – серпень 1919 р.	Режим лівої диктатури та терору
9	Кінець серпня 1919 р. – лютий 1920 р.	Реставрація російського режиму
10	Початок лютого – листопад 1920 р.	Встановлення режиму комуністичної окупації, що тривав до 1991 р. (з перервою у 1941–1944 рр.). Друга хвиля комуністичного терору

Таким чином, бачимо переплетіння міських, місцевих органів влади з тими, що відображали боротьбу за вплив в Одесі політичних сил або з решти України, або зовнішніх.

Найбільш бездарною серед усіх влад Одеси виявилася російська влада А. І. Денікіна, на яку багато одеситів покладали сподівання у другій половині 1919 року. Начальник відділу пропаганди денікінців К. Н. Соколов згадував про перебування в Одесі: «Это приобретение оказалось сомнительного качества. Город, вообще трудно управляемый, благодаря своим специфическим особенностям пестрого населения, Одесса стала совсем невозможна с тех пор, как в ней появились киевские эмигранты и французские войска. Мы так и не справились с этим кипящим котлом всевозможных «сепаратизмов» и интриг, инородческих, иностранных и административных... Связь, вообще слабо работавшая на территории Главного Командования, с Одессой почти вовсе не поддерживалась, и нам только казалось, что мы управляли этим городом, который мы не

смогли снабдить даже топливом и продовольствием. Мы делали из Екатеринодара бессильные жесты, а Одесса жила сама по себе или, вернее, билась в судорогах нездорового политиканства и спекулятивного ажиотажа»¹.

У національно-політичному питанні Одеса була ареною жорсткої боротьби між прихильниками України та Росії, що триває й досі то у «гарячій», то у «холодній» формах. Бачимо прояви демократії та диктатури, що, на мою думку, пояснюється традиційною для Одеси боротьбою між західноєвропейськими демократичними та російськими антидемократичними світоглядами, що проявилось задовго до революції чи не найяскравіше саме в Одесі. Тривалий час Одесою правили чорносотенці (прихильники російського шовінізму та монархізму) руками своїх ставлеників Моїсеева та Пелікана. Власне, арешт під час Лютневої революції Б. Пелікана був своєрідним локальним варіантом зречення Миколи II.

Двічі, у 1917 та 1919 роках, Одеса мала свої «свята демократії» – вибори до міської думи. Ці вибори засвідчили певний коловорот революції: якщо перші вибори усіма учасниками були визнані демократичними, принесли такі нові віяння, як вперше в історії обрання політичних українців, жінок, збільшення кількості євреїв, то вибори наприкінці 1919 року відбувалися в умовах панування у місті знову російських чорносотенців, що сіяли ненависть до всього українського та єврейського і дали відповідний результат.

Суспільство втратило певну статичність, нагадувало розбужений вулик, відбувався постійний плебісцит. Недаремно революції порівнюють з карнавалом, де одні маски змінюють інші. Багато масових заходів того часу мали театралізований вигляд: від похоронів до політичних диспутів. Наприклад, у 1919 році відбулося декілька так званих судів: над Леніним, імператором Вільгельмом, під час яких опоненти висловлювали крайні точки зору і навряд чи знаходили компроміс. Чого тільки не можна було побачити у тогочасній Одесі! Так, у пам'яті учениці Маріїнської гімназії Т. Михайлівської-Цимбал закарбувалися... сотні таджиків з верблюдами вздовж Преображенської².

---

¹ Соколов К. Н. Правление генерала Деникина: из воспоминаний. София, 1921. С. 88–89.

² Михайлівська-Цимбал Т. З військового гнізда. Буенос-Айрес, 1977. С. 69.

Чотири рази Одеса ставала місцем вуличних боїв:

	Період	Сторони конфлікту	Результат
1	30 листопада – 1 грудня 1917 р.	Війська Української Народної Республіки проти Червоної гвардії	Перемога українців
2	14–17 січня 1918 р.	Війська Української Народної Республіки проти окупаційних комуністичних російських військ	Поразка українців
3	18 грудня 1918 р.	Війська Директорії Української Народної Республіки проти проросійських сил	Успішне просування українців зупинене внаслідок дипломатичних маневрів
4	7–8 лютого 1920 р.	Комуністичні війська проти залишків російських військ генерала А. Денікіна	Перемога комуністів

Усі ці протистояння виявили військово-політичні недоліки та слабкості у лавах усіх їх учасників, кожен з яких не мав ресурсів на те, аби узяти владу в свої руки. Попри міфи, що поширюються останнім часом у рамках дивної політики примирення абсолютно взаємовиключних ідеологій (ця політика може завести лише у глухий кут, а натомість єдиною в Україні може бути лише політика дерусифікації та українізації як мовної, так і ментальної), жодних примирень за наслідками цих подій не було. Так, на Куликовому полі українські гайдамаки та червоногвардійці були поховані в окремих могилах.

Значно дестабілізувало ситуацію в Одесі те, що у складі її людності відчутно збільшилася частка непостійного населення (біженці, демобілізовані, поранені і т. п.).

Знала Одеса в цей час і такі ганебні явища, як єврейський погром у квітні 1919 року, вчинений червоними на Великому Фонтані, як фактична заборона української мови російським генералом О. Грішиним-Алмазовим, диктатором Одеси на початку 1919 року, шляхом перетворення її на «факультативний» предмет. Щоправда, нічого нового у цих явищах для Одеси не

було. Усі ці дії «запатентували» російські шовіністи ще у XIX ст. і особливо активно застосовували на початку XX ст. (погром 1905 року, заборона шевченківських свят у 1914 році). Комуністи були єдиною зі сторін, із тих, хто боровся за владу над Одесою, що застосовувала підпільний терор проти своїх противників, які на той час правили Одесою (кінець 1919 – початок 1920 року; однією з жертв комуністичних терористів став син колишнього професора університету О. І. Кірпічнікова Георгій – начальник білогвардійської контррозвідки).

Пізнала Одеса і гіркий досвід сепаратизму, що нині дав такі страшні наслідки: у 1918 році комуністи проголосили Одеську радянську республіку, а у травні 1919 в Одесі вони проголосили Бессарабську радянську республіку у складі комуністичної Росії. Трагічно-символічно, як начебто відродження середньовіччя, виглядала страшна епідемія грипу (іспанки), що забрала життя багатьох одеситів, наприклад, одного з лідерів українців Одеси Омеляна Темницького.

Тим цінніше, що у часи радикалізації одеське життя давало приклади співробітництва, міжнаціональної дружби, спроб порозуміння. Наприклад, під час другого Херсонського Українського губернського з'їзду, що відбувся в Одесі у жовтні 1917 року, начальник Одеської військової округи росіянин Нікандр Маркс виголосив свою промову перед зібранням російською мовою, але розпочав її словами: «Шановна громада!», а завершив: «Хай живе вільна Україна!..» При цьому він зазначив, що «український рух є живою реальною та творчою силою»¹. Лідери українського національного руху послідовно засуджували антисемітизм.

Найбільш уразливою у цю добу карколомних змін була інтелігенція. Йдеться не лише про матеріальні негаразди як наслідок тотальної економічної кризи. Інтелігенти стали об'єктом терору з боку комуністів. У цьому плані найважчими були події червоного терору літа 1919 року. У літературі є спроба зрівняти «червоний» та «білий» терор. Але останній ані за масштабами, ані за методами не можна порівняти з терором, що розгорнули комуністи, головним чином, у будинку на Катерининській площі, прямо за пам'ятником Єкатеріні II, де розташовувалась Одесь-

---

¹ Одесские новости. 1917. 26 окт.

ка «чрезвычайка». І це глибоко символічно, адже і «західники», імператриця Єкатеріна II і Петро I, а ще задовго до них антизахідник Іван Грозний, започаткували і розвинули російську традицію масових кривавих розправ, що, на жаль, була прищеплена і в Україні. Найвідомішим документом епохи, що вийшов з-під пера інтелігента, є знамениті «Окаянные дни» Івана Буніна. Проте хочемо навести тут маловідомий документ, що не менш виразно відбиває той жах, який довелося пережити у страшному 1919 році одеській інтелігенції. Йдеться про лист від 9 серпня 1919 року професора одеського університету Сергія Григоровича Вілінського (спеціаліст з історії російської літератури, прихильно ставився і до української культури, започаткував в університеті та на жіночих курсах викладання курсу історії української літератури, вчитель видатного українського державотворця, науковця А. В. Ніковського) до своїх колег з проханням про допомогу, який він таємно передав з підвалу Одеської ЧК: «3-го июля сего года я был арестован О. Ч. К.¹ как заложник, уже шестую неделю нахожусь под арестом. За это время мне никакого обвинения никто не предъявил, грозила отправка в Киев в концентрационный лагерь заложников (и угроза эта еще не миновала), пришлось испытать целый ряд страданий и моральных и физических. И теперь, пред началом нового семестра, у меня явился тяжелый вопрос: неужели и дальше я буду томиться в тюрьмах и товарищи по Факультету не добьются моего освобождения и оставят меня томиться в Ч. К., теряя работоспособность, жить в крайне негигиенических условиях, быть пищею для блох и вшей? Неужели Факультет, на глазах которого прошло 18 ½ лет моей работы после окончания курса, отнесется равнодушно или канцелярски-формально к страданиям одного из своих членов? Если нет, то я покорнейше прошу при ходатайстве обо мне помнить следующее:

1) О.Ч.К., в сущности, учреждение автономное, где председатель может единолично освобождать арестованных; поэтому ходатайствовать следует не только пред исполкомом С.Р.Д.², но и пред председателем Ч.К. (или заступающим его место);

---

¹ Одесская Чрезвычайная комиссия.

² Совет рабочих депутатов.

2) бумагою ограничиться нельзя, ибо бумаги здесь (за обилием дел) лежат подолгу без ответа: необходимо личное ходатайство представителя Факультета (или Сквуза¹), при чем, если будет обещано освобождение через 2–3 дня, то и на это особенно положиться нельзя, а необходимо или через 2–3 дня повторить ходатайство или, лучше, просить о немедленном освобождении: ведь написание ордера – дело 2–3 минут; сын проф. Мочульского, напр., был освобожден буквально в 5 минут;

3) при ходатайстве необходимо ссылаться на принцип незаменимости меня в работе: думаю, что, как штатный представитель кафедры, я имею на это право; дальнейшее содержание под стражею ведет к уменьшению и утрате работоспособности: ведь, если меня выпустят, мне придется готовить новые курсы, а сил ни физических, ни духовных у меня уже нет; порою впадаю в такое отчаяние, что готов разбить себе голову о стену или выброситься из окна. Кроме того, надо указать, что, будучи членом 2 проф. союзов (университетского и учительского), живя исключительно на личный заработок, не имея ни недвижимости, ни капиталов, я, как пролетарий, в заложники не гожусь; в контр-революционности же меня никто и не обвиняет (пусть обвинят, – сумею доказать противное), и таким образом данных для дальнейшего содержания моего под арестом нет.

4) Если ходатайство пойдет от Сквуза, то очень прошу не соединять и не смешивать моего дела с делом бывш. проф. А. И. Щербакова: его положение другое, ибо ему, как контр-революционеру, грозила смертная казнь и для него заложничество есть мера наказания, а для меня это – бесцельное и беспричинное мучение.

5) Ходатайствовать надо скоро, в самом непродолжительном времени и настойчиво, иначе состоится новая отправка в Киев и, если я попаду в партию отправляемых, то едуци без денег, без теплого платья в чужой город, я поеду на смерть, особенно если явится необходимость репрессий по отношению к заложникам или выпуск их среди зимы.

Еще и еще раз умоляю Факультет принять немедленно все меры к скорейшему моему освобождению. Ссылаться на это

---

¹ Совет комиссаров высших учебных заведений.

мое заявление нельзя, ибо О. Ч. К. сношения с внешним миром не допускаются и заявление, если попадет в Фак-т, то путем не совсем легальным. Хочется верить и надеяться, что Факультет поддержит меня, что представитель его добьется свидеться со мною для сообщения вести об освобождении или, еще лучше, добьется скорого и полного освобождения.

P.S. Нелишним считаю добавить, что, сидя в О. Ч. К., я пропустил назначенный во время моего ареста срок для подачи заявления о желании работать в Советской средней школе и таким образом потерял, не по своей воле, все уроки в средней школе (свыше 3000 р. в месяц): кто возместит мне это? Нельзя ли помочь делу?»¹.

С. Г. Вілінському пощастило, і він залишився живим. Вже 22 серпня на Катерининській площі була відслужена панахида за вбитими та закатованими жертвами комуністичного терору. Комуністів вигнали, і в Одесі встановилася влада добровольців А. Денікіна. Піраміда перевернулася, і у жовтні 1919 року професор повідомляв своє керівництво про те, що він не читав лекцію через те, що був викликаний в Одеську контррозвідку як свідок у справі заарештованого студента-медика Вассермана, який служив фельдшером в Одеській «чрезвычайке»². Але невдовзі комуністи повернулися, і С. Г. Вілінському довелося сповна вдихнути пил емігрантських шляхів.

Нині популярним напрямом є аналіз жіночого погляду на події. В цьому плані вважаю важливим згадати про маловідомі спогади про Одесу 1919 року Євфросинії Керсновської – людини важкої та героїчної долі, в'язня ГУЛАГу. 20 червня 1919 року її батька, відомого юриста, разом з багатьма іншими юристами, заарештувала ЧК. Її опис цих страшних подій і сьогодні важко читати без емоцій:

«Ночью нас разбудил стук сапог и бряцанье прикладов. Все мы спали на одной широкой кровати в той единственной оставленной нам комнате нашей бывшей квартиры, отобранной у нас после революции. Мама и брат плачут, а я — просто ничего не пойму! Помню, что отец снял со стены небольшой образ Спасителя в серебряном окладе и благословил нас. Его увели.

---

¹ Держархів Одеської області. Ф. 45. Оп. 4. Спр. 2710. Арк. 143.

² Держархів Одеської області. Ф. 45. Оп. 4. Спр. 2717. Арк. 2.

Мы с братом – он в одной рубашонке, а я совсем голышом, – бежим следом, а мама, стоя посреди улицы в халатике, накинутом на ночную рубаху, кричит: Тоня, вернись! Вернись! Ночь. Темнота. И сознание чего-то непоправимого. Мама побежала на Ольгинский спуск, где отец, еще до революции, распутал какое-то сложное дело и выручил многих невинно пострадавших бедняков. Она среди ночи будила этих людей и просила их подписать просьбу о том, чтобы отца освободили. И многие поставили свою подпись! Затем она обратилась... к знакомому чекисту, некоему греку по фамилии Папаспираки, очень порядочному человеку. (В это нелегко поверить, но и такие бывали!) Он часто у нас бывал в прежние времена: ухаживал за Марусей Ольшевой, красавицей-курсисткой, крестницей моего отца, которая, осиротев, воспитывалась у нас. Что думал о своей работе этот чекист, я не знаю. Но очевидно, мысли были невеселые, так как вскоре он покончил жизнь самоубийством, перерезав себе горло бритвой. Папаспираки ничем не обнадежил маму и только обронил: «К девяти часам все будет решено». Что было делать дальше? Куда идти? От кого ждать помощи? Наискосок от нашего дома по Маразлиевской улице, на углу Александровского парка стояла церковь. Туда и пошла мама. Рухнув на колени перед Распятием, она так разрыдалась, будто душа с телом расстается. Подошел священник:

– Ты потеряла близкого человека, дочь моя?

– Не знаю, но думаю, что да... – ответила она и излила ему свое горе.

– У тебя есть дети... И над всеми нами – Господь!

И с этой надеждой мама вышла из церкви.

– Барыня! Барин вернулся!

Это кричала на всю улицу Фроська, бывшая горничная адмирала Акимова, жившего когда-то в том же подъезде, что и мы. Силы оставили маму, и она опустилась на каменные ступеньки паперти, протягивая руки и беззвучно шевеля губами: ни встать, ни произнести что-либо она не могла...». Так само, завдяки особистим зв'язкам (у ЧК працював шахіст), у 1919 році з катівень ЧК вдалося врятувати видатного шахіста О. О. Альохіна.

Інтелігенція намагалась осмислити на різних рівнях усі потрясіння, що випали на її долю та на долю міста і країни. Най-

глибше, на мою думку, події осягнули у 1918 році професори-психіатри М. М. Попов і О. Е. Янішевський. Їх слова і сьогодні звучать надзвичайно загрозливо-актуально. Зокрема, О. Е. Янішевський, посилаючись на досвід Французької революції кінця XVIII ст., зазначав, що не так небезпечне покоління учасників революції, як майбутнє покоління, виховане в умовах насилля та озлоблення, що буде ще страшнішим. І саме це і сталося у 1930-х роках¹.

Одним з найпомітніших струменів політичного та культурного життя Одеси 1917–1920 років був український національний рух. Переважно українофобськи налаштована одеська преса применшувала цей рух, натякала на його зовнішнє походження. Проте достатньо згадати, що задовго до 1917 року більшість провідників одеських українців активно діяли в Одесі й були відомими далеко поза межами української громади. Передусім йдеться про Івана Луценка, Івана Липу, Сергія Шелухина, Михайла Гордієвського, Володимира Чехівського, Богдана Комарова, Павла Клепацького, Всеволода Змієнка, священика Федора Деньгу та багатьох інших. Нам доводилося чути від сучасних одеситів тезу, що показово свідчить про дуже низький рівень їх знань про Українську Одесу: мовляв, українське населення мешкало на околицях Одеси і саме там лише жевріло українське життя. Однак саме у центрі ще з кінця XIX ст. мешкали усі провідні українці Одеси, саме тут розташовувалися основні українські політичні та культурні установи: вулиці Софіївська, Ніжинська, Херсонська, Преображенська, провулок Малий (нині – Маяковського). У центрі Одеси відбувалися усі головні великі українські маніфестації, два Українських з'їзди Херсонщини 1917 року.

Українські діячі задовго до 1917 року замішували цемент для українського національного прориву до того, як за виразом однієї з українських відозв, «старий уряд з усіма його засобами поневолення повалено і засяяла зоря свободи!». Цю тезу проілюструємо на одному маловідомому прикладі. Вже згадана вище Т. Михайлівська-Цимбал писала, як у перших роках XX ст. у Маріїнській гімназії їм став викладати історію Володимир Мусійович Чехівський. За статність, чорні очі, суворий по-

---

¹ Жизнь. 1918. № 1. С. 13–14.

гляд учениці відразу прозвали його Савонаролою – іменем видатного релігійного дисидента середньовіччя. І вгадали, враховуючи, що вже тоді В. М. Чехівський переймався церковною історією та сучасністю. Дівчина та її подруга, також учениця гімназії, Дарка Руда, відчували себе українками, але вагалися, перебуваючи у несприятливому оточенні. І саме В. М. Чехівський був тим, хто розпалив у них вогонь української свідомості. На одному з уроків він згадав про Запорозьку Січ. Зацікавлені, обидві учениці після уроку підійшли до вчителя з проханням порекомендувати додаткову літературу з історії українського козацтва. В. М. Чехівський написав ученицям назву твору М. С. Грушевського «Історія України-Русі» і запитав, чи вміють вони розмовляти українською мовою і чи є у класі ще українки. «Збиваючись і запинаючись, ми почали з ним розмовляти, і цю розмову я вважаю, хоч і не прямою, хоч і не врочистою, але все ж декларацією своєї національної приналежності», – згадувала Тетяна. Чехівський відправив їх до Одеської «Прогресу», де їх записали у члени та дали книгу. А окрім цього там само вони придбали твір А. Кащенко «На порогах». І ось настав 1917 рік. На одній з маніфестацій вони побачили В. М. Чехівського і на його запрошення приєдналися до ходи¹.

Старе та молоде покоління об'єдналися у складній боротьбі за Одесу у складі України та за наповнення цього стратегічно важливого для України міста українським мовно-культурним простором. Звичайно, враховуючи зростання мобільності населення в революційні часи, закономірним і позитивним для зміцнення Соборності України було влиття у ряди одеситів українців з інших регіонів України: Києва, Галичини, Поділля та ін. Були серед них особи неукраїнського походження і при тому з вищих класів, а не з селянського або робітничого, на яких спиралися соціалісти. Прикладом такої людини є полковник барон Сергій Вальдштайн фон Крейцшеїніх. У травні 1917 року С. Вальдштайн почав українізувати ескадрон, в якому перебував, а потім і цілий Лейб-гвардії Уланський полк, з якого створив 2-й кінний полк Запорозького війська ім. кошового отамана Івана Сірка. З цим полком за наказом С. Петлюри в листопаді 1917 року він прибув до Одеси. Був одним з керівників україн-

---

¹ Михайлівська-Цимбал Т. З військового гнізда. Буенос-Айрес, 1977. С. 54–58.

ських загонів, що воювали з червоними у грудні 1917 та січні 1918 року¹.

Велику увагу українські діячі приділяли ідеологічній роботі у військах, гартуванню нового українця, позбавленого малоросійських комплексів. На жаль, ця проблема і надалі залишається кричуще актуальною, зокрема у сучасній армії України. Член Одеської Української Військової Ради (ОУВР), учасник подій 1917 року в Одесі Г. Гришко залишив яскраву згадку про це: «Культурно-освітній відділ був у нас продовженням праці ще старої колишньої “Української Хати”, яку я застав уже в Одесі. Це, властиво, була наша колиска чи, краще сказати, академія. В цій академії був котел, куди кидали – сировий ще тоді матеріал, а доктор Луценко весь час підкидав під той котел вугілля і все казав, що треба якнайбільше палити й пекти той сирець, щоб більше і скоріше напродукувати нам повного фабрикату. Отже, освіта тут була нескладна, але раціональна. А саме, вимагано небагато, але твердо і певно. Все було як на Запоріжжі. Вимагали перехреститися і прочитати «Отче наш»... щоб прізвище було українське і співчуття до українського руху². Далі вже новик попадав під догляд та обробку старших свідомих товаришів. Ті за пару зустрічів у клубі визначали, що можна з тим новиком робити. Коли видно було, що це певний чоловік, його припускали до рефератів і промов Луценка». Воякам читали лекції з української історії та літератури, переважно В. Чехівський та І. Луценко. Завжди починали з запальних віршів Т. Шевченка «Хто ми такі – яких батьків сини й чиї ми діти», а далі про Запоріжжя, гетьманів, вільне козацтво, про самостійність України³. Цікаво, що І. Луценко закликав у цілком модерний спосіб приєднуватися до українського війська й жінок⁴».

---

¹ Липовецький Л. Полковник Сергій Вальдштайн // Дороговказ: орган вояцької думки і чину. Торонто, 1967. Ч. 17 (36) (серп.–верес.). С. 19–20.

² Цей ідеал українця презентує одне з оголошень: «У суботу 8 червня, в вісімнадцять годин, в Літературному клубі «Самоосвіта» відбудеться лекція: «Культура розпаду (Московсько-російська культура). Збори триватимуть до дев'ятнадцяти з половиною годин. Запись до клубу одчиненний (Умови: свідомий українець, не молодший 17 років, читати, писати і розмовляти українською мовою)» (Вільне життя. 1918. 8 черв.).

³ Гришко Г. 1917 р. в Одесі (спомини з часів визвольних змагань) // Розбудова нації. 1930. Число 7/8 (31/32) (лип.–серп.). С. 183.

⁴ Одесские новости. 1917. 26 окт.

Вплив одеситів виходив далеко поза межі Одеси. В Українську Центральну Раду від Одеси було обрано І. Луценка, В. Чехівського, Чорноту; від усієї Херсонської губернії – С. Шелухина, від Всеукраїнської Ради робітничих депутатів – Івана Романченка; від Одеського флотського гарнізону – Василя Пелішенка; від Одеського військового гарнізону – прапорщика Куца; від Всеукраїнської Ради військових депутатів – представників Одеської військової округи Юхима Коваленка, Пилипа Воропая, Гаврила Знахаренка, Івана Іванова, Івана Карпенка. Як члени Всеросійських Установчих зборів, обрані в Одесі від Херсонської губернії, до УЦР належали Всеволод Голубович та Михайло Гордієвський (доцент одеського університету)¹. Найвищі урядові посади в урядах УЦР, Української Держави гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР посідали В. Голубович, С. Шелухин, І. Липа, П. Климович, В. Чехівський.

Так, Г. Гришко наголошував на великій активності голови ОУВР Івана Луценка, який «завжди бував у роз'їздах по цілій Україні. Їздив по Кубані, Бессарабії, Катеринославщині, Київщині, Волині, Харківщині, і де тільки можна було, на його думку, закласти якусь організацію «Вільного Козацтва», він там був»².

Піднесення церковно-релігійного життя одеських українців потужно вплинуло на розгортання Української революції. Першим серед українців Одеси у 1917 році на церковно-релігійних правах власного народу чітко наголосив С. Шелухин³. І. Луценко наполягав, що українська церковна традиція більш орієнтована на Захід, а російська – на Схід. На цій підставі він виступав за Українську автокефальну церкву. Цю думку висловив В. Боровик, який у 1918 році видав кольорову листівку з гаслом: «Самостійна Україна із своїм Богом, своїм паном і своїм хамом!». П. Клепацький не схвалював ідеї про надання православної церкві панівного статусу у державі, напевно, співчуючи ідеї відділення церкви від держави. Процес українського національного відродження він трактував з релігійно-

---

¹ Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради: біогр. довід. Київ, 1998. С. 206–239.

² Гришко Г. 1917 р. в Одесі (спомини з часів визвольних змагань) // Розбудова нації. 1930. Число 5/6 (29/30) (трав.–черв.). С. 134.

³ Шелухин С. Церковь на Украине // Одес. листок. 1917. 7 апр.

національним піднесенням, порівнюючи Україну з Христом у терновому вінку, який ожив, незважаючи на дії ворогів. В одногосно прийнятій делегатами Українського Херсонського губернського з'їзду 30 червня 1917 року резолюції першим пунктом значилася вимога, «щоб всі українські приходи були обсажені духовенством, що знає українську мову і зможе зараз же ввести богослужіння на українській мові; повернути в Україну засланих в Росію священиків»¹.

26 листопада 1917 року українці Одеси провели Українське церковне віче, під час якого обрали тимчасову комісію (комітет). До комісії увійшли три священики – А. Гриневич, А. Вишинський, Ф. Деньга та два мирянини – Л. Ковальчук та Литвинський. Наступним етапом українського церковно-релігійного руху в Одесі було створення Єпархіальної Церковної Української православної ради 12 грудня 1917 року. Головою президії обрали о. Антонія Гриневича, заступником, писарем та скарбничим – відповідно, викладачів Л. Ковальчука, Хвостика, Крижанівського.

У програмовому документі, заяві до митрополита Херсонсько-Одеської єпархії РПЦ Алексія 16 квітня 1918 року, українські одеські священики наголошували: «Хоча в Одесі нас, українців православних, десятки, коли не сотні тисяч, куди б, в яку би церкву ми не звернулись за задоволенням релігійних потреб, скрізь нас приймають за чужинців, за новаторів і, посиляючись на не українську більшість населення в приході, радять шукати іншої церкви, інших пасторів. Але ж Одеса, Ваше Пресвященство, в межах України і ті монастирі і ті не бідні церкви, котрі тут во Славу Божу настроїлись і благоукрасились, не обійшлись без жертв і праці українського народу. І, знов же, коли на чужині всяка нація задовольняє свої релігійні потреби рідним звичаєм, то невже можна припустити, щоб на Україні, в культурнім осередку, десятки тисяч українців доступалися церковного богослужіння лиш на умовах: бути в церкві за гістя, підлягали русифікації не лиш з формального боку /мова і звичаї/, але також з боку ідейного, бо нічого гріха крити, священики російські ще й досі очікують на повернення до Москви, ще й досі плачуть над трупом Єдиної Неділимої і щирості до вільної України, на-

---

¹ Українське слово. 1917. Ч. 11 (верес.).

шої Єдиної Отчизни, у них ні в серці, ні в голові, за невеликим винятком, немає...»

Від квітня 1918 року А. Гриневич очолював Тимчасову Православну Церковну Раду на Херсонщині. У червні 1918 року він посів місце заступника світської інституції Одеської Української Ради (голова Л. Ковальчук, секретарі – А. Клочко та А. Миколіук). 8 червня 1918 року в одеській газеті «Вільне життя» з'явилася заява цієї організації за підписами Л. Ковальчука, А. Гриневича, А. Клочка та А. Миколіука з вимогами віддати наказ духовенству молитися за Україну, заборонити молебні за Ніколая II тощо. Як і раніше, головною вимогою українців залишалося надання українцям церкви, де б українські священики, обрані українською громадою, регулярно відправляли церковні служби.

Бурхливу діяльність серед одеситів розвинув ієромонах Микита, в миру – Олександр Кожин. Один із сучасників називав його «людиною, що далеко виходила за межі пересічності». Окрім відправлення служб українською мовою в одній з церков, священик заснував Одеську Українську національну книгозбірню (бібліотеку). Він сам «йшов у народ» – брав участь у діяльності багатьох українських громадських організацій, з нагоди різних заходів завжди виступав із запальним словом про культурне визволення. Ю. Липа навів яскравий епізод: «Святкування нового 1919 року одеською громадою Одеси. Українці зібралися у великому приміщенні голосні, веселі, бадьорі. Знаний цілій Одесі ієромонах Микита вискочив на підвіконня. В одній руці тримав келих з вином, у другій – розвинений синьо-жовтий прапор. Чорні очі його горіли під густими, посивілими бровами: У новому році – слава Україні! Слава! Слава!»¹. Проповідував ієромонах здебільшого у Покровській церкві.

В Одесі у 1919–1920 роках діяла Українська Парафіяльна Рада на чолі з В. Громашевським, який доклав чималих зусиль у напрямі консолідації українців, налагодження зв'язку з релігійним українським центром у Києві. У 1920 році В. Громашевський зустрівся в Одесі з видатним композитором та релігійним діячем К. Стеценком, який надав одеситам ноти для виконання

---

¹ Липа Ю. Нотатник. Київ, 2000. С. 237.

літургії, що надалі поширювалась в українській церкві на вулиці Жуковського¹.

Помітним є внесок одеситів у загальноукраїнський церковно-релігійний рух. Після переїзду з Одеси до Києва І. Липа та В. Чехівський відіграли провідні ролі у розбудові Української церкви у всеукраїнському масштабі. В. Чехівський був директором департаменту віросповідань УНР, департаменту загальних справ Міністерства віросповідань Української Держави. За його ініціативою уряд Директорії УНР 1 січня 1919 року проголосив УАПЦ. Міністром культів і віросповідань в уряді був одеський соратник В. Чехівського І. Липа. А. Гриневич у 1919 році входив до тимчасової комісії для складання проекту статуту Української Автокефальної церкви. Військовим капеланом був Юрій Жевченко, який тривалий час мешкав в Одесі до 1917 року.

Ще однією прикметою революційної доби була активізація вірних іншої української церкви – Греко-католицької. Головною передумовою цього явища був значний вплив до Одеси галичан – громадських діячів, колишніх військовополонених та ін. 21 листопада 1917 року «священик-галичанин» Антоній Вишинський справив молебень українською мовою в Успенській церкві на вулиці Преображенській. У молебні брали участь декілька священиків-українців, співали українські вояки. Були виголошені здравиці Українській Центральній Раді та Генеральному Секретаріату². Надалі рух очолив отець Ілля Кливак. Цікавий факт: І. Кливак був одружений на рідній сестрі видатного українського історика М. Чубатого. Під час Першої світової війни, після окупації Галичини російськими військами, І. Кливака заслали до Росії. Навесні 1915 року о. Іллю відпустили. Навесні 1917 року він опинився в Одесі; щодня відправляв службу Божу у римокатолицькому костелі по вулиці Катерининській, 33. На початку червня 1918 року в Українській церковний комітет Греко-Православно-Католицької парафії на чолі з І. Кливаком входили заступник Стефан Кобринець, писар Кипріян Шульгин, скарбник Михайло Грицай, радні – І. Тарновський та І. Мушинський. Основною справою І. Кливака була організація греко-католицької громади та побудова храму, про що він по-

---

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ). Ф. 3984. Оп. 1. Спр. 35. Арк. 2.

² Богослужение на украинском языке // Родная страна. 1917. 24 нояб.

відомляв митрополита Андрія Шептицького. Він планував згодом заснувати гімназію або греко-католицький український ліцей. Однак бурхливі події осені-зими 1918 року унеможливили реалізацію планів священика, який на початку 1919 залишив місто.

Отже, 1917–1920 роки в історії Одеси були, безумовно, буремними, переламними і... можна наводити дедалі красивіші та емоційніші епітети, і усі вони так чи інакше будуть відображати тогочасне життя. Але жодним чином не слід зображувати ті часи лише чорними фарбами, лише як «окаянные дни», як це люблять робити сучасні прибічники «русской Одессы». Так, російсько-імперський світ закономірно конав у муках, забираючи з собою у небуття винні та невинні душі. Але водночас у не менших муках міцнішав Український Світ. В Одесі відбулося небачене до того піднесення української просвіти, військового будівництва, церковного життя і, загалом, самоорганізації. Досвід, що великою мірою був набутий українцями, у 2014 році дозволив врятувати Одесу від навали проросійських сил.

Як і кожні переламні часи, доба 1917 – поч. 1920-х років призвела до великих випробувань людського духу, викликала нові духовно-культурні сили. Показово, що саме з тих років ведуть свій початок такі сучасні потужні університети Одеси, як політехнічний та аграрний. Такої кількості газет та журналів різними мовами і, головне, українською мовою, Одеса ніколи ані до того, ані після не знала. Саме у ту добу було започатковано процес деколонізації історичної свідомості населення Одеси, що відбулось у ліквідації символу російського періоду – пам'ятника Єкатеріні II. І хоч цей процес призупинився на багато років, сьогодні ми бачимо, як ця тенденція з новою силою відродилася разом з інтересом до історичного досвіду тих часів. Революційні хвилі принесли в Одесу багатьох видатних діячів культури, частина з яких і у подальші роки творила у місті. Хоча Одеса не увійшла до складу незалежної Української держави, адже УРСР такою не була, слід вважати великим досягненням, що Одеса не увійшла, як Крим, до більшовицької Росії, що могло негативно вплинути на її подальшу долю. Не в останню чергу це було реакцією на потужний розвиток у місті українського національного руху. Сьогодні ми маємо послідовно та наполегливо зміцнювати Український Світ в Одесі, на Оде-

щині, у Південній Україні і загалом Україні. Жодного примирення з антиукраїнськими силами, що хочуть повернути нас назад, ми допустити не можемо і реверанси аж ніяк не потрібні. Світ поважає послідовних та сильних. Розбрат, кволість, непослідовність, ідейне хитання призводять до важких наслідків, які потім дуже важко виправити і подолати. Лівацтво, анархізм (а саме анархісти були головними пособниками комуністів у терорі в Одесі), заклики до «до основанья...» нічого окрім деструкції та фрустрації принести не можуть. Думається, що багато тогочасних одеситів, а тим більше сучасних, мали б зрозуміти золоте правило: «Хто не годує свою армію – буде годувати чужу». Все це, на мою думку, і є головні історичні уроки історії великої доби тих буремних літ.

Олександр Музичко,

доцент, кандидат історичних наук,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

АЛЬБИКОВСЬКИЙ
(**АЛЬБИКІВСЬКИЙ, АЛЬ-БИКОВСЬКИЙ**)
Микола Клеофасійович

20 січ. 1877, с. Гільці (нині Чорнухинський р-н,
Полтавської обл.) – після 1933, м. Одеса

Драматург, актор, театральний діяч.

Народився в сім'ї посадовця. Закінчив Лохвицьку повітову школу. Творчу діяльність розпочав в українській і російській аматорських трупах А. Линтварьова в Лохвиці та С. Тамаріна в Глухові. Спочатку був суфлером, пізніше – помічником режисера. Від 1898 працював в українських аматорських трупах А. Витвицької, І. Дорошенка, П. Хмари та ін. У 1903–1929 – член Т-ва російських драматичних письменників та оперних композиторів (від 1904 – Драматична спілка в Санкт-Петербурзі та Московське т-во драматичних письменників і оперних композиторів). У 1902–1916 очолював Т-во акторів, мав власну антрепризу. З власною трупю гастролював у Керчі. За радянського часу працював у театрах Одеси, Харкова, Полтави. 1920 трупа під управлінням Альбиковського брала участь у відзначенні в Одесі Шевченківських роковин.

Перші літературні спроби Альбиковського припадають на середину 1890-х рр. Виступав у жанрах водевілю («Райські чародії», «Невірний товариш»), драми («Чародій Твардовський», написана білим віршем за оповіданням «Пан Твардовський» Ю. І. Крашевського; «За долю мирську», «Борці за волю»), фантастичної казки («Сатанаїл», 1918). П'єси ставилися трупю О. Суслова (1908–1909). Історична тема висвітлюється у творах «Сивий Дніпро», «За волю і долю» (п'єса ставилася в очолюваному Альбиковським Одеському українському музично-драматичному театрі ім. М. Заньковецької, 1923). 1915 у Тернополі за режисурою та за участі Леся Курбаса йшли водевілі «Ох, та не люби двох», «Жартівниця». Частина творів драматурга була надрукована у двотомному виданні «Український театр веселих мініатюр» (Одеса, 1915–1916).

Після Жовтневої революції Альбиковський звернувся до тем, пов'язаних з життям радянського села і міста. Автор агітаційно-революційних п'єс «Ви жертвою впали», «Голодні» (обидві – 1923), «Партійна честь», «Сон Телепня», комедії «Жартовлива доля» (усі – 1923), буфонад «Балаганчик», «Політичний Грицько» (1924). У драмі «На порозі новини» (1933) змалював боротьбу на селі за утвердження соціалістичної моралі.

Вороги : етюд // Укр. слово. – 1917. – Число 12 (верес.). – С. 7–8.

«Чи чуєте, діти, як ненька ридає...» : [вірш] // Укр. слово. – 1917. – Число 12 (верес.). – С. 5.

АРАБАЖИН

Костянтин Іванович

14 січ. 1866, м. Канів (нині Черкаська обл.) –
13 лип. 1929, м. Рига, Латвія

Письменник, літературознавець, журналіст, перекладач.

Народився у дворянській сім'ї. Закінчив 1-шу київську гімназію (1883) та історико-філологічний ф-т Київського ун-ту (1890). Кандидатське дослідження «Казимир Бродзинський та його літературна діяльність» (Київ, 1891, російською мовою) було відзначене премією ім. М. І. Пирогова та почесним відгуком АН. Писав українською мовою вірші революційного змісту (не опубл.), видав водевіль «Поперед спитайся, а тоді й лайся» (1885), друкувався у газетах. Переклав українською мовою кілька оповідань Гі де Мопассана, Л. Толстого, Г. Мачтета (надруковані у львівській «Зорі» 1889). У 1880-ті нелегально перевозив з Галичини до Росії заборонену літературу. Підтримував зв'язки з І. Франком, М. Павликом, Лесею Українкою, М. Драгомановим та ін. З 1892 мешкав у Петербурзі, редагував газету «Северный курьер» (1899–1900). Разом з В. В. Барятинським залучив до співробітництва в ній І. Франка. У газеті «Биржевые ведомости», журналах «Всемирный вестник», «Театр и искусство», в «Ежегоднике императорских театров» друкував статті про театр. Для енциклопедичного словника видавців Брокгауза і Єфрона написав ґрунтовну розвідку «Галицько-руський літературно-громадський рух» та ін., для «Ілюстрованої всесвітньої історії літератури» І. Шерра – розділ «Слов'янські землі», а для «Історії російської літератури» – «Історичні пісні та думи». Автор статей про Т. Шевченка, М. Гоголя, М. Лермонтова, Л. Толстого, М. Горького. Друкувався також у журналі «Новая жизнь». Викладав російську літературу в Миколаївському кадетському корпусі та інших військових і середніх навчальних закладах, на вищих жіночих і драматичних курсах. Був одним із організаторів Т-ва народних університетів, успішно виступав у Петербурзі та інших містах з лекціями про

М. Гоголя, Л. Толстого, А. Чехова та ін. Був у складі товариств письменності, педагогічному та ін., членом гуртка Я. П. Полонського, очолював т-во діячів мистецтв «Медный всадник». 1913 був обраний професором кафедри російської літератури Гельсінгфорського ун-ту (Гельсінкі), з 1918 постійно мешкав у Фінляндії, викладав в ун-ті, видавав газету «Русский голос». 1920 переїхав до Латвії: працював у Ризькому ун-ті (професор), був ректором російських університетських курсів та редактором газети «День» (1922).

Похований у Ризі, на Покровському кладовищі.

«Батьки» міста з № 19 // Вільне життя. – 1918. – 12 квіт. (30 берез.) (№ 11). – С. 4. – Підпис: Кость Недоля.

До згоди! // Вільне життя. – 1918. – 3 трав. (20 квіт.) (№ 28). – С. 1-2. – Підпис: Кость Недоля.

Кадетське єзуїтство // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) трав. (№ 38). – С. 1. – Підпис: Кость Недоля.

Іван Чуйко : (некролог) // Вільне життя. – 1918. – 9 квіт. (27 берез.) (№ 8). – С. 4. – Підпис: Кость Недоля.

Незабутньої пам'яті товаришів : [про козаків першої сотні «Січових стрільців», що загинули в боях з більшовиками] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) квіт. (№ 21). – С. 2. – Підпис: Кость Н.

«Правда» № 19 // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) квіт. (№ 18). – С. 3. – Підпис: Кость Недоля.

Сумне свято : [першотравневе] // Вільне життя. – 1918. – 3 трав. (20 квіт.) (№ 28). – С. 2. – Підпис: Кость Недоля.

Урочисте відчинення «Просвіти» імені Темницького Еміля на Пересипу : [м. Одеса] // Нові шляхи. – 1919. – 22 (9) берез. (№ 11). – С. 2. – Підпис: К. Недоля.

БЛАКИТНИЙ
Василь Михайлович
(Еллан Блакитний)
(справжнє прізвище – Елланський)

12 січ. 1894, с. Козел (нині смт¹ Михайло-Коцюбинське, Чернігівського р-ну, Чернігівської обл.) – 4 груд. 1925, м. Харків

Письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч.

Народився в сім'ї священика. Навчався в приходській школі, Чернігівській бурсі та духовній семінарії, Київському комерційному ін-ті (1912–1915). Не закінчивши навчання в ін-ті, повернувся до Чернігова. Заробляв репетиторством, служив у земській газеті. В юнацькі роки був знайомий з М. І. Подвойським (професійний революціонер, у подальшому – радянський партійний і військовий діяч). З квітня 1917 – член Української партії соціалістів-революціонерів. У травні 1918 став одним з ініціаторів розколу УПСР і оформлення лівої фракції партії боротьбістів. Редагував її друкований орган – газету «Боротьба». Після розпаду цієї партії Блакитний став членом Комуністичної партії (березень 1920). У 1920–1925 входив до складу ЦК КП(б)У. 1920 як політпрацівник брав участь у війні з Польщею. 1921 став головою Держвидаву України і редактором газети «Вісті ВУЦВК». На IV і VIII конференціях КП(б)У обирався членом ЦК КП(б)У, був також членом ВУЦВК, ЦВК СРСР. Делегат партійних з'їздів, всеукраїнських і Всесоюзного з'їзду Рад.

Писати почав 1912, але перші вірші та статті побачили світ лише 1918. Був одним з активних творців радянської літератури, організатором, редактором і співробітником ряду періодичних видань – журналів «Шляхи мистецтва», «Всесвіт», «Червоний перець» (1922–1925) та ін. Один з організаторів і керівників Спілки пролетарських письменників «Боротьба» (1919) і «Гарт» у Харкові (1923–1925). Виступав у пресі як поет (псевдонім

---

¹ Тут і далі: смт – селище міського типу.

В. Еллан), прозаїк (псевдонім А. Орталъ), теоретик, публіцист і критик (псевдонім В. Блакитний), фейлетоніст і сатирик (псевдонім Валер Проноза¹), пародист (псевдонім Маркіз Попелястий). Автор збірки поезій «Удари молота і серця» (1920) та ін. Найповніше таланти Блакитного виявився у ліриці. У поезії виступив як новатор форми. Автор книжок політичної сатири. Іменем Блакитного був названий будинок пролетарських письменників, відкритий у Харкові 1927. У 1930-х твори Блакитного були заборонені як націоналістичні, а пам'ятник, встановлений у Харкові, знищили 1934. Реабілітований після XX з'їзду КПРС.

Посмертно нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора УРСР.

Похований у Харкові, на кладовищі комунарів. Пізніше на місці кладовища був побудований аеродром. Символічна могила – в Молодіжному парку Харкова.

Ворон ворону очей не виклює! // Боротьба. – 1919. – 5 лип. (№ 53). – Підпис: В. Гарт.

До реставрації Великої Росії // Боротьба. – 1919. – 8 черв. (№ 32). – Підпис: В. Гарт.

Кілька слів про комуністичну партію // Боротьба. – 1919. – 23 трав. (№ 19). – С. 3 ; 24 трав. (№ 20). – С. 3. – Підпис: Валер Блакитний.

Необхідно ясности : [щодо намірів і дій керівників революції] // Боротьба. – 1919. – 4 лип. (№ 52). – Підпис: В. Гарт.

«Тим, що чекають» : [про тих, хто чекає денікінців, петлюрівців, польських легіонерів] // Боротьба. – 1919. – 17 черв. (№ 37). – Підпис: В. Гарт.

«Ударом зрушив комунар...» // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – С. 2. – (Літературний куток). – Підпис: Еллан Василь.

---

¹ Під цим псевдонімом видав «Нотатки олівцем» (1924), «Радянська гірчиця» (1924), «Державний розум» (1925).

БОРДУЛЯК

Тимотей (Тимофій) Гнатович

2 лют. 1863, с. Бордуляки (нині Бродівський р-н, Львівської обл.) – 16 жовт. 1936, с. Великий Ходачків (нині Козівський р-н, Тернопільської обл.)

Письменник, священник УГКЦ.

Народився в селянській сім'ї. Навчався у гімназії у Львові. 1889 закінчив богословський ф-т Львівського ун-ту. Вчителював у селах Галичини, був священником, зокрема в селах Городище і Великий Ходачків (з 1897).

Літературну творчість почав на межі 1880–1890-х перекладами творів І. Тургенєва, Ф. Достоєвського, Г. Гейне та ін. Від 1891 до 1898 в галицьких виданнях побачили світ 22 оповідання Бордуляка, які потім склали збірку «Ближні» (1899). Оповідання вражають суворим реалізмом у зображенні життя галицького селянства. Особливо популярними були новели про поневір'яння українських селян, які опинились у США, Канаді, Бразилії. Засуджував байдужість інтелігенції до громадських справ, закликав «вирвати село з упадку». В роки Першої світової війни та подальшої окупації Галичини Польщею виступав проти війни, критикував жорстокі окупаційні порядки. Появу творів Бордуляка прихильно зустріли І. Франко, П. Грабовський, О. Маковей, Леся Українка та ін. У 1903 в Києві вийшла збірка «Оповідання з галицького життя» (17 творів зі збірки «Ближні»). Знав понад 10 мов: грецьку, латинську, російську, польську, французьку, італійську, угорську, старосврейську та єврейську, сирійську. Перекладав українською твори Софокла, Саллюстія Кріспа, Данте, «Слово о полку Ігоревім». Ім'я Бордуляка було відомим не тільки на західних, а й на східних українських землях.

Дай, Боже, здоровля корові // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – С. 2.

Для хворого Федя // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – С. 2.

БОРОВИК
Віталій Гаврилович
(справжнє прізвище – Боровиков)

30 жовт. 1864, м. Ніжин (нині Чернігівська обл.) – 29 груд. 1937, м. Одеса

Публіцист, поет, перекладач.

Походив з малопомісних дворян українського козацького роду. Навчався у прогімназії в Острозі, потім – у гімназії в Ніжині. 1889 закінчив природниче відділення фіз.-мат. ф-ту Київського ун-ту. У студентські роки належав до літературного гуртка «Плеяда». Леся Українка залучила його до створення бібліотеки перекладів зі світової літератури. 1891 став одним із фундаторів Братства тарасівців. Якийсь час жив в Одесі. Був членом одеської «Громади». 1899 арештований за обвинуваченням у пропаганді анархо-соціалістичних ідей, після п'ятимісячного ув'язнення висланий за межі Херсонської губ. із заборонаю служити у закладах Міністерства народної освіти. Завдяки сприянню письменника Г. Мачтета 1900 був призначений завідувачем лабораторії Волинського губернського акцизного управління в Житомирі. У 1905–1910 – неодмінний член Кременецької повітової управи; організатор і активний діяч Т-ва дослідників Волині, секретар природничої та етнографічної секції (від 1900). Організував при Волинському губернському земстві відділ с.-г. статистики. Другий одеський період життя почався 1911 і був значно тривалішим – понад чверть століття. Працював у земських установах, відкрив першу в Одесі українську книгарню «Діло». В цій книгарні завжди був великий портрет Шевченка і його «Кобзар». Діяльність книгарні припинилася влітку 1914, коли розпочалася Перша світова війна і російський уряд заборонив український друк. У роки війни очолював Одеський український комітет допомоги виселенцям із Галичини. Видавав газету «Українське слово», співпрацював з Одеською міською українською радою, брав участь в організації українських шкіл і заснуванні Одеського с.-г. ін-ту (1918), де працював

до арешту органами НКВС. 26 грудня 1937 його було заарештовано як «активного діяча контрреволюційної націоналістичної організації». 28 грудня «трійка» виголосила «розстрільний вирок», який було виконано вже наступного дня.

Публіцистичні твори (зокрема «Вісті з Волині», 1889; «З України. Мужичський рай у Росії», 1893) і переклади друкував, головним чином, у львівських журналах «Правда», «Дзвінок», «Літературно-науковий вістник»; вірші «Мати-українка» та «До сина» були включені в антологію «Акорди» (1903). Переклав українською мовою першу частину поеми Дж. Мільтона «Втрачений рай» (не опубл.), кілька оповідань В. Гаршина і Г. Мачтета. Займався фольклором, збирав матеріали для тлумачного словника живої української мови (не опубл.; картотека налічувала понад 300 тис. реєстрових слів), бібліотеку українських видань. Підтримував дружні стосунки з багатьма українськими письменниками – М. Коцюбинським, Лесею Українкою, В. Стефаником, Г. Мачтетом. Автор спогадів про М. Коцюбинського.

Реабілітований 6 листопада 1986.

Одеський український комітет допомоги виселенцям (біженцям з Галичини) // Укр. слово. – 1917. – Число 12 (верес.). – С. 11. – Підпис: В. Боровик, І. Кливак¹; Рідний курінь. – 19 листоп. (№ 17).

«Спочинок» Архієпископа Харківського Антонія // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 8–9. – Підпис: В. Б-к.

***

Жажда образования // Борьба. – 1918. – 2 авг. (20 июля) (№ 32). – Підпис: В. Б.

Пора прекратить : [заклик до ред. газ. «Южный рабочий» щодо невірної інформації, яку вона подає] // Борьба. – 1918. – 10 авг. (28 июля) (№ 40). – Підпис: В. Б.

---

¹ Ілля Кливак – священник УГКЦ, у 1917–1918 служив на Одещині.

БУЗЬКО

Дмитро Іванович

1891, м. Новомиргород (нині Кіровоградська обл.) – 14 листоп. 1937, м. Одеса

Письменник.

Народився в сім'ї священика, який захоплювався філософією та природознавчими науками, учителював. Рано осиротілий юнак через матеріальну скруту не здобув середньої освіти, тож навчався в бурсі, а потім – в Одеській духовній семінарії. 1904 пристав до нелегального учнівського гуртка й відтоді захопився революційною діяльністю. У 1905 був серед організаторів Всеросійської спілки семінаристів та учнівського страйку. У жовтні 1907 заарештований як лівий есер. За вироком Одеського окружного суду відбув чотири з половиною роки на каторжних роботах. З липня 1911 – на засланні в Іркутській губернії, де став членом нелегальної організації політзасланців. Через деякий час йому вдалося втекти за кордон і дістатися до Європи. Жив у Німеччині, Швейцарії, Італії, Бельгії, де вступив до агрономічного ін-ту у м. Жамблю. На початку Першої світової війни перебував у Лондоні, був членом комітету есерів та емігрантського комітету; з середини 1915 – у Швеції, потім переїхав до Данії і став студентом Копенгагенського агрономічного ін-ту і членом організації датської соціалістичної молоді. Знав англійську, німецьку, французьку, датську мови. Одразу після повалення царизму виїхав до Петрограда і як лівий есер взяв активну участь у політичній боротьбі: поїхав делегатом на фронт, звідти – до Одеси. У 1918 вийшов з партії есерів і виїхав до Києва. Працював перекладачем у Міністерстві закордонних справ гетьманського уряду, редагував газету «Козацьке слово» в Тирасполі. Після повалення Гетьманату був призначений (1919) на посаду прес-аташе в дипломатичній місії Директорії УНР у Данії, але невдовзі склав повноваження. Працював інспектором освіти у штабі прикордонної дивізії в Кам'янці-Подільському, потім – у консульському відділі М-ва закордонних

справ УНР у Вінниці. Влітку 1919 його затримав особливий відділ XIV Червоної Армії, під загрозою розстрілу погодився працювати в ЧК. Як уповноважений Одеської губернської ЧК у Балтському повіті брав участь у знешкодженні отамана Заболотного. Полювання на цього ватажка згодом стане основою сюжету першої повісті – «Лісовий звір» (1923). За мотивами цього твору створений однойменний художній фільм – один із первістків української кінематографії. У доробку Бузька – оповідання, повісті, кіносценарії, романи. Оповідання і вірші друкував в українських газетах і журналах. Найвідоміші з романів – «Чайка», «Голяндія», «Кришталевий край». Всі вони після 60-літнього перебування «під арештом» у спецфондах побачили світ у видавництві «Дніпро» (1991).

Бузькові не судилося дожити навіть до полудня віку. Архівні документи свідчать, що він був заарештований в Одесі 20 жовтня 1937. Ухвалою «трійки» НКВС по Одеській області від 1 листопада 1937 був засуджений до розстрілу.

Упродовж трьох десятиліть на підставі «Свідоцтва про смерть» від 13 грудня 1957 вважалось, нібито Бузько «помер 18 квітня 1943 від крупозного запалення легенів». Тепер точно встановлено, що він був розстріляний в 00 годин 14 листопада 1937. Реабілітований 29 липня 1957.

З життя української громади в Одесі // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) лип. (№ 92). – С. 4. – Підпис: Д. Б.

З книги «Плач Єремії» // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – С. 1.

За тиждень // Наше село. – 1918. – 4 серп. (№ 10/11). – С. 20–21.

Земля і закон // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 2–3.

Декілька слів про сучасне становище України // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7). – С. 10–11.

Про гетьманщину // Наше село. – 1918. – 26 трав. (№ 1). – С. 5–7. – Підпис: Д. Б.

Про дорожнечу // Наше село. – 1918. – 6 жовт. (№ 20). – С. 7–8.

Про кооперацію // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 7–9.

Про нові земельні закони // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 12–13. – Підпис: Д. Бузина.

Про республіку, монархію та конституцію // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7). – С. 4–5.

Про сільськогосподарські машини // Наше село. – 1918. – 4 серп. (№ 10/11). – С. 8–9.

Про шкільну справу // Наше село. – 1918. – 25 серп. (№ 13/14). – С. 15–17.

Хто ми? // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 6–7.

Що думає робить нове правительтво з земельною справою // Наше село. – 1918. – 26 трав. (№ 1). – С. 3–4.

Що його робити? // Наше село. – 1918. – 16 черв. (№ 4). – С. 9–11.

БУРЯЧЕНКО

Володимир Филімонович

1888, м. Одеса – після лют. 1930, м. Одеса

Лексикограф, перекладач, видавець.

Вчився у 3-й одеській гімназії, вихованцем якої свого часу був український історик В. Б. Антонович. Буряченко прочитав усе, що зміг знайти з його публікацій. Це вплинуло на вибір юнаком історико-філологічного ф-ту Новоросійського ун-ту. Його статті і замітки починають з'являтися на шпальтах місцевих газет. Ініціював створення видавництва «Дніпро» (1910), яке спромоглося видати лише одну книжку – комедію Мольєра «Шлюб з примусу», перекладену на українську мову поетом Володимиром Самійленком, та поштівку із зображенням хорової капели одеської «Просвіти». На початку 1910-х брав участь в організації української книжкової крамниці «Діло». Пізніше на пропозицію мовознавця і журналіста А. Ніковського взявся, разом із учителем І. Гаврилюком, за видання журналу «Основа» (1915), який мав прийти на зміну забороненому київському «Літературно-науковому вістнику». У першому одеському журналі працювали Г. Чупринка, П. Тичина, С. Єфремов і багато інших майстрів пера. Після виходу 3-го номера часопис був заборонений. У цей час Буряченко завершив складання великого за обсягом російсько-українського словника. Посібник побачив світ 1916 у друкарні Є. Фесенка. Він був затребуваний пресою, освітою, культурою, громадськими закладами і державними інституціями; 1918 його вже не було у продажу. Автор терміново зайнявся підготовкою нового словника з додатком канцелярського слововжитку, його теж надрукував Є. Фесенко. Буряченко ініціював заснування в Одесі української національної книгозбірні. Бібліотека була створена і проіснувала до 1920, потім вона стала основою Української державної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка. Під час громадянської війни жив у Херсоні. Завідував бібліотекою міського педагогічного музею, книгарнею кооперативного т-ва «Українська книжка», очолював видав-

ництво. Складав бібліографічні покажчики, продовжував збирати матеріал для нового видання російсько-українського словника і словника українсько-російського. Виданий 1918 «Російсько-український словник» Херсонська українська учительська спілка рекомендувала використовувати як шкільний підручник. 1922 повернувся до Одеси. Працював в Одеському губвиконкомі, секретарем філії видавництва «Книгоспілка» (1925–1929). Наприкінці 1920-х подав заяву до Державної публічної бібліотеки, претендуючи на місце бібліографа або ж консультанта. Заява Буряченка лишилася без резолюції. Протягом чверті століття він підтримував зв'язок з бібліотекою. Передав у її фонд 351 книжку. У фонді ОННБ, у відділі рідкісних видань та рукописів, зберігаються 66 листів, адресованих Буряченкові, серед них три листи А. Ніковського про видання і розповсюдження журналу «Основа» та збірки «Степ». Серед кореспондентів – М. Грінченко (письменниця, дружина Б. Д. Грінченка), Ф. С. Красицький (художник), Т. Галіп (письменник), І. Чупрей (галицький громадський і політичний діяч) та ін. Багато перекладав, зокрема п'єси А. Чехова та «Хатину дядька Тома» Г. Бічер-Стоу. Інсценізував оповідання В. Винниченка «Голод» та М. Коцюбинського «Сміх». На початку 1930-го був заарештований органами НКВС, але невдовзі звільнений. Подальша доля не відома.

Кость Комарецький (18.XII 1885 – 6.VI 1917) // Укр. слово. – 1917. – Число 7 (черв.). – С. 5–6. – Підпис: Володимир Буряк.

***

«Бібліотечна сітка» // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) серп. (№ 110). – Підпис: Володимир Буряк.

В справі української бібліографії // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) лип. (№ 96). – С. 1. – Підпис: Володимир Буряк.

«Вагон-книгарня» // Вільне життя. – 1918. – 10 серп. (28 лип.) (№ 105). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

3 життя // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) серп. (№ 120). – С. 2 ; 2 верес. (21 серп.) (№ 122). – С. 1–2. – Підпис: Володимир Буряк.

Книжковий голод // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) серп. (№ 121). – С. 1–2. – Без підпису. Про авторство див.: Від редакції // Вільне життя. – 1918. – 2 верес. (21 серп.) (№ 122). – С. 4.

Культурно-просвітня діяльність Київського кредитового союзу // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) серп. (№ 108). – С. 1. – Підпис: Володимир Буряк.

Лист до редакції : [у справі складеного ним рос.-укр. словника діловодства] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) квіт. (№ 26). – С. 4.

Література, наука : [рец. на кн. І. Огієнка, В. Сімовича, Ф. Сушицького] // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [рец. на нові числа журн. «Книгарь» і «Просвітянин»] // Вільне життя. – 1918. – 6 серп. (24 лип.) (№ 101). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [рец. на кн.: Український правопис. Київ, 1918. 64 с.; Лепкий Б. Чекає нас велика річ. Відень, 1916. 38 с.] // Вільне життя. – 1918. – 8 серп. (26 лип.) (№ 103). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [рец. на № 11 журн. «Книгарь»] // Вільне життя. – 1918. – 9 серп. (27 лип.) (№ 104). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [рец. на кн.: Блискевич Г. Український правописний словничок з короткими правилами правопису. Київ, 1918. 192 с.] // Вільне життя. – 1918. – 13 серп. (31 лип.) (№ 107). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [про журн. «Око»] // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) серп. (№ 118). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Література, наука : [рец. на кн.: Луценко І. Нове життя. Одеса, 1918. 15 с.] // Вільне життя. – 1918. – 4 верес. (22 серп.) (№ 123). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

«Матеріали для взірців службових паперів» // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – С. 4. – (Фейлетон). – Підпис: Володимир Буряк.

Наші видавництва : [«Криниця», «Український агроном», «Всеукраїнське учительське видавниче товариство», вид. т-во «Вернигора», «Праця», «Волошки», Вид. фонд укр. соціалістів-революціонерів, «Революційне слово», «Сіяч»] // Вільне життя. – 1918. – 7 верес. (25 серп.) (№ 126). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Невикористаний скарб : [до проблеми укр. б-ки в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – С. 2–3. – Підпис: Володимир Буряк.

[Рецензія] // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) лип. (№ 85). – С. 4. – Підпис: Володимир. – Про кн.: Бояриня : драм. поема / Леся Українка. – Катеринослав, 1918. – 48 с.

Справочний відділ // Вільне життя. – 1918. – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32). – С. 4.

Справочний відділ : [розклад прийому мешканців міста відповідальними посадовцями різних напрямів діяльності] // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34). – С. 4.

«Українська фабрика» // Вільне життя. – 1918. – 6 квіт. (24 берез.) (№ 6). – С. 4. – Підпис: Володимир Буряк.

Українські грамофонні плити // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) лип. (№ 96). – С. 1. – Підпис: Володимир Буряк.

ВАСИЛЬКО
Василь Степанович
(справжнє прізвище – Міляєв)

7 квіт. 1893, с. Бурти (нині Шполянський р-н,
Черкаської обл.) – 18 берез. 1972, м. Одеса

Режисер, актор, педагог, театрознавець, драматург.

Народився в сім'ї головного бухгалтера в маєтку поміщика Ханенка. Навчався в одній з київських гімназій. Брав активну участь в аматорських виставах, спробував себе на професійній сцені: виконав у театрі Бергоньє (Київ) роль одного з вартових у виставі «Гамлет». З 1912 – у театрі М. Садовського. Був фотографом, помічником контролера, виконував невеличкі ролі. 1915 став членом Т-ва українських артистів і театрального колективу (його членами були М. К. Заньковецька і П. К. Саксаганський) під орудою І. О. Мар'яненка. Після закінчення у 1916 історико-філологічного ф-ту Київського ун-ту служив в армії. На початку революції делегований Одеською українською військовою радою на 1-й Всеукраїнський військовий з'їзд. У 1-му Українському полку ім. Б. Хмельницького, в якому він служив, створив театральну трупку, поставив ряд вистав української класики. Наприкінці 1917 демобілізувався, працював у театральному відділі Генерального секретаріату освітніх справ. У 1918–1926 працював у київських театрах: Молодий театр (1918–1919), Перший театр Української радянської республіки ім. Шевченка (1919–1920), «Кийдрамте» (1920–1921), «Березіль» (1922–1926). При театрі «Березіль» заснував музей, на основі якого пізніше був створений Державний музей театального, музичного та кіномистецтва України. Очолював Одеський театр ім. Жовтневої революції (1926–1928, 1939–1941, 1948–1955, від 31 січня 1955 театр носить його ім'я), Харківський Червонозаводський театр (1928–1933), Донецький ім. Артема (1933–1938), Чернівецький ім. О. Кобилянської (1943–1948). На сцені одеського театру Василько поставив 31 виставу: «За двома зайцями» М. Старицького, «Поетова доля»

С. Голованівського, «Диктатура» І. Микитенка, «Макбет» В. Шекспіра та ін., інсценував і поставив кілька Шевченкових поем. Автор спогадів та театрознавчих праць: «Спогади про Л. Ліницьку» (1957), «В. Ф. Левицький» (1958), «Микола Садовський та його театр» (1962), «Фрагменти режисури» (1967), «Театру віддане життя» (1984), «Інсценізація» (1987), зб. «Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи» (1991), «...Завершився довгий болючий уривок часу...» (1993). Автор передмови і редактор збірника «Лесь Курбас. Спогади сучасників» (1969).

Народний артист УРСР, народний артист СРСР. Нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора і Жовтневої Революції, медаллю «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», Почесною грамотою Президії Верховної Ради Латвійської РСР.

Похований в Одесі, на 2-му Християнському кладовищі. На фасадах театру та будинку по вул. Софіївській, 10, де мешкав В. Василько, встановлено меморіальні дошки, а в музеї історії Одеського академічного українського музично-драматичного театру ім. В. Василька зберігається величезна кількість експонатів, котрі розповідають про життя та творчість Василька: афіші, програмки, фотографії, книжки, малюнки, листи, особисті речі митця.

Розстріл Богдановців : (лист до редакції) // Укр. слово. – 1917. – Число 9 (серп.). – С. 2–3. – Підпис: Прапорщик 1-го Українського Богдана Хмельницького полку Василь Міляїв.

ВДОВИЧЕНКО
Максим Іванович
(справжнє прізвище – Гаврилюк)

4 трав. 1876, с. Зозівка (нині Липовецький р-н,
Вінницької обл.) – 2 січ. 1928, м. Оден-ле-Тіш,
Франція

Поет, перекладач.

Народився в селянській сім'ї. Закінчив школу в містечку Липовець. Якийсь час служив там канцеляристом в акцизному окрузі. Наприкінці 1897 переїхав до Києва, працював на південно-західній залізниці, в Київському земстві. Брав участь в українському визвольному русі 1917–1920, воював в армії УНР. 1920 емігрував до Польщі, працював на хімічній фабриці в Гайнівці. Невдовзі переїхав до Франції, брав активну участь у житті української громади.

Друкуватися почав 1900, у тому числі у найповажнішому на той час журналі «Літературно-науковий вістник», що виходив у Львові, журналах «Акорд», «Вільна Україна», «Нова громада», «Розвага», «Шершень», альманахах, антології «Українська муза». Єдина книжка поета – «На хвилях смутку» вийшла в Києві в 1911. Друга лірична збірка – «Вечірня муза», підготовлена Вдовиченком напередодні Першої світової війни, не вийшла друком і назавжди втрачена. У віршах переважали громадянські мотиви, роздуми над долею народу. У своїй творчості звертався також до перекладів і переспівів з німецької (Г. Гейне), російської (О. Пушкін, В. Короленко), польської (М. Конопніцька, А. Міцкевич), чеської (В. Галек), які з'являлись у різних періодичних виданнях Галичини та Наддніпрянської України. Окремі його твори зберігаються в архіві «Літературно-наукового вістника», в Історичному державному архіві в Чернігові (фонд О. Коваленка), у відділі рукописів Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України у Києві.

Великий іспит : [для укр. народу] // Рідний курінь. – 1917. – 22 жовт. (№ 10). – Підпис: Сивий.

Готуйтеся до виборів! : [про вибори до Установчих Зборів] // Рідний курінь. – 1917. – 18 жовт. (№ 9). – Підпис: Сивий.

На руїнах царизму // Рідний курінь. – 1917. – 19 листоп. (№ 17). – Підпис: Сивий.

Наша рідна справа : [про збирання коштів на рідну школу] // Рідний курінь. – 1917. – 18 жовт. (№ 9). – Підпис: Сивий.

Не одною мірою // Рідний курінь. – 1917. – 12 листоп. (№ 14/15). – Підпис: Сивий.

ВЕРХРАТСЬКИЙ ***Іван Григорович***

24 квіт. 1846, с. Більче (нині с. Більче-Золоте,
Борщівського р-ну, Тернопільської обл.) –
29 листоп. 1919, м. Львів

Натураліст, мовознавець, письменник, громадський діяч.

Народився в сім'ї священика. 1865 закінчив у Львові академічну гімназію, 1868 – філософський ф-т Львівського ун-ту, де крім природничих дисциплін вивчав також мовознавство та етнографію, пізніше відвідував природничі курси у Кракові. Викладав природознавство, українську та німецьку мови у Дрогобицькій державній гімназії ім. Франца Йосифа (1868–1871). Його учнем був І. Франко. Учителював у Львові (1871–1879, 1891–1908), Станіславі (нині Івано-Франківськ; 1879–1890) та Ряшеві (нині м. Жешув, Польща). 1868, відразу після створення «Просвіти» у Львові, зробив невдалу спробу організувати в Дрогобичі просвітянське товариство. Не зміг цього зробити через москвофільські настрої місцевої інтелігенції. Організував у гімназії літературний гурток, до якого входило 12 учнів, у тому числі І. Франко. Заснував природознавчий кабінет у львівській гімназії та етнографічний музей НТШ; створив також природознавчий музей НТШ. Досліджував флору і фауну Східної Галичини. Автор перших україномовних підручників з природознавства. Заклав основи української науково-природничої термінології працею «Початки до уложення номенклатури й термінології природописної народної і замітка о волоськім павуку» (1864–1872, вип. 1–4). Уклав перший латинсько-німецько-український словник з природничої номенклатури і термінів (1864–1908, вип. 1–7). Збирав матеріали до українського словника, до реєстру місцевих ботанічних термінів і номенклатури. Верхратський вивчав також мармароський, надсянський, закарпатський, лемківський, буковинський, наддніпрянський діалекти. Мові лемків північних схилів Карпат присвятив монографію «Про говір галицьких лемків» (1902), яка є найґрунтовнішою працею в цій галузі. Велику увагу приділяв вивченню фольклору

лемків Словаччини. Багатий матеріал, зібраний у селах Лабірщини, Бардіївщини та Спишу, подав у монографії «Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів» (1901). Досліджував питання правопису і мовознавства. Автор близько 200 друкованих праць з української діалектології та лексикології, а також ліричних і сатиричних збірників, перекладів з російської, англійської та польської мов. Друкувався у коломийських часописах «Весна» і «Приятель дітей». Виступав з критикою галицьких москвофілів і використовуваного ними «язичія». Одним із перших звернув увагу на психосоматичні проблеми. У 1897 у Львові побачила світ його книга «Соматольогія». 1880 видавав у Станіславі газету «Денниця», де друкував власні поеми, оповідання, статті (під псевдонімами). Був почесним дійсним членом НТШ і першим головою його математично-природничо-медичної секції, редактором її «Збірника» (1897–1919).

Похований у Львові, на Личаківському кладовищі.

Засуха : египетское преданіє // Юж. рабочий. – 1918. – 29 (16) июля (№ 123). – Підпис: И. В.

Огонь : (индийское преданіє) // Лит. еженедельник. – 1918. – 18 (5) авг. (№ 1). – Прил. к № 47 газ. «Борьба». – Підпис: И. В.

ВИННИЧЕНКО

Володимир Кирилович

28 лип. 1880, с. Великий Кут (нині Кіровоградська обл.) – 6 берез. 1951, м. Мужен, департамент Приморські Альпи, Франція

Політичний та державний діяч, письменник, драматург, художник.

Народився в селянській сім'ї. Навчався у народній школі. виявив неабиякі здібності, і вчителька переконала батьків продовжити освіту сина. Його віддали до елісаветградської гімназії. У старших класах гімназії був членом революційної організації, написав революційну поему, за яку просидів тиждень у «карцері». Врешті-решт 1899 його відрахували з гімназії, але наступного року він склав іспит на атестат зрілості в Златопільській чоловічій гімназії (Златопіль нині у складі м. Новомиргорода, Кіровоградської обл.). 1901 вступив на юридичний ф-т Київського ун-ту. Став членом Української студентської громади і згодом вступив до Революційної української партії (РУП), яка з 1905 стала називатися Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). За її дорученням проводив агітаційно-пропагандистську роботу серед київських робітників і селян Полтавської губ., за що у лютому 1902 був заарештований, виключений з університету та ув'язнений в Лук'янівській в'язниці (Київ), звідки йому вдалося втекти. Ун-т закінчив екстерном (1905). Від осені 1902 до лютого 1903 перебував на військовій службі у 5-му саперному батальйоні (Київ). 16 лютого 1903 нелегально виїхав за кордон, у Галичину. Там вів партійну роботу як член РУП, брав участь у виданні й нелегальній доставці в Росію соціал-демократичної літератури. Під час перевезення нелегальної літератури був затриманий і протягом двох років перебував (за дезертирство) у фортеці «Косий капонір» (Київ). У грудні 1905 після реорганізації РУП в УСДРП обраний до її керівництва. У вересні 1906 – третій арешт і Лук'янівська в'язниця. Від жовтня 1907 до травня 1914 перебував в еміграції (Австрія, Швейцарія, Франція), де активно за-

ймався літературною працею. Був співробітником журналу «Дзвін» (1913–1914). За кордоном разом із М. Грушевським видавав часопис «Промінь», у якому надрукував кілька своїх творів, зокрема роман «Записки кирпатого Мефістофеля». На початку Першої світової війни Винниченко нелегально повернувся до Росії. Мешкав переважно у Москві, співпрацював із журналом «Украинская жизнь». Після Лютневої революції повернувся до України. Разом із М. Грушевським очолив національно-демократичний рух, став членом Центральної Ради, заступником голови УЦР. 15 червня 1917 очолив перший український уряд – Генеральний секретаріат і водночас виконував обов'язки генерального секретаря внутрішніх справ.

В. К. Винниченко – автор майже всіх декларацій і законодавчих актів УНР. Саме він 10 червня 1917 на 2-му Всеукраїнському військовому з'їзді проголосив I Універсал Центральної Ради, а 26 червня на пленумі Центральної Ради – Декларацію Генерального секретаріату, якою було проголошено курс Української Центральної Ради на «здійснення суцільної автономії» України. Через виникнення суперечностей між членами уряду Винниченко вийшов із його складу, однак менше, ніж за місяць, знову його очолив. Наприкінці жовтня делегація УЦР відбула до Петрограда, де стала свідком повалення Тимчасового уряду та захоплення влади більшовиками. Під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів Центральна Рада 22 січня 1918 ухвалила IV Універсал – «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу». Під натиском більшовицьких військ 8 лютого 1918 уряд УНР на чолі з новим прем'єром змушений був евакуюватися до Житомира. Під час Гетьманату жив на хуторі Княжа Гора, на Канівщині, де написав п'єсу «Між двох сил». Тут був заарештований гетьманською вартою за підозрою у підготовці державної змови, але невдовзі звільнений, після чого знову перейшов до активної політичної діяльності.

У серпні 1918 Винниченко очолив опозиційний до режиму П. Скоропадського Український національний союз. Після відновлення УНР став головою Директорії (листопад 1918). Незабаром через суперечності з С. Петлюрою вийшов у відставку та виїхав до Австрії. Мешкав у містечку Земмерінг, потім у Відні. Там написав тритомну мемуарно-публіцистичну працю «Відрод-

ження нації (Історія української революції: марець 1917 р. – грудень 1919 р.)».

1919 Винниченко вийшов із УСДРП і організував у Відні Закордонну групу українських комуністів, створив її друкований орган – газету «Нова доба», у якій опублікував свій лист-маніфест «До класово несвідомої української інтелігенції», сповістивши про перехід на позиції комунізму.

Наприкінці травня 1920 Винниченко приїхав до Москви, де йому запропонували пост заступника голови Раднаркому УСРР із портфелем наркома закордонних справ, з кооптацією в члени ЦК КП(б)У. Винниченко відмовився від цієї пропозиції і невдовзі знову виїхав за кордон. Оселився під Берліном; у 1921 очолив новостворений комітет допомоги українському студентству. У Всеукраїнський з'їзд Рад, що відбувався 25 лютого–3 березня 1921 в Харкові, оголосив Винниченка ворогом народу. Якийсь час він жив у Відні, в Празі. Стежив за подіями в СРСР, займався літературною творчістю, живописом, редагував літературно-громадський місячник «Нова Україна» (Прага), друкував там свої художні твори і статті на громадські та культурні теми. У лютому 1925 подружжя Винниченків переїхало до Франції. Оселились у Парижі, 1934 переїхали до містечка Мужен, біля Канн, придбавши стару садибу з ділянкою землі. Тут упродовж останніх 25 років свого життя Винниченко займався літературною творчістю («Лепрозорій», 1938, «Нова заповідь», 1949) і живописом. Понад 20 його полотен зберігаються в Ін-ті літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Під час німецької окупації Франції за відмову співпрацювати з нацистами Винниченка відправили до концтабору.

Літературна спадщина Винниченка – золотий фонд України. Його перу належать оповідання, повісті, романи, п'єси, кіносценарії. Він автор першого українського фантастичного роману «Сонячна машина» (1922–1924), присвяченого «моїй сонячній Україні». Його п'єси («Брехня», «Чорна Пантера і Білий Медведь» та ін.) ставили не тільки українські, а й німецькі театри. Протягом 40 років Винниченко вів щоденник, який є цінним історико-літературним джерелом.

Після смерті Винниченка його маєток придбала Іванна Нижник-Винників, яка стала хранителем і упорядником його архіву. У 1990-ті вона сприяла передачі кабінету Винниченка та його

речей у подарунок незалежній Україні. Меморіальний кабінет (книжкова шафа, два письмових столи, крісло та друкарська машинка «Мерседес», власний годинник, навіть мішечок із грудочкою української землі, яку Винниченко скрізь возив із собою) передано Кропивницькому краєзнавчому музею.

На честь Винниченка названий Центральноукраїнський державний педагогічний університет. 2010 у Кіровограді (нині Кропивницький) відкрито перший в Україні пам'ятник Винниченкові. Його іменем у багатьох містах і містечках України названо вулиці, проспекти і провулки.

Еще одна декларація : [про заяву кримського уряду під керівництвом ген. Сулькевича] // Борьба. – 1918. – 3 июля (20 июня) (№ 7). – Підпис: В. В.

«Социалистическая» пожарная дружина : [газ. «Юж. рабочий»] // Борьба. – 1918. – 24 (14) июля (№ 27). – Підпис: В. В.

Художник-народник : (характер творів Ів. С. Нечуя-Левицького) // Нові шляхи. – 1919. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 21). – С. 1. – Підпис: В. В.

ВОЗНЯК

Михайло Степанович

3 жовт. 1881, с. Вільки Мазовецькі (нині
с. Волиця, Жовківського р-ну, Львівської обл.) –
20 листоп. 1954, м. Львів

Літературознавець, мовознавець, фольклорист.

Народився в малоземельній селянській сім'ї. Закінчив шестирічну школу в рідному селі та гімназію з українською мовою навчання у Львові. На навчання заробляв приватними уроками. У 1904–1908 був студентом філософського ф-ту Львівського ун-ту, потім учителював у тій самій гімназії, де навчався (1908–1914). Працював у Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові. З 1911 дійсний член НТШ (обраний 5 червня). Активно співпрацював із товариством «Просвіта». Не обіймав жодних офіційних посад і займався переважно науковою роботою, живучи за рахунок випадкових і мізерних гонорарів. З 1902 друкувався у західноукраїнських виданнях. У 1912 опублікував книжку «Просвітні змагання українців в ХІХ ст. (до 1850 р.)». У літературних серіях «Учітеся, брати мої...» та «Народна бібліотека» побачили світ його праці: «Кирило-Мефодіївське братство» (1921) та «Грицько Сковорода – славний український мудрець (1722–1794)». У 1915–1918 жив у Відні, працював у редакції «Вісника СВУ». 1918 повернувся до Львова. Впродовж 1920–1939 працював у журналах: «Вікна», «Культура», «Нові шляхи». У 1926–1930 друкувався в українських радянських виданнях: «Життя й революція», «Глобус», «Україна», «За сто літ». З 1939 – професор, з 1944 – завідувач кафедри української літератури Львівського ун-ту. 1951 перейшов до Ін-ту суспільних наук АН УРСР (завідувач відділу української літератури). Дійсний член АН УРСР, академік АН УРСР.

Возняк зробив вагомий внесок в українське літературознавство. Його перу належать понад 600 наукових праць, статей і публікацій, з них близько 150 присвячено творчій спадщині І. Франка. Готував 25-томне видання творів І. Франка (перед війною вийшло лише два томи, 2-й і 12-й). Організував при ка-

федрі української літератури Львівського ун-ту видання щорічника «Іван Франко. Статті і матеріали» (з 1948 вийшло близько 80 зб.). Вже після смерті Возняка були надруковані дві його книги: «З життя і творчості Івана Франка» (вид-во АН УРСР) та «Нариси про світогляд Івана Франка» (вид. Львівського ун-ту). Найважливішою працею Возняка, що підсумовувала його наукову діяльність як франкознавця, була монографія «Велетень думки і праці», видана 1958.

М. С. Возняк працював у різних напрямках. Він був автором 3-томної «Історії української літератури». У його доробку чимало праць на історичну тематику, зокрема «Три документи до історії Руїни» (1914), «Роля Богдана Хмельницького в українській державности» (1918), «Коли народився Мазепа і про місце його спочинку» (1932), «До справи архіву Мазепи» (1933) та ін. Йому належать численні розвідки, присвячені життю і творчості І. Котляревського, Т. Шевченка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, праці з мовознавства, історії правопису («Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ ст.», «Коротка грамика давньої церковно-слов'янської мови в порівнянні з українською для вжитку в середніх школах»), фольклористики, етнології, славістики, історії журналістики, театру, міжслов'янських культур та літературних взаємин. Упорядкував збірник «Українські перекази» (1944), «Українські народні казки» у 3 кн. (1946–1948).

Обирався депутатом Верховної Ради УРСР 4-го скликання, депутатом Львівської міської ради депутатів трудящих.

Похований у Львові, на Личаківському кладовищі. Архів і бібліотека вченого зберігаються в рукописному відділі Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.

Проба рятунку української державности при помочи Туреччини // Вільне життя. – 1918. – 4 лип. (21 черв.) (№ 76). – С. 3.

Проба рятунку української державности через союз з Швецією // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) черв. (№ 72). – С. 2–3.

Роля Богдана Хмельницького в українській державности // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) черв. (№ 64). – С. 2.

Українська державна думка в життю України ХІХ в. // Вільне життя. – 1918. – 6 серп. (24 лип.) (№ 101). – С. 1.

ВОРОНИЙ

Микола Кіндратович

6 груд. 1871, Катеринославська губ. (нині Дніпропетровська обл.) – 7 черв. 1938, м. Одеса

Письменник, поет, журналіст, театрознавець, перекладач, режисер, актор, громадський і політичний діяч.

Народився в сім'ї ремісника. Навчався в початковій школі, Харківському і Ростовському реальних училищах, згодом у гімназії в Ростові-на-Дону, де і почав писати вірші. За зв'язки з народниками, читання і поширення забороненої літератури перебував під наглядом поліції, йому також було заборонено вступати до вищих навчальних закладів Росії, проживати в Санкт-Петербурзі та університетських містах. Разом із драгоманівцем С.Ерастовим організував у Ростові-на-Дону «Українську громаду». Навчався у Віденському і Львівському ун-тах (філософський ф-т). У Львові зблизився з І. Франком. Працював бібліотекарем і коректором Наукового товариства ім. Шевченка, режисером українського театру т-ва «Руська бесіда», входив до редколегії журналу «Життя і слово», де вів рубрику «Вісті з Росії». Допомігав І.Франкові у виданні газет «Громадський голос» і «Радикал», деякий час був неофіційним редактором журналу «Зоря». У 1897–1900 грав у театрі – у трупах М. Кропивницького, П. Саксаганського, О. Васильєва та ін. Залишивши сцену, служив у державних установах Єкатеринодара (нині Краснодар, РФ), Харкова, Одеси, Чернігова. 1910 оселився в Києві: працював у театрі М. Садовського, викладав у театральній школі, писав театрознавчі та літературно-критичні статті про Х. Алчевську, Г. Чупринку, М. Семенка та ін. Був одним з організаторів першого складу УЦР. Восени 1917 став директором і режисером «Національного театру», який відкрився п'єсою «Пригвожденні» В. Винниченка у постановці Вороного. У 1920 виїхав до Варшави, де працював «старшим аташе з правами радника» при уряді УНР для зв'язку з культурними колами Польщі. У Варшаві видав збірку поезій «За Україну».

Невдовзі переїхав до Львова. Викладав у консерваторії та в організованій ним українській драматичній школі при Музичному ін-ті ім. М. Лисенка, деякий час був директором цієї школи. 1926 повернувся до України. Працював викладачем на кафедрі художнього читання Харківського музично-драматичного ін-ту. Пізніше жив у Києві, Одесі, працював у Всеукраїнському фотокіноуправлінні, в «Укртеатркіновидавві», писав статті, кіносценарії, перекладав лібрето.

У 1934 був заарештований за контрреволюційну діяльність, засуджений до трьох років ув'язнення у виправно-трудовах таборах, із заміною на заслання до Казахстану і заборонаю проживати в Україні, Білорусі, Московській та Ленінградській областях. Потім жив у Воронежі, Бєжиці (нині один із районів м. Брянська, РФ). Восени 1937 оселився у м. Новоукраїнка (Кіровоградська обл.). Працював коректором у районній газеті, але невдовзі його звільнили. Жив на невеликі гонорари за переклади оперних лібрето («Кармен», «Ріголетто» та ін.). 14 квітня 1938 органи НКВС Одеської обл. заарештували Вороного разом з 12 селянами с. Глиняне «за участь у контрреволюційній військово-повстанській організації». За вироком судової «трійки» Вороного розстріляли у в'язниці 7 червня 1938 о 24.00. Реабілітований 1989.

Друкуватися почав 1893. Публікувався у періодичних виданнях «Зоря», «Літературно-науковий вістник», «Засів», «Дзвін», «Сяйво», «Рада», в антологіях, збірниках, альманахах «Складка», «За красою», «Дубове листя» та ін. У «Літературно-науковому вістнику» опублікував (1901) «Одкритий лист», в якому закликав українських письменників наблизитися до європейської літератури, побороти відсталість і консерватизм смаків. Згодом цей виступ назвали «Маніфестом українського модернізму», а Вороного – поборником «чистого мистецтва». За 1911–1929 вийшли збірки віршів Вороного «Ліричні поезії», «В сьайві мрій», «Поезії» та ін. Перу Вороного належить низка перекладів творів світової літератури – Данте, В. Шекспіра, Г. Гейне, О. Пушкіна, Ю. Словацького, М. Гумільова. Був талановитим дослідником літератури, теоретиком та істориком світового мистецтва. Архів М. Вороного зберігається в Ін-ті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Великоросія та мир з центральними державами // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1). – С. 3. – Підпис: М. В.

Міжнародний гімн : (Інтернаціонал) / [пер. з фр. Миколи Вороного] // Боротьба. – 1919. – 25 трав. (№ 21). – С. 2.

ГАВРИЛЮК

Ілько Іванович

1880-ті, поблизу м. Болграда (нині Одеська обл.) – 1960 (?), Румунія

Письменник, громадсько-політичний діяч.

На початку ХХ ст. проживав на Півдні України (Херсон, Одеса). Був одним з керівників українських громадських організацій «Просвіта», «Український клуб», «Українська хата» (з 1914 – голова), друкувався у місцевій пресі (газета «Тавричанин» та ін.), редагував журнал «Основа» (Одеса), після виходу третього номера журналу Гаврилюка допитали в жандармському управлінні, а видання заборонили – за антиурядове спрямування. 1916 мобілізований до російської армії, служив у гідротехнічному загоні під Катеринославом (нині м. Дніпро). 1917 повернувся до Одеси. Працював у різних українських структурах, був співредактором журналу «Українське слово» (Одеса), публікувався у газеті «Наше життя» (Херсон) та інших українських виданнях Півдня України. Як член одеської Української військової ради був делегований на 2-й Всеукраїнський військовий з'їзд (Київ, червень 1917), де виступив із закликом створювати українське військо для захисту майбутньої «суверенности й незалежности України». У грудні 1917 його обрали делегатом Всеросійських установчих зборів, але приїхавши до Києва, вирішив там залишитися і працювати в УЦР. Був легко поранений під час обстрілу Києва більшовицькими військами. Пізніше перебував на кількох офіційних посадах на Херсонщині як представник українського уряду. Деякий час входив до УПСР, був учасником антигетьманського повстання. Імігрував до Румунії, жив у Бессарабії. Брав активну участь у громадському житті, входив до проводу різних українських організацій. 1924 був обраний до об'єднавчого Національного центру еміграції, на початку 1930-х – до румунського парламенту від Бессарабії. У 1939–1940 разом з іншими депутатами-українцями вів перемовини з румунським урядом щодо забезпечення прав місцевого україн-

ського населення на освіту рідною мовою. У квітні 1940 як делегат від бессарабських українців Гаврилюк входив до складу «Фронту національного відродження». Засновник і редактор газети «Життя» (Бухарест, 1941–1942).

Автор п'єс, кількох одноактівок, які ставилися аматорською трупою при «Українській хаті», повістей, збірників оповідань: «Контрасти», «Малюнок життя» (обидві – Одеса, 1918), «Наболілі душі» (Чернівці, 1923), «3 часів боротьби» (Каліш, 1931), «Влада темного» (Чернівці, 1933), «3 днів лихоліття. На емігрантські мотиви» (Бухарест, 1940), нарисів-спогадів: «Незабутній. Пам'яті Івана Липи» (Каліш, 1926), «Велетень духа. Пам'яті Симона Петлюри» (Чернівці, 1928), «Тернистим шляхом. Спогади з визвольних змагань» (Чернівці, 1929) та ін. творів, надрукованих переважно у чернівецькій періодиці 1920–1930-х.

Активне політичне та громадське життя І. І. Гаврилюка припинилося у 1942–1943, коли його було засуджено до заслання у Галатський повіт. Повернувся із заслання надломленою та постарілою людиною. Доживав свої роки у бідності. За свідченням письменниці О. Порохівської-Андрич, востаннє вона зустрілася з Гаврилюком у 1960.

Гімн Волі // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 6–8.

Гроші // Укр. слово. – 1917. – Число 11 (верес.). – С. 5–6.

До праці // Укр. слово. – 1917. – Число 12 (верес.). – С. 5–6.

Свято Волі : (допис з Катеринослава) // Укр. слово. – 1917. – Число 2 (квіт.). – С. 6–7.

Г А К А Н А Т О Л Ь
(справжнє прізвище –
Антипенко Іван Якович)

20 черв. 1893, хутір Запарчів (нині Гуляйпільський р-н, Запорізької обл.) – 4 груд. 1980, м. Філадельфія, Пенсільванія, США

Драматург, прозаїк, фейлетоніст, журналіст.

Народився в селянській сім'ї. Навчався в середньому сільськогосподарському училищі; після революції – на літературному відділі Київського ін-ту народної освіти (1919–1920, залишив навчання через хворобу). У 1913–1914 перебував у Катеринославській в'язниці за підпільну діяльність. Закінчив школу прапорщиків (1914). Учасник Першої світової війни. Революція застала його на Румунському фронті. Був членом армійської ради 6-ї армії, заступником комісара УЦР при штабі армії, а також кореспондентом газети «Воин-гражданин». Повернувшись з фронту, працював як журналіст у часописах «Вільне життя» та «Наше село» (Одеса), «Народна воля», «Трибуна» та «Громада» (Київ), газеті «Вісті» (Харків). 1926 залишив журналістику і зайнявся виключно художньою літературою. Писав у гумористично-комедійному стилі прозові та драматичні твори, поезії. У 1924–1927 видав збірники фейлетонів «Куркуль», «Лопанські раки», збірки гуморесок «Веселі рядки», «Радіоінваліди», «Свиняче сальдо» та ін., збірку нарисів про будівництво Дніпрельстану «Бетон наступає» (1930). Працював і для театру. Його комедії «Студенти» (поставлена 1922 у Київському драматичному театрі ім. М. Заньковецької) і «Людина в окулярах» (поставлена 1925 там само), п'єса «Родина пацюків», драма «Робітниця Юля» йшли на сценах театрів України. Був членом літературної спілки «Плуг», Українського товариства драматургів і композиторів, Спілки письменників. 1933 через переслідування українських письменників літературну діяльність тимчасово припинив. У роки II Світової війни залишився на окупованій території, у Харкові. У 1941–1943 працював фейлетоністом у газеті «Нова Україна». У лютому 1943 виїхав до

Києва, потім до Вінниці, потім до Полтави, де мала виходити «Нова Україна»; писав фейлетони і був редактором відділу художньої літератури. Наприкінці війни виїхав до Німеччини. Оселився в Новому Ульмі, працював у редакції тижневика «Українські вісті» мовним редактором і фейлетоністом. 1949 іммігрував до США, працював робітником у Філадельфії. Видав збірник фейлетонів «Міжпланетні люди», «На двох трибунах», а також книгу спогадів «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорка» – про літературне життя в Україні між двома світовими війнами. Похований у Саут-Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі), на українському православному кладовищі св. Андрія.

[Говорят, что жить сейчас прямо наслаждение; ...] // Одес. мысль. – 1918. – 25 (12) июля (№ 19). – (Рифмы дня). – Підпис: Оса.

Дума одесского черносотенца : Прошла ненастная пора ; Кадеты – флюгерный народ... // Молодая Украина. – 1918. – 28 (16) мая (№ 3). – (Маленький фельетон). – Підпис: Оса. – Частину тексту знищила цензура.

Казка : («За горами, за ярами...») // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3). – С. 9. – Підпис: Оса.

Кто как называется // Молодая Украина. – 1918. – 26 (13) мая (№ 1). – (Рифмы дня). – Підпис: Оса.

Лихо «вченого малороса» : (присвячується «істіно-малорусской інтеллігенції» України) // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 7–8. – Підпис: Оса.

Моя пісня («Ви послушайте, панове...») // Наше село. – 1918. – 26 трав. (№ 1). – С. 5. – Підпис: Оса.

Одесским черносотенцам // Молодая Украина. – 1918. – 26 (13) мая (№ 1). – (Маленький фельетон). – Підпис: Оса.

Они : (посвящается «сильно талантливый» и знаменитым сотрудникам «сильно юмористического» бюллетеня «Яблочко») // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1). – Підпис: Оса.

Панська порада : («Я – Мирон, а ти – Микита...») // Наше село. – 1918. – 13 жовт. (№ 21). – С. 4. – Підпис: Оса.

Пісня «дев'яти» : («О всесильный Протофісе...») // Наше село. – 1918. – 3 листоп. (№ 24). – С. 9. – Підпис: Оса.

Пісня про селянську долю : («Гей, шановнії селяни...») // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7). – С. 8–9. – Підпис: Оса.

Пригода з монархістом : («Зажурився монархіст...») // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 7–8. – Підпис: Оса.

Сельський кулак Лука Передерій // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 5. – Підпис: Оса.

Теревені : («В оцей капосний час...») // Наше село. – 1918. – 1 верес. (№ 15). – С. 9.

Теревені : («Гей, читачу, ти, читачу...») // Наше село. – 1918. – 30 черв. (№ 6). – С. 7.

Теревені : (присвячується «бувшим людям») : («Кипить життя, нема пуття...») // Наше село. – 1918. – 8 верес. (№ 16). – С. 8. – Підпис: Оса.

Хто я? : («Куди вітер віє...») // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3). – С. 13. – Підпис: Оса.

Чія це пісня? : («Гей, панове, час вставати...») // Наше село. – 1918. – 28 верес. (№ 19). – С. 10. – Підпис: Оса.

ГЕРАСИМЕНКО
Володимир Якович

27 лип. 1895, с. Вовковинці (нині смт Деражнянського р-ну, Хмельницької обл.) – 26 верес.
1984, м. Київ

Учений, письменник, літературознавець, педагог.

Народився в робітничій сім'ї. Закінчив 6 класів міського училища (курс прогімназії), 1917 – Миколаївський учительський ін-т, навчався на історико-філологічному ф-ті Державного українського ун-ту у Кам'янці-Подільському, там же закінчив ін-т народної освіти (нині – Кам'янець-Подільський національний ун-т ім. Івана Огієнка). Викладав у вишах Миколаєва, Кам'янця-Подільського, Одеси. Був членом Кам'янець-Подільського наукового т-ва при УАН. 1930 Герасименка заарештували, обвинуватили у контрреволюційній діяльності та на три роки вислали з України. До 1939 викладав у Воронежі, потім завідував кафедрою літератури Череповецького педагогічного ін-ту і кафедрою літератури і мови Башкирського вчительського ін-ту (м. Стерлітамак, РФ, 1942–1944). По війні працював у Києві: старшим науковим співробітником Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та НДУ педагогіки АН УРСР, доцентом педагогічного ін-ту в Орджонікідзе (нині – м. Покров, Дніпропетровської обл.). 1961 захистив докторську дисертацію. Опонентами на захисті були О. Білецький, М. Гудзій, М. Рильський.

Досліджував проблеми критичного реалізму, історію української літератури й книговидання Південної України, взаємозв'язки та взаємодію національних літератур. Розвідку «Українська журналістика в Одесі (80–90-ті рр. ХІХ ст.)» частково опублікував у збірнику «Історичні джерела та їх використання» (1969, вип. 4). Вивчав біографії та літературну спадщину С. Руданського і А. Свидницького, упорядкував кілька видань їхніх творів. Досліджував життя і творчість Т. Шевченка, І. Франка, Марка Вовчка, Л. Глібова, Ю. Федьковича, Лесі Українки. Опублікував низку праць з фольклору, етнографії, історії

журналістики. Автор окремих розділів 8-томної «Історії української літератури» (т. 3, 4).

Похований у Києві, на Байковому кладовищі.

Лист до редакції : [подяка колегам за визнання і довіру] // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) лип. (№ 87). – С. 4.

Національно-політичні ідеї Т. Г. Шевченка // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22). – С. 2.

ГЛАДКИЙ *Микола Дмитрович*

1885, містечко Борзна (нині місто у Чернігівській обл.) – 1942 (?), м. Красноярськ, Росія

Поет, мовознавець.

Навчався у Київському ун-ті (1904–1907, виключений за участь у студентських заворушеннях) та Харківському ун-ті (1908–1912). Учителював у Житомирі, співпрацював з т-вом «Просвіта», етнографічною секцією Т-ва дослідників Волині, був співзасновником житомирського вид-ва «Струмок» (1911); друкував статті на педагогічні та психологічні теми і поезії у журналах «Світло», «Маяк» (1913), календарі «Розвага» (1916) та ін.

З середини 1914 – в армії, 1915 – у таборі військовополонених у м. Зальцведель (Німеччина). Під псевдонімом Микола Струмок публікувався в табірній українській газеті, видав збірку віршів «На війні та в неволі» (1917). Після повернення з полону жив у Петрограді (нині Санкт-Петербург), потім у Житомирі і Києві; працював у Генштабі армії УНР. У 1927–1930 – співробітник Ін-ту української наукової мови ВУАН, причетний до укладення «Російсько-українського словника» (видано лише три томи, Київ, 1924–1933). Автор і редактор кількох словників і праць з правопису, культури мови, стилістики, історії української мови, зокрема книжок «Наша газетна мова», «Мова сучасного українського письменства», «Практичний курс української мови» для російських шкіл. Переклав з російської повість Марка Вовчка «Промітний Чміль».

1930 заарештований з політичних мотивів і висланий до Середньої Азії. Проживав у Ташкенті. 1936 повернувся в Україну, але невдовзі був знову заарештований і висланий до Сибіру. Реабілітований 1989.

На смерть Івану Франкові // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – С. 2. – Підпис: Полонений Микола Струмок.

ГОРДІЄВСЬКИЙ Михайло Іванович

4 черв. 1885, с. Зеленьки (нині Миронівський р-н, Київської обл.) – 11 жовт. 1938, м. Одеса

Історик педагогіки, філософ.

Народився в сім'ї священика. Навчався у Київській духовній семінарії та на історико-філологічному ф-ті Новоросійського ун-ту. Після його закінчення (1910) залишився на кафедрі філософії для підготовки до отримання звання професора під керівництвом професора М. Ланге. У 1915–1920 – приват-доцент і магістр, пізніше доцент, з 1918 – професор на кафедрах філософії Новоросійського ун-ту та Одеських вищих жіночих курсів. Працював також в Одеському педагогічному ін-ті, водночас викладав історію в реальній школі та жіночій гімназії. Брав участь у діяльності т-в «Просвіта» та «Українська хата». Активний діяч українського національно-визвольного руху в Одесі. 1917 як член української партії соціалістів-революціонерів був кандидатом у депутати до Установчих зборів по Херсонському округу від губкомів селянських депутатів, а у січні 1919 – делегатом Трудового конгресу. У 1917–1919 виступав в одеських періодичних виданнях, зокрема зі статтями «Україна як держава», «Російський централізм», «Українські установчі збори», «Парламент і конгрес». Публікувався в газетах «Українське слово», «Наше село», «Вільне життя», «Молодая Украина», «Боротьба» та був редактором журналу «Основа». У 1920–1930-ті працював в Одеському ін-ті народної освіти, Одеському гуманітарно-суспільному ін-ті, Одеському ін-ті народного господарства, Одеському ін-ті соціального виховання та Одеському фізико-хіміко-математичному ін-ті: викладав логіку, історію педагогіки, методологію суспільних наук та історію педагогічних течій; керував науково-дослідною кафедрою педагогіки і педології при ОІНО. Очолював науково-методичну комісію Одеського губкому політичної освіти у справах українізації, був членом Одеського бібліографічного т-ва та Одеського наукового т-ва

при ВУАН (голова т-ва, педагогічної секції та підсекції історії педагогіки). У 1934–1938 – професор кафедри історії стародавнього світу історичного ф-ту Одеського державного ун-ту.

Як учений дебютував працею «Критичний розгляд двох перших антимоній Канта» («Зап. Новорос. ун-ту» за 1910). Наступна його розвідка – «Володимир Лесевич jako філософ» – оприлюднена на сторінках першого одеського українського журналу «Основа» під псевдонімом Михайло Журливий. З його ініціати-ви в Одесі було видано книжку «Вінок Шевченкові», до якої увійшла його стаття «Шевченко і соціалізм». Вивчав філософію Григорія Сковороди, педагогічну діяльність швейцарського пе-дагога Й.-Г. Песталоцці, готував до видання том його вибраних праць. Надрукував у журналі «Шквал» кілька статей на педаго-гічні теми. Розвідка «Наукова й громадсько-педагогічна діяль-ність професора М. М. Ланге», подана у «Записках Одеського наукового при Всеукраїнській академії наук товариства» за 1930, стала останньою друкованою науковою працею М. І. Гордієвського.

27 березня 1938 його заарештували, звинувативши у контр-революційній діяльності за розстрільною статтею 54-1^{«а»}, жерт-вами якої стало ціле гроно викладачів педагогічного ін-ту. 11 жовтня 1938 Військова колегія Верховного Суду СРСР засу-дила його до розстрілу. Розстріляний того ж дня. Реабілітова-ний Генеральною прокуратурою України 1992.

Дві брошури : [Усовський Б. Н. Автономия и федерация ; Горс-кий Д. Единая демократическая и федеративная демократическая республика] // Укр. слово. – 1917. – Число 10 (серп.) [помилково: Чис-ло 9 (черв.)]. – С. 4–6.

Російський централізм // Укр. слово. – 1917. – Число 9 (серп.). – С. 6–9.

***

Де кілька слів про українізацію війська // Рідний курінь. – 1917. – 29 верес. (№ 6). – Підпис: М. Г.

Загальнофедеративні й місцеві установчі збори // Рідний курінь. – 1917. – 16 листоп. (№ 16) ; 19 листоп. (№ 17).

Одеса, 25 вересня 1917 р. // Рідний курінь. – 1917. – 25 верес. (№ 5). – Підпис: М. Г.

Одеса, 13 жовтня 1917 р. // Рідний курінь. – 1917. – 13 жовт. (№ 8).
– Підпис: М. Г.

Українські Установчі Збори // Рідний курінь. – 1917. – 23 листоп.
(№ 18).

Безработица : організація учета безработных // Молодая Украина.
– 1918. – 15 (2) июня (№ 17). – Підпис: М. Г.

На темы дня // Молодая Украина. – 1918. – 4 июня (22 мая) (№ 8).
– Підпис: М. Г. – Частину тексту знищила цензура.

Парламент і конгрес // Херсонщина. – 1918. – 12 січ. (№ 3). –
С. 1-2. – Підпис: М. Г.

Самостийность и федерація : [I] // Молодая Украина. – 1918. –
30 (17) мая (№ 4) ; II. Украина и Германия. – 2 июня (20 мая) (№ 7) ;
III. Украина и Австро-Венгрия. – 5 июня (23 мая) (№ 9) ; С кем же фе-
дерироваться? – 7 июня (25 мая) (№ 11).

Світова війна і її причини // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3). –
С. 7–8. – Далі буде (продовж. не було).

Україна яко держава // Херсонщина. – 1918. – 9 січ. (№ 2). – С. 2.

ГОРДІЄНКО
Кость (Костянтин) Олексійович

3 жовт. 1899, с. Микитинці (нині Ярмолинецький р-н, Хмельницької обл.) – 18 груд. 1993, м. Харків

Письменник, журналіст.

Народився в робітничій сім'ї. 1917 закінчив в Одесі ремісничу школу. Працював у майстернях, на хімічному і рафінадному заводах, тут прилучився до революційної боротьби. Якийсь час працював відповідальним секретарем одеської газети «Большовик», редактором балтської повітової газети «Червоне село». У 1922–1927 мешкав у Харкові. Працював у газеті «Вісті ВУЦВК», у журналі «Всесвіт», поряд з Василем Блакитним, Олександром Довженком, Остапом Вишнею. Належав до спілки пролетарських письменників «Гарт». У 1929 оселився у Лебедині. Лебединський період був найпліднішим у його творчому житті. У 1934 став членом Спілки письменників України. Під час Другої світової війни – військовий і коментатор на радіостанції ім. Т.Шевченка (м. Саратов, РФ), співпрацював у газетах «Радянська Україна», «Соціалістична Харківщина».

Друкуватися почав 1924. Автор ряду оповідань і повістей, присвячених українському селу. За трилогію «Чужу ниву жала», «Дівчина під яблунею», «Буймир» про життя українського села від початку ХХ ст. до Другої світової війни нагороджений Державною премією УРСР ім. Т. Шевченка (1973). Питанням мови присвятив теоретично-критичні праці «Лінія пера», «Слово про слово», «Рясне слово». Перу Гордієнка належать також кілька книжок-спогадів, роздумів про літературу, народні характери. Вийшли друком «Вибрані твори» (т. 1–2, Київ).

Нагороджений орденами Червоної Зірки, Трудового Червоного Прапора та «Знак Пошани», медалями. Ім'я Гордієнка присвоєне харківській муніципальній премії за найкращий прозовий твір року.

За кулисами життя : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 2 серп. (20 лип.) (№ 98). – Підпис: Сірко.

Під захистом трезуба : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) лип. (№ 93). – Підпис: Сірко.

Глупство чи провокація // Боротьба. – 1919. – 19 лип. (№ 65). – Підпис: Сірко.

Червона мобілізація // Боротьба. – 1919. – 26 лип. (№ 71). – Підпис: Сірко.

ГРІНЧЕНКО

Борис Дмитрович

27 листоп. 1863, хутір Вільховий Яр, поблизу с. Руські Тишки (нині Харківський р-н, Харківської обл.) – 6 трав. 1910, м. Оспедалетто, Італія

Письменник, літературознавець, лексикограф, просвітитель, педагог, етнограф, історик, публіцист, організатор видавничої справи, громадсько-культурний діяч.

Народився в сім'ї відставного офіцера. Вчився в реальній школі у Харкові. На формування його світогляду значно вплинув народницький рух, який на Харківщині у 70-х роках XIX ст. був досить розвиненим. Спілкування з членами гуртка народників призвело до виключення Грінченка зі школи (1879), арешту та подальшої заборони здобути не тільки вищу, а й середню освіту. Склавши екстерном іспит на звання народного вчителя, викладав у школах Слобожанщини та Катеринославщини (1881–1894). Статті, написані Грінченком на педагогічні теми, порушували найважливіші проблеми тогочасної школи. Свої педагогічні погляди виклав у працях: «Яка тепер народна школа в Україні», «Народні вчителі і українська школа» та ін. Укладені Грінченком «Українська граматика до науки читання й писання» та читанка «Рідне слово» – перші книги для читання в школі українською мовою – були популярними впродовж кількох десятиліть.

У 1884–1900 працював на різних посадах у Чернігівському земстві. Був одним із керівників чернігівської Громади; зумів в умовах жорстких цензурних заборон організувати видання бібліотеки українських науково-популярних книжок (45 видань накладом близько 200 тис. примірників).

Один із засновників Братства тарасівців (1892); один із організаторів та член Української радикальної партії (УРП), пізніше очолив її ліву течію. 1905 УРП об'єдналася з Українською демократичною партією, утворивши Українську демократично-радикальну партію.

1902 переїхав до Києва. Разом із дружиною, М. Загірньою, працював над упорядкуванням «Словаря української мови», за що Російська АН присудила йому другу премію ім. М. Костомарова. Був редактором української щоденної газети «Громадська думка», журналу «Нова громада» (1905–1906). У 1905–1909 – голова т-ва «Просвіта», Всеукраїнської учительської спілки. У період найбільшого розмаху великодержавно-шовіністичної політики російського уряду в Україні виступав за послідовне проведення національно-культурної роботи серед українського суспільства.

Літературну діяльність розпочав у 1880-ті. Тематично художня творчість Грінченка охоплює життя українського селянства, робітничого класу, інтелігенції. Праці Грінченка стали вагомим внеском в українську фольклористику й етнографію другої половини ХІХ ст. Упорядкував і видав «Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській і сусідніх з нею губерніях» (т. 1–3, 1895–1899). Вільно володіючи німецькою і французькою мовами, багато перекладав. Особливу увагу приділяв збагаченню репертуару українського театру кращими творами світової драматургії. Автор низки драматичних творів, кількох повістей, близько 50 оповідань, шести поетичних збірок. Політичні погляди Грінченка відображені у написаній ним програмі УДРП та в «Листах з Наддніпрянської України».

Похований у Києві, на Байковому кладовищі.

Червоний прапор : («Кати завикли поливати...») / за Червінським // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.) – С. 7–8.

ГРУШЕВСЬКИЙ

Михайло Сергійович

29 верес. 1866, м. Холм (нині м. Хелм, Польща) – 25 листоп. 1934, м. Кисловодськ, Ставропольський край, Росія

Історик, археолог, літературознавець, соціолог, публіцист, письменник, громадсько-політичний і державний діяч.

Народився в сім'ї вчителя гімназії. Походив із давнього духовного роду на Чигиринщині. Закінчив класичну гімназію у Тифлісі (нині – Тбілісі, Грузія), історичне відділення історико-філологічного ф-ту Київського ун-ту (1890). Наукові дослідження розпочав під керівництвом В. Антоновича рефератом «Южно-русские господарские замки в половине XVI века» (1890). Був залишений при ун-ті як професорський стипендіат. У 1894 захистив магістерську дисертацію «Барское староство. Исторические очерки» й дістав ступінь магістра. Того ж року призначений ординарним професором кафедри всесвітньої історії з окремим узагальненням історії Східної Європи Львівського ун-ту. Очолював історико-філософську секцію при НТШ, редагував «Записки Наукового товариства імені Шевченка», створив і очолив Археографічну комісію. Реорганізував НТШ в академічну установу світового рівня. Створив власну наукову школу істориків України, яка виконувала освітні й дослідницькі функції. За роки керівництва Грушевського НТШ видало «Жерела до історії України-Руси» (т. 1–2, 1895–1897), «Матеріали до історії суспільних і економічних відносин Західної України», «Розвідки і матеріали до історії України-Руси», «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури». Разом з І. Франком заснував і видавав «Літературно-науковий вістник» (Львів, Київ), був одним із організаторів Української видавничої спілки, часопису «Український студент» (Санкт-Петербург), газети «Рада» і часопису «Україна» (Київ). Організував публічні університетські курси у Львові, відкрив своїм коштом приватну вчительську семінарію у Коломиї. У Львові видав 1-й том «Історії України-Руси» (наступні дев'ять томів виходили у Львові та Києві у 1899–1937). 1911

у Львові й Києві видав «Ілюстровану історію України» російською та українською мовами. Організував археографічні експедиції НТШ до бібліотек та архівів Варшави, Кракова, Москви, Києва, Харкова.

Дійсний член Історичного т-ва Нестора Літописця, Українсько-руського педагогічного т-ва у Львові, член-кореспондент Краківської академії наук, Археографічної комісії Московського археологічного т-ва, член Одеського т-ва історії та старожитностей, дійсний член Чеської академії наук.

Після революції 1905–1907 переніс наукову діяльність до Києва. Був головою заснованого ним Українського наукового т-ва (1907–1918), редактором «Записок Українського наукового товариства в Києві» (1908). 1913 внаслідок звинувачень з боку частини членів НТШ в авторитаризмі склав повноваження голови т-ва.

Громадсько-політичну діяльність Грушевський розпочав у Галичині – був одним із засновників Української націонал-демократичної партії (1899), підтримував ідею автономії українських земель у складі Австро-Угорщини. Влітку 1906 виїхав до Петербурга, де тоді працювала Державна дума, і взяв активну участь у діяльності української фракції Українського клубу та роботі редакції щойно заснованого часопису «Украинский вестник». 1907 за участі Грушевського створено нелегальне позапартійне українське громадське об'єднання Т-во українських поступовців (ТУП). 1914 заарештований у Києві за обвинуваченням в австрофільстві й причетності до створення Легіону українських січових стрільців та висланий до Симбірська (нині м. Ульяновськ, РФ). 1916 виїхав до Москви, де розгорнув активну громадсько-політичну діяльність; відновив роботу ТУП; співпрацював у журналі «Украинская жизнь» та тижневику «Промінь».

Повернувшись до Києва у березні 1917, очолив Українську Центральну Раду (1917–1918). Приєднався до Української партії соціалістів-революціонерів. 29 квітня 1918 був обраний Президентом Української Народної Республіки. Після її ліквідації (1919) виїхав за кордон; зосередився на науковій праці та пропаганді ідей українства серед впливових кіл зарубіжного академічного і політичного світу. Заснував у Відні Український соціологічний інститут – першу наукову установу в еміграції.

31 грудня 1923 був обраний дійсним членом Української академії наук, завідувачем кафедри історії України Київського державного ун-ту і невдовзі повернувся до Києва. Відновив діяльність історичної секції Українського наукового т-ва, очолив Археографічну комісію, редагував журнал «Україна». Досліджував також історію української літератури: результатом стала фундаментальна «Історія української літератури» в 5 томах (1923–1927). 1929 був обраний дійсним членом АН СРСР. У березні 1931 Грушевському висунули обвинувачення в українському буржуазному націоналізмі й керівництві підпільною антирадянською організацією. Створені ним наукові установи було ліквідовано, співробітників та учнів здебільшого заарештовано й репресовано. Через деякий час його звільнили з-під арешту, але повернутися до України не дозволили. Жив у Москві. Уже напівсліпим продовжував працювати над «Історією України-Руси». У жовтні 1934 виїхав на лікування до Кисловодська (РФ). Після нескладної операції помер від зараження крові. Тіло Грушевського привезли до Києва і поховали на Байковому кладовищі.

Грушевський залишив величезну творчу спадщину – близько двох тисяч наукових праць, які довго перебували «під арештом» у спецфондах. Він також автор низки оповідань, драматичних творів, поезій, опублікованих під псевдонімом Михайло Козак. Залишив щоденник за 1886–1894 (виданий 1997).

В роковини кирило-мефодіївської справи // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22). – С. 2–3.

ГРУШЕВСЬКИЙ *Олександр Сергійович*

12 серп. 1877, м. Ставрополь, Росія – 1942
(1943?), с. Іртиськ (нині місто у Павлодарській
обл.), Казахстан

Історик, літературознавець, етнограф, журналіст, архівіст, громадський діяч.

Народився в сім'ї вчителя гімназії. Брат М. С. Грушевського. Навчався у класичних гімназіях у Тифлісі (нині – Тбілісі, Грузія) й Владикавказі, на історико-філологічному ф-ті Київського ун-ту. Об'єктом його дослідження була Турово-Пінська земля. До наукового тексту додав генеалогічну таблицю і власноручно складену карту князівства. За цю роботу отримав золоту медаль і завершив навчання з дипломом першого ступеня. Після захисту магістерської дисертації перебував у тривалому науковому відрядженні в Австрії, Німеччині. 1904 склав іспит на ступінь магістра російської історії. У 1907–1908 – приват-доцент кафедри російської історії Новоросійського ун-ту, однак за читання лекцій з історії України українською мовою змушений був залишити цей навчальний заклад. Публікувався у журналі одеських громадівців «Основа». Викладав у Московському і Петербурзькому ун-тах (1909–1917). З 1917 – приват-доцент (згодом професор) Ун-ту Св. Володимира у Києві (у 1920-ті роки – Київський ін-т народної освіти). Дописував до тижневих газет «Село» та «Засів». Був членом Української Центральної Ради від Української трудової партії. Дійсний член НТШ, історичного т-ва Нестора-літописця, т-ва «Бюро труда для интеллигентных», Українського наукового т-ва, Історико-філологічного т-ва при Новоросійському ун-ті, Імператорського російського географічного т-ва (керівник секції соціально-економічної історії науководослідної кафедри історії України при ВУАН).

З вересня 1917 очолював Бібліотечно-архівний відділ при Департаменті мистецтв. Був директором Педагогічного музею, директором Комісії для укладання історико-географічного словника українських земель, членом Тимчасового комітету для

заснування Національної бібліотеки Української Держави, заступником голови Історичної секції ВУАН, членом Археологічного комітету при УАН, Археографічної комісії ВУАН, редактором «Історико-географічного збірника ВУАН» (вийшло три томи), членом редколегій журналу «Україна» та «Записок історико-філологічного відділу ВУАН» тощо. Розробив оригінальну модель організації архівної справи. Заклав основи загальної архівної реформи в Україні. На початку 1920-х розробив один із варіантів проекту положення про Український архівно-археологічний ін-т, правила археографічних публікацій, проект організації Українського національного архіву, читав лекції на курсах архівних працівників.

У серпні 1933 звільнений з усіх посад у ВУАН. 1938 заарештований як один з керівників антирадянської української націоналістичної терористичної організації. 5 жовтня 1939 Особлива нарада при НКВС СРСР засудила його до 5 років заслання, яке відбував у Іртиському р-ні, Павлодарської обл. Працював рахівником. За свідченнями місцевих жителів помер у с. Верхньо-Іртиськ (Казахстан). Реабілітований у вересні 1989.

Автор понад 150 наукових праць, присвячених історії України XVI–XVIII ст., українській історіографії XVIII–XIX ст. та історії українського письменства XIX–XX ст. У «Записках НТШ» опублікував низку статей про мазепинські часи, в «Історико-географічному збірнику ВУАН» – розвідки «Міста Великого князівства Литовського в XIV–XVI ст.», «Перші гетьманські земельні універсали» та ін. Друкувався в «Университетских известиях» (Київ), «Журнале Министерства народного просвещения» (Санкт-Петербург), «Известиях отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук» (Санкт-Петербург), «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (Львів) та ін. Автор розвідок, присвячених творчості Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка та ін. Від 1930 не видано жодної роботи.

Наші наукові завдання // Вільне життя. – 1918. – 6 черв. (24 трав.) (№ 54). – С. 1–2.

ДНІПРОВСЬКИЙ
Іван Данилович
(справжнє прізвище – Шевченко)

9 берез. 1895, с. Каланчак (нині смт у Херсонській обл.) – 1 груд. 1934, м. Ялта

Письменник, перекладач.

Народився в селянській сім'ї. Закінчив у м. Олешки (нині м. Цюрупинськ, Херсонської обл.) шестикласну чоловічу гімназію. 1912 склав екстерном іспити за середню школу. Працював дрібним службовцем. Учасник Першої світової та громадянської війн. 1919 вступив на історико-філологічний ф-т Кам'янець-Подільського українського ун-ту (після реорганізації – ін-т народної освіти). Після закінчення навчання (1923) переїхав до Харкова. Працював в Управлінні у справах друку, редактором Державного видавництва України, секретарем журналу «Червоний шлях». Згодом перейшов виключно на літературну роботу. Був членом літературних організацій «Гарт», ВАПЛІТЕ, Пролітфронт. Ще гімназистом познайомився з М. Кулішем, підтримував з ним дружні і творчі стосунки, був одноступцем М. Хвильового. Друкувати вірші («Окопные песни») почав 1916 (російською мовою) у фронтовій газеті Південно-Західного фронту «Армейский вестник», від 1921 писав українською. Дебютом стала добірка віршів та поема «Жовтень», надруковані в журналі «Буяння». Писав також прозу і п'єси, які ставилися у багатьох театрах. Основні теми: життя села, відбудова промисловості, події революції та громадянської війни. Перекладав українською твори російських письменників, зокрема М. Горького, М. Тихонова. Ряд оповідань разом з іншими творами, виданими у 1931–1933 у тритомнику (Полтава), були заборонені відразу після його смерті як ворожі радянській офіційній лінії в літературі. 1964 і 1985 у Києві було видано добірку його творів під назвою «Яблуневий полон». В архіві письменника залишилися рукописи, зокрема початок роману «Електра Киммерійська» та драма «Останній главковерх».

Похований у Харкові.

2009 ім'ям письменника було названо Каланчацьку ЗОШ IV ст. № 2.

Захворала Україна... : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – С. 3. – Підпис: І. Ш.

Листи до куми... : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 4 лип. (21 черв.) (№ 76). – С. 3. – Підпис: І. Ш.

Листи до куми... II : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – С. 3. – Підпис: І. Ш.

Листи до куми... III : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99). – С. 3. – Підпис: І. Ш.

Листи до куми... IV // Вільне життя. – 1918. – 7 серп. (25 лип.) (№ 102). – С. 3–4. – Підпис: І. Ш.

Листи до куми... V // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) серп. (№ 119). – Підпис: І. Ш. – Ст. знищила цензура.

Трошки чудного : [м-во юстиції пропонує «кімнати» для помешкання на Лук'янівці] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – С. 3. – Підпис: І. Ш.

Чи аполітичність, чи національна свідомість // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: І. Ш.

ДОНЦОВ *Дмитро Іванович*

10 верес. 1883, м. Мелітополь (нині Запорізька обл.) – 30 берез. 1973, м. Монреаль, Канада

Публіцист, політичний діяч, літературний критик.

Народився в поміщицькій сім'ї. Закінчив у Мелітополі реальне училище. Вивчав право (з перервами) у Санкт-Петербурзькому, Віденському ун-тах. Належав до Революційної української партії та Української соціал-демократичної робітничої партії, за що двічі був заарештований (1903 у Петербурзі, 1908 у Києві). 1908 Донцов змушений був виїхати з Росії. Жив у Львові, де розпочав діяльність, спрямовану на відокремлення України від Росії. Друкувався у журналах «Дзвін», «Украинская жизнь» та ін. 1913, виступаючи на 2-му всестудентському з'їзді у Львові, у своїй доповіді «Сучасне політичне положення нації і наші завдання» накреслив програму побудови Української незалежної держави. Був першим головою Союзу визволення України (1914). У 1914–1916 очолював українське пресове бюро у Берліні; мешкав у Швейцарії; 1917 одержав ступінь доктора юридичних наук у Відні. Того ж року повернувся до України. За часів Гетьманату очолював Українське телеграфне агентство, входив до складу головної управи Партії українських хліборобів-демократів. Після антигетьманського перевороту був призначений Директорією в.о. керівника преси та інформації української місії у Швейцарії. 1922 отримав дозвіл польського уряду на проживання у Львові. Був засновником Української партії національної роботи і редактором її друкованого органу «Заграда» (1923–1924). У 1922–1939 керував редакцією «Літературно-наукового вістника» (з 1932 – «Вістник»). Друкувався у німецькій, швейцарській та польській періодиці. 1939 емігрував. Жив у Німеччині, Румунії, Чехословаччині, Франції, США, Великій Британії. Працював редактором «Батави» в Бухаресті (1940–1941); пропонував визначити Одесу «оком України до Європи» (Краківські вісті. 1941. 23 жовт.). З 1947 проживав у Ка-

наді; викладав українську літературу в Монреальському ун-ті. До останніх років життя активно займався публіцистикою.

Автор багатьох праць, у яких обґрунтував необхідність політичної незалежності України і розробив ідейні основи українського націоналізму. Серед найважливіших праць: «Модерне москвофільство», «З приводу однієї ересі», «Історія розвитку української державницької ідеї», «Постави нашої політики», «Націоналізм», «Де шукати українських традицій», «Дух нашої давнини» та ін. Йому належать літературно-критичні дослідження: «Криве дзеркало української літератури», «Криза української культури» та ін.

Похований у Саут-Баунд-Бруку (США), на українському кладовищі.

Международное положение и внутренняя консолидация сил на Украине // Одес. мысль. – 1918. – 7 июля (24 июня) (№ 7). – Частину тексту знищила цензура.

Міжнародне положення України і Росії : [реферат] // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34).

Містерії // Вільне життя. – 1918. – 23 (10 лип.) (№ 89).

Новий етап // Вільне життя. – 1918. – 8 верес. (26 серп.) (№ 127).

Тверда рука // Вільне життя. – 1918. – 10 серп. (28 лип.) (№ 105).

ЄФРЕМОВ
Сергій Олександрович
(справжнє прізвище – Охріменко)

18 жовт. 1876, с. Пальчик (нині Катеринопільський р-н, Черкаської обл.) – 10 берез. 1939, м. Владимир, Росія

Літературний критик, історик літератури, публіцист, громадсько-політичний діяч.

Народився в сім'ї сільського священика. Вчився у духовній школі в Умані, потім у духовній семінарії у Києві. 1896 залишив семінарію з репутацією «политически неблагонадежного». Іспит на атестат зрілості склав у 1-й гімназії у Києві. Після закінчення юридичного ф-ту Київського ун-ту (1901) зайнявся журналістикою. Писав також оповідання. Друкувався в галицьких журналах «Дзвінок» і «Зоря». Починаючи з 1896 цілком присвятив себе публіцистиці та літературній критиці. Був постійним кореспондентом низки українських періодичних видань («Записки Наукового товариства імені Шевченка», «Літературно-науковий вістник», «Громадська думка», «Нова громада», «Рада», «Книгарь», «Основа», «Нова Рада» та ін.), одним із засновників видавництва «Вік», метою якого була популяризація української літератури. У 1907–1914 вийшли друком його фундаментальна «Історія українського письменства», монографії про творчість Марка Вовчка, І. Франка, Т. Шевченка, багато статей, рецензій. Під час революції 1905–1907 був членом Української радикальної партії (УРП). Брав участь у різних політичних акціях, за що потрапив до Лук'янівської в'язниці. Після поразки революції став одним з ініціаторів створення Т-ва українських поступовців (ТУП), працював у Селянській спілці першої формації, в Українській партії соціал-федералістів. Революція 1917 і доба національно-державного відродження висунула Єфремова на чільне місце: він став членом Української Центральної Ради і заступником її голови (1917–1918), членом Малої Ради, генеральним секретарем міжнаціональних справ у Генеральному секретаріаті і членом делегації у переговорах з Тимчасовим урядом. 1920

емігрував, але через рік, після загальної амністії, повернувся до України. До середини 1920-х написав понад 3 тис. наукових праць. Дійсний член Української АН з 1919, віце-президент ВУАН з 1923. До арешту влітку 1929 завідував історико-філологічним відділом академії, очолював Комісію для складання біографічного словника діячів України, раду Історико-літературного т-ва; був редактором ряду наукових збірників, дійсним членом Наукового т-ва ім. Т. Шевченка. На допитах змушений був визнати, що «очолював у 1920–1924 Братство української державності (БУД), заснував у 1926 СВУ, яка мала на меті реставрацію старого ладу». 1930 за рішенням суду, засідання якого відбулось у Харківському оперному театрі, Єфремова засуджено на смертну кару, яку замінено десятирічним ув'язненням. Відбував покарання в Ярославському, потім у Владимирському політизоляторах. Помер за три місяці до закінчення строку покарання. Реабілітований 11 серпня 1989.

Пам'яті Ів. М. Стешенка // Вільне життя. – 1918. – 7 серп. (25 лип.) (№ 102).

Парадоксальне міністерство // Вільне життя. – 1918. – 12 трав. (29 квіт.) (№ 35).

На одеському фронті // Нові шляхи. – 1919. – 5 квіт. (23 берез.) (№ 23). – Підпис: Р.

Операції під Миколаївом // Нові шляхи. – 1919. – 14 (1) берез. (№ 4). – Підпис: Р.

Хто такі «Боротьбісти» і чого вони допомагаються: (з історії У.П.С.Р.(К. – Боротьбістів)) // Боротьба. – 1919. – 13 черв. (№ 35); 15 черв. (№ 36); 17 черв. (№ 37); 18 черв. (№ 38); 22 черв. (№ 42). – Підпис: Н. С.

ЖУК

Михайло Іванович

2 жовт. 1883, м. Каховка (нині Херсонська обл.)
– 7 черв. 1964, м. Одеса

Художник, поет, прозаїк, педагог, дитячий письменник, драматург, перекладач.

Народився в сім'ї робітника-маляра. Навчався в Київській рисувальній школі М. Мурашка, у Московському училищі живопису, скульптури й архітектури та Краківській академії красних мистецтв (1904) у С. Виспянського. Викладав малювання у Чернігові в одній з приватних жіночих гімназій та в духовній семінарії (1905–1916). Був одним із професорів-фундаторів Української академії мистецтв у Києві. У 1925–1953 – викладач Одеського художнього ін-ту та художньої школи (професор з 1917). Працював у галузях станкового живопису, книжкової графіки (літографія, офорт), художньої кераміки, плаката, екслібриса. Автор ряду портретів діячів української культури (понад 100), серед них варто відзначити ретроспективну серію портретів-плакатів (близько 30) українських письменників-класиків, українських художників. Це портрети Д. Левицького, М. Ге, П. Мартиновича, Г. Нарбута, М. Бойчука, В. та Ф. Кричевських та ін. Слід також згадати низку портретів акторів Одеського театру Революції (В. Василько, Н. Ужвій, П. Нятко та ін.). Писав оповідання, вірші, казки, критичні розвідки. Систематично виступав у журналах «Молода Україна», «Дзвін», «Шлях», «Музаґет», «Шквал». Оформив книгу «300 кращих українських пісень», обкладинку власних поезій «Співи землі». Автор першого українського збірника (вінка) сонетів (1918), багатьох оповідань, кількох п'єс. Писав та ілюстрував свої книги для дітей: збірки казок і оповідань «Ох», «Казки», «Дрімайлики», «Пришла зима», «Годинник» та ін.

Член Асоціації революційного мистецтва України, Асоціації Червоної України, Спілки художників України. Роботи зберіга-

ються в Національному художньому музеї, Чернігівському, Харківському та Одеському художніх музеях.

Крила : («Я маю крила великі...») // Вільне життя. – 1919. – 6 лип. (№ 54).

ЖУРЛИВА ОЛЕНА

*(справжнє прізвище – Пашинківська
(Котова) Олена Костівна)*

24 черв. 1898, м. Сміла (нині Черкаська обл.) –
10 черв. 1971, м. Кіровоград (нині
м. Кропивницький)

Поетеса, педагог, співачка.

Народилась у багатодітній сім'ї сільського вчителя. Екстерном склала іспити в гімназії в Умані, 1922 закінчила філологічний ф-т Вищих жіночих курсів у Києві (зі званням кандидата філологічних наук). Ще студенткою викладала у школах українську мову та літературу. Учителювала у школах Києва, Харкова, Дніпропетровська, Москви, Кіровограда. У 1925–1928 працювала у Державному видавництві України (Харків) літредактором неперіодичних видань, у 1928–1933 – в редакціях журналів «Більшовик» та «Кадри» (Київ). Перекладала твори Лесі Українки, Василя Стефаника російською мовою, писала критико-біографічні статті про українських і російських письменників.

Писати вірші почала ще у дитинстві. Її твори друкувались у київських газетах («Літературно-науковий вістник», «Дзвін», «Українська хата») та журналах («Глобус», «Червоні квіти», «Знання», «Червоний шлях», «Більшовик», «Кадри») та ін. Перша збірка поезій «Металом горно» вийшла друком 1926. Далі були збірки «Багряний світ», «Поезії», «Земля в цвіту», «Червоне листя». Писала також для дітей (збірки «Хто знає, як рік минає?», «Голуби» та ін.). На тексти поезій Олени Журливої композитори П. О. Козицький і В. С. Косенко писали пісні. Вона чудово співала і гастролювала по Україні з концертами як поетеса-співачка, а в театральний сезон 1929–1930 співала у столичній Харківській опері.

Вперше Олену Журливу заарештували 1914 за участь у демонстрації в день пам'яті Т. Шевченка; вдруге – 1938, у Москві – як члена Спілки визволення України. 26 квітня 1939 Особлива нарада НКВС СРСР засудила її до позбавлення волі у виправно-трудовах таборах Алтаю на три роки. Там вона пробула до

1944. Довідка, видана О. К. Котовій (Олені Журливій) першим спецвідділом НКВС СРСР 21 березня 1946, засвідчила, що вона відбула покарання і судимість разом з усіма пов'язаними з нею обмеженнями знята постановою Особливої наради при НКВС СРСР 4 березня 1946. Після реабілітації президія СПУ 1957 поновила її членство у Спілці письменників. З концтаборів поетеса повернулася із вкрай підірваним здоров'ям і протягом останнього десятиліття була прикута до ліжка тяжкою недугою.

«Ні, не для мене ясні зорі...» : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – С. 2. – Підпис: Журлива Олена.

«Сиджу й нудьгую. Без печалі...» : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – С. 2. – Підпис: Журлива Олена.

«Ще тільки в сні, в щасливім сні...» : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – С. 2. – Підпис: Журлива Олена.

ЗАГУЛ

Дмитро Юрійович

28 серп. 1890, с. Мілієве (нині Вижницький р-н,
Чернівецької обл.) – літо 1944, Колима, Росія

Поет, літературознавець, літературний критик, перекладач.

Народився в незаможній селянській сім'ї. Ще в початковій школі виявив такий хист до навчання, що сільський вчитель за власний кошт віддав рано осиротілого хлопця до 2-ї українсько-німецької гімназії у Чернівцях. Під час навчання в гімназії почав писати вірші, які побачили світ на сторінках газети «Буковина» (1907). 1913 у Чернівцях вийшла перша збірка поезій «Мережка». Того ж року вступив на історико-філологічний ф-т Чернівецького ун-ту. Під час Першої світової війни, коли російські війська відступали з Буковини, був інтернований і вивезений до Нижнього Новгорода. Згодом зміг виїхати до Одеси, потім до Києва. Працював канцеляристом, санітаром, бухгалтером, учителював. Численні твори його друкувалися майже в усіх українських журналах і альманахах, зокрема у «Гарті», «Глобусі», «Житті й революції», «Зорі», «Західній Україні», «Літературно-науковому вістнику», «Мистецтві», «Новій громаді», «Плужанині», «Червоному вінку», «Червоному шляху» та ін. Був членом об'єднання письменників-символістів «Музаґет», обстоював позиції «чистого мистецтва», але на початку 1920-х перейшов до оспівування революційної дійсності, шукав шляхи до реалізму. Упродовж 1920–1934 видрукував збірки поезій «Наш день» та «Мотиви», літературознавчі книги «Поетика», «Література та літературщина», праці про творчість Ю. Федьковича, В. Стефаніка, П. Тичини, В. Сосюри та ін. Окремі його твори перекладено англійською, білоруською, італійською, німецькою, російською мовами. Багато й плідно працював як перекладач: зокрема перекладав поезію Г. Гейне, «Фауста» Й. В. Гете. Редагував альманах «Західна Україна», писав критичні статті, виступав як критик і літературознавець. Автор текстів пісень та романсів («Грими, грими, могутня пісне», «За буйнесеньким вітром в по-

гоню» та ін.). Брав активну участь у громадсько-літературному житті: був членом письменницьких організацій ВУСПП і «Західна Україна». Останнє місце роботи письменника на волі – старший науковий співробітник ВУАН. 26 лютого 1933 уповноважений Київського облвідділу ДПУ УРСР Бренер «знайшов, що поет... був членом контрреволюційної організації, яка ставила собі за мету повалення Радянської влади шляхом збройного повстання». А вже 9 травня судова «трійка» ДПУ УРСР засудила Загула до 10 років ізоляції в таборах. Відбував покарання письменник у Забайкаллі, на залізничній станції Урульга. До десятирічного строку був доданий новий строк, і де, коли і за яких обставин він пішов із цього світу – точно невідомо. За деякими свідченнями, Загул помер від паралічу серця в одному з колимських таборів улітку 1944. 9 серпня 1957 Військовий трибунал Київського військового округу ухвалив: «...постанову судової Трійки при Колегії ДПУ УРСР від 9 травня 1933 щодо Загула скасувати і справу про нього припинити за відсутністю складу злочину». Реабілітований посмертно.

Чернівецька універсальна наукова бібліотека ім. М. Івасюка започаткувала номінацію «Лауреати літературної премії Дмитра Загула».

«Вороногривий кінь махнув розхристаним хвостом...» // Боротьба. – 1919. – 20 лип. (№ 66).

«Порозпліталися гірлянди...» // Боротьба. – 1919. – 22 черв. (№ 42).

ЗАЛИВЧИЙ *Андрій Іванович*

26 жовт. 1892, с. Міські Млини (нині Зіньківський р-н, Полтавської обл.) – 13 груд. 1918, м. Чернігів

Український письменник, громадський діяч.

Народився в бідній селянській сім'ї. Навчався в гімназії у Полтаві та Харкові, на юридичному ф-ті Харківського ун-ту. Брав участь у революційних виступах молоді. Належав до лівого крила партії соціалістів-революціонерів. 1916 його як активного діяча революційного студентського руху було заарештовано й заслано до Тургайського краю (м. Іргиз, нині Казахстан). Лютневі події 1917 дозволили повернутись в Україну. Приєднався до боротьбистів, був обраний головою президії Полтавського губвиконкому, членом Укрповстанкому. Брав участь в організації партизанських загонів на Житомирщині, Харківщині, Полтавщині. Був членом ЦК Соціалістичної юнацької спілки. Працював у Зінькові (тепер Полтавська обл.) редактором газети «Зіньківська народна управа». Схилявся до програми більшовиків. У грудні 1918 очолив повстання проти Гетьманату та німецьких окупантів у Чернігові, куди прибув за дорученням партії соціалістів-революціонерів. Загинув під час повстання. Похований у Чернігові, на Петропавлівському кладовищі; на надгробку напис: «Революція береже пам'ять своїх кращих бійців...». 1927 за ініціативою співробітників чернігівських газет «Робітничий шлях» та «Червоний стяг» йому споруджено пам'ятник, який є пам'яткою історії місцевого значення.

Написав автобіографічний цикл новел «3 літ дитинства». Опубліковані 1919 в альманасі «Червоний вінок», вони неодноразово перевидавалися.

Їсти : [нарис] // Боротьба. – 1919. – 25 трав. (№ 21).

ІВАШИНА
Дмитро Васильович

26 жовт. 1892, м. Верхньодніпровськ (нині
Дніпропетровська обл.) – січень 1975,
м. Бухарест, Румунія

Військовий і громадський діяч, журналіст, письменник, поет, редактор.

Народився в сім'ї поштово-телеграфного службовця. Закінчив народну школу та, екстерном, шестикласну міську школу. Аби допомогти родині, покинув навчання в реальній школі й подався працювати в газетах «Приднепровский голос» (Кременчук, 1907), «Кременчугский голос», «Днепр», «Южанин», «Полтавская речь», «Южный край», «Харьковская вечерняя газета» та ін. Писати фейлетони почав у 16 років. Учасник Першої світової війни. Революцію 1917 зустрів на Румунському фронті. Увійшов до складу ініціативної групи зі скликання І Українського військового з'їзду 6-ї армії, на якому був обраний членом Української армійської ради. У листопаді 1917 після ІІ військового з'їзду разом з усією українською групою вийшов з армійської ради через те, що більшість її складала більшовики. Після Лютневої революції став секретарем редакції армійської газети «Воин-гражданин». Навесні 1918 Бессарабію, де виходила газета, окупували румунські війська, і газета закрилася. Івашина зміг дістатися до Одеси, контрольованої військами УЦР. Прибув сюди разом з Іваном Антипенком (літ. псевдонім Анатоль Гак). Удвох вони почали готувати до видання гумористичний тижневик «Газета-Ракета» (перше число вийшло 1 травня 1918); редагував також щоденну політичну й економічну газету «Молодая Украина» (вийшло 29 чисел), щоденну газету «Одесская мысль», водночас співпрацював у селянській газеті «Наше село», на шпальтах якої друкувалися його прозові та поетичні твори: «Немає винних», «Байдуже», «Я все поділю» та ін. У серпні 1918 переїхав до Києва, працював у виданнях «Відродження», «Українська трибуна», «Слово». У «Слові» публікував гострі антибільшовицькі фейлетони, через що був

змушений виїхати з Києва, коли місто остаточно перейшло до рук більшовиків. Під час наступу Добровольчої армії А. Денікіна йому вдалося добратися до Кам'янця-Подільського. Там працював у газеті «Україна». Після звільнення Києва українсько-польським військом працював у газеті «Громадське слово». У травні 1920 разом із редакцією «України» виїхав до Проскурова (нині – м. Хмельницький), потім до Польщі, потім разом із працівниками газети «Українське слово» – до Кам'янця-Подільського (жовтень 1920). За місяць виїхав до Польщі. Працював у часопису «Наша зоря» в Ланцуті (Польща), публікувався в газетах «Син України» та «Українська трибуна» (Варшава, Польща). 1921 виїхав до Румунії. Був секретарем Громадсько-допомогового комітету української еміграції в Румунії та членом ощадно-позикового українського т-ва «Згода». 1922 у Бухаресті утворився Український комітет ім. Симона Петлюри, Івашина був обраний його головою. Проводив шевченківські вечори для українських вояків, інтернованих у румунських таборах. Був прийнятий королем Румунії як представник УНР в екзилі. Публікувався також у виданнях «Тризуб» (Париж), «Українська нива», «Син України», «Рідна мова» (всі – Варшава), «Народна справа» (Тарнів) і «Хліборобська правда». У Бухаресті закінчив Вищу школу документальних і адміністративних наук. Навчався у технічно-господарському ін-ті, в Українській господарській академії в Чехословаччині. Співпрацював з дипломатичною місією УНР; був у складі керівництва Товариства колишніх вояків Армії УНР у Румунії. Представляв засновану в столиці Франції Бібліотеку ім. Симона Петлюри (1926–1940), вів справи Українського телеграфного агентства (Українтаг). В останні роки життя працював касиром в аптеці.

Байдуже : («Жив на світі селянин...») // Наше село. – 1918. – 16 черв. (№ 4). – С. 12.

Вместо передовой // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1). – Підпис: Д. И.

Вновь былое не вернется // Молодая Украина. – 1918. – 9 июня (27 мая) (№ 13). – (Зигзаги).

Во век не умрут : [вірш присвячено гласним Одеської думи] // Одес. мысль. – 1918. – 28 (15) июля (№ 22). – (Зигзаги).

Все благополучно // Одес. мысль. – 1918. – 14 июля (31 июня) (№ 10). – (Зигзаги).

Герои дня : (не совсем смешно, зато весьма драматично) // Газета-Ракета. – 1918. – [3] февр. (№ 1).

Декрет соціалістов-юмористов о полной соціалізації в стране // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1). – Підпис: Димитрій Геродот.

Діалоги // Одес. мысль. – 1918. – 19 (6) июля (№ 14). – (Зигзаги).

«До ладу й до діла» : («Про доход в казну у нас...») // Наше село. – 1918. – 25 серп. (№ 13/14). – С. 17.

Догадайтесь сами : [вірш] // Одес. мысль. – 1918. – 31 (18) июля (№ 24). – (Зигзаги).

Зигзаги // Одес. мысль. – 1918. – 23 (10) июля (№ 17). – Ст. знищила цензура.

Как они встретят первое мая : [Ленін, Троцький, буржуй, одесит, робітник, соціалісти-юмористи] // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1).

Как пишут одесские журналисты // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1). – Підпис: Димитрій Геродот.

Колись і тепер : («Кажуть, справді це було...») // Наше село. – 1918. – 4 серп. (№ 10/11). – С. 5.

Немає винних // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 5–7.

Но. Союзник кадету ; Печать ежедневно... // Молодая Украина. – 1918. – 28 (15) мая (№ 2). – (Зигзаги).

[Но... Я признаюсь тебе не тая...] // Одес. мысль. – 1918. – 18 (5) авг. (№ 30). – (Зигзаги).

Панас : (етюд) // Наше село. – 1918. – 26 трав. (№ 1). – С. 9–10.

Ти не кажи : («Ти не кажи, що все пропало...») // Наше село. – 1918. – 4 серп. (№ 10/11). – С. 1.

Трансформатор: почти с природы // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1).

Чому? («Чомусь журюсь, чогось бажаю...») // Наше село. – 1918. – 25 серп. (№ 13/14). – С. 1.

Чудес не бывает // Одес. мысль. – 1918. – 19 (6) июля (№ 14). – (Зигзаги).

Я все поділю : («Як душу захоплять огневії чари...») // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 13.

ІЄРОМОНАХ МИКИТА
(*справжнє прізвище –*
Кожин Олександр Андрійович)

1877, м. Богучар (нині Богучарський р-н, Воро-
незької обл., Росія) – 25 верес. 1937

Священик.

Народився в сім'ї писаря. Закінчив три класи міського училища. Переїхав до Севастополя, де служив писарем на заводі при головному інженері-механіку та головному судовому інженері. 1915 переїхав до Вітебська (Білорусь), де прийняв чернецтво. Під час Першої світової війни служив у 3-му уланському Смоленському полку полковим священиком. Брав участь у бойових діях. Був поранений у коліно. 1917 повернувся до Севастополя. Користувався популярністю серед вояків та робітників. Приїхав до Одеси 1918. Оселився в комірчині при редакції газети «Вільне життя», став її дописувачем. Його творчий доробок – півтора десятка публікацій (13 у щоденному «Вільному житті», по одній – у тижневику «Наше село» та у «Нових шляхах»). Тематика їх стосується, головнo, української церкви, шкільництва та заснування в Одесі національної книгозбірні. Був одним із перших священиків-українізаторів Української православної церкви і прихильником її відокремлення від московської, згодом став одним із перших в Одесі священиків Української автокефальної православної церкви. Справою свого життя вважав заснування в Одесі української національної книгозбірні. Його підтримали літератор В. Буряченко та історик М. Слабченко, які запропонували заснувати книгозбірню на основі кількох приватних бібліотек, зокрема зібрання М. Комарова. У серпні 1918 О. А. Кожин приступив до практичної реалізації ідеї, взявши на себе обов'язки завідувача бібліотеки, навесні 1919 її фонд складав уже понад 5000 книжок. Книгозбірня працювала (щоденно, до дев'ятої години вечора) в окремії кімнаті при часопису «Вільне життя»: для читання книжок – з 18-ї години, часописів – з 19-ї. Через багаторазову зміну влади в Одесі вона проіснувала лише півтора року. Наприкінці літа 1930 фонд бібліотеки був переданий Одеській державній

науковій бібліотеці (нині – Одеська національна наукова бібліотека).

Наприкінці 1918 денікінська контррозвідка заарештувала о. Микиту, але після допиту його відпустили; під час окупації Одеси військами Антанти (1918–1920) його, як і багатьох інших українців, що працювали в українських організаціях, знову заарештували. Український жіночий Червоний Хрест звернувся до англійського генерала Стерлінга із закликом боротися не проти українців-антикомуністів, а проти більшовиків. Це допомогло – заарештованих звільнили. Близько трьох місяців о. Микита провів у в'язниці при більшовиках. Вийшов звідти виснажений фізично і морально. Більшовики не наважилися розстріляти його, бо рясенство і його популярність на той час ще захищали його. На якийсь час він перетворився на букініста, влаштувався на Новому базарі, де купував і продавав книжки. 1927 – знову арешт. Обвинували його у створенні антибільшовицького гуртка та засудили до заслання на Соловки на три роки. Що з ним було у наступні 10 років – невідомо. 1937 його вкотре заарештували, але цього разу засудили до розстрілу. 25 вересня 1937 вирок було виконано. 1995 О. Кожина (ієромонаха Микиту) було реабілітовано.

Вперед : відповідь українолюбцям в часописі «Родная страна» // Вільне життя. – 1918. – 5 черв. (23 трав.) (№ 53).

І знов тільки «Вперед» // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) лип. (№ 87).

Кирило-Мефодіївське братство й освіта // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) серп. (№ 120).

Князь Володимир Святий та хрещення Русі // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94).

[Лист про Українську національну книгозбірню в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) серп. (№ 121). – С. 4 ; 4 верес. (22 серп.) (№ 123). – С. 4 ; 7 верес. (25 серп.) (№ 126). – С. 4.

На будівлю православного українського храму // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) серп. (№ 119).

Про школу для селянина // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 14–15.

Прочитав книжку – дай в Українську бібліотеку // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116).

Церковний устрій на Січі // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) серп. (№ 110).

Що чекає в Одесі «копійка на рідну школу» // Вільне життя. – 1918. – 6 верес. (24 серп.) (№ 125).

Якою була українська школа в старі часи // Вільне життя. – 1918. – 11 черв. (29 трав.) (№ 58).

Національна книгозбірня // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6).

Про Український національний хор в м. Одесі // Нові шляхи. – 1919. – 30 (17) берез. (№ 18).

ІРЧАН МИРОСЛАВ
(справжнє прізвище –
Баб'юк Андрій Дмитрович)

14 лип. 1897, с. П'ядики (нині Коломийський
р-н, Івано-Франківської обл.) – 3 листоп. 1937,
урочище Сандармох, Карелія, Росія

Письменник, драматург, перекладач, публіцист, літературознавець, історик, видавець.

Народився в бідній селянській сім'ї. Навчався у гімназії в Коломиї. За карикатуру на викладача-хабарника та спробу видати рукописну газету після шостого класу його виключили з гімназії. Закінчив Львівську учительську семінарію. Учасник Першої світової війни. Служив підхорунжим у корпусі січових стрільців у складі австро-угорської армії, був редактором газети «Стрілець». У лютому 1920 разом із Першою галицькою бригадою перейшов на бік Червоної Армії. Того ж року вступив до КП(б)У. На фронті перебував до кінця громадянської війни як голова редакційної колегії і комісар агітпоїзда; редагував газету для галицького селянства «Більшовик». Навесні 1921 приїхав до Києва. Працював у школі червоних старшин, одним із редакторів журналу «Галицький комуніст», друкувався в газеті «Червона правда» та інших виданнях. У 1922–1923 навчався у Празькому ун-ті. У жовтні 1923 на запрошення українських організацій виїхав до Канади. Працював у місцевій пресі, редагував журнали «Робітниця» і «Світ молоді», був секретарем заокеанської філії «Гарту». У «канадський» період написав багато п'єс, які у 1920-х та на початку 1930-х з успіхом йшли у професійних та аматорських театрах України, Москви та республік СРСР. Співпрацював в українських журналах «Зоря», «Червоний шлях», «Західна Україна», «Нова культура». Влітку 1932 повернувся на Батьківщину. Очолив у Харкові літературну організацію «Західна Україна», редагував журнали «Західна Україна», «Сільський театр»; входив до редколегії «Літературної газети». Став одним із перших членів Спілки письменників СРСР (1934).

Друкувався з 1914. Вийшло друком понад 50 його книжок. Вірші публікував у журналах «Червоний шлях», «Зоря», «Все-світ», «Західна Україна» та ін. Він також автор статей про творчість В. Стефаника, М. Тарновського, В. Сосюри, І. Кулика та ін. Багато перекладав – з російської, польської, чеської, німецької.

28 грудня 1933 на підставі виданого ДПУ УРСР ордеру № 67 Ірчана заарештували. Його обвинуватили у приналежності до націоналістичної української контрреволюційної організації – Національний блок УВО, яка начебто прагнула повалити Радянську владу на Україні збройним шляхом, у збиранні секретних даних у військових частинах і приналежності до терористичної трійки, що готувала замах на особистого представника Й Сталіна в Україні П. Постишева. Судова «трійка» і колегія ДПУ УРСР 28 березня 1934 винесла вирок: 10 років таборів. Покарання відбував у тюрмі на Соловках. Місцеві органи НКВС вважали, що Ірчан продовжує «перебувати на своїх контрреволюційних позиціях», тому судова «трійка» УНКВС Ленінградської області 1937 (протокол № 83 від 9 жовтня) засудила його до розстрілу. Вирок виконано 3 листопада 1937. Військовий трибунал Київського округу 3 квітня 1956 переглянув справу Ірчана. Встановлено, що «обвинувачення підсудного були необґрунтовані». Позитивні характеристики Ірчанові дали письменники А. Головко, Д. Бедзик, Л. Дмитерко, М. Рильський. На основі цього попередні вироки було скасовано і справу припинено за відсутністю складу злочину. Реабілітований посмертно.

Українські січові стрільці на Україні // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3). – С. 3–4.

Які стрільці зложили зброю в Києві // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – С. 1.

КЛЕПАТСЬКИЙ (КЛЕПАЦЬКИЙ)
Павло Григорович

12 січ. 1885, с. Пугачівка (нині Рокитнянський
р-н, Київської обл.) – після 1938

Історик, краєзнавець, історіограф, джерелознавець, архівознавець, літературознавець, педагог.

Народився в сім'ї священника. Закінчив Богуславське духовне училище та Київську духовну семінарію (був зарахований до першого розряду вихованців семінарії). У 1906–1908 – студент історико-філологічного ф-ту Новоросійського ун-ту (Одеса), до 1917 викладав у цьому ун-ті, займався науковою роботою. Його керівником і наставником був проф. І. О. Лінниченко. За студентську наукову роботу «Очерки по истории Киевской земли в литовский период» отримав золоту медаль. Студентом брав активну участь в українському культурно-освітньому русі: був членом української студентської громади, одеської та київської «Просвіти». За ініціативою І. О. Лінниченка Клепатського залишили в Новоросійському ун-ті для підготовки до професорського звання та надали стипендію. Після закриття «Просвіти» (восени 1909) вступив до Одеського українського клубу, був також членом музично-драматичного т-ва «Українська хата». 1914 почав викладати в жіночій гімназії, деякий час читав курс лекцій для вчителів. Події 1917 змусили його переїхати до Кам'янця-Подільського, де він обійняв посаду приват-доцента, потім професора Кам'янець-Подільського державного українського ун-ту (1918–1920). Член УЦР від Херсонської губернії. Після встановлення радянської влади проводив обстеження історико-культурних пам'яток Кам'янця-Подільського, визначав конкретні заходи щодо їх охорони і збереження; короткий час очолював архівне управління Кам'янець-Подільського повітового комітету пам'яток старовини, мистецтв та природи. За членство в УЦР 1922 був заарештований чекістами, але через півтора місяця звільнений. Переїхав до Києва, потім до Полтави, де викладав історію як професор Полтавського ін-ту народної

освіти (1923–1931). Активно друкувався в місцевих видавництвах та у «Записках» Кам'янець-Подільського ун-ту. Підготував докторську дисертацію, присвячену історії диканського маєтку Кочубеїв. 1931 Клепатський був заарештований у справі СВУ. Після звільнення переїхав до Мелітополя, де його зарахували викладачем місцевого педагогічного ін-ту. Восени 1934 переїхав до Оренбурга, де став професором історичної дисципліни Татаро-Башкирського державного ун-ту, наступного року – до Махачкалі. Працював у Дагестанському педагогічному ін-ті на кафедрі історії, невдовзі його звільнили «за троцкізм». Повернувся до Оренбурга, а потім перебрався до Соль-Ілецька, де влаштувався на роботу в середню школу.

5 травня 1936 був підписаний ордер на його арешт. У постанові відзначалося, що він є одним із керівників контрреволюційної повстанської організації, яка готувала кадри для боротьби з радянською владою з метою відторгнення України від СРСР і створення незалежної України. 10 серпня 1936 суд визнав його винним та засудив до позбавлення волі у виправно-трудовах таборів терміном на 5 років з позбавленням прав на 3 роки. У 1938 справу було переглянуто і винесено новий вирок – 7 років таборів і позбавлення прав на 3 роки. Де і коли помер – невідомо.

Автор праць з української історіографії, соціально-політичної історії XVIII–XIX ст., краєзнавства, посібника з джерелознавства. Вивчав диканський архів Кочубеїв, літописи, творчість Є. Гребінки, Г. Сковороди, П. Гулака-Артемівського та ін.

Південний обласний учительський з'їзд в Одесі // Укр. слово. – 1917. – Число 7 (черв.). – С. 6–7.

***

Була колись велика Росія, а зосталась Україна // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1). – Підпис: Павлович.

В поті чола : [І. Франко] // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – Підпис: Павлович.

В справі українізації середньої школи // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89). – Підпис: Павлович.

Від Павловича – д. Безсонову // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) серп. (№ 117). – Підпис: Павлович.

Всеукраїнський з'їзд учителів-росіян // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) черв. (№ 62). – Підпис: Павлович.

Ганна Барвінок (5 серп. 1911 р.) // Вільне життя. – 1918. – 4 серп. (22 лип.) (№ 100). – Підпис: Павлович.

До аграрної реформи в Україні // Вільне життя. – 1918. – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32). – Підпис: Павлович.

До демісії Одеського комісаріату // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) серп. (№ 108). – Підпис: Павлович.

Загальноосвітні вечірні курси // Вільне життя. – 1918. – 8 трав. (25 квіт.) (№ 31). – Підпис: Павлович.

Іван Семенович Нечуй-Левицький (1838–1918) : (некролог) // Вільне життя. – 1918. – 5 квіт. (23 берез.) (№ 5). – Підпис: Павлович.

Квітка-Основ'яненко († 21 серп. 1843 р.) // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) серп. (№ 114). – Підпис: Павлович.

Комісаріат по справам Одеської шкільної округи і шкільна справа на Вкраїні // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) квіт. (№ 14). – Підпис: Павлович.

Курси для учителів по українознавству // Вільне життя. – 1918. – 11 черв. (29 трав.) (№ 58). – Підпис: Павлович.

Леся Українка († 19 лип. 1913 р.) // Вільне життя. – 1918. – 1 серп. (19 лип.) (№ 97). – Підпис: Павлович.

Марко Вовчок († 10 серп. 1907 р.) // Вільне життя. – 1918. – 10 серп. (28 лип.) (№ 105). – Підпис: Павлович.

Одеса і Україна // Вільне життя. – 1918. – 9 квіт. (27 берез.) (№ 8). – Підпис: Павлович.

Пам'яті Святого Володимира (15 лип. 1015 р.) // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94). – Підпис: Павлович.

Про сучасний момент // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – Підпис: Павлович.

Т. Г. Шевченко – апостол любови, братерства і правди // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22). – Підпис: Павлович.

Третій всеукраїнський учительський з'їзд // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) трав. (№ 41). – Підпис: Павлович.

Україна і Великоросія // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3). – Підпис: Павлович.

Христос воскрес // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: Павлович.

Шкільна справа на Україні // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) серп. (№ 115). – Підпис: Павлович.

КОБИЛЯНСЬКИЙ

Володимир Олександрович

9 жовт. 1895, м. Ясси, Румунія – 10 верес.
1919, м. Київ

Поет, перекладач.

Народився в сім'ї кравця. Дитинство пройшло в м. Чорткові, у Галичині. Навчався там у німецькій початковій школі та місцевій гімназії (не закінчив), потім – у Чернівецькій учительській семінарії. Склав у гімназії іспит на помічника народного вчителя. Вчителював у с. Киселеві, на Буковині. Восени 1913 переїхав до України, до Києва. У Києві 19-річному юнакові, безпаспортному австрійському підданцеві, загрожувала депортація. Довелось йому переховуватись у Покровському монастирі. З труднощами вдалося влаштуватися на роботу у військовий шпиталь, потім у «Земський союз». Працював у Народному секретаріаті освіти, завідував канцелярією Книжкової палати. Працював з групою молодих письменників, що гуртувалися біля журналів «Музаґет» та «Мистецтво». Разом з П. Тичиною і Д. Загулом брав участь в організації видавничої справи в Україні, був редактором української секції Всевидаву при ЦВК радянських робітничих, солдатських і селянських депутатів України. За денікінської окупації помер від черевного тифу в Олександрівській лікарні.

Ще гімназистом підготував поетичну збірку, що так і залишилась у рукопису. Публікував фейлетони, вірші та оповідання в чернівецькій газеті «Нова Буковина» (1913), в «Універсальному журналі», «Літературно-науковому вістнику», «Музаґеті», «Шляху», «Червоному воїні». Був одним з авторів першого альманаху революційної поезії «Червоний вінок» (1919). Належав до літературного об'єднання «Музаґет». Разом із Д. Загулом перекладав твори Г. Гейне. Йому належать переклади, зокрема, сонетів, романсів та віршів із циклів «Поворот» і «З нових поезій». Серед інших поетів, з якими автор познайомив українського читача, – Ф. Шіллер, провансальський мандрівний поет

XIII ст. Тангейзер, поляк А. Мальчевський. Цікаві також переклади циганських романсів. Збірники його власних поезій «Мій дар» і «Твори» були надруковані 1920 і 1930.

Дух майбутніх днів : («Піді мною ринуть хмари...») // Боротьба. – 1919. – 29 черв. (№ 48).

Лебедина пісня : («Білий клекіт, чорний клекіт...») // Боротьба. – 1919. – 6 лип. (№ 54).

Таємниця : («Я одчинив камінні двері...») // Боротьба. – 1919. – 12 лип. (№ 59).

«Я сокіл з гір зелених Буковини...») // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – (Літературний куток).

КОВАЛЕНКО
Григорій Олексійович

24 січ. 1868, с. Липняки (нині у складі
смт Баришівка, Київської обл.) – 28 жовт. 1937,
м. Полтава

Письменник, журналіст, історик, етнограф, художник, громадський діяч.

Народився в селянській сім'ї. 1886 закінчив фельдшерську школу у Полтаві. Працював за фахом на Переяславщині, вчителював у с. Дем'янець. Саме тоді почав збирати етнографічні матеріали, зокрема з народної медицини. 1891 в «Этнографическом обозрении» з'явилася його перша розвідка «Про народну медицину в Переяславському повіті». Того ж року почав друкувати свої статті, замітки, вірші, оповідання, малюнки у львівському журналі «Зоря». 1890 переїхав до Москви, протягом п'яти років працював у клініці Московського ун-ту; потім мешкав у Чернігові, працював секретарем Чернігівської міської управи. 1905 переїхав до Полтави, де секретарював у міській думі. Разом з Панасом Мирним та кількома місцевими громадськими діячами видавав тижневик «Рідний край». Як редактора цього журналу 1907 його переслідували за публікацію статей, заборонених цензурою. Брав участь у виданні та редагуванні медично-природничого журналу «Життя і знання» (у 1913–1914 – «Вісник життя і знання»), співпрацював у губернській ученій архівній комісії, виступав з лекціями.

Перша спроба Г. О. Коваленка популяризувати історію українського народу – «Українська історія. Оповідання з історії України». Книжка, що вийшла друком 1906, призначалася переважно слухачам недільних шкіл. На початку Першої світової війни його заарештували, але невдовзі відпустили. 1917 був обраний на посаду інспектора позашкільної освіти Полтавської губернії. У 1917–1921 читав лекції з історії та гігієни на різних курсах для дорослих. У 1920-х друкувався у журналах «Знання», «Новими стежками», «Шлях до здоров'я», писав твори для дітей. Вивчав життя та діяльність Г. Сковороди, П. Мирного, Є. Гребінки,

І. Котляревського. Особливу увагу приділяв популяризації творчості Т. Шевченка. У 1926 в Україні було широко відзначено 40-річчя громадської та творчої діяльності письменника.

Значне місце в житті Коваленка посідало малювання. Він сам ілюстрував свої книжки; 1907 була видана поштова листівка з його малюнком «Жниця»; ряд листівок із зображенням українських письменників і громадських діячів було надруковано у Чернігові. Малював портрети Т. Шевченка – для родини, друзів, громадських установ, культурних закладів та ін. Збирав колекцію поштових листівок і фотографій, що стосувалися архітектури.

У серпні 1937 був заарештований як учасник і організатор підпільної контрреволюційної націоналістичної організації. Виним себе не визнав. За постановою «трійки» був розстріляний. Реабілітований 1968.

Полтавський краєзнавчий музей у своїй експозиції знайомить відвідувачів з життям і діяльністю Г. О. Коваленка.

В военном парламенте : [в округе] // Одес. листок. – 1917. – 27 сент. (№ 235). – Підпис: Гр.

В совете народных депутатов // Одес. листок. – 1917. – 19 дек. (№ 303). – Підпис: Гр.

В Центральной Раде // Одес. листок. – 1917. – 18 нояб. (№ 280). – Підпис: Гр.

Настроение Петрограда // Одес. листок. – 1917. – 22 сент. (№ 231). – Підпис: Гр.

О новом военно-исполнительном комитете: выборы президиума ; о выводе неукраинских войск ; посылка делегатов на съезд советов в Киев // Одес. листок. – 1917. – 8 дек. (№ 294). – Підпис: Гр.

Собрание гарнизона и Рады // Одес. листок. – 1917. – 5 дек. (№ 292). – Підпис: Гр.

Заседание объединенных советов в городском театре // Одес. листок. – 1918. – 21 (8) февр. (№ 28). – Підпис: Гр.

З'їзд художньої освіти // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52).

Митинг в Городском театре // Одес. листок. – 1918. – 3 мая (20 апр.) (№ 85). – Підпис: Гр.

Настроение рабочих: в исполн. комитете совета рабоч. депутатов // Одес. листок. – 1918. – 29 (16) марта (№ 56). – Підпис: Гр.

О культуре : (к ст. т. А. Палич) // Борьба. – 1918. – 16 (3) авг. (№ 45). – Підпис: Гр.

О профессиональном движении. II–V // Борьба. – 1918. – 15 (2) авг. (№ 44) ; 16 (3) авг. (№ 45) ; 18 (5) авг. (№ 47) ; 21 (8) авг. (№ 48). – Підпис: Гр.

Объединенное заседание исполнительных комитетов // Одес. листок. – 1918. – 5 марта (20 февр.) (№ 39). – Підпис: Гр.

Объединенное заседание советов // Одес. листок. – 1918. – 5 марта (20 февр.) (№ 39). – Підпис: Гр.

Профессиональная жизнь : о профессиональном движении. I // Борьба. – 1918. – 14 (1) авг. (№ 43). – Підпис: Гр.

КОМАРОВ
Богдан Михайлович

18 січ. 1882, м. Київ – 18 груд. 1975,
м. Ленінабад (нині Худжанд), Таджикистан

Учений-ботанік, бібліограф, публіцист, мемуарист, заслужений діяч науки Таджицької РСР.

Народився в сім'ї відомого українського громадського діяча і бібліографа М. Ф. Комарова. Закінчив в Одесі гімназію; навчався на природничому відділенні фізико-математичного ф-ту Новоросійського ун-ту (Одеса), з якого його двічі виключали за участь у студентському русі. Завершував навчання в ун-тах Львова, Відня та Кракова. У роки Революції 1905–1907 повернувся до Одеси. Склав іспити у Новоросійському ун-ті і 1907 одержав диплом першого ступеня. Викладав хімію і біологію у середніх навчальних закладах. Після встановлення в Україні Радянської влади перейшов на роботу до вищої школи. Близько десяти років працював у вузах Одеси: фребелівському ін-ті, ін-ті народної освіти, соціального виховання. Брав участь в організації в Одесі перших радянських культурно-освітніх установ. На базі бібліотеки батька та кількох націоналізованих книгозбірень створив Державну українську бібліотеку ім. Т. Г. Шевченка, якою завідував протягом 1920–1930. Деякий час працював в Одеській державній науковій бібліотеці (нині – Одеська національна наукова бібліотека). Був делегатом Першої конференції наукових бібліотек України (грудень 1925), одним із найактивніших членів Українського бібліографічного т-ва в Одесі (1925–1930), співредактором чотирьох номерів «Записок Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930).

Підготував і видав ряд праць: «Бібліографічний покажчик літературної діяльності М. Ф. Комарова (1865–1913)», «Матеріали до словника псевдонімів та критонімів українських авторів. Головним чином за рукописними матеріалами М. Комарова», «Огляд природознавчих праць М. Максимовича», кілька росій-

сько-українських та російсько-таджицьких термінологічних словників. Протягом 1926–1930 опублікував цикл важливих за своїм джерелознавчим характером статей про наукову роботу одеських бібліотек та Українського бібліографічного т-ва. Автор кількох науково-популярних книжок з проблем використання природних ресурсів та охорони природи. Працював над спогадами «Бібліотека моєї пам'яті» (опубліковано розділи про зв'язки родини Комарових з Лесею Українкою).

1931 обвинувачений у приналежності до Спілки визволення України (СВУ). Відбув річне адміністративне заслання у Курську. Реабілітований 1989.

З 1932 жив у Таджикистані і працював у Ленінабадському педагогічному ін-ті (доцент, завідувач кафедри ботаніки). Ініціював видання «Ученых записок» ін-ту. 1946 одержав учений ступінь кандидата біологічних наук. Як учений Комаров спеціалізувався на вивченні флори. Зібрав багаті колекції рослин в околицях Одеси, Ленінабада, Ура-Тюбе, на хребті Моголтау, у піщаній пустелі Каракуми. Досліджував флору Північного Таджикистану. 1967 вийшла друком його капітальна праця «Визначник рослин Північного Таджикистану». Охоче консультував українських бібліографів та літературознавців, які вивчали життя і діяльність його батька, М. Ф. Комарова.

Нагороджений медалями «За доблесний труд у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «За трудову доблесть» та ін., значком «Відмінник народної освіти», почесними грамотами Верховної Ради Таджикицької РСР.

Письмо в редакцию : [відгук на ст. «Подарок Новороссийскому университету» за підписом Историк (Одес. новости. 1918. № 10830) з приводу призначення професорських стипендій] // Одес. новости. – 1918. – 1 нояб. (18 окт.) (№ 10831).

«Культуртрегери» : [укр. мова в Одесі] // Нові шляхи. – 1919. – 19 (6) берез. (№ 8). – С. 1 ; 20 (7) берез. (№ 9). – С. 1 ; 21 (8) берез. (№ 10). – С. 1. – Підпис: Б. М.

«Малорусский язык» замість «украинской мовы» // Нові шляхи. – 1919. – 23 (10) берез. (№ 12). – Підпис: Хуторянин.

Пам'яті Дмитра Сигаревича // Нові шляхи. – 1919. – 4 квіт. (22 берез.) (№ 22).

Товариство на папері : [Т-во українознавства на Херсонщині] // Нові шляхи. – 1919. – 23 (10) берез. (№ 12). – Підпис: Б. К.

Українська мова в середніх школах Одеси // Нові шляхи. – 1919. – 12 берез. (27 лют.) (№ 3). – Підпис: Хутрянин.

КОМАРОВА
Галина Михайлівна

11 квіт. 1877, м. Острогозьк (нині Воронежська обл., Росія) – 3 лют. 1938, м. Одеса

Поетеса, перекладачка.

Дочка М. Ф. Комарова. Через недугу (сколіоз) навчалася вдома, батьки самі вчили її. Однією з учительок була Леся Українка. В українське письменство Комарову ввів «Літературно-науковий вістник». Тут побачив світ цикл її віршів «Над Чорним морем», поема «Гіпатія», поезії в прозі «То був сон» та «Дві». Друкувалась у журналах «Киевская старина» й «Нова громада», альманахах «Акорди», «На вічну пам'ять Котляревському», «Досвітні огні» (у двох виданнях, 1906, 1908), «Рідні струни», «Українська муза», «Вінок Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів». 1905 видала в Одесі першу збірку поезій «Починок». Її вірші публікували в одеському часопису «Українське слово», газетах «Вільне життя» та «Нові шляхи». В Катеринославі вийшла друга її книжечка, до якої увійшла історична поема «Роксолана» (рідкісний примірник цього видання знаходиться у фондах Одеської національної наукової бібліотеки). Працювала редактором в Одеському відділенні Державного видавництва України. Переклала російською мовою оповідання «Три ялинки» Олени Пчілки, українською – одноактну п'єсу «Червона кузня» М. Кручиніна.

Марш («Гей, Українці! Іще наша...»); Червона кров («Червона кров, червоні квіти...») // Укр. слово. – 1917. – Число 3 (квіт.). – С. 12–13.

«Була весна, коли цвітуть фіалки...» // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – С. 2.

«Сьогодні вже весна» Таке повітря ніжне...» // Нові шляхи. – 1919. – 20 (7) берез. (№ 9).

«Чи є де сонце, сміх рухливий?..» // Нові шляхи. – 1919. – 11 берез. (26 лют.). (№ 2). – Після тексту: 5 березня 1919 р.

КОНОЩЕНКО
Андрій Михайлович
(справжнє прізвище – Грабенко)

25 жовт. 1857, с. Обознівка (нині Кропивницький р-н, Кіровоградської обл.) – 30 черв. 1932, м. Херсон

Фольклорист-музикознавець, художник-аматор, громадсько-політичний діяч.

Народився в сім'ї селян-кріпаків. Закінчив в Єлисаветграді (нині м. Кропивницький) земське реальне училище, навчався у Петербурзькому гірничому ін-ті, однак тривала хвороба не дозволила отримати вищу освіту. А. Грабенко повернувся додому, на Херсонщину. Склав іспит на народного учителя і працював у сільських школах Херсонщини. Був членом українофільського гуртка, який очолював етнограф О. О. Русов. До кінця життя перебував у центрі громадського і культурного життя Херсона. 1889 отримав посаду діловода, а наступного року – секретаря Херсонської губернської земської управи. Обирався гласним Херсонської міської думи. Був редактором «Сборника Херсонского земства» (1904–1906) та одним із засновників, а згодом і головою місцевої української громади, до якої входили відомі діячі національної художньої культури. Разом з ними брав участь у виданні белетристичного збірника «Степ» (Херсон; Санкт-Петербург, 1886). Після відкриття 1908 Херсонського відділення Російського музичного т-ва, членом якого він став, виступав на концертах як віолончеліст, скрипаль, піаніст. Виставляв власні образотворчі роботи: малюнки, різьблення, випалювання по дереву, вишивки тощо. Був членом Російської конституційно-демократичної партії, потім Української демократичної партії, ТУПу. 1917 – директор відділу місцевого самоврядування при Генеральному секретаріаті внутрішніх справ УЦР (Київ). Розробив докладний план організації земського та міського самоврядування в Україні. Через політичну нестабільність повернувся до Херсона. Під час недовгої влади Української Народної Республіки був головою Херсонської губер-

ської управи (1919), його секретарем працював письменник М. Чернявський. Це були перші на Херсонщині державні службовці незалежної України. Коли 1922 в Херсоні почала діяти Українська автокефальна православна церква, А. М. Конощенко став активним парафіянином та, за переказами, добирав старовинні українські духовні розспіви для хору в храмі св. мучениці цариці Олександри. Любив малювати краєвиди Херсонщини; він один із організаторів виставок Херсонського т-ва любителів образотворчого мистецтва. Після ліквідації 1920 громадського самоврядування служив у Херсонському українському банку, у херсонській кооперативній організації «Райсоюз». 1924 вийшов на пенсію; вів усамітнене життя. 1927 був обраний членом Етнографічної комісії АН УРСР. Під час службових відряджень записував українські народні пісні (переважно на Єлисаветградщині, Київщині, Полтавщині, Одещині та Херсонщині) – записав близько тисячі народних пісень. Згодом це дало змогу укласти й видати збірки українських народних пісень – «Українські пісні» та «Українські пісні з нотами». Значну роль у формуванні Конощенка як фольклориста відіграли творчі стосунки з класиком української музики М. Лисенком. Видані Конощенком збірки і понині є цінним надбанням української музичної фольклористики; неопубліковані записи зберігаються у фондах ІМФЕ НАНУ. Автор низки історичних, статистичних праць, зокрема «До історії земської школи на Херсонщині» (Київ, 1908).

1926 його разом з М. Чернявським кілька разів викликали на допити у справі Спілки визволення України. Літнього хворого чоловіка виселили у господарську будівлю поруч із будинком, де він раніше жив. Похований на міському кладовищі (могила не збереглася).

4 січня 2011 у Херсоні за підтримки благодійної організації «Героїка» та Херсонського осередку Спілки української молоді на будівлі храму Зосими й Савватія Соловецьких УПЦ КП було відкрито меморіальну дошку; на його честь у Херсоні також названо вулицю (вулиця Андрія Грабенка).

Памяти чистого сердцем : [пам'яті А. Ів. Шингарьова, лікаря за професією, юриста і медика за освітою] // Херсонщина. – 1918. – 12 січ. (янв.) (№ 3). – Підпис: А. Г.

Чого хотять наші союзники : [німцям спокійніше мати справу з народною Україною та народною українською владою] // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 3–4. – Підпис: А. Г. – Частина тексту знищила цензура.

Що Гетьман відповів : [на заяву укр. політ. партій гетьман відповів, що йому неважливо, хто з міністрів до якої партії належить, важливо лише, хто і наскільки придатний до своєї роботи] // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 2–3. – Підпис: А. Г. – Частина тексту знищила цензура.

Аграрна реформа на Україні : підсумки і перспективи // Боротьба. – 1919. – 25 трав. (№ 21). – Підпис: А. Г.

КОРДУБА

Мирон Михайлович

2 берез. 1876, с. Острів (нині Тернопільський р-н, Тернопільської обл.) – 2 трав. 1947, м. Львів

Історик, бібліограф, публіцист, письменник.

Навчався у Львівському та Віденському ун-тах. Належав до львівської школи М.Грушевського. Працював учителем гімназій у Чернівцях, Львові, Холмі, був професором Варшавського ун-ту (1929–1939). У 1944–1946 – професор і завідувач кафедри історії південних і західних слов'ян Львівського ун-ту. У часи Першої світової війни співпрацював у виданнях Союзу визволення України. Автор численних наукових праць з історії, історичної географії стародавньої і середньовічної України, географічної статистики, топонімики, науково-популярних розвідок. Чимало праць ученого було опубліковано у «Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка» (дійсний член з 1903). Низку праць присвятив історії Хмельниччини. У рукопису залишилася укладена Кордубою фундаментальна праця (понад 50 тис. карток, зокрема багатьма іноземними мовами) – «Бібліографія історії України» (зберігається в Ін-ті українознавства ім. І. Крип'якевича АН України у Львові). Радянська історіографія не могла знехтувати величезний фактичний матеріал, зібраний ученим, проте звинувачувала його в помилках буржуазно-об'єктивістського і націоналістичного характеру, допущених у працях, виданих до 1939. Як письменник дебютував у 1890-х. Друкувався в газетах «Неділя», «Буковина», «Діло», журналі «Зоря», в «Альманасі в пам'ять 30-х роковин заснування товариства Січ у Відні». Переклав кілька повістей і оповідань Гі де Мопассана, працював над перекладом «Фауста» Й. В. Гете. Активно підтримував просвітницький рух у Галичині й на Буковині. «Руська бесіда» в Чернівцях видала його історію Буковини, а львівська «Просвіта» – працю «Старі й нові держави». Працював і як популяризатор історичних знань («Історія Холмщини і Підляшшя», 1941).

Батько українського театра : Марко Лукич Кропивницький // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) квіт. (№ 19). – С. 2–3. – Підпис: К.

Культурное строительство // Борьба. – 1918. – 27 (14) июля (№ 27). – Підпис: К.

Українське життя в Чернівцях // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99).

Пекуча справа // Боротьба. – 1919. – 10 трав. (№ 8). – (Одеса 10 трав. 1919). – Підпис: К.

Свято Т. Г. Шевченка : [в Українській гімназії ім. І. Франка, Одеса] // Нові шляхи. – 1919. – 25 (12) берез. (№ 13). – С. 2. – Підпис: М. К.

КОРОЛІВ ВАСИЛЬ **(Королів Василь Костянтинівич)**

16 лют. 1879, с. Диканька (нині смт Полтавської обл.), за іншими даними – с. Ладан (нині Прилуцький р-н, Чернігівської обл.) – 11 груд. 1941, містечко Мельник, поблизу м. Праги, Чехія

Письменник, перекладач, художник, громадський діяч.

Народився в сім'ї священика. Закінчив Полтавську духовну семінарію і Харківський ветеринарний ін-т. Працював у Києві ветеринарним лікарем, видав посібник з ветеринарії «Скотолечение». Брав участь у революційному і українському національному русі. 1906 за організацію селянської спілки був заарештований і ув'язнений. Після звільнення перебував під наглядом поліції. Займався журналістикою, був активним дописувачем українських газет «Рада», «Хлібороб», «Засів». Журналістика та видавнича справа стали основними в його діяльності. Був одним із організаторів та редактором видавництва «Час»; укладав народні календарі, видавав брошури про догляд та лікування тварин. У 1917–1919 – перший редактор літопису українського письменства «Книгарь». За цей час опублікував там 37 статей та відгуків на нові видання. Один із організаторів видавництва «День», «Відродження», «Сміх». 7 березня 1917 був обраний до складу УЦР від Т-ва українських поступовців, того ж року став членом Київського губернського виконкому Ради об'єднання громадських організацій. Один із фундаторів і голова Т-ва шкільної освіти, член ради київського т-ва «Просвіта». 1919 у складі дипломатичної місії УНР виїхав до Праги. На Батьківщину вже не повернувся. Оселився в містечку Мельник, поблизу Праги. Протягом багатьох років викладав в українській сільськогосподарській академії в м. Подєбради, водночас займався літературною творчістю. У 1920-ті виходять роман для дітей та юнацтва «Чмелик», збірка оповідань за фольклорними мотивами «Нечиста сила». Написав п'єси-казки «Русалка-жаба», «Лісове свято». Перекладав з англійської та чеської мов. Автор статей про М. Загірню та Б. Грінченка. Залишив

спогади про С. Петлюру. Створив серію малюнків «Природа і побут Закарпаття», писав ікони для церков Західної України, розписав церкву монастиря отців василіян у с. Імстичеве (нині Іршавський р-н, Закарпатської обл.). Один з найвизначніших його творів – спогади «Згадки про смерть». Книжка була завершена 9 грудня 1941. Автор відвіз її до видавництва і, повернувшись додому, помер. У книзі Королів не тільки описує ті випадки зі свого життя, коли він був на волосинку від смерті, а й висловлює думки про долю українського народу, про причини поразки визвольних змагань 1917–1921.

Королів залишив значну публіцистичну спадщину: статті про громадсько-культурне життя, спогади про власне життя, про сучасників.

Могилу письменника, дипломата і перекладача Василя Короліва-Старого на кладовищі Вацлава в м. Мельник було знищено.

Перед новою небезпекою // Чорномор. хвиля. – 1918. – 24 (11) берез. (№ 1). – Підпис: В. Старий.

КОСИНКА
Григорій Михайлович
(справжнє прізвище – Стрілець)

29 листоп. 1899, с. Щербанівка (нині Обухівський р-н, Київської обл.) – 15 груд. 1934, м. Київ

Письменник, публіцист, перекладач.

Народився в селянській сім'ї. Змалку ходив на поденщину по панських економіях. Вчився у початковій школі с. Красного, де жив його дід. Перебивався тимчасовими заробітками. Згодом поступив на григорівську цукроварню, де служив його батько. Вчився самотужки. Коли йому виповнилося 14 років, вирушив до Києва на заробітки. Працював чистильником чобіт, кур'єром-реєстратором земської управи, водночас навчався у так званих «вечірніх класах гімназії», склав екстерном іспит за шість класів. Учасник громадянської війни. Впродовж 1919–1922 навчався в Київському ін-ті народної освіти, на історико-філологічному ф-ті, водночас був кореспондентом газети «Вісті Київського губернського революційного комітету» та співробітником редакцій журналів «Нова громада» і «Всесвіт». Працював у Книгоспілці, відповідальним секретарем Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ), редактором Держвидаву України, редактором сценарного відділу Київської кінофабрики, редактором і диктором на харківському і київському радіо.

Друкуватися почав 1919. Писав нариси, перше оповідання надрукував у газеті «Боротьба». Далі були збірки оповідань «На золотих богів», «Заквітчаний сон», «За ворітьми», «Мати» та ін. Кілька збірок вийшло у Москві у перекладі російською мовою. Його твори перекладалися молдавською, грузинською, чуваською, туркменською, білоруською та ін., а також за кордоном: у Польщі, НДР, Болгарії, Чехословаччині, Югославії. Перекладами займався і сам Косинка. Переклав на українську мову «Мертві душі» М. В. Гоголя, кілька творів А. П. Чехова, О. М. Горького, М. О. Шолохова. Виступав у періодиці з літературно-критичними та публіцистичними статтями, зокрема з пи-

тань мистецтва та кіномистецтва; у його доробку – близько 50 наукових публікацій з питань мово- та літературознавства. Належав до літературних об'єднань АСПИС (1923–1924), «Ланка» (з 1926 – «Марс» – майстерня революційного слова).

Восени 1934 на одному з літературних зібрань, де обговорювались успіхи боротьби з «ворогами народу» та колективізації селянських господарств, Косинка в своєму виступі заявив: «За таких умов художня творчість неможлива». Це був мужній вчинок художника-громадянина і, по суті, останній рядок його творчості, котру тодішня критика кваліфікувала як творчість «куркульського агента в радянській літературі». 4 листопада 1934 Косинку заарештували за обвинуваченням у приналежності до організації, яка готувала терористичні акти проти керівників партії і радянської влади. Керуючись постановою ЦВК Союзу РСР від 1 грудня 1934, виїзна сесія Військової колегії засудила Косинку до розстрілу. Реабілітований 19 жовтня 1957.

На буряки : (нарис-згадка з дитячих літ) // Боротьба. – 1919. – 25 трав. (№ 21). – С. 2–3.

КУРБАС ЛЕСЬ (*Олександр Степанович*)

25 лют. 1887, м. Самбір (нині Львівська обл.) –
3 листоп. 1937 (за офіц. рад. джерелами –
15 листоп. 1942), урочище Сандармох, Каре-
лія, Росія

Режисер, актор, теоретик театру, драматург, публіцист, перекладач. Народний артист республіки (з 1925).

Народився в сім'ї українських акторів. Закінчив гімназію у Тернополі. Знав російську, польську та німецьку мови, самотужки вивчав англійську та норвезьку. Навчався на філологічному ф-ті Віденського ун-ту (вивчав германістику і славістику) та у Львівському ун-ті. Викладав у Київському та Харківському музично-драматичних ін-тах. Один з ініціаторів створення журналів «Театральні вісті», «Барикади театру», «Радянський театр». Засновник і керівник колективів «Тернопільські театральні вечори», Молодий театр (Київ, 1916–1922), «Кийдрамте», театру «Березіль» (з 1935 – Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка), художнім керівником останнього був до 1933. Як актор створив образи Гонти («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Гурмана («Украдене щастя» І. Франка), Астрова («Дядя Ваня» А. Чехова), Хлестакова («Ревізор» М. Гоголя) та ін. Літературну діяльність розпочав новелами «В гарячці» (1906) і «Сни» (1907, опубл. 1987). Інсценізував ряд поетичних творів Т. Шевченка, поставив у Молодому театрі «Шевченківську виставу». Інсценована ним поема «Гайдамаки» йшла в українських театрах і в Канаді. Першим поставив на українській сцені вистави за творами Лесі Українки, М. Куліша та ін. Ряд вистав здійснив уже в'язнем Соловецького концтабору. Написав кілька агітп'єс. Автор книги «Шляхи українського театру і «Березіль»», низки статей; перекладав твори з німецької, польської, французької, норвезької мов – В. Обюртена, М. Гальбе, Г. Бюхнера, Ф. Грільпарцера, Ю. Жулавського, В. Сарду, Б. Б'єрнсона. Листувався з І. Франком, Г. Хоткевичем, дружив з багатьма українськими письменниками, зокрема з М. Кулішем.

На студії ВУФКУ поставив фільми «Вендета», «Макдональд», «Арсенальці» («Червоний арсенал»). Виховав когорту видатних акторів і режисерів, проводив велику експериментальну і навчальну роботу в театрі. Творча діяльність Курбаса – епоха в українській культурі: він сприяв піднесенню українського театру на новий, вищий щабель, до висот світового мистецтва.

Активна діяльність Курбаса на ниві української національної культури вже 1927 викликала звинувачення у націоналізмі, формалізмі, відриві від радянської дійсності. Заборонялися вистави, з початку 1931 почалося масове цькування Курбаса. До критики долучилися майже всі літературні групи. Перший секретар ЦК КП(б)У Постишев особисто вимагав від нього зректися помилок і засудити діяльність М. Хвильового і М. Скрипника, Курбас відмовився це зробити. 5 жовтня 1933 Курбаса було усунуто з посади художнього керівника театру «Березіль», а невдовзі позбавлено звання народного артиста УСРР. У жовтні того ж року на запрошення художнього керівника Державного єврейського театру С. Міхоелса Курбас приїхав до Москви для постановки «Короля Ліра» В. Шекспіра. 26 грудня по дорозі до театру його заарештували. Йому було інкриміновано участь у так званій контрреволюційній «українській військовій організації», яка нібито готувала замах на членів ЦК КП(б)У. Рішенням ДПУ УРСР (9 квітня 1934) був засуджений до п'яти років ув'язнення і відправлений на Біломорсько-Балтійський комбінат (ст. Медвежа Гора), 1936 його перевели до Соловецького табору особливого призначення. За участі в'язнів і вільнонайманих поставив «Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна, «Аристократи» М. Погодіна, «Учень диявола» Б. Шоу та ін. За ухвалою особливої «трійки» Управління НКВС Ленінградської області був розстріляний. Реабілітований 31 січня 1957.

За рішенням ЮНЕСКО 1987 відзначалося 100-річчя від дня народження Курбаса. У с. Старий Скалат, Підволочиського р-ну, Тернопільської обл., де минули дитячі та юнацькі роки митця, того ж року відкрито меморіальну садибу-музей. У Харкові, на могилах дружини Курбаса, В. Чистякової, та його матері, В. Януковичевої, відкрито «Пантеон сім'ї Курбаса-Чистякової» (1993, скульптор С. Якубович). 1994 створено Державний центральний театр мистецтва ім. Леся Курбаса та засновано премію його імені. Ім'я Курбаса присвоєне

Молодіжному театру у Львові, Літературно-музичному театру, Центральній районній бібліотеці Самбора, вулицям у Львові, Тернополі, Самборі. Меморіальні дошки встановлено на фасаді будинків, де він народився (Самбір), де розташовувалися Молодий театр (Київ) і мистецьке об'єднання «Березіль» (Харків).

Молодий театр : (гене́за – завдання – шляхи) // Вільне життя. – 1918. – 2 серп. (20 лип.) (№ 98). – С. 2. – (До вистав Молодого театру в Одесі).

ЛАЗУРСЬКИЙ *Володимир Федорович*

3 серп. 1869, м. Переяслав (нині – м. Переяслав-Хмельницький, Київської обл.) – 1 трав. 1947, м. Одеса

Педагог, літературознавець, критик, історик західноєвропейської, російської та української літератур.

Народився в сім'ї викладача грецької мови Переяславського духовного училища (водночас був молодшим священиком при соборі). Закінчив Лубенську класичну гімназію, 1892 – історико-філологічний ф-т Московського ун-ту за фахом «викладач російської мови та літератури». За рекомендацією професора Стороженка був залишений на кафедрі західноєвропейських літератур для підготовки до магістерського іспиту. З січня 1893 працював у редакції «Настольного энциклопедического словаря» (видавці А. Гранат і К-о). Викладацьку діяльність розпочав у середніх жіночих навчальних закладах Москви (1895–1901). Протягом одного літа був домашнім учителем англійської мови в родині Л. М. Толстого в Ясній Полянці, про що написав пізніше у своїх спогадах. Розповів, зокрема, про захоплення письменника поемою Т. Шевченка «Наймичка». 1901 завершив складання магістерських іспитів. Того ж року Новоросійський ун-т запросив його читати курси західноєвропейських літератур (приват-доцент). Побував у кількох закордонних відрядженнях від ун-ту, близько двох років провів в Англії, працюючи над дисертацією в бібліотеках Лондона, Оксфорда і Кембриджа. 1909 після захисту першого тому дисертації «Сатирико-повчальні журнали Стиля і Аддісона. Із історії англійської журналістики XVIII ст.» Московський ун-т присвоїв йому ступінь магістра західноєвропейських літератур. 1917 став екстраординарним професором Новоросійського ун-ту. Після розділення ун-ту на спеціальні ін-ти читав лекції з західноєвропейської літератури в Гуманітарному громадському ін-ті, Ін-ті народної освіти (професор). Був проректором цього вишу. У 1920–1930 викладав історію літератури та мистецтва в Одеській консерваторії, підтриму-

вав контакти з українськими митцями, зокрема з М. Заньковецькою. Був художником-аматором, товаришував з багатьма художниками південноросійської школи, написав першу біографію її лідера, К. Костанді. Брав активну участь у роботі Одеського бібліографічного т-ва при ІНЦ. Був членом і головою Українського бібліографічного т-ва. Відіграв значну роль у розвитку українського театру в Одесі. 1930 вийшов на академічну пенсію, але продовжив працювати: викладав у технікумі іноземних мов історію англійської літератури, англійську мову – працівникам меліоративного і бактеріологічного ін-тів, Агрономічної дослідної станції та ін. Разом з дружиною, Н. М. Лазурською, організував та був головою колективу художнього читання при Домі вчених. 1939 повернувся до роботи у вищій школі: завідував кафедрами іноземних мов в Одеському кредитно-економічному ін-ті та Одеському ін-ті іноземних мов. 1941 затверджений Вищою атестаційною комісією ВКВШ в учену звання доктора філологічних наук без захисту дисертації. Під час окупації (1941–1944) працював в Одеській державній науковій бібліотеці консультантом у бібліографічному відділі, читав в ун-ті Трансністрії лекції із загальної літератури та обіймав посаду декана історико-філологічного ф-ту. 1944, після звільнення міста, був заарештований, але за поданням академіка О. Богомольця справу проти нього було закрито. З жовтня 1944 працював в ОДУ та Ін-ті іноземних мов (професор). Короткий час був також науковим співробітником бібліографічного відділу ОДНБ.

У доробку В. Ф. Лазурського – понад сто статей, рецензій, заміток історико-літературного характеру. Досліджував історію англійської журналістики XVIII ст., біографії М. Гоголя, Л. Толстого, Т. Шевченка, В. Короленка, В. Жуковського, історію українського театру та освіти.

Украинизация школы // Одес. листок. – 1917. – 25 июля (№ 183).

Вклад Полтавщины в русскую культуру // Одес. мысль. – 1918. – 14 (1) июля (№ 10).

Національна школа. Доклад В. Мурського : [про виступ на зборах укр. громади, присвячених відродженню нац. школи в Одесі та Херсоні] // Одес. мысль. – 1918. – 30 (17) июля (№ 23). – Підпис: В. Л.

Національна школа. Доклад Д. Бузько : [про виступ на зборах укр. громади, присвячених відродженню нац. школи в Одесі та Херсоні] // Одес. мысль. – 1918. – 30 (17) июля (№ 23). – Підпис: В. Л.

У последней черты : [про закон щодо боротьби зі спекуляцією] // Одес. мысль. – 1918. – 31 (18) июля (№ 24). – Підпис: В. Л.

Фільологія чи філологія? // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) серп. (№ 108).

ЛАЩЕНКО
В'ячеслав Митрофанович

1875, м. Єлисаветград, Херсонської губ. (нині
м. Кропивницький, Кіровоградської обл.) –
1953, м. Подебради, Чехія¹

Письменник, поет, публіцист, педагог, громадський діяч.

Народився в сім'ї інспектора Єлисаветградського духовного училища. Закінчив гімназію в Олександрії. Навчався в Київському ун-ті, Ніжинському історико-філологічному ін-ті князя Безбородька. Був прихильником української ідеї, але певної політичної програми не мав. Посварившись з професором М. Н. Сперанським, перевівся на третій курс історико-філологічного ф-ту Варшавського ун-ту, після його закінчення працював у гімназіях Київського, Одеського та Кавказького навчальних округів, Севастополя. 1899 разом з однодумцями організував у Ніжині панахиду за Т. Шевченком, на той час це була єдина незаборонена форма вшанування пам'яті поета. Тоді ж привселюдно прочитав заборонені цензурою поеми Кобзаря «Сон» і «Кавказ». 1900 створив і очолив українське просвітницьке т-во «Кобзар». Пробуджував національну свідомість учнів, мав вплив на формування поглядів Д. Чижевського (у майбутньому славіст і громадський діяч), коли працював в Олександрійській гімназії. Адміністрація гімназії вважала його «небезпечним». З 1916 – викладач Петроградської середньої торгової школи. Брав участь у революційних подіях. Після Лютневої революції виїхав до Севастополя. Був одним з ініціаторів створення у місті національного українського комітету. 1917 обраний головою Чорноморської української громади і керівником просвітницької секції, гласним міської думи. Провадив на флоті політику, спрямовану на українізацію Чорноморського флоту і підпорядкування його Центральній Раді. За часів УНР –

---

¹ За даними «Сучасної української енциклопедії», помер, ймовірно, у Нью-Йорку, США.

директор української гімназії в Одесі. Наприкінці 1920 виїхав до Чехословаччини.

Вірші писав переважно російською мовою. Підтримував товариські та творчі стосунки з Ол. Олесем, О. Ольжичем. Друкувався, переважно, у періодиці. Прозові твори ввійшли у збірку «На ріках вавилонських» (Львів, 1926), кілька його поезій українською мовою вміщено в четвертому томі антології «Українська поезія кінця ХІХ – середини ХХ століття» (Київ, 2015).

Жалоба над труною : (читана в Петрограді на Шевченківському вечорі 26 лют. 1915 р.) // Нові шляхи. – 1919. – 12 берез. (27 лют.) (№ 3). – Підпис: Л.

Марево : («Поклич сім'ю свою до гаю...») // Нові шляхи. – 1919. – 25 (12) берез. (№ 13).

Матеріали до життєпису П. І. Ніщинського : [з дод. листів композитора і поета-перекладача з Одеси від 7 трав. 1883 р., 16 берез. 1885 р. та 20 берез. (без р.)] // Нові шляхи. – 1919. – 30 (17) берез. (№ 18). – Підпис: В. Л-ко.

Співи з моря : Пифагорейці : Світлій пам'яті автора «Вечорниць» П. І. Ніщинського († 17–4 берез. 1896 р.) ; Гімн пифагорейців // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6).

Співи з моря : Ранок : («Віє вітер, плеще море...») // Нові шляхи. – 1919. – 14 (1) берез. (№ 4). – Підпис: В. Л.

ЛЕОНTOVИЧ
Володимир Миколайович

5 серп. 1866, с. Оріхівка (нині Лубенський р-н,
Полтавської обл.) – 10 груд. 1933, м. Прага,
Чехія

Письменник, видавець, громадсько-політичний діяч, меценат.

Народився в сім'ї багатого землевласника. Закінчив гімназію, потім юридичний ф-т Московського ун-ту, відвідував лекції ботаніки на природничому ф-ті та лекції загального землеробства у Петровській сільськогосподарській академії. Написав кандидатську працю «Історія землеволодіння в Україні від повстання гетьмана Б. Хмельницького до введення кріпацтва царицею Катериною II» (1888). Через сімейні обставини відмовився від пропозиції залишитися в ун-ті для підготовки до професорського звання. Оселився в Оріхівці; займався сільським господарством, цукроварнею; якийсь час керував підприємствами В. Симиренка; збудував в Оріхівці двокласну школу. Леонтович був учасником українського національного руху, членом ради Т-ва українських поступовців. Першою літературною спробою був переклад твору В. Короленка «Ліс шумить». Брав участь у збиранні лексичного матеріалу для «Словника української мови» Б. Грінченка; разом із О. Єфимовим склав «Московсько-український правничий словничок» (1917, 1919). Працював і в царині літературної критики.

Леонтович був одним із фундаторів національної періодики, саме він домогся дозволу на видання в Києві першої всеукраїнської щоденної газети «Громадська думка». Фінансово підтримував видання газети «Рада». Фінансував та редагував журнал «Нова громада», був членом редколегій «Літературно-наукового вістника» та журналу «Киевская старина». Разом із старшим братом Іваном брав участь у розкопках трьох курганів у Старобільському повіті, на Харківщині. Заснував і був головою «Товариства підмоги українській літературі, науці та штуці» (1911–1919).

З 1891 і до революції 1917 брав активну участь у роботі земства. Майже чверть століття обирався гласним Лубенського повітового та Полтавського губерньського земств. Був почесним мировим суддею. Його часто запрошували на засідання Лубенського окружного суду як присяжного засідателя. Протягом кількох років очолював Агрономічне т-во Хорольського повіту. У період Гетьманату – міністр земельних справ у кабінеті Ф. Лизогуба. За призначенням уряду Директорії короткий час працював уповноваженим Українського Червоного Хреста в Одесі, уже за більшовиків деякий час працював у Києві у раднаргоспі. Як представник буржуазії мав сплатити 100 тис. карбованців контрибуції, яких у нього не було. За несплату загрожував арешт. З великими труднощами йому вдалося через Крим виїхати за кордон. Жив у Туреччині, Німеччині, Чехословаччині. Продовжував писати (автобіографічна повість «Спомин утікача», повість «Хроніка родини Гречок», збірка оповідань «Ворохобня» та ін.). Похований у Празі, на Ольшанському кладовищі.

1993 став роком публічного повернення Леонтовича на Батьківщину – у столичному Будинку вчителя відбувся вечір, присвячений 60-м роковинам його смерті. За ініціативою голови правління ВАТ «Оріхівка-цукор» у с. Новооріхівка відкрито меморіальну дошку на будівлі старої цукроварні та на будинку на вул. Грушевського, 16. Лубенська райрада ухвалила рішення про надання оріхівській школі імені В. Леонтовича (2002).

Несподівано : (оповідання) // Нові шляхи. – 1919. – 23 (10) берез. (№ 12). – С. 2–3 ; 25 (12) берез. (№ 13). – С. 2 ; 26 (13) берез. (№ 14). – С. 2 ; 27 (14) берез. (№ 15). – С. 2.

ЛЕПКИЙ

Богдан Теодор Нестор Сильвестрович

4 листоп. (за іншими даними, 9 листоп.) 1872,
с. Кривеньке, поблизу с. Крогулець (нині Чортківський р-н, Тернопільської обл.) – 21 лип.
1941, м. Краків, Польща

Письменник, літературознавець, публіцист, перекладач, політичний діяч.

Народився в сім'ї письменника, церковного і громадського діяча. Закінчив Бережанську гімназію, навчався у Віденській академії мистецтв, Віденському та Львівському ун-тах (закінчив 1895). Учителював у Бережанській гімназії. 1899 переїхав до Кракова, працював у гімназіях ім. Собеського, Св. Анни, Св. Яцка, згодом – в Ягеллонському ун-ті, де було відкрито лекторат з української мови та літератури. З 1911 – професор гімназії та доцент учительських курсів. У Кракові заприятелював з молодими польськими письменниками. Часто приїздив до Львова, де приєднався до літературного угруповання «Молода муза». Перша світова війна застала Лепкого у м. Яремче, на Гуцульщині, звідти через Угорщину він виїхав до Відня. З 1915 – у Німеччині. Мешкав у містечку Раштатт, потім у Венцлярі. Протягом п'яти років учителював у таборах військовополонених. Співпрацював з видавництвами «Українська накладня» та «Українське слово». Підготував видання творів багатьох класиків української літератури. 1926 повернувся до Кракова, викладав українську літературу в Ягеллонському ун-ті, з 1932 – професор цього ун-ту. У 1938 – посол (депутат) польського сейму. Після окупації Польщі Німеччиною 1939 залишився без роботи.

Провідне місце у творчості Лепкого належить поезії. Автор збірок: «Листки падають», «Для ідеї», «Доля» та ін. Прозу письменник почав писати одночасно з поезією: «З села», «Щаслива година», «По дорозі життя». Найбільший успіх випав на долю творів історичної тематики – пенталогії романів «Мазепа» та низки повістей. Багато перекладав: на українську – П. Б. Шеллі, Г. Гейне, М. Конопницьку; на польську з української –

Т. Шевченка, І. Франка, П. Тичину, М. Рильського та ін. Видав кілька літературознавчих праць: «Начерк історії української літератури» (ч. 1 і 2), «Наше письменство» та ін. Підготував до друку повне видання поезії і прози Т. Шевченка у п'яти томах (Київ, Лейпциг, Коломия), твори Марка Вовчка у 3 т., Є. Гребінки та ін. Художник-аматор: намалював кілька портретів Шевченка, які подарував близьким і знайомим. Більшість із них втрачена під час Першої та Другої світових війн. 1995 у Бережанах відкрито Літературний музей Б. Лепкого.

Святий вечір : [вірш] // Наша кооперація. – 1919. – № 9. – С. 1.

ЛИПА

Іван Львович

24 лют. 1865, м. Керч – 13 листоп. 1923,
м. Винники (нині Львівська обл.)

Письменник, громадсько-культурний діяч, за фахом лікар.

Навчався у народній школі при грецькій церкві, потім у Керченській гімназії, на медичному ф-ті Харківського ун-ту. Один із авторів програми («Profession de foi молодих українців») нелегального т-ва «Братство тарасівців». 1893 Братство було розгромлене; Липа як член т-ва провів у в'язниці 13 місяців. 1897 закінчив Казанський ун-т. Працював лікарем в Ананьївському (на Одещині) і Полтавському земствах. 1902 оселився в Одесі, займався лікарською практикою. У 1904–1905 побудував у с. Дальник лікарню для незаможних жителів. Брав участь у діяльності одеської «Просвіти» як організатор її заходів і доповідей на літературно-мистецьких читаннях. Після заборони товариства працював в Українському клубі і т-ві «Українська хата». Упорядкував і 1905 видав альманах «Багаття». За участі Липи вийшли три номери першого в Одесі українського літературно-художнього журналу «Основа». Разом з сином Юрієм ініціював заснування видавництва «Народний стяг» (1917), яке за недовгий період існування випустило серію книг з актуальних проблем суспільства, а також кілька художніх творів (майже всі видання «Народного стягу» зберігаються у фонді Одеської національної наукової бібліотеки).

Після Лютневої революції 1917 став першим комісаром Одеси від ЦР УНР і до травня 1918 опікувався санітарним станом міста. Допоміг заснувати часопис «Українське слово». Разом з М. Вороним та С. Шелухиним заснував Одеську літературну спілку, під егідою якої видав кілька книг, зокрема двотомник передчасно померлого (у 20 років) письменника Олексія Плюща.

Наказом Директорії УНР від 26 грудня 1918 був призначений завідувачем управління культурів міністерства народної освіти

в уряді, який очолював В. Чехівський. 1919 він став міністром віросповідань та одним із керівників Української партії самостійників-соціалістів; брав участь у розробці першого проекту Конституції України. Незважаючи на величезні труднощі, Липа провів з'їзд єпископів з усієї України, які заснували Українську автокефальну церкву.

Разом з урядом УНР Липа емігрував. Деякий час жив у Польщі, у м. Тарнові. Останні роки провів у Винниках, під Львовом, де мав лікарську практику.

Друкувався з 1892 – у журналах «Зоря», «Правда», «Літературно-науковий вістник», «Шершень», альманахах «Терновий вінок», «За красою», «З-над хмар і з долин», «На шляху», антологіях «Акорди», збірниках «Досвітні огні», «З неволі», газетах «Рада», «Діло» та ін. Автор оповідань, повістей, казок-поем, поезій, перекладів, статей про творчість Б. Грінченка, О. Плюща та ін., спогадів про І. Франка, про «Братство тарасівців» та ін. 1924 його син Юрій видав збірник притч і казок батька «Світильник неугасимий» (перевиданий 1935 і 1995). І. Липа був у дружніх стосунках з М. Комаровим, О. Кобилянською, М. Коцюбинським, О. Олесем, М. Вороним, В. Самійленком.

1937 Ю. Липа встановив на Винниківському кладовищі пам'ятник батькові. У вірші «Батькові» написав: «Шляхетне чоло мого батька укрийте пелюстками від троянд».

На честь І. Липи у Полтаві названо провулок, в Одесі імена Івана і Юрія Лип носять вулиця, два провулки та дитяча бібліотека № 8. В Одесі що два роки проводяться Липівські читання та засновано благодійний фонд імені Івана та Юрія Лип.

Вибори в городську Думу // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 8.

Вибори до городської Думи // Укр. слово. – 1917. – Число 4 (трав.). – С. 8–9. – Підпис: І. Л.

Вибори до городської Думи // Укр. слово. – 1917. – Число 8 (черв.). – С. 1–2. – Підпис: І. Л.

Для народного вжитку // Укр. слово. – 1917. – Число 6 (черв.). – С. 8–9.

Книгопис // Укр. слово. – 1917. – Число 4 (трав.). – С. 15. – Підпис: І. Л. – Про кн.: Справочна книжка про гарні книжки для селян / О. Невинський. – Валки : Укр. бджола, 1917.

На кого нам надіятись? // Укр. слово. – 1917. – Число 4 (трав.). – С. 9-10.

Не по дорозі // Укр. слово. – 1917. – Число 10 (серп.) [помилково: Число 9 (черв.)]. – С. 2–3.

Організуйтесь! // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 2.

Руїна // Укр. слово. – 1917. – Число 8 (черв.). – С. 8–9.

Українська Центральна Рада // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 3–4.

Український народ! // Укр. слово. – 1917. – Число 2 (квіт.). – С. 2-3.

Українці! // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 2–3.

Христос воскрес! // Укр. слово. – 1917. – Число 2 (квіт.). – С. 1. - Підпис: Петро Шелест.

***

Вільне козацтво // Рідний курінь. – 1917. – 3 груд. (№ 19).

Д-ръ Л. И. Каценельсон : [некролог] // Одес. новости. – 1917. – 9 янв. (22 дек.) (№ 10289). – Підпис: Л.

Драматический театр. «Шерлок Холмс»: бенефис Б. С. Канфункеля // Одес. новости. – 1917. – 3 февр. (16 янв.) (№ 10324). – Підпис: Л.

С первым номером : (впечатление) : (о распространении газеты «Голос революции») // Голос революции. – 1917. – 27 июля (№ 15). – Підпис: П. Ш.

«Спорный вопрос из истории театра» : (докл. Евгения Безпотова в ист.-филол. общ-ве) // Одес. новости. – 1917. – 6 марта (21 февр.) (№ 10342). – Підпис: Л.

Эдуард-Бернет Тайлор : [некролог] // Одес. новости. – 1917. – 6 февр. (24 янв.) (№ 10314). – (За границей). – Підпис: Л.

Англия и вопрос о мире // Борьба. – 1918. – 27 (14) июня (№ 2). – Підпис: П. Ш.

Безсильные потуги империалистов и их прислужников // Борьба. – 1918. – 1 авг. (19 июля) (№ 31). – Підпис: П. Ш.

До лікарів-українців // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82).

До щирих українців // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) серп. (№ 119). – Підпис: І. Л.

Закон о гражданстве // Борьба. – 1918. – 7 июля (24 июня) (№ 11). – Підпис: П. Ш.

Конгресс Английской рабочей партии // Борьба. – 1918. – 2 июля (19 июня) (№ 6). – Підпис: П. Ш.

Курьезная ситуация : [наслідки зміни політ. орієнтації кадетів] // Борьба. – 1918. – 3 июля (20 июня) (№ 7). – Підпис: П. Ш.

Мечты о мире // Борьба. – 1918. – 26 (13) июня (№ 1). – Підпис: П. Ш.

Наказ ген. Ейхгорна і Мала Рада // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.) (№ 27). – Підпис: Степовик Іван.

Націоналізація урожая // Борьба. – 1918. – 20 (7) июля (№ 21). – Підпис: П. Ш. – Частину тексту знищила цензура.

Наша ганьба // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) трав. (№ 48). – Підпис: Степовик Іван.

Незабутній вечір : [спогад про І. Я. Франка] // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57).

Непримиримыя противоречія // Борьба. – 1918. – 26 (13) июля (№ 26). – Підпис: П. Ш. – Частину тексту знищила цензура.

О союзе народов // Борьба. – 1918. – 4 июля (21 июня) (№ 8). – Підпис: П. Ш.

Перспективы : [щодо можливої реставрації царизму в Росії] // Борьба. – 1918. – 28 (15) июня (№ 3). – Підпис: П. Ш. – Частину тексту знищила цензура.

Проклятый вопрос [хлебный] // Борьба. – 1918. – 19 (6) июля (№ 20). – Підпис: П. Ш.

Рани // Наше село. – 1918. – 14 верес. (№ 17). – С. 7–9. – Підпис: Д-р Липа.

Розперезались // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) трав. (№ 45). – Підпис: Степовик Іван.

События в Москве // Борьба. – 1918. – 9 июля (26 июня) (№ 13). – Підпис: П. Ш. – Частину тексту знищила цензура.

[Стаття] // Борьба. – 1918. – 10 июля (27 июня) (№ 14). – Підпис: П. Ш. – Ст. знищила цензура.

Сучасне // Вільне життя. – 1918. – 10 квіт. (28 берез.) (№ 9). – Підпис: Степовик Ів.

Убийство Володарского // Борьба. – 1918. – 28 (15) июня (№ 3). – Підпис: П. Ш.

Холера // Наше село. – 1918. – 25 серп. (№ 13/14). – С. 7–9. – Підпис: Д-р Липа.

Эгоизм «пеленки самодержавия» и кадетская ориентация // Борьба. – 1918. – 28 (14) июля (№ 28). – Підпис: П. Ш.

З'їзд по тюремному ділу // Боротьба. – 1919. – 16 трав. (№ 13). – Підпис: Л.

Революція не скінчена // Боротьба. – 1919. – 24 трав. (№ 20). – Підпис: Л.

Сучасна законодавча влада на Україні // Боротьба. – 1919. – 24 трав. (№ 20). – Підпис: Л.

ЛИПА *Юрій Іванович*

5 трав. 1900, містечко Нові Санжари (нині Новосанжарський р-н, Полтавської обл.) –
20 серп. 1944, с. Шутова, Яворівського р-ну,
Львівської обл.

Письменник, поет, публіцист, лікар, громадсько-політичний діяч.

Народився в сім'ї українського громадсько-політичного діяча, письменника, лікаря Івана Львовича Липи. Закінчив гімназію в Одесі. Навчався на юридичному ф-ті Новоросійського ун-ту (Одеса) та у Кам'янець-Подільському ун-ті. 1917 став редактором часопису «Вісник Одеси», опублікував свої перші роботи («Союз визволення України», «Носіть свої відзнаки», «Гетьман Іван Мазепа») у заснованому разом з батьком видавництві «Народний стяг». З огляду на загрозу більшовицького перевороту в Одесі вступив до лав організованої полковником І. Луценком та підполковником В. Змієнком Гайдамацької дивізії, пізніше – до куреня морської піхоти Збройних сил УНР, брав участь у січневих боях з більшовиками на вулицях Одеси. Після вступу у місто німецько-австрійських та українських частин Ю. Липа став заступником командира одеської «Січі» Т. Яніва. Редагував українську щоденну газету, видав книжку «Табори полонених українців». Потім були Київ, Кам'янець-Подільський, де він організував літературну групу «Авангард». Восени 1920 разом з батьком емігрував. Жив у Польщі, у м. Тарнові, потім у Винниках. Брав участь у діяльності Союзу української молоді, організовував літературне об'єднання «Сонцесвіт». У 1922–1929 навчався на медичному ф-ті Познанського ун-ту. За його ініціативою студенти, колишні вояки армій УНР і ЗУНР, утворили таємне товариство. 1925 вийшла друком перша поетична збірка Липи «Світлість». 1929 разом з Є. Маланюком організував літературну групу «Танк» (Варшава). Друкувався в альманасі «Сонцесвіт». Стажувався у Лондонському ун-ті; вивчав політичні та економічні дисципліни у Варшавській школі полі-

тичних наук. З початку 1930-х займався лікарською практикою у Варшаві. У 1930-ті вийшли збірки поезій «Суворість», «Вірую», роман «Козаки в Московії», три томи «Нотатника» (новели на воєнну тему, зокрема багато чудових сторінок про Одесу), збірник есеїв «Бій за українську літературу», «Всеукраїнська трилогія» «Призначення України»; на початку 1940-х – публіцистичні твори – «Чорноморська доктрина» і «Розподіл Росії». Ю. Липа був також автором наукових видань «Фітотерапія», «Цілющі рослини в давній і сучасній медицині», «Ліки під ногами» та ін.

Під час гітлерівської окупації Польщі жив у Варшаві. Співзасновник Українського чорноморського ін-ту. Протягом 1940–1942 інститут видав 40 праць. Після переїзду влітку 1943 до м. Яворова (тепер Львівська обл.) став одним із активних учасників українського руху Опору. Був членом Української головної визвольної Ради. Працюючи як лікар, організував підпільні курси з підготовки медичних кадрів для Української повстанської армії, писав тексти листівок та відозв до населення і німецьких солдатів. З липня 1944 – інструктор 1-ї старшинської школи УПА в Карпатах. У серпні того ж року був захоплений підрозділом НКВС у Яворові. Тіло замордованого Юрія Липи знайшли біля с. Шутова. Поховали у с. Бунів (Яворівський р-н). Встановлений на його могилі безіменний хрест енкаведисти знищили, тільки через 45 років хрест було відновлено. Його ім'я присвоєне Українському чорноморському ін-ту, а дитяча бібліотека № 8 (Одеса) носить імена Івана та Юрія Лип.

Січ // Укр. слово. – 1917. – Число 10 (серп.) [помилково: Число 9 (черв.)]. – С. 8–9 ; Число 11 (верес.). – С. 8–9. – Підпис: Юрій Л.

***

Минуле // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30).

ЛУЦЕНКО

Іван Митрофанович

7 берез. 1863, с. Кейбалівка (нині Пирятинський р-н, Полтавської обл.) – 1919, поблизу с-ща Антоніни, Старокостянтинівського повіту, Волинської губ. (нині Красилівський р-н, Хмельницької обл.)

Громадський, політичний і військовий діяч, політик, історик козацької доби, за фахом лікар.

Народився в дворянській сім'ї. Навчався на природничому ф-ті Петербурзького ун-ту та у Військово-медичній академії. Після захисту докторської дисертації переїхав до Одеси, оселився на вул. Херсонській (нині Пастера), 52. У тому ж будинку проводилася уся організаційна робота, пов'язана зі створенням одеської «Просвіти». Служив в Одеському військовому окрузі військовим лікарем. У лікарській практиці віддавав перевагу нетрадиційним методам лікування. Був членом Т-ва одеських лікарів. Численні статті Луценка з актуальних проблем медицини впродовж 1895–1897 друкувались у петербурзьких виданнях, насамперед, у журналі «Врач-гомеопат». Був одним із засновників Т-ва послідовників гомеопатії, секретарем та скарбником одеського від-ня т-ва. Редагував переведений з Харкова до Одеси щомісячник «Вестник гомеопатической медицины». Товариство відкрило на вул. Херсонській свою лікарню, а на вул. Степовій – амбулаторію, де доктор Луценка безкоштовно приймав хворих.

У 1902–1908 – один із керівників Української народної партії (очолював її одеський осередок), член «Братства самостійників». 1905 був депутатом першої ради робітничих депутатів м. Одеси від Української демократичної партії. Видав перший номер «Народної справи», першої в Одесі української газети, але примірники, що надійшли у продаж, були конфісковані, а видання заборонене. Заарештувати Луценка не мали права через його депутатський статус, але від громадської роботи його було відсторонено. 1910 Луценка став головою Україн-

ського клубу. Був членом НТШ, підтримував ідею заснування українського ун-ту у Львові, у липні 1914 брав участь у роботі з'їзду слов'янських учительських товариств у Львові. Був близько знайомий з І. Нечуєм-Левицьким, М. Коцюбинським. Разом із письменниками М. Вороним та І. Липою заснував Одеську літературну спілку, яка випустила альманахи «З-над хмар і долин» (1903) та «Багаття» (1905). У 1917–1918 на сторінках української періодичної преси опублікував цикл статей, присвячених аналізу низки епізодів та явищ української історії. Основним питанням, над яким замислювався автор, було виявлення причин, через які Україна не стала самостійною у минулому, головним вважав недовіру еліти до сили власного народу.

Під час Першої світової війни – полковник медичної служби російської армії. Один із засновників та заступник голови Української партії соціалістів-самостійників. Створив в Одесі Український військовий кіш. Був членом Центральної Ради. На першому Всеукраїнському військовому з'їзді обраний членом Українського генерального військового комітету. Саме за його наказом в Одесі вперше було піднято жовто-блакитний стяг як символ української державності. У розпал боротьби за державність Луценко виступав і як військовий фахівець, що формував частини на захист перших національно-визвольних здобутків, і як медик, що опікувався здоров'ям людей, і як публіцист. З одеської газети «Боротьба» відомо, що влітку 1918 Луценко брав участь в організації першої в Одесі української національної книгозбірні, якій віддав частину власної бібліотеки. У жовтні 1917 на з'їзді вільного козацтва обраний генеральним хорунжим. Під час антигетьманського повстання – голова цивільного управління Таврійської округи, за Директорії – командир військового загону.

Командував дивізією Армії УНР. Загинув улітку 1919, в одному з боїв за залізничну станцію Антоніни. За іншими даними, потрапив у більшовицький полон і був розстріляний. На три чверті століття його ім'я було викреслене з історії України.

У вересні 1996, під час роботи в Одесі з'їзду Всесвітньої федерації українських лікарських товариств, на будинку, де тривалий час жив Луценко (Пастера, 52), була встановлена меморіальна табличка; 14 січня 2012 відбулося урочисте відкриття пам'ятної меморіальної дошки на фасаді вокзалу залізничної

станції Красилів (Хмельницька обл.). 2003 Асоціація гомеопатів України провела в Києві VI Міжнародний гомеопатичний конгрес, присвячений пам'яті Івана Луценка.

Листи малоросів : [фейлетон] // Рідний курінь. – 1917. – 3 груд. (№ 19). – Підпис: Старий Запорожець.

На біжучі теми // Рідний курінь. – 1917. – 3 груд. (№ 19) ; 10 груд. (№ 20). – Підпис: Старий Запорожець.

Народні чужоїди : [«Румчерод»] // Рідний курінь. – 1917. – 16 листоп. (№ 16). – Підпис: Старий Запорожець.

«Недостойная ошибка» : [відгук на статтю Ш. Шварца під такою самою назвою, надрук. в «Одес. новостях»] // Рідний курінь. – 1917. – 4 листоп. (№ 13). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса 12 листопаду 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 12 листоп. (№ 14/15). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса 23 листопаду (ноября) 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 23 листоп. (№ 18). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса 3 грудня 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 3 груд. (№ 19). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса, 10 грудня 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 10 груд. (№ 20). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса, 17 грудня 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 17 груд. (№ 21). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса, 25 грудня 1917 // Рідний курінь. – 1917. – 25 груд. (№ 22). – Підпис: Старий Запорожець.

Одеса-мама // Рідний курінь. – 1917. – 10 груд. (№ 20). – Підпис: Старий Запорожець.

Політичні хамелеони : [Румчерод] // Рідний курінь. – 1917. – 12 листоп. (№ 14/15). – Підпис: Старий Запорожець.

Про вільне козацтво // Рідний курінь. – 1917. – 26 жовт. (№ 12) ; 30 жовт. (№ 13).

Про мир // Рідний курінь. – 1917. – 23 листоп. (№ 18). – Підпис: Старий Запорожець.

Про революцію // Рідний курінь. – 1917. – 4 листоп. (№ 13). – Підпис: Старий Запорожець.

Про революцію // Рідний курінь. – 1917. – 23 листоп. (№ 18). – Підпис: Старий Запорожець.

Українське питання і одеська преса // Рідний курінь. – 1917. – 17 груд. (№ 21). – Підпис: Старий Запорожець.

Висипний тиф // Наше село. – 1918. – 16 черв. (№ 4). – С. 8–9.

Війна // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7). – С. 11–12 ; 21 лип. (№ 8/9). – С. 27–28 ; 4 серп. (№ 10/11). – С. 26. – Підпис: Отаман.

Вільно-козацький рух на Україні і його організація // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34) ; 12 трав. (29 квіт.) (№ 35). – Підпис: Ген.-есаул Ів. Луценко.

Гетьман Іван Мазепа // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 15–17.

Гетьмани і гетьманська влада // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7). – С. 6–7.

«Гишпанка» // Наше село. – 1918. – 6 жовт. (№ 20). – С. 6–7.

250 літ назад : [про гетьмана П. Дорошенка] // Вільне життя. – 1918. – 7 верес. (25 серп.) (№ 126).

Дещо з старовини: (наша вдача) // Наше село. – 1918. – 21 верес. (№ 18). – С. 4–5.

Дещо про армію: згадки й гадки // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116) ; 25 (12) серп. (№ 117) ; 27 (14) серп. (№ 118).

Для чого потрібна армія Україні // Наше село. – 1918. – 16 черв. (№ 4). – С. 4–5. – Підпис: Отаман.

Завдання часу // Вільне життя. – 1918. – 2 лип. (19 черв.) (№ 74).

Запізно // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) черв. (№ 70). – Частина тексту знищила цензура.

Історична помилка // Вільне життя. – 1918. – 4 верес. (22 серп.) (№ 123).

Москвичі й царизм // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) лип. (№ 84).

Наша віра // Наше село. – 1918. – 4 серп. (№ 10/11). – С. 2–3.

Наші державні змагання в минулому // Наше село. – 1918. – 8 верес. (№ 16). – С. 4–6.

Одна чи дві віри // Вільне життя. – 1918. – 12 лип. (29 черв.) (№ 81).

Пам'яті Е. Темницького // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116).

Перед загрозою нової війни // Вільне життя. – 1918. – 8 серп. (26 лип.) (№ 103).

Про гарячку // Наше село. – 1918. – 28 верес. (№ 19). – С. 7–8.

Про операції // Наше село. – 1918. – 21 верес. (№ 18). – С. 7–8.

Сифіліс на селі після війни // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 8–10. – Підпис: Лікар.

[Стаття] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Ст. знищила цензура; залишився тільки підпис.

Що це значить? // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94).

МАЗЮКЕВИЧ

Павло Олексійович

20 черв. 1885, м. Київ – навесні 1919, м. Київ (?)

Правник, інженер, поет, публіцист, громадський діяч.

Народився в сім'ї секретаря Київського окружного суду, потомственого почесного громадянина Києва. Закінчив юридичний ф-т Київського ун-ту. Писав українською мовою. Перша його поезія «Склав би я тобі пісню весняну» була надрукована 1908 у «Рідному краї». Друкувався (часто під псевдонімом Павлич) у «Літературно-науковому вістнику», «Раді», в газетах «Нова Рада», «Промінь», «Дзвін». За часів Центральної Ради – активний публіцист, входив у коло української інтелектуальної еліти. Дружив з художником В. Кричевським, який оформив в українському народному стилі фасад будинку, що належав Мазюкевичу.

Один із найактивніших поборників автокефалії української церкви. Брав участь у підготовці тексту звернення Всеукраїнської православної церковної ради (ВПЦР) до українських єпископів. Був учасником Всеукраїнського церковного собору, працював у секції з питань українізації церковного життя. 28 квітня 1918 ініціативна група «православних українських християн з різних країв України», яка налічувала 38 чоловік, створила Український православно-церковний комітет, відомий також як Комітет відродження Української православної церкви (Мазюкевич – голова комітету). У час загострення політичної боротьби за національно-державний та національно-церковний вибір України написав брошуру «Христос і українство» (начерк реального шляху до створення Вільної Української Православної церкви). Вважав необхідним створення українських православних парафій, пропонував зразковий статут таких громад. Був автором віршів, у яких привертав увагу читачів до традиційних духовних цінностей.

Наукова та публіцистична література, де йдеться про перипетії національно-визвольних і національно-церковних змагань

в Україні другої половини 1919, не містить відомостей про Мазюкевича. За словами доньки поета, Дінори Мазюкевич, відомого архітектора, батько пропав безвісти після приходу більшовиків, проти яких публікував сатиричні вірші у газеті «Дзвін» навесні 1919.

Релігійні етюди: V. А може, Бога й нема? // Вільне життя. – 1918. – 6 серп. (24 лип.) (№ 101).

МАКОВЕЙ
Осип Степанович

23 серп. 1867, м. Яворів (нині Львівська обл.) –
21 серп. 1925, м. Заліщики (нині Тернопільська
обл.)

Письменник, літературознавець, публіцист, критик, перекладач, громадсько-політичний діяч. Дійсний член НТШ.

Народився в сім'ї хлібороба і кушніра. Закінчив українську гімназію у Львові та філософський ф-т Львівського ун-ту. На гімназичні та студентські роки припадають його перші літературні спроби. Створені ще на шкільній лаві переклади з Овідія і Гейне, як і вірш «Заказані яблука», І. Франко опублікував у часопису «Зоря». Відтоді Маковей друкувався у провідних українських журналах і альманахах. 1895 з'явилася перша збірка його віршів «Поезії». Після закінчення університету присвятив себе журналістиці: був співробітником львівської «Зорі», головним редактором газети «Буковина», редактором львівського часопису «Літературно-науковий вістник». Навесні 1899 отримав державну стипендію для молодих письменників у Віденському ун-ті, де прослухав курс лекцій відомих славістів. Після повернення з Відня викладав українську мову і літературу в чернівецькій учительській, а з 1910 – у львівській жіночій семінарії, Чернівецькому ун-ті. Тут захистив дисертацію про творчість українського письменника П. Куліша. У 1913–1914, 1918–1925 обіймав посаду директора учительської семінарії у містечку Заліщики. Під час Першої світової війни служив військовим кореспондентом, поштовим цензором в австрійському війську. 1921, вже за польської влади, був заарештований за «українізацію своєї гімназії» і декілька тижнів провів у Чортківській тюрмі. Під час існування Галицької СРР (15.VII.1920–23.IX.1920) був завідувачем відділу освіти повіту, ледве не потрапив під військовий трибунал Галицької НК (ЧК); врятувався, перебравшись на Буковину.

Автор поетичних збірок «Подорож до Києва», «Ревун». Новели, оповідання, нариси та фейлетони увійшли до прозових

збірок «Наші знайомі», «Оповідання» та ін. У художньому до-робку – повісті «Залісся» та «Ярошенко», нариси, оповідання, фейлетони в часописах «Діло», «Буковина», «Руслан», «Неді-ля». Перекладав з польської, німецької, французької, англійсь-кої мов. Написав низку статей про Т. Шевченка, був популяри-затором його творчості. Збирав фольклор.

До 1939 українська гімназія в Яворові носила його ім'я. 1958 поряд з колишньою гімназією О. Маковею був відкритий пам'ятник (скульптор Д.Кравич); 1992 відкрито музей-садибу, а поряд з музеєм встановлено його погруддя. 1988 було створено громадсько-культурне т-во ім. Осипа Маковея, за сприянням якого 1990 на фасаді будівлі місцевої гімназії (колись початко-вої школи, де навчався Маковей) встановлено меморіальну табличку, а ім'я письменника повернуто навчальному закладу. Меморіальну табличку встановлено також на фасаді будівлі колишньої учительської семінарії та учительської жіночої семі-нарії. У краєзнавчому музеї м. Бережани оформлено меморіа-льний куток. До 150-річчя від дня народження О. Маковея «Укрпошта» випустила поштову марку.

Голос з великого кладовища : [Галичина] // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – Підпис: О. М.

«Позаяк» : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) черв. (№ 71). – Підпис: О. М.

МАРКОВИЧ

Дмитро Васильович

7 листоп. 1848, м. Полтава – 9 груд. 1920,
м. Вінниця

Письменник, правник, кооператор, громадський і державний діяч.

Походив з козацько-старшинського роду. Дитинство провів у с. Локотки, Глухівського повіту (нині один із районів м. Шостки, Сумської обл.), вчився в гімназіях у Новгороді-Сіверському та Вологді. У Вологді познайомився з відомим українським громадським діячем О. Я. Кониським, який був там на засланні. Знайомство вплинуло на формування літературних і політичних поглядів Марковича.

Гімназистом V класу взявся за підготовку журналу, за що був виключений з гімназії з «вовчим білетом».

Після смерті 1865 батька Марковича, якого було отруєно під час слідства (він розслідував справу про казнокрадство), сім'я мусила переїхати до Полтави. Восени того ж року Д. Маркович вступив вільним слухачем на медичний ф-т Київського ун-ту, але відсутність засобів до існування змусила його залишити навчання, і він став акцизним наглядачем на гуральні. Під впливом свого дядька Опанаса Марковича, відомого українського етнографа, почав студіювати фольклор. 1868 вступив до Ніжинського правничого ліцею і того ж року перейшов до Новоросійського ун-ту, який закінчив 1873. Після закінчення ун-ту працював судовим слідчим, товаришем прокурора і суддею в Херсоні, Катеринодарі, Каліші (Польща) та ін. У період служби у Херсоні був членом Херсонського українського гуртка, який розпочав українську просвітницьку роботу на Херсонщині.

Перше оповідання «Дурак» було надруковане 1877 (російською мовою). Перше з українських оповідань, «Невдалиця», написав 1883. У 1886 за редакцією його дружини вийшов збірник «Степ» (Херсон), у якому є три його оповідання українською мовою. Далі твори його друкувалися в журналах «Зоря», «Киевская старина» і «Русское богатство». Останнє оповідання на-

друковане 1916 у журналі «Основа»; написав також драму «Не зрозуміли». 1907 видавництво «Вік» видало збірник його творів «По степах та хуторах», а 1918 видавництво «Дзвін» випустило перший том повного зібрання його творів. Написав спогади «Сюрприз», «Життя одної людини».

1899 отримав спадщину і придбав на Волині невеликий маєток. Тут розпочалася його активна кооперативна робота. Ідеєю хліборобських товариств захопився ще 1874, тоді заснував перше на Волині кредитове т-во в с. Михалківці, Острозького повіту, але тільки на початку ХХ ст. він зміг енергійно взятися за поширення кооперації і скоро посів одне з перших місць поміж кооператорами. В 1911 на кооперативному з'їзді у Києві виступив з проектом заснування Українського народного кооперативного банку. Банк вдалося відкрити тільки 1917. На Всеросійському кооперативному з'їзді 1913 у Києві був головою секції, що виробила кооперативний закон. Заснував Вінницький кооперативний союз, на чолі якого він спочатку і стояв. Був членом Товариства українських поступовців. З 1917 редагував у Вінниці тижневик «Подільська воля».

Уряд Центральної Ради, шануючи Марковича за корисну для України працю та визнаючи його досвід, призначив його генеральним прокурором Генерального Суду, а після перейменування Генерального Суду на Державний Сенат – сенатором. Українські громадські організації, політичні партії кілька разів висували його кандидатуру на посади міністрів юстиції, внутрішніх справ і, навіть, прем'єра. За його участі було прийнято низку важливих рішень та законопроектів, зокрема положення про єврейське громадське самоврядування, державні акти щодо надання матеріальної допомоги батькам загиблих козаків та постраждалим від більшовицького терору.

На його честь названо вулиці в Дніпрі, Херсоні та Вінниці. У Вінниці є і провулок Дмитра Марковича.

Наші фахівці // Нові шляхи. – 1919. – 30 (17) берез. (№ 18). – С. 1.

«Некультурна нація» ; «Новий гетьман» : фельєтони // Нові шляхи. – 1919. – 5 квіт. (23 берез.). (№ 23). – С. 2.

МИХАЙЛИЧЕНКО *Гнат Васильович*

27 верес. 1892, с. Студенок (тепер у складі с. Миропілля, Краснопільського р-ну, Сумської обл.) – 21 листоп. 1919, м. Київ

Письменник, громадський і політичний діяч.

Народився в селянській сім'ї. Навчався в Курській фельдшерській школі та середній сільськогосподарській школі в Дергачах, поблизу Харкова. 1912 був виключений «за революційний напрям думок», продовжувати агрономічну освіту поїхав до Москви, де відвідував і народний ун-т ім. Шанявського. Під час Першої світової війни був мобілізований до армії, у травні 1914 втік з фронту, нелегально перебував у Харкові. У січні 1915 був заарештований і засуджений військовим судом до шести років каторги (замінили засланням) і довічного поселення в Сибіру. Покарання відбував у с. Тулуп'єві, Нижньоудинського повіту, Іркутської губ. Член партії есерів, з липня 1917 – член ЦК партії. Того ж року обраний до УЦР. Поділяв позиції «лівої фракції» УПСР, яка виступала на засіданнях УЦР за порозуміння з російськими більшовиками та встановлення радянської влади в Україні. Політичне життя було напружене і складне: лише на початку 1918 Михайличенка двічі заарештовували – і Центральна Рада, і німецька влада. 1918 група депутатів УЦР, до якої входив і Михайличенко, спільно з більшовиками готувала повстання проти білогвардійського режиму, однак змову було викрито, а учасників заарештовано. Після захоплення влади більшовиками активно співпрацював з радянською владою, був членом колегії Київської ГубНК, організовував молоді літературні сили республіки. За його участі було створено видавництво «Товариство українських письменників». Деякий час (з березня 1919) очолював Народний комісаріат освіти в уряді Х. Раковського. Став одним із ініціаторів створення Української партії соціалістів-революціонерів (комуністів). Співредактор (разом з М. Семенком) першого числа літературно-мистецького тижневика «Мистецтво», сприяв виходу у світ журналу «Муза-

ґет». Перебував на підпільній роботі на окупованій польськими військами Галичині. Після поранення повернувся до Києва, який невдовзі окупували денікінці. 20 листопада 1919 його заарештували разом з поетом-боротьбистом В. Г. Чумаком. Обох розстріляв конвой при спробі втечі. Поховані у братській могилі на території Аносівського парку (нині Парк Вічної слави, могила не збереглася).

Писати почав 1911; у харківській в'язниці написав перше оповідання – «Погроза невідомого». Друкувався у збірнику «Червоний вінок», журналах «Музаґет» та «Мистецтво». Автор двох циклів новел, повістей, роману («Блакитний роман»). Виступав також як публіцист, літературний критик і теоретик пролетарського мистецтва. Його творчості було притаманне намагання поєднати комуністичну ідеологію з ідеями українського національного відродження.

У 1928–1938 вулиця Пилипа Орлика в Києві називалася на честь Гната Михайличенка.

Диктатура партії і диктатура пролетаріата // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – Підпис: Михайлич Ігнатій.

Комуністична партія і соціалізм. II // Боротьба. – 1919. – 20 трав. (№ 16). – Підпис: Михайличенко Ігнатій.

Соціалістична партія // Боротьба. – 1919. – 21 трав. (№ 17). – Підпис: Михайличенко Ігнатій.

Ще жертва : [некролог розстріляному комуністу Т. Науменку] // Боротьба. – 1919. – 4 лип. (№ 52). – Підпис: Г. М.

МУРСЬКИЙ

Володимир Васильович

10 листоп. 1888, Замарстинів, передмістя
Львова – 19 лип. 1935, м. Стамбул, Туреччина

Дипломат, літератор, журналіст, редактор, громадсько-політичний діяч.

Здобув гуманітарну освіту. До 1914 вчителював у с. Яричеві й м. Ходорові (Львівщина). Під час Першої світової війни потрапив до Одеси. За неперевіреними даними, він дістався сюди після поранення. Мешкав у буд. № 30, на вул. Вітте (тепер Дворянська). Організував курси українознавства для вчителів. Згодом став одним із редакторів газети «Вільне життя» (1918). 22 номери (із 128) підписав як відповідальний редактор; брав участь у роботі місцевої «Просвіти». Про перебування Мурського в Одесі нагадує двічі видана тут 1918 його «Коротка граматика української мови для шкіл та самонавчання». Місцева спілка вчителів-українців визнала підручник одним із кращих і рекомендувала його для «навчання української мови в середніх школах». Брав активну участь у випуску політичного, наукового та літературного часопису «Українське слово», де друкував свої статті. Мурський любив літературу, образотворче мистецтво, музику, спів. Був організатором і учасником вечорів, концертів, які влаштовувалися під егідою «Українського клубу», товариства «Просвіта», Спілки вчителів. Перед першим вторгненням більшовиків організував боївку. Був заарештований більшовиками. При наближенні до Одеси українських і німецьких військ начальник в'язниці Вернигора звільнив його. За нової влади у місті були створені органи тимчасового самоврядування і йому доручили керівництво комісаріатом юстиції. Невдовзі виїхав до Києва, працював секретарем у редакції О. Саліковським щоденній газеті «Трибуна». Деякий час працював у міністерствах преси та закордонних справ. У складі української місії поїхав на Паризьку мирну конференцію (1919–1920), однак затримався у Відні, де взяв участь в організації і виданні тижневи-

ка «Воля», згодом – «За державність». 1920 призначений пресовим референтом українського посольства в Австрії. У вересні того ж року переїхав до Польщі. Там діяльність Мурського зосередилася навколо осідку еміграційного уряду в Тарнові. Був членом тимчасового парламенту – Ради Республіки, а також директором департаменту преси та пропаганди при Міністерстві внутрішніх справ УНР. Активно включився у роботу відділу Українського Центрального Комітету, який перебрав функції уряду. Закінчив радіотехнічні курси та став кваліфікованим радіотехніком. На місцевій радіостанції виступав з оглядами українських справ. Друкувався у краківській щоденній газеті «Час», у «Бюлетені» Краківського відділу УЦК, у журналі «Вісті» УЦК у Польщі. 1929 став представником емігрантського уряду УНР у Туреччині. Виконуючи дипломатичну місію, не полишав літературної праці: написав дві книжки про Україну, які вийшли турецькою мовою і збереглися в Національній бібліотеці Туреччини (Анкара), друкувався в українській, польській і турецькій пресі, займався перекладами.

Похований у Фарікії (район Стамбула), на Латинському кладовищі. У похороні брала участь місцева українська громада. 2018 могила Володимира Мурського була віднайдена співробітниками Генерального консульства України та Українського культурного т-ва Стамбула.

З учительського життя // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 16. – Підпис: -ий.

Іван Алчевський : (некролог) // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 6. – Підпис: В. М.

Наша тактика // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 8–9.

Рабські души // Укр. слово. – 1917. – Число 11 (верес.). – С. 7–8. – Підпис: М-ий.

Рідна школа // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 9.

Тернистим шляхом // Укр. слово. – 1917. – Число 11 (верес.). – С. 4–5.

Український народі // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 2-3.

Установчі збори // Укр. слово. – 1917. – Число 4 (трав.). – С. 2–3.

Як збирати гроші на Національний фонд // Укр. слово. – 1917. – Число 5 (трав.). – С. 3–5.

***

Україна і демократія // Рідний курінь. – 1917. – 16 листоп. (№ 16). – Підпис: В. М.

Австрійський парламент : [про промову О. Черніна, колишнього прем'єр-міністра Австрії] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – Підпис: В. М. – Частина тексту знищила цензура.

Великодні звичаї на Гуцульщині // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: В. М.

Відкриття українських курсів в Одесі // Вільне життя. – 1918. – 11 черв. (29 трав.) (№ 58). – Підпис: В. М.

Говорить... // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Демір-Кая : (східна легенда) / пер. з рос. В. М. // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (27 квіт.) (№ 30).

До історії перевороту // Вільне життя. – 1918. – 12 трав. (29 квіт.) (№ 35). – Підпис: В. М.

Заклик // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89).

Засідання соціал-федералістів: (від власного кореспондента) // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.) (№ 27). – Підпис: -ий.

Київські настрої // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) лип. (№ 85). – Підпис: В. М.

Кільман про Бухарестський мир : [Ріхард фон Кюльман – статс-секретар імперського відомства закордон. справ Німеччини] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) трав. (№ 48). – Підпис: В. М.

Літературний фонд імені Тараса Шевченка // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22). – Підпис: В. Мурський.

Ллойд Джордж про воєнне положення : [прем'єр-міністр Великої Британії] // Вільне життя. – 1918. – 2 лип. (19 черв.) (№ 74). – Підпис: М. В. – Частина тексту знищила цензура.

Льондон в ночі : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) лип. (№ 86). – Підпис: В. М.

Мирна конференція // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) серп. (№ 121). – Підпис: -ий.

Міністерству освіти під увагу : [м-во повинно вжити всіх заходів, щоб за ввезення укр. кн. з Галичини і в Галичину не стягували мита] // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51). – Підпис: В. М.

Над свіжою могилою : [про похорон Е. М. Темницького, одного з провідників укр. нац. руху в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) серп. (№ 109). – С. 1.

Не втратили ще надії : [київ. монархісти й чорносотенці сподіваються відбудувати «єдину неділиму» Росію] // Вільне життя. – 1918. – 13 серп. (31 лип.) (№ 107). – Підпис: -ий.

Не на сю адресу... : [заява нім. посла в Києві п. Тілле щодо убивства генерал-фельдмаршала Ейхгорна] // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) серп. (№ 109). – Підпис: -ий.

Немазане колесо скрипить! // Вільне життя. – 1918. – 9 серп. (27 лип.) (№ 104). – Підпис: -ий. – Частину тексту знищила цензура.

«Никакого українського движениня нет...» // Вільне життя. – 1918. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 2).

Німці та австро-польське питання // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) лип. (№ 85). – Підпис: -ий.

Нове славянофільство // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) лип. (№ 86). – Підпис: -ий.

Новий кабінет // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1). – Підпис: В. М.

Одеса, 31 березня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1).

Одеса, 2 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 2).

Одеса, 3 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3).

Одеса, 4 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 4 квіт. (22 берез.) (№ 4).

Одеса, 5 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 5 квіт. (23 берез.) (№ 5).

Одеса, 6 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 6 квіт. (24 берез.) (№ 6).

Одеса, 7 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 7 квіт. (25 берез.) (№ 7).

Одеса, 9 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 9 квіт. (27 берез.) (№ 8).

Одеса, 10 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 10 квіт. (28 берез.) (№ 9).

Одеса, 11 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 11 квіт. (29 берез.) (№ 10).

Одеса, 12 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 12 квіт. (30 берез.) (№ 11).

Одеса, 13 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 13 квіт. (31 берез.) (№ 12).

Одеса, 14 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) квіт.
(№ 13).

Одеса, 16 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) квіт.
(№ 14).

Одеса, 17 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) квіт.
(№ 15).

Одеса, 18 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) квіт.
(№ 16).

Одеса, 19 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) квіт.
(№ 17).

Одеса, 20 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) квіт.
(№ 18).

Одеса, 21 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) квіт.
(№ 19).

Одеса, 22 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) квіт.
(№ 20).

Одеса, 24 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) квіт.
(№ 21).

Одеса, 25 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт.
(№ 22).

Одеса, 28 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) квіт.
(№ 25).

Одеса, 30 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) квіт.
(№ 26).

Одеса, 1 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.)
(№ 27).

Одеса, 8 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 8 трав. (25 квіт.)
(№ 31). – Підпис: -ий.

Одеса, 10 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 10 трав.
(27 квіт.) (№ 33). – Підпис: -ий.

Одеса, 11 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 11 трав.
(28 квіт.) (№ 34). – Підпис: -ий.

Одеса, 15 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) трав.
(№ 37). – Підпис: -ий.

Одеса, 15 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) трав.
(№ 38). – Підпис: -ий.

Одеса, 18 травня : [в тексті помилково: 18 квітня] 1918 р. // Вільне
життя. – 1918. – 18 (5) трав. (№ 40). – Підпис: -ий.

Одеса, 23 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) трав.
(№ 42). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 24 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) трав. (№ 43). – Підпис: -ий.

Одеса, 25 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) трав. (№ 44). – Підпис: -ий.

Одеса, 29 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – Підпис: -ий.

Одеса, 31 травня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) трав. (№ 49). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 1 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 1 черв. (19 трав.) (№ 50). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 2 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51). – Підпис: -ий.

Одеса, 4 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 5 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 5 черв. (23 трав.) (№ 53). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 7 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 7 черв. (25 трав.) (№ 55). – Підпис: -ий. – Ст. знищила цензура; зберігся тільки підпис.

Одеса, 8 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 8 черв. (26 трав.) (№ 56). – Підпис: В. М.

Одеса, 9 червня 1918 р. : [Іван Франко і сучасність] // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – Підпис: -ий.

Одеса, 13 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 13 черв. (31 трав.) (№ 60). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 15 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) черв. (№ 61). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Одеса, 18 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) черв. (№ 63). – Підпис: -ий.

Одеса, 20 червня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65). – Підпис: -ий.

Пам'ятники мистецтва та Україна // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – Підпис: -ий.

Петро Розегер : [класик нім. літ.] // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: В. М.

План відбудування східного фронту // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) лип. (№ 96). – Підпис: В. М.

Повертаючі хвилі // Вільне життя. – 1918. – 4 серп. (22 лип.) (№ 100). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Політичний шантаж // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Підпис: -ий.

Промова Кюльмана : [держ. секретар Німеччини] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) черв. (№ 72). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Промова на Шевченківському концерті 25 квітня 1918 року в городському театрі // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.) (№ 27).

Реймський собор // Вільне життя. – 1918. – 7 черв. (25 трав.) (№ 55). – Підпис: В. М.

Російський Піємонт // Вільне життя. – 1918. – 6 лип. (23 черв.) (№ 78). – Підпис: -ий.

Січе в справі шкільній в Одесі // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) лип. (№ 95). – Підпис: В. М.

[Стаття] // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) черв. (№ 62). – Підпис: В. М. – Ст. знищила цензура; зберігся тільки підпис.

[Стаття] // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – Підпис: -ий. – Ст. знищила цензура; зберігся тільки підпис.

[Стаття] // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) черв. (№ 70). – Підпис: -ий. – Ст. знищила цензура; зберігся тільки підпис.

Східня комісія : [метою комісії було зближення національностей, що мешкали на півд.-захід. територіях колишньої Росії] // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – Підпис: В. М.

Товариство «Просвіта» : [в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) трав. (№ 39). – Підпис: В. М.

Україна і Росія // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) трав. (№ 40). – Підпис: В. М.

Фільольогія чи філологія? : [відгук на ст. проф. В. Лазурського] // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) серп. (№ 108).

Фінансове положення на Україні // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) квіт. (№ 24). – Підпис: В. М.

Чому Австрія не ратифікувала мирний договір з Україною // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) лип. (№ 93). – Підпис: -ий. – Частина тексту знищила цензура.

Чорне вороння : [про русифікаторів в ім'я «великої неподільної самодержавної» Росії] // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) трав. (№ 38). – Підпис: В. М.

Як живуть у Відні // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65). – Підпис: В. М.

НАЗАРУК

Осип Тадейович

31 серп. 1883, м. Бучач (нині Тернопільська обл.) – 31 берез. 1940, м. Краків, Польща

Письменник, журналіст, публіцист, громадський і політичний діяч.

Народився у м. Бучач (за іншими даними – у м. Язловець) у сім'ї кушніра. Навчався в Бучацькій державній гімназії, де був головою таємного драгоманівського гуртка. За пропаганду соціалістичних ідей його відрахували. Закінчив гімназію у Золочеві, навчався на юридичному ф-ті Львівського ун-ту. Був одним із керівників студентського руху в Галичині: очолював роботу «Січі» (українська студентська організація у Відні), був головою львівської «Академічної громади». 1902 під час селянського страйку на Бучаччині друкував матеріали на його підтримку в газеті «Служба двірська». Закінчив юридичний ф-т Віденського ун-ту (1908). Під час Першої світової війни – у лавах Українських січових стрільців. Член Загальної Української Ради (з 1915), один з авторів «Проскурівської декларації січових стрільців» (1919). 1919 перебував в Одесі та Бірзулі на перемовинах з начальником штабу французьких військ про порозуміння Антанти з Директорією. Виступав на з'їзді УРП та на селянсько-робітничому з'їзді. У складі Українських січових стрільців керував роботою прес-центру («пресової квартири») Української Галицької Армії. Був членом уряду Директорії; водночас редагував газету «Стрілець». 1920 виїхав до Відня, де керував прес-бюро при уряді ЗУНР в еміграції. Увійшов до складу президії Західноукраїнського т-ва Ліги націй; один із засновників Центральної управи УСС і авторів звернення «До населення Галицької землі!» із закликом бойкотувати парламентські вибори. У 1922–1928 перебував у Канаді та США. Редагував тижневик «Січ» (Чикаго) та газету «Америка» (Філадельфія). Повернувшись до Львова, очолив редакцію газети української християнської організації «Нова Зоря». У різних видавництвах Львова

виходили його книжки і брошури, зокрема «Греко-католицька церква і українська ліберальна інтелігенція», «Спомини учасника», «Галичина і Велика Україна» та ін. Як письменник звернувся до історичної тематики у збірці «Суд Олекси Довбуша та інші оповідання», повісті «Князь Ярослав Осмомисл», «Проти орд Чингіс-хана». Повість «Князь Ярослав Осмомисл» т-во «Просвіта» нагородило «Михайловою премією». Автор ряду публікацій про українських січових стрільців («Слідами УСС», «Над Золотою липою», «Рік на Великій Україні»), розвідок з питань громадсько-політичного життя («Студентство і політика», «Корупція в державному життю», «Світогляд Івана Франка», «Робітництво і релігія»). Співпрацював з «Вісником Пресової квартири УСС», гумористично-сатиричними журналами стрільців «Бомба», «Самопал», «Самоохотник», щомісячником «Шляхи». Статті О. Назарука публікували львівські часописи «Діло», «Українське слово», «Свобода», «Поступ». Чимало творів Назарука залишилось у рукописах. 1939 виїхав до Кракова. Помер від інфаркту. Похований у Кракові, на Раковицькому кладовищі.

У радянські часи письменник був зарахований до націоналістів. Його ім'я зникло з літератури. Нині письменник і його твори повертаються до читача.

Армія чи міліція // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) трав. (№ 36) ; 16 (3) трав. (№ 38) ; 17 (4) трав. (№ 39). – Підпис: Чужинець.

Галичина і Україна // Боротьба. – 1919. – 3 трав. (№ 2). – Підпис: А.

З улюблених афоризмів неспокоїного часу / вибрав О. Назарук // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22).

НЕВЕСТЮК *Яків Іванович*

1 січ. 1868, м. Городенка (нині Городенківський р-н, Івано-Франківської обл.) – 1934, с-ще Жаб'є (нині смт Верховина, Івано-Франківської обл.)

Письменник, драматург, за фахом – лікар, громадський діяч.

Народився в сім'ї службовця. Закінчив гімназію у Коломиї та медичний ф-т Краківського ун-ту (1894). Один із організаторів і голова українського студентського т-ва «Академічна громада». Підтримував зв'язки з М. Драгомановим, І. Франком, М. Павликом. Був членом Русько-української радикальної партії, нелегально перевозив у Росію українські видання. 1892 жандарми затримали Невестюка у Волочиську і вилучили в нього літературу (зб. «Громада», журн. «Народ», твори І. Франка, М. Павлика та ін.), заборонену в Росії. Перебував шість місяців під слідством у Києві, потім, півроку, у тюрмі в Петербурзі, про що згодом написав у «Споминах з моєї пригоди в Росії». Працював лікарем у селах Великі Мости, Жаб'є (надавав медичну допомогу І. Франкові та М. Коцюбинському під час їх перебування на Гуцульщині).

Автор драм «Жид», «Кандидат», «Супруги», «Несамовиті», комедії «Запорізьке сватання», де змалював життя різних верств населення Галичини, їх побут і звичаї. Виступав зі статтями на медичні, громадсько-політичні і культурно-освітні теми у газетах «Діло», «Учитель», «Хлібороб», журналах «Народ», «Зоря» та ін.

Все про те ж : [анархія, грабежі, убивства, безлад у селах України] // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3). – С. 12–13. – Підпис: Я. Н. – Частина тексту знищила цензура.

За тиждень : [огляд] // Наше село. – 1918. – 14 верес. (№ 17). – С. 13–14. – Підпис: Я. Н.

За тиждень : [огляд] // Наше село. – 1918. – 28 верес. (№ 19). – С. 10–11. – Підпис: Я. Н.

За тиждень : [огляд] // Наше село. – 1918. – 6 жовт. (№ 20). – С. 11. – Підпис: Я. Н. – Частина тексту знищила цензура.

За тиждень : [огляд] // Наше село. – 1918. – 13 жовт. (№ 21). – С. 12. – Підпис: Я. Н. – Частина тексту знищила цензура.

М. В. Левитський : [40 років на тернистій кооперативній ниві] // Наше село. – 1918. – 6 жовт. (№ 20). – С. 10. – Підпис: Я. Н.

Про споживчу кооперацію в Італії // Наше село. – 1918. – 27 жовт. (№ 23). – С. 3–4. – Підпис: Я. Н.

ОБІДНИЙ **Михайло Юрійович**

24 черв. 1889, м. Миргород – 7 січ. 1938, м. Мукачево

Етнограф, письменник, учитель, музейний працівник.

Навчався в 2-му кадетському корпусі у Москві та на етнографічно-антропологічному відділенні Географічного ін-ту в Києві. До 1910 учителював на Кубані; потім – співробітник Катеринославського музею імені Олександра Поля та Київського художньо-промислового і наукового музею; віце-директор Київського військово-історичного музею. Очолював військово-історичний відділ Головного управління Генштабу УНР. Член Комісії з охорони пам'яток при Головному управлінні мистецтв і національної культури, секретар Українського військово-історичного т-ва, член-секретар Подільського т-ва охорони пам'яток старовини і мистецтва. З вересня 1920 – помічник начальника культурно-освітнього відділу Военного міністерства УНР та керівник Головного військово-історичного музею-архіву (ГВІМА) Армії УНР. З листопада 1920 – емігрант: жив у Польщі та Чехословаччині. Один із засновників та голова літературно-мистецького т-ва «Сонцесвіт» (1921) у Тарнові (Польща), яке 1922 видало однойменний альманах. 1923 з власної ініціативи перевіз частину фондів ГВІМА із Тарнова до Праги, де працював управителем відділу документів та музейного відділу УНМА (1923–1930). Ці документи та матеріали склали основу Національного музею-архіву при Українському громадському комітеті (з 1925 – Український ін-т громадянства) у Празі. Здобув науковий ступінь доктора в Українському високому педагогічному ін-ті ім. Драгоманова. 1933 переїхав на Закарпаття. Став одним із фундаторів Етнографічного т-ва Підкарпатської Русі та доглядачем етнографічного музею (Мукачево). Особовий фонд (ф. 3504) М. Обідного зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України.

М. Обідний – автор низки статей на літературні, мистецькі, музейні, етнографічні та історичні теми, зокрема про український рух на Кубані на початку ХХ ст. та про фольклор адигейців, і поетичних збірок «Під саявом волі», «Нерозцвілі ранки», спогадів про В. Самійленка. Перекладав на українську твори чеських авторів.

Зустріч смерти : [вірш] // Рідний курінь. – 1917. – 18 жовт. (№ 9).

На могилі там калина : [вірш] // Рідний курінь. – 1917. – 22 жовт. (№ 10).

Посмертне слово вояків : [вірш] // Рідний курінь. – 1917. – 4 листоп. (№ 13).

Хмари чорні : [вірш] // Рідний курінь. – 1917. – 25 груд. (№ 22).

ОЛЕСЬ ОЛЕКСАНДР
(*справжнє прізвище –*
Кандиба Олександр Іванович)

5 груд. 1876, с. Білопілля (нині Сумська обл.) –
22 лип. 1944, м. Прага, Чехія

Письменник, драматург. Батько Олега Ольжича, українського письменника.

Навчався у хліборобській школі у містечку Деркачі, неподалік Харкова, пізніше був вільним слухачем агрономічного відділення Київського політехнічного ін-ту, але через матеріальну скруту залишив навчання. 1903 склав іспит з латинської мови і вступив до Харківського ветеринарного ін-ту. Під час навчання заробляв на прожиття, працюючи статистиком у земстві. 3 жовтня 1909 працював ветеринарним лікарем у Києві, 1911 почав співпрацювати у «Літературно-науковому вістнику» та видавництві «Лан». 1919 виїхав до Будапешта як аташе з питань культури Посольства УНР в Угорщині. 1920 переїхав до Відня, де редагував журнал «На переломі» та очолював Союз українських журналістів. З 1924 жив у Празі.

Важкими були останні роки життя Олесья. Гітлер розчленував Чехословаччину, яка прихистила письменника. У вересні 1939 почалася Друга світова війна. О.Олесь непокоївся через сина, Олега, активного учасника руху Опору. Тривога не була марною: Олег Ольжич 1944 загинув у концтаборі Заксенгаузен.

Олесь помер у Празі, невдовзі після того, як одержав повідомлення про загибель сина. Був похований у Празі, на Ольшанському кладовищі. До недавнього часу ренту (20 тисяч чеських крон на 10 років) за могилу Олесья платив виходець з України В. Михайлишин, що був громадянином Чехії. Після його смерті було вирішено перепоховати останки Олесья в Україні. 13 січня 2017 влада Чехії дозволила передати Україні ексгумовані останки Олександра Олесья та його дружини. 29 січня прах Олесья та його дружини було перепоховано у Києві, на Лук'янівському кладовищі.

Як поет Олесь дебютував 1905 в одеському альманасі «Багаття». За два роки у Петербурзі вийшла друком перша збірка поезій «З журбою радість обнялась» під псевдонімом Олександр Олесь, 1909 – збірка «Будь мечем моїм». Багато ліричних творів поета покладено на музику. Кілька збірок поезій вийшло за кордоном. Працював над поетичними переказами народних казок, писав п'єси для дітей. Поета хвилювали жахливі вісті про голодомор 1933 в Україні, про арешти і розстріли української інтелігенції. Трагедія, яка спіткала добре знайому йому родину Крушельницьких, стала імпульсом до написання 1935 драми «Земля обітована».

Воскресла, воскресла // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30).

ПАВЛЮК *Антін Пилипович*

21 груд. 1899, хутір Ліски, біля с. Рясники (нині
Гощанський р-н, Рівненської обл.) – 7 груд.
1937, м. Семипалатинськ (?), Казахстан

Письменник, перекладач.

Закінчив чоловічу гімназію в Острозі. На вибір життєвого шляху Павлюка вплинув батько, Пилип Матвійович, який любив літературу і захоплювався краєзнавством. 1919 батько відкрив видавництво «Будуччина». Тут вийшла перша збірка поезій А. Павлюка «Сумна радість». Згадуючи революційні події, Павлюк писав, що спочатку був «анархістом», а потім сотником армії УНР. 1920 повернувся в Острог (тоді місто було у складі Польщі). Поляки його заарештували, ув'язнили, а потім відправили до табору Шипйорно під Калішем. Тут він познайомився з українськими патріотами Є. Маланюком, Ю. Дараганом, М. Чирським, Галиною Орлівною та ін. Після звільнення оселився у Львові, працював у Львівському літературно-мистецькому угрупованні «Митус», очолюваному В. Бобринським (український поет, журналіст, перекладач). Поезії й оповідання друкував у львівських виданнях під псевдонімом Андрій Ярчук. 1922 перебрався до Чехословаччини. Навчаючись на філософському ф-ті Празького ун-ту, заробляв на життя саксофоністом у нічному барі. Керував лівою літературною групою «Жовтневе коло». Водночас навчався у Карловому ун-ті в Подєбрадах, щоб одержати фах хіміка. Під час навчання очолював Українську спілку студентів північно-західних земель України. 1926 виїхав до радянської України. Друкувався у журналах «Зоря», «Молодняк» (Харків) та ін., співпрацював з прорадянськими організаціями і видавництвами в Західній Україні (письменницька організація «Західна Україна» та львівський журнал «Горно»). Невдовзі зрозумів, що потоваришувати з «пролетарськими» письменниками у нього не вийде. Він мав свої переконання, був українським патріотом. Радянські часописи друкували його неохоче, і 1929 він вирішив кинути писати. Заарештували

його 27 серпня 1937. Вирок – 10 років виправно-трудоx таборів. Обставини смерті невідомі. Семипалатинський обласний суд реабілітував його 30 серпня 1958.

Павлюк друкувався у «Літературно-науковому вістнику», редагував альманах «Стерні» (вперше вийшов 1922), співпрацював з журналами «Нова Громада», «Глобус», «Всесвіт», «Знання», «Червоний шлях», «Життя й революція», «Зоря», «Студент революції», «Західна Україна», «Плужанин», «Молодняк», а також з журналами «Наш світ», «Нове життя», «Нові шляхи», «Промінь», «Митус», «Поступ», «Веселка», «Шлях», «Універсальний журнал». Автор поетичних збірок: «Будучина», «Акорди» (під псевдонімом Т. Блукач і М. Недоля, Олександрія), «Життя», «Осінні вири», «Біль», «Пустеля любови», «Полин», «Reliquaire», «Ватра» та ін., збірки оповідань «Незнайома». Перекладав Г. Аполлінера українською мовою, українських поетів – російською, чеських – українською. Антін Павлюк був одним із провідних чесько-українських перекладачів.

У м. Острозі, Рівненської обл., його ім'ям названо вулицю.

«Не казки, не спів, не сон...» // Наше село. – 1918. – 3 листоп. (№ 24).

ПАХАРЕВСЬКИЙ Леонід Андрійович

4 (16) верес. 1883, с. Щербашинці (нині Богуславський р-н, Київської обл.) – 1938 (?)

Письменник, драматург, актор, режисер, журналіст, перекладач, педагог.

З 1895 навчався в музично-драматичній школі М. Лисенка і Київському ун-ті; грав в аматорських трупах. 1904 разом з композитором К. Стеценком очолив драматичний гурток новозбудованого Лук'янівського народного будинку, перетворивши його на робітничий аматорський театр. 7 листопада 1907 дебютував у театрі М. Садовського під сценічним псевдонімом Л. Свірговський. Після закінчення ун-ту у пошуках роботи разом з родиною поїхав у Мітаву (тепер Єлгава, Латвія). Викладав російську мову, організував драматичний гурток, де вистави йшли російською мовою. Ставили А. Чехова, М. Островського, І. Тургенєва, Г. Ібсена та ін. У Мітаві родина прожила чотири роки, до початку Першої світової війни. Евакуювалися до Риги, а потім в Україну, до родичів. Влітку 1917 гастролював разом із трупою київського т-ва «Просвіта» (під керівництвом І. Мар'яненка) у Воронежі й Полтаві. 1920 викладав на Київських педагогічних курсах імені Грінченка, працював директором і викладачем історії у київській школі № 50. Товаришував із письменником С. Васильченком.

Друкуватися почав 1905. Автор збірок малої прози «Буденні оповідання», «Оповідання» і збірки віршів «Пожовкле листя», п'єс «Нехай живе життя», «Тоді, як липи цвіли». Співпрацював з альманахами «Розвага», «Терновий вінок», газетами «Рада», «Рідний край», «Сніп», щомісячниками, серед яких – «Світло». Перекладав українською мовою твори Г. Гауптмана, А. Шніцлера, К. Гамсуна, Є. Чирикова, Г. Деледду та ін. 1928 у київському видавництві «Сяйво» за редакцією М. Зерова вийшли роман «На срібній планеті та повість «Рукопис з Місяця» польського письменника і філософа Ю. Жулавського, перекла-

дені Пахаревським спільно з дружиною. Поезія Пахаревського надихнула К. Стеценка на створення хорових композицій, найвідомішою серед них є пісня «Червона калинонька».

З 1929 жив у Москві. Від літератури відійшов. Був заарештований, імовірно, 1937. Засланий на північ, де і помер, за однією версією, 1938, за іншою – 1943.

Наші дні : [про самостійність кавказ. республік та появу «велікоросів» в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Підпис: Щирий.

Наші дні : [ставлення одесита до подій того часу] // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) черв. (№ 71). – Підпис: Щирий.

Пісня дзвона ; Пожовкле листя // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) черв. (№ 73).

Контрольні непорозуміння : [про ревізії господарств] // Боротьба. – 1919. – 31 лип. (№ 75). – Підпис: С. К.

ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ Віктор Онуфрійович

1883, Подільська губ. – 11 листоп. 1933,
м. Братислава, Словаччина

Журналіст, видавець, літературний критик.

Навчався у Петербурзькій військово-медичній академії, брав активну участь у культурному житті української громади міста. Один із організаторів української парламентської фракції в Першій Державній думі Росії (1906), ініціатор і співредактор періодичного видання «Рідна справа. Думські вісті» (1907). Був делегатом 2-го конгресу слов'янської молоді у Празі (1908). Протягом 1906–1914 – кореспондент київської газети «Рада». Учасник Першої світової війни (лікар Дунайської флотилії). Під час визвольних змагань українського народу видавав часопис «Одесский листок» та «Україна молода» (1917–1919). У 1919 – радник Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії. Того ж року виїхав до Відня, де ініціював створення Українського клубу та заснував громадсько-політичний та культурологічний тижневик «Воля» (з 1921 – «Воля України»; видавався у Відні до листопада 1921). Тижневик був цінним джерелом інформації про політичні і воєнні події в Україні, про українців в еміграції та політику західних держав щодо України. «Воля» публікувала витяги з німецьких, французьких та англійських видань, огляди і хроніку подій. Чималий обсяг видання складали художні твори та критичні статті. Навколо цього видання згуртував чимало талановитих публіцистів і письменників. У своїх статтях різко критикував прорадянську орієнтацію українського руху. 1921 організував видавництво «Наша воля», що публікувало художні твори, які раніше були надруковані у «Волі». 1923 залишив публіцистичну діяльність. Працював лікарем у Братиславі.

Бессарабська справа // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3). – С. 13–15. – Підпис: Андрій Горленко.

«Взрыв изнутри» : [про єврейські погроми] // Херсонщина. – 1918. – 6 січ. (№ 1). – Підпис: : Андрій Горленко.

Даремні балачки : [про мир, про кордони, добросусідські відносини двох держав – Росії та України] // Наше село. – 1918. – 2 черв. (№ 2). – С. 13–15. – Підпис: Андрій Горленко.

Их грехи : [про період Української Держави, про політ. діячів М. С. Ткаченка і В. О. Голубовича] // Одес. мысль. – 1918. – 30 (17) июля (№ 23). – Підпис: Андрій Горленко. – Частину тексту знищила цензура.

Кризис власти // Одес. мысль. – 1918. – 2 июля (19 июня) (№ 2). – Підпис: Андрій Горленко.

Ложь во спасение // Одес. мысль. – 1918. – 7 июля (24 июня) (№ 7). – Підпис: Андрій Горленко.

На цензурные темы // Одес. мысль. – 1918. – 21 (8) июля (№ 16). – Підпис: П. Спиваченко.

На цензурные темы // Одес. мысль. – 1918. – 18 (5) авг. (№ 30). – Підпис: Виктор Спиваченко.

Наши примечания : [до ст. Галицького «От Проскурова до Херсона»] // Одес. мысль. – 1918. – 27 (14) июля (№ 21). – Підпис: Андрій Горленко.

Нашим противникам : [відповідь авт. ст. в газ. «Родная страна», «Южный рабочий», «Одесский листок»] // Одес. мысль. – 1918. – 26 (13) июля (№ 20). – Підпис: Виктор Спиваченко.

«Новая орієнтація кадетской партії» // Одес. мысль. – 1918. – 26 (13) июля (№ 20). – Підпис: Андрій Горленко.

От Проскурова до Херсона : [про галицького громад. діяча і політика, який ділиться своїми враженнями від поїздки по Україні] // Одес. мысль. – 1918. – 19 (6) июля (№ 14) ; 20 (7) июля (№ 15). – Підпис: Андрій Горленко.

Открытое письмо : [про народний бунт проти представників влади] // Одес. мысль. – 1918. – 1 июля (18 июня) (№ 1). – Підпис: Андрій Горленко. – Частину тексту знищила цензура.

Панський кожух : [нарис] // Наше село. – 1918. – 26 трав. (№ 1). – С. 12–13. – Підпис: Андрій Горленко.

Политическая ситуация // Молодая Украина. – 1918. – 6 июня (24 мая) (№ 10). – (Мечты и думы). – Підпис: Андрій Горленко.

Проф. Ф. К. Вовк : [некролог] // Одес. мысль. – 1918. – 5 июля (22 июня) (№ 5). – Підпис: Андрій Горленко.

Скверный анекдот // Молодая Украина. – 1918. – 29 (16) июня (№ 28). – Підпис: Андрій Горленко. – Ст. знищила цензура.

Смерть Николая Романова // Одес. мысль. – 1918. – 21 (8) июля (№ 16). – Підпис: Андрій Горленко.

Спіймали облизня : [про невдачу більшовиків у перемовинах з урядами Германії, Австрії, Болгарії і Турції про перемир'я] // Херсонщина. – 1918. – 12 січ. (№ 3). – Підпис: Андрій Горленко.

[Стаття] // Одес. мысль. – 1918. – 28 (15) июля (№ 22). – Підпис: Андрій Горленко. – Ст. знищила цензура.

Страничка воспоминаний : [про помилки рос. інтелігентів у вирішенні політ. питань та повторення тих самих помилок укр. інтелігентами] // Одес. мысль. – 1918. – 2 авг. (20 июля) (№ 26). – Підпис: Андрій Горленко.

Тени минувшего : [про цензуру] // Молодая Украина. – 1918. – 2 июня (20 мая) (№ 7).

У свежей могилы : [Е. М. Темницького] // Одес. мысль. – 1918. – 16 (3) авг. (№ 28). – Підпис: Андрій Горленко.

Хто винен? : [про скаргу робітників заводу «Русское общество» на невиплату заробітної платні] // Херсонщина. – 1918. – 6 січ. (№ 1). – С. 2. – Підпис: В. С-ко.

Хто вони, що вони, і чиї вони діти? : [більшовицькі агітатори] // Херсонщина. – 1918. – 9 січ. (№ 2). – С. 3. – Підпис: В. Співаченко.

Чим ми дужі! : [своєю єдністю] // Херсонщина. – 1918. – 12 січ. (№ 3). – Підпис: В. Співаченко.

Що вони наробили : [про події в Україні, винуватцями яких були більшовики] // Херсонщина. – 1918. – 9 січ. (№ 2). – Підпис: Андрій Горленко.

Що робиться по селах // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 19–20. – Підпис: А. Г-ко.

Що я бачив у Києві // Наше село. – 1918. – 30 черв. (№ 6). – С. 10–12. – Підпис: Андрій Горленко.

ПОЛІЩУК
Клим Лавринович (Лаврентійович)

25 листоп. 1891, містечко Краснопіль (нині Чуднівський р-н, Житомирської обл.) – 3 листоп. 1937, урочище Сандармох, Карелія, Росія

Письменник, поет, публіцист, автор історичних романів. Дослідник культури народу комі.

Освіту здобував самотужки, допомагав йому в цьому місцевий вчитель О. О. Масюкевич. Він же допоміг Поліщуку виїхати 1909 до Петербурга, де той вступив до художньо-рисувального училища при Академії мистецтв. Активно займався самоосвітою, слухав лекції у психоневрологічному ін-ті, на кооперативних курсах та ін. З матеріальних причин повернувся на Волинь. У 1912–1914 служив у Волинському губернському земстві. У серпні 1914 заарештований як «мазепинець» та «сепаратист» і висланий за межі України. Служив на залізниці, на станції Курськ, керував канцелярією, завідував кондукторськими бригадами. Згодом переїхав до Петрограда, де завідував першою українською книгарнею, що згодом перетворилася на видавництво «Друкар». Під час революції працював редактором газет «Український голос» та «Народна воля», був членом редколегії газети «Народна справа», журналу «Мистецтво» та ін. Перші вірші українською мовою були надруковані у газеті «Волинь», звідти передруковані полтавським «Рідним краєм» та київською «Громадською думкою». Початком своєї літературної роботи Поліщук вважав 1909, коли у львівському журналі «Дзвінок» (№ 24) було надруковане оповідання «Що співав соловейко?». Записував і обробляв казки, які чув від матері, волинські народні пісні. У 1909–1914 друкувався у журналах і газетах Галичини та України. У подальшому друкувався у «Промені», «Українському голосі», «Робітничій газеті», «Народній волі», «Літературно-науковому вістнику», «Музагеті», «Мистецтві», «Червоному шляху» та ін.

Одним із перших літературних осередків років революції була символістська «Біла студія», створена 1918 в Києві за участі поетів Я. Савченка, П. Савченка, П. Тичини, О. Слісаренка,

В. Кобилянського, М. Семенка, театральних митців Л. Курбаса і М. Терещенка, художника А. Петрицького. На початку 1919 група реформувалася в нову – «Музаґет». Поліщук був серед її організаторів; був також членом «Мистецького цеху», профспілки митців слова м. Києва.

1920 іммігрував до Польщі. Жив у Львові. Львівський період був дуже плідним для письменника. Він видавав альманахи, організовував журнали, публікував свої твори. У доробку письменника – три поетичні збірки, 18 книжок прози, зокрема два романи («Гуляйпільський батько» і «Отаман Зелений»), дві п'єси.

1924 Поліщук повернувся на Батьківщину. Працював у Державному видавництві України, друкувався в періодиці. Заарештований 4 листопада 1929, а у січні 1930 – вирок: 10 років таборів. Відбував покарання у Карлагу (4 роки) і на Соловецьких островах. За постановою особливої «трійки» Управління НКВС СРСР по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 разом з великою групою діячів культури (Микола Зеров, Григорій Епік, Марко Вороний та ін.) 3 листопада 1937 розстріляний в урочищі Сандармох, під містом Медвежегорськом (з 27 жовтня по 4 листопада 1937 там було розстріляно 1111 в'язнів Соловецького табору особливого призначення). Нині у тому лісі знаходиться меморіальне кладовище, хрести скорботи, дерев'яна капличка і пам'ятник – гранітна брила з написом: «Люди, не вбивайте один одного».

Реабілітований прокуратурою Харківської області 14 квітня 1992. 19 лютого 2016 одна з вулиць Житомира названа ім'ям Кліма Поліщука.

Безнадійна справа : [про неможливість встановити справжній мир і згоду серед виснажених страшною війною європейських народів] // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) серп. (№ 121).

Вище вгору («Вище йдем, там тьми не буде...») // Наше село. – 1918. – 7 лип. (№ 7).

Відродження духа // Вільне життя. – 1918. – 4 лип. (21 черв.) (№ 76).

«Дума велика в народі...» // Наше село. – 1918. – 27 жовт. (№ 23).

3 осінніх пісень // Вільне життя. – 1918. – 8 верес. (26 серп.) (№ 127).

За тиждень // Наше село. – 1918. – 25 серп. (№ 13/14). – С. 21–22.
– Підпис: К. Л.

Казка старого палацу : (легендарне оповідання) // Вільне життя. – 1918. – 10 верес. (28 серп.) (№ 128). – Примітка: Далі буде.

Контрасти («В блакитнім просторі, де щастя вітає...») // Наше село. – 1918. – 30 черв. (№ 6). – С. 5.

Лад і руїна в державі // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) черв. (№ 71). – Частина тексту знищила цензура.

«Маленькі сірі...» : (фрагменти з часів великої війни) // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) серп. (№ 119).

На черзі // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) лип. (№ 84).

Не буди // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) черв. (№ 72).

Не співайте пісень : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) лип. (№ 84).

Орієнтація : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 2 верес. (21 серп.) (№ 122). – Підпис: К. Лаврінович.

Пекельне дно : (фейлетон) // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) лип. (№ 84). – Підпис: К. Лаврінович.

Своїм шляхом // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) серп. (№ 117). – Частина тексту знищила цензура.

Селянин Корній Гуленко : (посмертна згадка) // Наше село. – 1918. – 30 черв. (№ 6). – С. 12–13.

Така пригода : оповідання // Вільне життя. – 1918. – 11 серп. (29 лип.) (№ 106).

«Тихий Миколайчик» : (оповідання) // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 8–10.

Тут і там : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94).

[Фейлетон] : [про з'їзд хліборобів-землевласників, що відбувся в Києві] // Вільне життя. – 1918. – 13 серп. (31 лип.) (№ 107). – Підпис: К. Лаврінович. – Частина тексту знищила цензура.

Холмщина // Вільне життя. – 1918. – 8 верес. (26 серп.) (№ 127).

«Хто хоч раз тужив з кохання...» : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89).

Цілком випадково : (з записної книжки) // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82).

«Я сплету вінки барвисті...» // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) черв. (№ 71).

САБО
Іван Никанорович
(справжнє прізвище – Сабада)

1857, с. Гусинка (нині Куп'янський р-н, Харківської обл.) – 1923, м. Куп'янськ, Харківської обл.

Поет, громадський діяч, популяризатор української літератури і мови, книголюб.

Народився в сім'ї дідача, великого землевласника (його дід перебрався на Слобожанщину з Гуцульщини). Вчився в Полтавському кадетському корпусі, але після смерті батька залишив його, не добувши одного року, і оселився у своєму маєтку, в с. Гусинка. Передплачував низку українських видань і книг. Захоплювався літературою і періодикою, надрукованими забороною тоді в Росії мовою, що спричинило «репресії» з боку влади. В одному із сіл Куп'янщини обіймав посаду урядника, але невдовзі полишив цю посаду, продав батькову спадщину і перебрався до Куп'янська (1897), де став завідувачем земської бібліотеки. Працював там впродовж 15 років, поповнюючи її фонд не лише книжками і періодикою, що сам купував, а й переписуючи власноруч ті видання, що не зміг придбати.

Вірші українською мовою писав починаючи з 1877, перекладав з російської та інших мов. Друкувався в газетах «Рада», «Рідний край», в одеських виданнях, де вміщував і прозові твори. Підписувався О.Б.А-сі (читаючи з кінця – І.Сабо). У 1890-х почав складати рукописне зібрання української поезії. Працював над цим майже до кінця життя: зібрав вірші за 1861–1921. Праця ретельно впорядкована, значна її частина зберігається в одному з фондів відділу рукописів та текстології Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Зшитки «Нашого альбому» та «Українських віршів», рукописні збірники «Поезій» та «Стихотворений» 92 українських і російських поетів – найцінніше у фонді Сабо.

Цікавою і показовою, вже для самого Сабо, сумлінного і наполегливого літописця української поезії, є ще одна досить велика рукописна антологія під заголовком «Чайка». До цього

зібрання, завершеного 1919, увійшли твори 393 поетів XIX – початку XX ст. Їхні прізвища включені у список, складений у хронологічному й алфавітному порядку, біля багатьох прізвищ стоять дати народження і смерті письменника.

І. Н. Сабо не тільки записував поезії, а й у міру можливостей допомагав самим поетам – особливо у період становлення, «входження» в літературу. Очолюючи місцевий осередок «Прогресу», сприяв виданню книжок (сам їх редагував), організації масових курсів для вчителів – викладачів української мови та літератури, появі у Куп'янську двох газет – російською та українською мовами.

У фондї Сабо збереглося близько двох десятків його особистих наукових праць, оповідань, сотні поезій – на окремих аркушах і зібраних у зшитки. Деякі з них друкувались у дожовтневій українській періодиці (у журналі «Світло», у газетах «Рада» і «Рідний край»). Переклав українською мовою «Буревісника», «Пісню про Сокола», байку «Проста квітка» М.Горького.

«І безліч сліз уже пролито...» // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 13. – Підпис: О. Б. Ас-і.

САЛИВОН *Григорій Дмитрович*

25 січ. 1888, с. Мелехи (нині Чорнуський р-н,
Полтавської обл.) – 23 трав. 1927, м. Київ

Книгознавець, видавець і популяризатор української книги, краєзнавець, бібліограф, художник, скульптор.

Народився в багатодітній сім'ї заможного селянина. Працював у залізничних майстернях у Красноярську. Навчався в приватній електротехнічній школі інженера Гадзинського в Одесі, потім працював електромеханіком на Південній залізниці, пізніше – десятником на будівництві кінної трамвайної лінії в Одесі. Склав іспити за гімназичний курс у кадетському корпусі. Був активним членом одеських молодіжних гуртків, зокрема гуртка мови і літератури. Разом з А. Ніковським описував по смерті М. Ф. Комарова його книгозбірню (зберігається в Одеській національній науковій бібліотеці). Саме в Одесі під впливом активістів одеської «Просвіти», і особливо С. Шелухіна, у Саливона сформувався національний характер. У 1912 вступив на архітектурний ф-т Київського політехнічного ін-ту. Попри обраний фах, зайнявся книгознавством і журналістикою, почав писати статті; друкувався, зокрема, в «Одесских новостях», київській «Раді» (під псевд. Григорій Тисяченко), у журналах «Червоний шлях», «Бібліологічні вісті», «Книгарь», газеті «Одесское обозрение». У 1916–1917 працював в одеських майстернях РТПіТу (РОПіТ); на київському заводі вимірювального приладдя «Фізико-Хемік»; керував друкарнею «Товариства допомоги літературі й науці», де організував видання українських книг. Брав активну участь у діяльності Всеукраїнської АН. 1919 очолив видавничу комісію, що працювала у складі секції мистецтв УНТ. Працював старшим писарем, завідувачем будинку Всенародної (національної) бібліотеки (21 лютого 1919 – 30 травня 1920), читав лекції для молоді з історії книги, займався дослідженнями з книгознавства. На 350-річчя (1924) друкарства в Україні відгукнувся статтею «Початок друкарства на

Україні». Активно співпрацював з Українським науковим ін-том книгознавства, допомагав у підготовці видання бібліографічного покажчика українського друку за 1918–1922, покажчика книг, виданих в Україні 1917. Автор статей, опублікованих у періодичних виданнях: «Казковий і реальний образ першодрукаря», «З приводу трьохсотліття надрукування першої української книжки», «Свято книги» та ін.

Влітку 1920 виїхав на Полтавщину. Працював у Лохвицькому повітовому відділі народної освіти інспектором бібліотек, завідувачем друкарні. Популяризував творчість Т. Шевченка і Г. Сковороди. Після створення в УСРР округів (1923) очолював окружну бібліотеку в Лубнах. Збирав матеріали з історії Лубенського повіту і першої у Лубнах української газети «Хлібороб». Як активний організатор бібліотечної справи брав участь у роботі I Всеукраїнського з'їзду бібліотечних працівників, який відбувся 1926 у Харкові.

Епістолярна спадщина Г. Саливона (понад 600 листів) зберігається в Ін-ті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Це листи від Д. Багалія, Г. Возного, М. Грушевського, С. Єфремова, Ю. Меженка, Є. Чикаленка та ін.

Добре малював, ліпив. Виліплене ним гіпсове погруддя Т. Шевченка та випалений на дереві портрет Кобзаря в оригінальній рамці зберігаються у Лубенському краєзнавчому музеї.

Помер після невдало проведеної операції. За заповітом, похований у рідному селі, а книги з особистої бібліотеки (606 прим.) та архів передано бібліотеці ВУАН (нині Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

Українці і «Всеукраїнцы» // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) черв. (№ 70). – Підпис: Гр. Т-ко.

САМІЙЛЕНКО

Віталій Миколайович

12 лип. 1892, с. Мачухи (нині Полтавський р-н,
Полтавської обл.) – 1942 (?)

Поет.

Учителював у с. Перещепине (Новомосковський повіт), Павлограді (Катеринославщина), у містечку Ставище (Київщина). Один із провідників перещепинської «Просвіти». Написав для просвітян десять заповідей, які було затверджено на загальних зборах т-ва.

Друкуватися почав 1909. Це були вірші та дописи в «Українській хаті», «Рідному краї», «Світовій зірниці», «Раді», «Селі», «Засіві», «Дніпрових хвилях», «Снопі», «Дзвоні», «Маяку», «Січі», «Вільному слові» та ін. Матеріали для дописів збирав у селах Полтавщини і Катеринославщини. У дописах з Перещепиноного знаходимо матеріал про місцеву «Просвіту». Його вірш «До роковин» вміщено у «Вінку Шевченкові» (Одеса, 1912). У 1917 редагував у Павлограді просвітянські часописи «Степ» і «Зоря». Після Лютневої революції активно працював над українізацією школи, за що при гетьмані П.Скоропадському його заарештували. Окремо видав твори: «Із-за хмар сумненьких», збірку віршів «Тихі співи», «В часи неволі», «Рідному краю од хворого серця. Поезії», «Школознавство». Склав український буквар «Рідна мова» для дорослих і дітей. Автор п'єс «Тінь безодні», «Комерція». Критичну думку про збірку «Рідному краю од хворого серця» висловив М.Рильський.

Член ради Українського т-ва «Просвіта» у Павлограді. Завдяки місцевій «Просвіті» повітове земство організувало 3-тижневі курси українознавства.

За Радянської влади його як національно свідомого учителя і українського патріота кілька разів викликали у ДПУ, затримували. У провину йому, зокрема, поставили публікацію 1919 вірша «На похоронах» (про героїв Крут) у газеті «Україна». В 1930-х його заарештували і відправили до таборів, де він і

загинув. Обставини і точна дата смерті невідомі. За даними дослідника Ю. П'ядика, це сталося 1942.

В місті («Впади і бийся об каміння...») // Наше село. – 1918. – 3 листоп. (№ 24).

«Краю рідний! Над тобою...» // Наше село. – 1918. – 6 жовт. (№ 20).

САМІЙЛЕНКО

Володимир Іванович

3 лют. 1864, с. Великі Сорочинці (нині Миргородський р-н, Полтавської обл.) – 12 серп. 1925, смт Боярка, Києво-Святошинського р-ну, Київської обл.

Поет, драматург, перекладач.

Народився в сім'ї землевласника. Закінчив гімназію у Полтаві. У 1884–1890 навчався на історико-філологічному ф-ті Київського ун-ту, де прослухав повний курс, студював класичні (грецьку та латинську) та романські (французьку та італійську) мови, що й дало йому змогу у подальшому перекладати з різних мов. Державних іспитів не складав і отримав свідоцтво про «залік 8 семестрів». Під час навчання зблизився з членами Старої громади та з літературним гуртком «Плеяда», куди входили Олена Пчілка, Леся Українка, М. Старицький. З розгорнутого списку надбань світової літератури, які, на думку учасників «Плеяди», треба було поширити українською мовою, він узяв на себе переклади з французької, іспанської та італійської. Переклав Дантове «Пекло», кілька п'єс Мольєра і Бомарше, низку поезій Байрона, Беранже. Належав до Братства тарасівців.

1887 на кошти Старої громади відвідав Галичину, де зав'язав дружні стосунки з І. Франком. Після ун-ту працював дрібним чиновником у Києві, Катеринославі, Миргороді. Близько двох років прослужив на телеграфі чиновником V розряду. 1893 переїхав до Чернігова, де працював секретарем редакції «Земского сборника». З 1905 жив у Києві, працював у редакціях газет «Громадська думка», «Рада», журналу «Шершень», де виявив хист гумориста й сатирика. Склав іспит на право працювати нотаріусом і відкрив нотаріальну контору в містечку Добрянка, на Чернігівщині, де й працював до 1917, до переїзду до Києва.

Літературну діяльність розпочав 1886, надрукувавши в галицькому журналі «Зоря» (під псевд. Іваненко) свою першу поезію «Переспів»; 1889 у Львові окремим виданням вийшла поема «Герострат». Друкувався в альманахах «Складка», «Ва-

тра», у журналі «Правда» і «Літературно-науковому вістнику». Першу невеличку збірку його поезій надруковано у Києві 1890 («З поезій В.Самійленка», ч. 1).

Найпродуктивніший період у творчості Самійленка – період революції 1905–1907, коли в підросійській Україні з'явилися перші періодичні видання українською мовою. 1906 І. Франко з літературознавцем М. Мочульським самі зібрали надруковані й ненадруковані вірші поета 1884–1906 років і видали у Львові під назвою «Україні» з передмовою Франка. За часів реакції і після революції 1917 поет займався переважно перекладами.

Після Лютневої революції 1917 Самійленко працював у міністерствах освіти і фінансів. У січні 1919 разом з урядом Директорії виїхав до Кам'янця-Подільського, потім до Галичини. Деякий час жив у письменника Марка Черемшини, часто хворів. 1924 повернувся до Києва вже тяжкохворим. Працював редактором у видавництві художньої літератури. В останній рік життя багато перекладав, писав вірші, спогади. Найповніше таланти Самійленка виявився в гумористичних і сатиричних поезіях. Започаткував в українській літературі жанр антиутопії; був лідером школи українського поетичного перекладу. Автор драматичних творів «Чураївна», «Драма без горілки», «Химерний батько», «Дядькова хвороба».

Похований у Боярці, на могилу за козацьким звичаєм поклали кам'яну брилу.

Петроград : (з старого зшитку) : («Плач і лемент у столиці») // Укр. слово. – 1917. – Число 10 (серп.) [помилково: Число 9 (черв.)]. – С. 1-2.

СВЕНЦІЦЬКИЙ Іларіон Семенович

20 квіт. 1876, м. Буськ (нині Львівська обл.) –
18 верес. 1956, м. Львів

Філолог, мистецтвознавець, музеєзнавець, етнограф.

Народився в сім'ї народного вчителя. Закінчив фізико-математичний ф-т Львівського ун-ту (1899) і продовжив навчання як вільний слухач на історико-філологічному ф-ті Петербурзького ун-ту та в Археологічному ін-ті. Лінгвістичну освіту поглибив у Відні. Захистив докторську дисертацію (1902). На початку 1900-х належав до москвофілів, видавав журнал «Живая мысль», у якому формувалися «теоретичні постулати галицького москвофільства». Під впливом І. Франка відійшов від цієї течії. 1905 за дорученням митрополита Андрея Шептицького організував у Львові Національний музей (з 1939 – Львівський музей українського мистецтва) і до 1952 очолював його. У 1913–1914, 1933–1939 був доцентом кафедри слов'янської філології Львівського ун-ту, у 1921–1925 – професором Львівського (таємного) українського ун-ту. З 1939 і до кінця життя – професор, завідувач кафедри слов'янської філології Львівського ун-ту. 1945 очолив відділ мовознавства Ін-ту суспільних наук АН України.

Одна з найбільших заслуг Свенціцького – активні розшуки витворів українського мистецтва. З цією метою він об'їздив усю Галичину. Твори, зібрані дослідником, склали основу колекції Львівського музею. Встановив творчі зв'язки з музеями України, Росії, Білорусії. Першою науковою розвідкою була «Спроба порівняльного словника руських говорів...» (1889). Талант дослідника-мистецтвознавця розкрився в розвідках: «Опис музею Ставропігійського інституту у Львові», «Розвиток українського мистецтва в Західній Україні» та ін. У коло наукових уподобань Свенціцького входили фольклор та етнографія. Він автор праць «Каталог книг церковнослов'янської печаті», «Похоронні голо-сіння», «Перший друкар України – Іван Федоров, Москвитин».

Написав і опублікував багато наукових та науково-популярних статей, які є актуальними й нині, зокрема «Про музеї і книгозбірні України початку ХХ ст.», «Початки книгопечатання на землях України».

1952 Свенціцького було усунуто з поста директора музею через його протидію спробам вилучити «ідеологічно небезпечні твори мистецтва». До кінця життя працював в установах АН УРСР.

І. С. Свенціцький зробив один з перших фундаментальних мистецтвознавчих аналізів галицького іконопису в його історичному розвитку. Своїми працями ввів у науковий обіг десятки творів українських іконописців і художників, фактично був фундатором і упорядником колекцій та експозицій Національного музею, розробив оригінальні методики музейної справи та вимоги до музейних працівників. У 1920-х вивчав творчість українських письменників, що знайшло відображення у працях «Винниченко, спроба літературної характеристики» та «Шевченко в світлі критики і дійсності», «Суспільне тло творчості І. Франка. 1856–1916», «Місце І. Франка в історії української філології». Йому належать також дослідження з історії російської, білоруської, болгарської та інших слов'янських літератур.

Дійсний член НТШ з 1914. Депутат Верховної Ради УРСР 2-го скликання.

Похований у Львові, на Личаківському кладовищі.

Культурно-національна праця // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22).

Національний музей у Львові: за час війни // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88).

СЛАБЧЕНКО

Михайло Єлисейович

21 лип. 1882, Нерубайські хутори (нині с. Нерубайське, Біляївського р-ну, Одеської обл.) – 27 листоп. 1952, м. Первомайськ, Миколаївської обл.

Історик і правник, публіцист, громадський та освітній діяч.

Народився в сім'ї каменяра. Рано почав працювати в каменоломнях під Одесою. На казенний кошт навчався в Одеському духовному училищі, потім – в Одеській духовній семінарії. На третьому курсі його виключили з семінарії за погану поведінку: писав уїдливі епіграми на викладачів, малював карикатури і підбивав товаришів до «бунту». 1903 склав екстерном іспити на атестат зрілості в 3-й одеській гімназії і вступив на історико-філологічний ф-т Новоросійського ун-ту (нині Одеський ун-т), згодом перейшов на юридичний ф-т. Під час навчання брав участь у діяльності наукових та громадських товариств Одеси – Слов'янського благочинного Святих Кирила та Мефодія і «Прогресу». Після завершення навчання залишився на кафедрі для підготовки до професорського звання. Брав активну участь в українському національному русі, з 1903 – член Революційної української партії, у 1906–1918 – Української соціал-демократичної робітничої партії. 1911 був у науковому відрядженні у Німеччині – для завершення магістерської дисертації. Учасник Першої світової війни (штабс-капітан), після поранення був демобілізований. Короткий час навчався у Військово-юридичній академії в Петрограді. У 1918 – приват-доцент Українського ун-ту в Києві й Кам'янці-Подільському, з 1919 – доцент Новоросійського ун-ту. У 1920–1929 – професор Ін-ту народної освіти та інших вишів Одеси, керівник Одеської філії кафедри історії України в Харкові (з 1926). 1928 Слабченку присвоєно звання доктора історії української культури за наукові заслуги, наступного року його обрали дійсним членом ВУАН.

Був засновником і керівником одеського осередку українознавців, виховував нову генерацію істориків України, економіс-

тів та літературознавців, читав лекції з історії та права України на одеських учительських курсах українознавства, викладав в одеських школах та гімназіях. Одним із перших в Одесі почав читати лекції українською мовою. Плідно співпрацював в одеських газетах (1918 деякий час редагував газету «Вільне життя»), публікувався в «Известиях» Одеського бібліографічного т-ва. Один із засновників Одеського археологічного ін-ту (1921–1923), Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавства. Вагомий внесок зробив в організацію архівної справи в Одесі. За його ініціативою засновано Одеське наукове т-во при ВУАН, був також членом і головою Т-ва краєзнавців.

Наукова діяльність М. Є. Слабченка охоплювала майже всі періоди історії України. Він є автором понад 240 друкованих наукових праць (серед них 12 монографій), шести підручників для вищих навчальних закладів, низки публіцистичних і художніх творів. Основні статті присвячені історії права та господарства Гетьманщини й Запоріжжя XVII–XVIII ст. 1908 за дослідження з історії адміністративного устрою Гетьманщини нагороджений історико-філологічним ф-том Новоросійського ун-ту золотою медаллю. За дослідження з соціально-економічної та адміністративно-юридичної історії Запоріжжя отримав премії Наркомату освіти УСРР і Всеукраїнського комітету сприяння вченим.

Наукова діяльність Слабченка припинилася наприкінці 1929, коли його заарештували та обвинуватили у причетності до діяльності Спілки визволення України і засуджено до 6 років ув'язнення. Деякий час перебував у Ярославському, а потім у Савватіївському ізоляторах, останній знаходився на території скиту й церкви Святого Савватія на Великому Соловецькому острові. Після закінчення строку ув'язнення знову був засуджений, вже на 10 років позбавлення волі. Після звільнення деякий час працював бухгалтером тресту «Апатит» (м. Кіровськ, Ленінградської обл.), 1947 переїхав до Первомайська, Миколаївської обл. Деякий час викладав іноземну мову у вечірніх школах міста, працював інспектором міського відділу народної освіти. Останні роки життя провів у тяжких злиднях. Помер поблизу пішохідного переходу через залізничні колії на станції Голта.

Похований у Первомайську, на старому кладовищі, але точне знаходження могили невідоме.

Слабченка можна вважати одним із фундаторів української політології та державницького напрямку в національній історіографії.

Реабілітований 1989. 1990 загальні збори АН України поновили його у складі дійсних членів академії.

У Первомайську на честь академіка Слабченка названо вулицю.

На черзі // Укр. слово. – 1917. – Число 6 (черв.). – С. 11.

Завдання Інструкторського відділу «Споживсоюзу» // Наша кооперація. – 1919. – № 2/3. – С. 12–15. – Підпис: Зосима.

Зайві посередники в кооперації // Наша кооперація. – 1919. – № 4/5. – С. 8–9. – Підпис: Зосима.

Казка про німецькі марки // Наша кооперація. – 1919. – № 6/7. – С. 1–2. – Підпис: Зосима.

Ледаций цар : [споживач] // Наша кооперація. – 1919. – № 2/3. – С. 3–4. – Підпис: Зосима.

Лови момент : [про людей, які вміють примазатись до кожної влади] // Наша кооперація. – 1919. – № 2/3. – С. 6–8. – Підпис: Зосима.

На спомин товаришів : [пам'яті С. П. Шмирка, члена правління Бершад. спілки спожив. т-в, та Г. В. Дабижі, інструктора тієї самої спілки] // Наша кооперація. – 1919. – № 4/5. – С. 1–2. – Підпис: Зосима.

Наслідки боротьби і праці одного року // Наша кооперація. – 1919. – № 1. – С. 5/6. – Підпис: Зосима.

Огляд преси : [«Известия Центросоюза», «Южный кооператор», «Сільський господар», «Бюлетень Сельскосоюз»] // Вісти одес. філій центр. укр. коопер. установ. – 1919. – № 2 (груд.). – С. 30–31. – Підпис: М. С-ко.

Під чистим прапором рочдельців : [про спожив. т-во в м. Рочдел, Англія] // Наша кооперація. – 1919. – № 8. – С. 6. – Підпис: Зосима.

Рочдельська ювілейна література : [про її незначну кількість] // Вісти одес. філій центр. укр. коопер. установ. – 1919. – № 2 (груд.). – С. 33–34. – Підпис: М. С.

Тіні минулого : [з історії створення коопер. справи та про її засновників Мальтуса і Оуена] // Вісти одес. філій центр. укр. коопер. установ. – 1919. – № 2 (груд.). – С. 3–4. – Підпис: М. С-ко.

Як воно було : до 75-річчя першої коопер. крамниці в м. Рочдел (Англія) // Наша кооперація. – 1919. – № 4/5. – С. 7–8. – Підпис: Зосима.

Яка там політика – дайте спокій! : (фельетон) // Наша кооперація. – 1919. – № 9. – С. 8–9. – Підпис: Причепа.

***

Поверочная комиссия // Одес. листок. – 1917. – 8 юня (№ 144). – Підпис: М. С.

Со съезда словесников // Одес. листок. – 1917. – 9 янв. (№ 7). – Підпис: М. С.

Съезд учителей в Киеве // Одес. листок. – 1917. – 29 дек. (№ 311). – Підпис: М. С.

Експедиция на Алтай : [на чолі з проф. Орловим] // Одес. листок. – 1917. – 14 сент. (№ 225). – Підпис: М. С.

Аксіосі : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) трав. (№ 44). – Підпис: Причепа.

Арабески // Вільне життя. – 1918. – 4 верес. (22 серп.) (№ 123). – Підпис: Професор Шпонька.

Бібліографія : [огляд 122 і 124-го томів «Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка» (Львів)] // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82). – (Література, наука). – Підпис: С. Яр.

Бібліографія : [огляд кн. Ю. Стрижавського «Розкутий Гименей»] // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) лип. (№ 83). – (Література, наука). – Підпис: С. Яровий.

Бібліографія : [огляд кн. В. Модзалевського «Основні риси українського мистецтва»] // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) лип. (№ 93). – (Література, наука). – Підпис: С. Яровий.

Більшовицька криза // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – Підпис: С. Яровий.

«Боже, борони Україну!» : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) черв. (№ 66). – Підпис: Причепа.

Бої біля Реймса // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) лип. (№ 86). – Підпис: Т. Рутковський.

Бої на Західному фронті // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1). – Підпис: Т. Рутковський.

Бої у Франції // Вільне життя. – 1918. – 9 квіт. (27 берез.) (№ 8). – С. 2. – Підпис: Т. Рутковський.

В «Наук[овому] т[оварист]ві» : [про другі чергові збори (Одеса)] // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) черв. (№ 63). – Підпис: Л. Л.

В окопах // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) лип. (№ 92). – Підпис: М. С.

В справі військових судів // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82). – Підпис: Л. Ляшок.

В справі Державного контролю // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) черв. (№ 73). – Підпис: Л. Ляшок.

В справі залізничних страйків (забастовок) // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) лип. (№ 87). – Підпис: Л. Ляшок.

В учительській спілці : [про розгляд питань про створення укр. гімназій та початкових шкіл] // Вільне життя. – 1918. – 23 (9) лип. (№ 89). – Підпис: С. Яровий.

В учительській спілці : [на черговому засіданні спілки було заслухано звіти докторів наук Яреми та Слабченка] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) серп. (№ 113). – Підпис: С. Яр.

В черзі : (враження) : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) черв. (№ 62). – Підпис: Професор Шпонька.

Великдень : (враження) : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 8 трав. (25 квіт.) (№ 31). – Підпис: Професор Шпонька.

Виставка творів академіка скульптури Б. Едуардса // Вільне життя. – 1918. – 7 лип. (24 черв.) (№ 79). – Підпис: Пр. Ш.

Відповідальність міністрів й суд над був[шим] м[ініст]ром Жуковським // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – Підпис: Л. Ляшок.

Воєнно-окружні суди // Вільне життя. – 1918. – 10 квіт. (28 берез.) (№ 9). – Підпис: Л. Ляшок.

Воєнно-польовий суд й справа д[обродія] Доброго // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) лип. (№ 92). – Підпис: Л. Ляшок.

Вражіння : (фельєтон) : [про зустрічі з людьми різних національностей] // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: Причепа.

«Вроки» і «преосвященство» : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 1 черв. (19 трав.) (№ 50). – Підпис: Причепа.

Гастролі О. О. Полєвицької «Мрія кохання» («Мечта любви») // Вільне життя. – 1918. – 7 черв. (25 трав.) (№ 55). – Підпис: Професор Шпонька.

Генеральний штаб на Україні // Вільне життя. – 1918. – 7 квіт. (25 берез.) (№ 7). – Підпис: Т. Рутковський.

Гетьманат // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – Підпис: Л. Ляшок.

Гетьманська конституція 29 квітня // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: Л. Ляшок.

«Горе брехунові» Грільпарцера : комедія на 4 дії / пер. Леся Курбаса // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) серп. (№ 115). – (Гастролі Київського молодого театру). – Підпис: Професор Шпонька.

«Гротеск» : (4-й цикл) : [про вистави київ. театру-кабаре «Гротеск»: «Суд Мидаса», «Осенняя песня», «Сентиментальный романс»] // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) черв. (№ 63). – (Театр і музика). – Підпис: Професор Шпонька.

«Гротеск» : (7-й цикл) : [про вистави київ. театру-кабаре] // Вільне життя. – 1918. – 9 лип. (26 черв.) (№ 80). – Підпис: Професор Шпонька.

До статистики військових переступлень : (за даними воєнного часу) // Вільне життя. – 1918. – 12 трав. (29 квіт.) (№ 35). – Підпис: Л. Ляшок.

До судової реформи // Вільне життя. – 1918. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 2). – Підпис: Л. Ляшок.

Друкуються і незабаром вийдуть з друку : [про кн.: «Лекції тактики» полковника Чернявського, «Московсько-український словник» В. Євтимовича, «Елементи організації укріпленої позиції та атаки її» О. Остафіва] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) серп. (№ 114). – (Література, наука.). – Підпис: С. Яр.

Думи мої, думи мої : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – Підпис: Професор Шпонька.

З недавнього минулого. Політика О. Шульгіна : [укр. політ., громад., культур. і наук. діяч] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) лип. (№ 95). – Підпис: Л. Ляшок.

З соціального законодавства Української Республіки // Вільне життя. – 1918. – 13 квіт. (31 берез.) (№ 12). – Підпис: Л. Ляшок.

За крашанку – писанка : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) черв. (№ 73). – Підпис: Причепка. – Ст. знищила цензура.

Зал[ізнично]-дор[ожня] «Просвіта» // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) черв. (№ 63). – Підпис: Т. Р.

Замах на ген[ерала] Ейхгорна // Вільне життя. – 1918. – 6 серп. (19 лип.) (№ 97). – Підпис: С. Яровий.

Захоплення Армантьєра // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) квіт. (№ 13). – Підпис: Рутковський М.

Земські закони // Вільне життя. – 1918. – 6 лип. (23 черв.) (№ 78). – Підпис: Л. Ляшок.

Ів[ан] Стешенко : [некролог] // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99). – Підпис: С.

«Йюля» : п'єса на 4 дії Жулавського // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) серп. (№ 117). – (Гастролі Київського молодого театру). – Підпис: Професор Шпонька.

[Інформація про нові видання Г. Гетманця: «Поет народоволець» (2-ге вид.), «В дні журби і печалі», «До страшних днів у Києві»] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – (Література, наука). – Підпис: С. Яр.

[Інформація про нові книжки Г. Гетманця: «Хто такий Тарас Шевченко», «Українізація чи дискредитація», «Ізучайте український язик»] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – (Література, наука). – Підпис: С. Яр.

[Інформація про тижневик «Кооперативно-громадське життя» Союзу спожив. товариств Кременчуц. р-ну] // Вільне життя. – 1918. – 9 лип. (26 черв.) (№ 80). – (Література, наука). – Підпис: С. Яр.

Кавказький фронт // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) трав. (№ 48). – Підпис: Т. Рутковський.

Кілька уваг на гетьманський лист від 1 червня с[ього] р[оку] // Вільне життя. – 1918. – 5 черв. (23 трав.) (№ 53). – Підпис: Л. Ляшок. – Частину тексту знищила цензура.

Клопочуться : [кадети викликають симпатії до царської династії] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) черв. (№ 72). – Підпис: С. Яровий.

Колективний договір : [між робітником і підприємцем] // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) квіт. (№ 18). – Підпис: Л. Ляшок.

Коська : [оповідання] // Вільне життя. – 1918. – 8 верес. (26 серп.) (№ 127). – Підпис: М. С.

Курси для учителів середніх шкіл // Вільне життя. – 1918. – 12 лип. (29 черв.) (№ 81). – Підпис: С. Яр.

Маленька справка : [про укр. печатки XVII ст.] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116). – Підпис: М. С.

Маленький Митруньо : [нарис] // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: М. С.

Микола Віташевський : [некролог] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) серп. (№ 115). – Підпис: М. С.

Міський сад. Вечір пам'яти Н. А. Римського-Корсакова // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – (Театр і музика). – Підпис: Професор Шпонька.

«Молодість» Гальбе : п'єса на 3 дії // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) серп. (№ 114). – (Гастролі Київського молодого театру). – Підпис: Професор Шпонька.

Московська «а баба галамага» // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – Підпис: Причепа.

Мрії чесного кадета : (фельєтон) : [стосовно укр. мови] // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65). – Підпис: Причепа.

На жаль, правда : [про відсутність судової влади в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) лип. (№ 93). – Підпис: Л. Ляшок. – Частину тексту знищила цензура.

На Македонському фронті // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) лип. (№ 83). – Підпис: Т. Рутковський.

На провінції : (фельєтон) : [про спілкування укр. мовою на засіданнях ради «Просвіти»] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – Підпис: Причепа.

На теми дня : [про нав'язування рос. культури в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про необхідність зберегти укр. культуру і себе як народу] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) черв. (№ 66). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про переїзд до Києва моск. вид-ва Ситіна та русифікацію України] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частину тексту знищила цензура.

На теми дня : [про оформлення офіц. док. рос. мовою та звинувачення українців у шовінізмі] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про ставлення Росії до українців] // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про розпад Рос. імперії] // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) черв. (№ 70). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частину тексту знищила цензура.

На теми дня : [про голодну і легковажну Одесу та видання ун-том творів укр. мовою] // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про долю укр. народу після революції] // Вільне життя. – 1918. – 4 лип. (21 черв.) (№ 76). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про ставлення росіян до українців] // Вільне життя. – 1918. – 5 лип. (22 черв.) (№ 77). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про плани кадета П. М. Мілюкова щодо України] // Вільне життя. – 1918. – 6 лип. (23 черв.) (№ 78). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про відтворення Росії, обіцянку українцям автономії та зраду укр. інтелігенції своєму народові] // Вільне життя. – 1918. – 7 лип. (24 черв.) (№ 79). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [на думку авт., укр. уряд має прийти на допомогу укр. інтелігенції у протидії рос. інтернаціоналізму в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про донос газ. «Южный рабочий» на діячів Центральної Ради, спекуляцію в Одесі та страйк залізничників] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) лип. (№ 95). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про долю укр. народу, зокрема одеситів різних національностей] // Вільне життя. – 1918. – 1 серп. (19 лип.) (№ 97). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

На теми дня : [про незначну кількість статей укр. мовою на сторінках російськомов. преси; про вбивство рос. імператора; відкриття гімназій з українською, польською, білоруською мовами навчання] // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

На теми дня : [про рос. та укр. інтелігенцію] // Вільне життя. – 1918. – 4 серп. (22 лип.) (№ 100). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про те, що Росія повинна бути державою для росіян, а не для інших народів] // Вільне життя. – 1918. – 13 серп. (31 лип.) (№ 107). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про смерть Е. М. Темницького, протиукр. агітацію та рос. інтелігенцію] // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) серп. (№ 112). – Підпис: Михайло Дейнека.

На теми дня : [про політ. ситуацію в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) серп. (№ 114). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

На теми дня : [про долю укр. народу після революції] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) серп. (№ 115). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

На теми дня : [про ставлення рос. інтелігенції до укр. народу] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116). – Підпис: Михайло Дейнека.

На фронті Аррас-Ляфер // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) квіт. (№ 26). – Підпис: К. Рутковський.

Наше село : [1918, № 5] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Підпис: С. Яр.

Наше справування : (фельєтон) : [про безвідповідальність при вирішенні справ в установах Одеси] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) трав. (№ 48). – Підпис: Причепка.

Непевний ґрунт ; В «лінейці» : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32). – Підпис: Професор Шпонька.

Несподіваний бенкетик : (фельєтон) : [після вистави «Запорожець за Дунаєм», яка відбулася в «Українському народному саду»] // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52). – Підпис: Причепка.

«Нищіє духом» і інші... : (фельєтон) : [про ставлення до укр. мови] // Вільне життя. – 1918. – 2 лип. (19 черв.) (№ 74). – Підпис: Професор Шпонька.

Нова брошура : [про брошуру д-ра Смаль-Стоцького «Діди, батьки і внуки у Шевченка», надрук. в одес. вид-ві «Дніпро»] // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – Підпис: С. Яр.

Нова праця по історії України : [«Історія Слободської України» проф. Багалія] // Вільне життя. – 1918. – 11 серп. (24 лип.) (№ 125). – Підпис: М. С.

Нова течія в українській соціалній демократії // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: С.-Д.

Новела 22 червня 1918 р. : [Рада міністрів ухвалила зміни щодо компетенції суддів] // Вільне життя. – 1918. – 5 лип. (22 черв.) (№ 77). – Підпис: Л. Ляшок.

Новий журнал : [двотижн. журн. «Сільський господар»] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) серп. (№ 120). – Підпис: С. Яр.

Новий закон про восьмигодинний робочий день // Вільне життя. – 1918. – 6 квіт. (24 берез.) (№ 6). – Підпис: Л. Ляшок.

Новий прорив : [про воєнні дії між нім. та фр. арміями] // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51). – Підпис: Т. Рутковський.

Новий фронт // Вільне життя. – 1918. – 16 (3) квіт. (№ 14). – Підпис: Т. Рутковський.

Новини літератури : [про твори Й. Зоранчука, В. Різниченка, В. Самійленка, В. Пачовського, Г. Хоткевича] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) черв. (№ 73). – (Література, наука). – Підпис: Т. Р-ський.

Нові книжки : [англ. казки у пер. С. Вольської та «Абу-Каземовы капці» І. Франка] // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82). – Підпис: С. Яр.

Оборона Парижа // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) квіт. (№ 17). – Підпис: Т. Рутківський.

[Огляд № 8/9 газ. «Наше село»] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) лип. (№ 88). – (Література, наука). – Підпис: С. Яровий.

[Огляд першого числа журн. «Степова Просвіта», Мелітополь] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – (Література, наука). – Підпис: С. Яр.

[Огляд числа 28 «Народної справи» та № 8/9 «Вільної української школи»] // Вільне життя. – 1918. – 6 серп. (24 лип.) (№ 101). – (Література, наука). – Підпис: С. Яровий.

[Огляд числа 4/5 «Шляху»] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) серп. (№ 113). – (Література, наука). – Підпис: С. Яровий.

Одеська муза : (фельєтон) : [про поета і друкаря І. Аносова] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) трав. (№ 42). – Підпис: Причепа.

Оновлення діяльності У.Д.П. // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) лип. (№ 86). – Підпис: С. Яровий.

Організація української армії // Вільне життя. – 1918. – 6 квіт. (24 берез.) (№ 6). – Підпис: Т. Р.

Освіта й міська управа // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94). – Підпис: С. Яр.

«От ямщика до первого поэта мы все поем уныло» : (фельєтон) : [про ставлення до укр. мови] // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47). – Підпис: Причепа.

Откуда сіє : [про ухвалення пленумом ком. партії с.-р. резолюцій стосовно подальшого існування Укр. республіки та створення єдиної партії с.-р. в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 27 (4) квіт. (№ 24). – Підпис: С. Яровий.

Пани б'ються : [суперечки д. Шелухина і пана Романова на шпальтах газ. про значимість укр. мови] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) серп. (№ 115). – Підпис: С. Яровий.

Пед'пручік Бобров : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51). – Підпис: Причепа.

Перед провокацією : [про впровадження демократії в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) квіт. (№ 17). – Підпис: С. Яровий.

Перед свіжою могилою : [Е. М. Темницького] // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) серп. (№ 111).

Під старими соснами : [оповідання] // Вільне життя. – 1918. – 4 серп. (22 лип.) (№ 100). – Підпис: М. С.

Погоджуючи інституції // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) квіт. (№ 16). – Підпис: Л. Ляшок.

«Подъяремно-русский» язык : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 6 верес. (24 серп.) (№ 125). – Підпис: Причепа.

Позашкільна освіта на губерніяльній конференції в м. Херсоні // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) серп. (№ 112). – Підпис: М. С.

Політика : (юмореска) // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67). – Підпис: Професор Шпонька.

Посол Дашинський в українській справі : [посол райхсрату Австро-Угорщини у 1897–1918 рр.] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – Підпис: С. Яровий.

Пошесть, сіріч епідемія : (фельетон) : [про вживання укр. мови] // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) серп. (№ 121). – Підпис: Причепа.

Присвята Всеукраїнському з'їздові вчителів... росіян : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) черв. (№ 68). – Підпис: Причепа.

Про всякі орієнтації : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89). – Підпис: Причепа. – Частину тексту знищила цензура.

Про російську інтелігенцію // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) лип. (№ 91). – Підпис: Михайло Дейнека.

Про те ж : [бібл. питання в Одесі та укр. інтелігенція] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89). – Підпис: Михайло Дейнека.

Про українську бібліотеку в Одесі // Вільне життя. – 1918. – 11 серп. (29 лип.) (№ 106). – Підпис: Михайло Дейнека.

Проект закону про недоторканність й безвідповідальність членів Ц[ентральної] Ради // Вільне життя. – 1918. – 12 квіт. (30 берез.) (№ 11). – Підпис: Л. Ляшок.

Риси сеймового укладу на Україні по «Кобзарю» // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) квіт. (№ 23). – Підпис: С. Яровий.

Рідна мова : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 2 лип. (19 черв.) (№ 74). – Підпис: Причепа.

Робучий люд в творах І. Франка // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – Підпис: С. Яровий.

Румунські заходи // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) квіт. (№ 19). – Підпис: С. Яровий.

«Русская преса» на Україні : (фельетон) : [огляд журн. «Жизнь»] // Вільне життя. – 1918. – 5 лип. (22 черв.) (№ 77). – Підпис: Причепа.

Саме в час : [наук. т-во повинно взяти ініціативу в справах бібліотек та друкуванні підручників; про відновлення роботи метеорол. станцій на півдні України] // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) лип. (№ 84). – Підпис: Михайло Дейнека.

Святощні думки : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30). – Підпис: Професор Шпонька.

Слідом за дописами : (фельєтон) : [про учителя з одес. повіту] // Вільне життя. – 1918. – 4 верес. (22 серп.) (№ 123). – Підпис: Причепа.

Смерть Іл[лі] Рєпіна // Вільне життя. – 1918. – 2 серп. (20 лип.) (№ 98). – Підпис: С. Яр.

Сон рябої кобили : (казочка) // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) трав. (№ 39). – (Фельєтон). – Підпис: Професор Шпонька.

Сон української ночі : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – Підпис: Причепа.

Соцькі : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34). – Підпис: Професор Шпонька.

Справа бувш[ого] м[ініст]ра Жуковського й українська мова // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) лип. (№ 91). – Підпис: Л. Ляшок.

[Стаття] // Вільне життя. – 1918. – 12 черв. (30 трав.) (№ 59). – Підпис: С. Яровий. – Ст. знищила цензура, залишилися знак запитання – від назви і підпис-псевдонім.

Статут Київської духовної академії // Вільне життя. – 1918. – 5 верес. (23 серп.) (№ 124). – Підпис: Л. Ляшок.

Суд колись і тепер // Вільне життя. – 1918. – 5 квіт. (23 берез.) (№ 5). – Підпис: Л. Ляшок.

Суд на Україні і його завдання в сучасний момент // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) серп. (№ 113). – Підпис: Л. Ляшок.

Східний фронт // Вільне життя. – 1918. – 3 лип. (20 черв.) (№ 75). – Підпис: Т. Рутковський.

У шкільному комітеті // Вільне життя. – 1918. – 5 верес. (23 серп.) (№ 124). – Підпис: С. Яр.

Удар между Мондидье и Компьеном // Молодая Украина. – 1918. – 13 июня (31 мая) (№ 16). – Підпис: Т. Рутковській.

Українізація суду // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) квіт. (№ 13). – Підпис: Л. Ляшок.

Українська солідарність : (фельєтон) : [солідарність між провінційними просвітянами і комісарами освіти] // Вільне життя. – 1918. – 8 серп. (26 лип.) (№ 103). – Підпис: Причепа.

Український народний сад. «Вій» // Вільне життя. – 1918. – 7 лип. (24 черв.) (№ 79). – Підпис: Професор Шпонька.

Український народний сад. «Запорожський клад» // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69). – (Театр і музика). – Підпис: Професор Шпонька.

Український народний сад. «Молода кров»: [комедія на 4 дії В. Винниченка] // Вільне життя. – 1918. – 21 (8) серп. (№ 113). – Підпис: Професор Шпонька.

Український народний сад. «Сорочинський ярмарок» // Вільне життя. – 1918. – 15 (1) черв. (№ 61). – Підпис: Професор Шпонька.

Українські прислів'я: (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) черв. (№ 70). – Підпис: Причепка.

Учительська конференція: [28 лип. в Херсоні відбудеться губерн. учител. конф.] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) лип. (№ 89). – Підпис: С. Яр.

Фландрські операції німців // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) квіт. (№ 20). – Підпис: Т. Рутковський.

Хведір Вовк: [некролог видат. укр. антропологу, етнографу] // Вільне життя. – 1918. – 4 лип. (21 черв.) (№ 76). – Підпис: С. Яр.

«Чорна пантера і білий медвідь»: п'єса В. Винниченка на 4 дії // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) серп. (№ 116). – (Гастролі Київського молодого театру). – Підпис: Професор Шпонька.

Чотири роки війни // Вільне життя. – 1918. – 2 серп. (20 лип.) (№ 98). – Підпис: Т. Рутковський.

Чужоземці по закону про громадянство // Вільне життя. – 1918. – 9 лип. (26 черв.) (№ 80). – Підпис: Л. Ляшок.

Чутки й Україна: [про оголошення війни Україні кількома країнами] // Вільне життя. – 1918. – 3 серп. (21 лип.) (№ 99). – Підпис: Т. Рутковський.

Шовіністи і «Южн[ый] раб[очий]» // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) лип. (№ 95). – Підпис: С. Яровий.

Ще в національній справі // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) лип. (№ 85). – Підпис: С. Яровий.

Ще до аграрної реформи на Україні // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34). – Підпис: Л. Ляшок.

Ще до процесу м[ініст]ра Жуковського // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) лип. (№ 94). – Підпис: Л. Ляшок.

Що потрібно селянській Україні // Наше село. – 1918. – 23 черв. (№ 5). – С. 9–13. – Підпис: Причепка.

Юзефовіянці : [закон про заборону укр. мови та друкування книжок укр. мовою] // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3). – Підпис: Т. Рутковський.

Mitantur et homines. 1. Колись ; 2. Тепер : (фельетон) // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) квіт. (№ 15). – Підпис: Професор Шпонька.

Бібліографія : [про перший номер «Вестн. Одес. губ. юрид. отдела», 1919] // Боротьба. – 1919. – 27 лип. (№ 72). – Підпис: Л. Л.

Бій тарантулів : (з запис. кн.) // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6). – Підпис: М. С.

Бої за Київ // Нові шляхи. – 1919. – 1 квіт. (19 берез.) (№ 19). – Підпис: Рутковський.

Боротьба з спекуляцією // Нові шляхи. – 1919. – 19 (6) берез. (№ 8). – Підпис: С. Я.

Відділення церкви від держави й віри від школи // Боротьба. – 1919. – 27 черв. (№ 46). – Підпис: Т. Р. ; 28 черв. (№ 47). – Підпис: Т. Ростківський.

Вільсон про сучасну Америку // Нові шляхи. – 1919. – 23 (10) берез. (№ 12). – Підпис: Л. Л.

Впливи месіанства на Шевченка // Нові шляхи. – 1919. – 11 берез. (26 лют.) (№ 2). – Підпис: М. Елисеїч.

Дніпровський союз споживчих союзів України («Дніпросоюз») // Нові шляхи. – 1919. – 30 (17) берез. (№ 18). – Підпис: Дека.

До нового видання «Кобзаря» // Боротьба. – 1919. – 13 лип. (№ 60). – Підпис: С. Яровий.

Жіноче господарство та агрикультура // Нові шляхи. – 1919. – 12 берез. (27 лют.) (№ 3). – Підпис: М. С.-Б.

Завдання української кооперації // Нові шляхи. – 1919. – 22 (9) берез. (№ 11). – Підпис: Громадянин.

Календар громадянина-кооператора на рік 1919 // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6). – Підпис: С.-Б.

Книга сумнівів і шукань // Боротьба. – 1919. – 6 лип. (№ 54). – Підпис: С. Яровий. – Про зб.: Музаґет. – 1919. – № 1.

Комуністичний Інтернаціонал // Нові шляхи. – 1919. – 26 (13) берез. (№ 14). – Підпис: Л. Л.

Маленький фельетон : [про вживання укр. мови рос. чиновниками] // Нові шляхи. – 1919. – 14 (1) берез. (№ 4). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельетон : [рос. інтелігенція і українці] // Нові шляхи. – 1919. – 15 (2) берез. (№ 5). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про виступи газ. «Кієвлянин» проти українців та укр. мови] // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

Маленький фельєтон : [про відносини між укр. та рос. інтелігенцією] // Нові шляхи. – 1919. – 20 (7) берез. (№ 9). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про солодку мрію одесита: Одеса – вільне місто] // Нові шляхи. – 1919. – 21 (8) берез. (№ 10). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [хто хоче зробити укр. народ російським?] // Нові шляхи. – 1919. – 22 (9) берез. (№ 11). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [висвітлення життя одеситів на сторінках преси] // Нові шляхи. – 1919. – 25 (12) берез. (№ 13). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про зв'язок рос. та укр. інтелігенції з народом та намагання України стати автономією] // Нові шляхи. – 1919. – 26 (13) берез. (№ 14). – Підпис: Михайло Дейнека. – Частина тексту знищила цензура.

Маленький фельєтон : [про своєрідне піклування Росії про українців та білорусів] // Нові шляхи. – 1919. – 28 (15) берез. (№ 16). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [рос. інтелігенція нав'язується в родичі укр. народів] // Нові шляхи. – 1919. – 29 (16) берез. (№ 17). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про долю укр. народу] // Нові шляхи. – 1919. – 30 (17) берез. (№ 18). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про небажання рос. панів випускати з рук укр. народ] // Нові шляхи. – 1919. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 20). – Підпис: Михайло Дейнека.

Маленький фельєтон : [про місце українців у сім'ї слов'янській] // Нові шляхи. – 1919. – 4 квіт. (22 берез.) (№ 22). – Підпис: Михайло Дейнека.

Международное положение России // Одес. листок. – 1919. – 29 авг. (11 сент.) (№ 101). – Підпис: Гражданин.

Меморандум Антанти про приєднання Бессарабії до Румунії : (Бессарабський протокол) // Нові шляхи. – 1919. – 4 квіт. (22 берез.) (№ 22). – Підпис: Л. Л.

Ми живі : [про укр. народ] // Нові шляхи. – 1919. – 28 (15) берез. (№ 16). – Підпис: Дека.

П. Ніщинський й Я. Яхненко // Нові шляхи. – 1919. – 18 (5) берез. (№ 7). – Підпис: М. С.

Перерва влади : [зміни в державі, що відбуваються за відсутності влади] // Нові шляхи. – 1919. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 21). – Підпис: Л. Ляшок.

Примусова федерація : [з Росією] // Нові шляхи. – 1919. – 21 (8) берез. (№ 10). – Підпис: Дека. – Частина тексту знищила цензура.

Про те, про це : [про українців і малоросів] // Нові шляхи. – 1919. – 8 берез. (23 лют.) (№ 1). – Підпис: Михайло Дейнека.

«Так было»: карикатури мод // Нові шляхи. – 1919. – 23 (10) берез. (№ 12). – Підпис: М. Єлисеїч.

Там і тут : [про ставлення до поранених військових в Європі та Одесі] // Нові шляхи. – 1919. – 4 квіт. (22 берез.) (№ 22). – Підпис: Л. Ляшок.

Тарас Шевченко і міський обиватель // Нові шляхи. – 1919. – 11 берез. (26 лют.) (№ 2). – Підпис: Михайло Дейнека.

У Дністра : [про повернення Бессарабії Росії] // Одес. листок. – 1919. – 26 авг. (7 сент.) (№ 98). – Підпис: Гражданин.

Шевченко й декабристи // Нові шляхи. – 1919. – 11 берез. (26 лют.) (№ 2). – Підпис: М. С.

Ще нове товариство : [«Русская лига»] // Нові шляхи. – 1919. – 16 (3) берез. (№ 6). – Підпис: М. С.

Юридичне становище Директорії // Нові шляхи. – 1919. – 28 (15) берез. (№ 16). – Підпис: Л. Л.

СЛІСАРЕНКО
Олекса Андрійович
(справжнє прізвище –
Снісар)

28 берез. 1891, хутір Канівцевий (нині с. Шипувате, Великобурлуцького р-ну, Харківської обл.) – 3 листоп. 1937, урочище Сандармох, Карелія, Росія

Поет, прозаїк.

Народився в багатодітній сім'ї лимаря, який змушений був працювати у наймах і переїздити з місця на місце. Олекса поміняв кілька сільських шкіл, потім навчався в Кучерівській сільськогосподарській школі на Курщині, у середній хліборобській школі у Харкові. Тут він познайомився з підпільною літературою. Закінчивши школу (1912), працював агрономом. Того ж року його мобілізували на військову службу; під час Першої світової війни був на фронті; дослужився до офіцерського звання. Самовільно залишив військову частину і поїхав до Києва, де пристав до угруповань українських символістів «Біла студія» і «Музаґет». З 1924 мешкав у Харкові, працював головним редактором видавничого відділу «Книгоспілки», співредактором «Універсального журналу».

Друкуватися почав 1911 у журналі «Рілля», потім у журналах «Літературно-науковий вістник», «Рідний край», «Сніп», «Село», «Мистецтво», «Музаґет», «Життя й революція», «Червоний шлях», «Шлях», «Маяк», «Промінь», «Дніпрові хвилі». 1919 видавництво «Сяйво» випустило першу книжку поезій Слісаренка «На березі Кастанльському».

Належав до українських футуристів («Аспанфут», «Комункульт»). Видав збірку футуристичних віршів «Поеми». У часи захоплення прозою належав до літературних організацій «Гарт», ВАПЛІТЕ, був одним із організаторів Технікомистецької групи «А», яка обстоювала «синтез праці митців, техніків та вчених».

Найбільш продуктивним у творчому плані був харківський період (1924–1933). У Харкові вийшло друком більше 20 книг. Найповніше творчість письменника представлена у 6-томнику: п'ять томів прози і один – поезії. Дві книжки вибраних творів вийшли через багато років після смерті письменника: «Бунт» (1964) і «Чорний Ангел» (1990).

Заарештували Слісаренка 29 квітня 1934. Його обвинуватили у приналежності до підпільної контрреволюційної організації, яка ставила за мету повалення радянської влади і встановлення фашистської диктатури в Україні. За вироком Військового трибуналу Українського військового округу Слісаренка позбавили волі на 10 років, прав – на 3 роки, «без конфіскації имущества ввиду отсутствия такового». 9 жовтня 1937 за постановою «трійки» УНКВС по Ленінградській області – розстріляний. Реабілітований 19 вересня 1957.

«Пошли свою душу в юрбу...» // Боротьба. – 1919. – 12 лип. (№ 59).

СОКОЛОВСЬКИЙ **Олександр Олександрович**

8 верес. 1896, м. Конотоп – 22 серп. 1938,
м. Київ

Письменник-романіст.

Народився в сім'ї дрібного урядовця. У 1904–1914 навчався в Чернігівській гімназії, відвідував відомі «суботи» Михайла Коцюбинського, приєднався до партії соціалістів-революціонерів, керував робітничими та учнівськими кружками на Чернігівщині. 1914 вступив на юридичний ф-т Київського ун-ту. Наступного року був засуджений на 6 років каторги за розповсюдження прокламації, спрямованої проти Першої світової війни. До 1917 відбував покарання на каторзі у Саратові. Після Жовтневої революції повернувся в Україну, де взяв участь у революційній діяльності. 1918, під час німецької окупації, був заарештований у Чернігові, потрапив до концтабору, з якого утік. Після закінчення громадянської війни працював у Союзі кооператорів, в Укрбанку, був секретарем Київського філіалу Т-ва політкаторжан і зсильнопоселенців, пізніше працював науковим співробітником Музею революції у Києві. Почав писати, переважно поезії, ще до революції. Чільне місце в художній спадщині Соколовського посідають твори, що висвітлюють історію народовольського руху 1870–1880-х років. 1928 вийшов роман «Перші хоробрі» (був відзначений другою премією на конкурсі романів та повістей ДВУ та перекладений на російську мову), у видавництві Всеукраїнської ради т-ва політкаторжан і засланих – романи: «Нова зброя», «Роковані на смерть», «Бунтарі». Роман «Богун» був першою спробою української прози по-новому осмислити визвольну війну 1648–1654 рр.

Як колишній есер вперше був заарештований 1920 у Чернігові і 1924 – у Києві. Востаннє заарештований 29 жовтня 1937. Його обвинуватили у тому, що 1932 він вступив до антирадянської есерівської організації, а 1936, перевербований антирадянською націоналістичною організацією, очолив терористичну

групу, яка мала на меті повалення радянської влади в Україні. Соколовському інкримінувалося також те, що в своїх історичних романах він «ідеалізував народництво, його тактику боротьби шляхом змов і терору», що «корені підходу приховані в незжитій есерівщині». У романі «Богун» прозорливі слідчі розгледіли «цілий ряд ухилів націоналістичного характеру». 22 серпня 1938 Соколовського засудили до найвищої міри покарання і того самого дня розстріляли. 18 липня 1957 вирок скасовано за відсутністю складу злочину. Реабілітований посмертно.

Член Спілки письменників СРСР з 1934.

Астѣ : [вірш] // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1364. – С. 8.

Баллада о принцессе Эстрель // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1365. – С. 10 ; № 1366. – С. 10.

Борец : [вірш] // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1370. – С. 9.

Из цикла «Стихи о смерти» Магнолии // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1375. – С. 10.

Ночью : [вірш] // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1376. – С. 9.

Признание : [вірш] // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 13. – С. 10.

***

Две баллады: I. Баллада в стихах о любви ; II. Баллада сердцу // Одес. листок. – 1917. – 25 дек. (№ 309).

Лазурная смерть ^ (светлой памяти летчика Жана Робинэ) : [вірш] // Одес. новости. – 1917. – 11 июля (24 июня) (№ 10463).

Энциклопедист: (гравюра XVIII века) : [вірш] // Одес. листок. – 1918. – 1 янв. (№ 1).

Гомер : [вірш] // Одес. листок. – 1919. – 25 дек. (7 янв.) (№ 218).

СТЕФАНИК

Василь Семенович

14 трав. 1871, с. Русів (нині Снятинський р-н,
Івано-Франківської обл.) – 7 груд. 1936, с. Русів

Письменник, поет, громадський діяч, політик.

Народився в заможній селянській сім'ї. Навчався у польських гімназіях. У коломийській гімназії познайомився з майбутнім письменником Л. Мартовичем. Разом з іншими гімназістами-українцями відвідував таємні гуртки молоді. Члени гуртків вели освітньо-культурну роботу серед селян, зокрема організували читальні. Ще гімназістом почав пробувати сили в літературі. У співавторстві з Мартовичем написав два оповідання «Нечитальник» та «Лумера». 1890 за участь у «Покутській трійці» – таємному творчому об'єднанні митців-земляків – був виключений з гімназії у Коломиї; освіту продовжив у Дрогобичі. Тут майбутній письменник знову поринув у громадсько-культурну роботу – вже як член селянської Українсько-руської радикальної партії, заснованої 1890 І. Франком та М. Павликом. Познайомився з І. Франком, з яким потім підтримував дружні зв'язки. У 1892–1900 – студент медичного ф-ту Ягеллонського ун-ту у Кракові. Замість студювання медицини поринув у літературне і громадське життя міста.

Друкував статті в органах радикальної партії «Народ», «Хлібороб», «Громадський голос» і в «Літературно-науковому віснику». Писав також ліричні етюди, поезії в прозі; опублікував кілька новел у чернівецькій газеті «Праця» за 1897. За два роки вийшла перша збірка новел, «Синя книжечка», згодом «Камінний хрест», «Дорога». 1903 під час відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві познайомився з М. Лисенком, М. Старицьким, М. Коцюбинським. У 1902–1916 займався виключно громадською діяльністю як кандидат у послы (депутати) австрійського парламенту. 1908 виграв вибори і став послом австрійського парламенту від радикальної партії. 1910 оселився у рідному селі. Під час Першої світової війни перебував зде-

більшого у Відні. Із творів, написаних під час війни та у повоєнний час, склалася збірка новел «Земля». Найповнішим виданням доробку письменника є «Повне зібрання творів» у трьох томах (1949–1954). Його твори багато разів перекладалися іншими мовами. На початку 1919 відвідав Київ. 1927 в Україні було широко відзначене 30-річчя його літературної діяльності. Радянський уряд з пропагандистською метою призначив йому 1928 довічну персональну пенсію, проте 1933 Стефаник відмовився від неї, коли довідався про штучно створений голод і переслідування української інтелігенції. Останні роки життя письменник тяжко хворів. Похований у рідному селі.

За новелами письменника на Київській кіностудії ім. О. Довженка створено фільм «Камінний хрест» (1968). 1941 у Будинку письменника у Русові відкрито літературно-меморіальний музей. Пам'ятники встановлено у Львові, Івано-Франківську, Едмонтоні (Канада), Снятині, у селах Русів (Івано-Франківська обл.) та Ясенів (Львівська обл.). На честь Василя Стефаника встановлено премію в галузі літератури й мистецтва – відзнака, яку Івано-Франківська облдержадміністрація присуджує місцевим авторам; його ім'я носять вищі навчальні заклади, бібліотеки, школи. Встановлено кілька меморіальних дошок; письменник увічнений в скульптурі й образотворчому мистецтві. Портрети Стефаника створювали відомі художники – І. Труш, М. Жук, В. Касіян та ін. Йому присвячені документальні фільми, численні дослідження.

Кленові листки : [оповідання] // Вільне життя. – 1918. – 5 трав. (22 квіт.) (№ 30).

СТЕШЕНКО

Іван Матвійович

24 черв. 1873, м. Полтава – 30 лип. 1918,
м. Полтава

Педагог, літературознавець, письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч.

Народився в багатодітній сім'ї відставного унтер-офіцера. Закінчив сім класів класичної гімназії у Полтаві. Подорожував селами, знайомився з побутом та звичаями українського народу. 1896 закінчив історико-філологічний ф-т Київського ун-ту; мав срібну медаль за працю із сербсько-хорватської літератури «Станко Враз і його поезія». Після закінчення навчання викладав російську мову у Фундуклеївській жіночій гімназії (Київ). Вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами, перекладав зарубіжну поезію.

Був членом літературно-мистецького гуртка «Плеяда». За сприяння О.Кониського видрукував у Львові українською мовою «Метаморфози» Овідія та власну поему «Мазепа» (нагороджена премією, 1896). 1897 за підбурливі статті його було заарештовано, і чотири місяці він провів у Лук'янівській тюрмі. Після звільнення Стешенка вислали з Києва із забороною в'їзду в університетські та губернські міста. До 1900 перебував на Чернігівщині, мешкав на хуторі, що належав акторові і театральному режисерові Миколі Садовському, а потім у Броварах, займався перекладацькою та науковою роботою. Досліджував творчість І. Котляревського, видав кілька спеціальних досліджень («Поэзия И. П. Котляревского», «И. П. Котляревский – автор украинской “Энеиды”»). За ці дослідження Російська АН присудила йому звання лауреата академії.

Повернувся до Києва 1900. Через заборону викладати працював в управлінні Південно-Західної залізниці та секретарем на громадських засадах у Київському літературно-артистичному т-ві. Через два роки обійняв посаду в органі міського самовря-

дування. 1905 деякий час перебував під арештом. У 1906 йому нарешті дозволили працювати в гімназії у м. Слуцьку. Наступного року влаштувався вчителем у Першу комерційну школу в Києві, а потім у Фребелівський педагогічний ін-т, завідував кафедрою історії західноєвропейських літератур на Вищих жіночих курсах та у музично-драматичній школі М. Лисенка. Співвидавець гумористичних журналів «Шершень» та «Гедзь»; редагував педагогічний часопис «Сяйво». 1915 став директором Тетянинської гімназії для біженців: там навчалися діти галичан, насильно вивезених до Києва під час окупації Галичини російською армією. Був членом київської Старої громади, Т-ва Нестора-Літописця, секретарем Українського наукового т-ва в Києві, дійсним членом НТШ. Брав участь у роботі ТУП, належав до Української демократичної партії, пізніше – УСДРП. Був серед засновників однієї з перших українських соціал-демократичних організацій.

У 1917–1918 – член Української Центральної Ради, організатор і голова Т-ва шкільної освіти. Як генеральний секретар освіти, а пізніше міністр, здійснював українізацію шкільництва. Брав активну участь у скликанні Першого всеукраїнського з'їзду (5–6 квіт. 1917); організував Всеукраїнський учительський професійний з'їзд (13–15 серп. 1917). Сприяв виданню українських підручників і навчальних програм, організації українських гімназій та курсів українознавства.

Свої наукові праці та статті друкував у львівських «Записках Наукового товариства ім. Шевченка», в «Киевской старине», «Україні», а потім у київських «Записках Наукового товариства ім. Шевченка», в «Літературно-науковому вістнику», в російських часописах. Писав вірші. Автор текстів популярних пісень «Вже воскресла Україна», «Гей, не дивуйтесь, добрії люди».

Після відставки кабінету В. Винниченка працював головним інструктором Міністерства освіти. 29 січня 1918 після захоплення Києва більшовиками виїхав з Києва. Повернувшись до міста разом із УЦР, продовжив працювати у міністерстві. На тій самій посаді залишався і за часів Української Держави (Гетьманат). Міністр освіти гетьманського уряду М. Василенко запропонував йому обійняти кафедру українського письменства у Кам'янець-Подільському українському державному ун-ті, що мав відкритись у серпні 1918. Для підготовки курсу одержав відпустку і по-

їхав до Полтави. За вироком більшовицької організації Зіньківського повіту на нього вчинили замах. Був смертельно поранений. Похований у Києві, на Байковому кладовищі.

Після трагічної загибелі І. М. Стешенка вул. Столипінська (Мала Володимирська) в Києві була названа його ім'ям (нині вул. Олеся Гончара). Ім'я Стешенка присвоїли Крем'янецькій приватній українській гімназії.

До українських народних учителів // Укр. слово. – 1917. – Число 2 (квіт.). – С. 3.

***

Думи над життям // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) трав. (№ 39).

Коли вони навчаться? // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65).

Червоний сполох : (листки з записної книжки) // Боротьба. – 1919. – 9 трав. (№ 7). – Підпис: Дзвонар.

Шептуни : (листки з записної книжки) // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – (Маленький фейлетон). – Підпис: Дзвонар.

СУШИЦЬКИЙ *Феоктист (Теокіст) Петрович*

3 січ. 1883, м. Київ – 1 січ. 1920, м. Умань

Літературознавець, історик літератури.

Закінчив Київську духовну академію та історико-філологічний ф-т Київського ун-ту. Учень професорів В. Перетца та А. Лободи. Викладав у київських гімназіях; був першим директором 2-ї української гімназії ім. Кирило-Мефодіївського братства. Читав лекції з історії літератури на Київських жіночих курсах, у 1915–1918 – приват-доцент кафедри російської мови та словесності Київського ун-ту, професор Українського народного ун-ту у Києві, виконуючий обов'язки екстраординарного професора Українського Київського державного ун-ту, професор Української педагогічної академії (1918 гетьман Скоропадський затвердив його на посаді ректора Українського Київського державного ун-ту). Того ж 1918 очолював департамент вищої та середньої освіти Міністерства народної освіти, член Тимчасової комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка В. І. Вернадського.

Як викладач і державний діяч реалізовував ідеї зміцнення українознавчих основ національної освіти, підготовки вчителів. У межах діяльності новоствореної педагогічної академії розробив навчальні плани українознавчої підготовки вчителів, сам викладав курс історії нової української літератури і усної словесності. Був одним із перших викладачів, хто впроваджував в університетську практику викладання фольклору, викладання літературознавчих предметів українською мовою, був реформатором у розбудові національної вищої освіти на українознавчих засадах, разом з іншими представниками наукової інтелігенції працював над виробленням правових основ діяльності українських університетів. Брав активну участь у відкритті Кам'янець-Подільського ун-ту. Співробітник та керівник Археографічної комісії ВУАН (1919–1920), редагував «Записки історично-філологічного відділу ВУАН». При наближенні більшови-

цьких військ до Києва разом з університетом евакуювався до Кам'янця-Подільського (1919).

Автор багатьох літературознавчих праць. Головні наукові роботи присвячені дослідженню так званих західноруських (українських і білоруських) літописів («Киевские списки “Беседы трех святителей”», «До історії поетичного оповідання про Михайлика й Золоті Ворота та про Батія», «Західноруські літописи як пам'ятки літератури»). У січні 1920 помер під час епідемії тифу.

I. С. Левицький (2.IV 1918) // Нові шляхи. – 1919. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 20). – Підпис: Ф. Петрович.

П. І. Ніщинський // Нові шляхи. – 1919. – 18 (5) берез. (№ 7). – Підпис: Ф. Петрович.

Щоденник Т. Шевченка: I. Шевченко й Щепкін ; II. Шевченко й гр[афиня] Н. Толстая // Нові шляхи. – 1919. – 11 берез. (26 лют.) (№ 2).

III. Шевченко і Лащаревський. – 12 берез. (27 лют.) (№ 3).

IV. Шевченко й приятелі його ; V. Шевченко в неволі. – 14 (1) берез. (№ 4).

VI. Богацтво душі Шевченка. – 15 (2) берез. (№ 5).

ТЕМНИЦЬКИЙ *Микола, отець*

1847, с. Хлопівка (нині Гусятинський р-н, Тернопільської обл.) – 10 серп. 1921, містечко Устя-Зелене (нині село у Монастириському р-ні, Тернопільської обл.)

Священик УГКЦ, публіцист, громадсько-політичний діяч.

Закінчив цісарсько-королівську гімназію в Тернополі (пізніше – Перша тернопільська гімназія) та Львівську духовну семінарію (1876). У 1876–1877 працював локальним адміністратором парохії в Нижботку Новому, у Скнилові (1878), помічником пароха у містечку Хоростків (1879–1886), куди входило с. Хлопівка, Гусятинського деканату, на Тернопільщині. 1886 о. М. Темницього було призначено парохом у с. Шидлівку. У цьому селі о. Микола був парохом упродовж 20 років – до 1906, коли переїхав до містечка Устя-Зелене, Устецького деканату, на Тернопільщині. Протягом багатьох років був членом повітового відділу, опікувався будівництвом доріг, утриманням бурси, допомагав студентській молоді. Був співорганізатором читалень, громадських і кооперативних спілок, братств тверезості. У 1900-ті організував транспортування української революційної літератури через р. Збруч у Наддніпрянську Україну.

Публікувався у періодичних виданнях. Відомий проповідник і промовець на вічах, співредактор газет «Батьківщина», «Свобода», «Діло» та ін.

Відречення на виконання тайного договору : [щодо Австрійської України, Галичини і Буковини] // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) лип. (№ 91). – Підпис: М. Т. – Частина тексту знищила цензура.

Жадаємо судового слідства : [обвинувачення «Одеського союзу офіцерів» у дезертирстві під час війни з більшовиками] // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) лип. (№ 96). – Підпис: М. Т.

На сучасні теми // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57).
– Підпис: М. Т.

Полохливі українці : (лист до редакції) // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – Підпис: М. Т.

Празднованіє св. Григорію Паламе // Церков. слово. – 1918. – 18 марта (№ 2). – Підпис: М. Т.

«Сині жупани» : (присвячується всім агітаторам, котрі шукають собі слухачів) : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – С. 4. – Підпис: М. Т.

Українська й московська церкви // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) лип. (№ 90). – С. 4. – Підпис: М. Т.

Франко як піонер українського соціал-демократичного руху в Галичині // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) черв. (№ 61). – С. 2. – Підпис: М.-Т.

ТЕРЕЩЕНКО *Марко Степанович*

19 січ. 1894, с. Ковалиха (нині Смілянський р-н,
Черкаської обл.) – 18 серп. 1982, м. Харків

Актор і режисер театру і кіно. Заслужений артист УРСР.

Народився в селянській сім'ї. Навчався на медичному ф-ті Київського ун-ту та в Музично-драматичній школі М. Лисенка. Після закінчення школи (1914) працював як актор у Молодому театрі Леся Курбаса. 1920 створив свою експериментальну студію; у 1920–1930-ті очолював Театр ім. Г. Михайличенка, на сцені якого ставив монументальні видовища, театралізовані заходи «мистецтва дійства»: «Будинок Нового світу» за творами П. Тичини, «Універсальний некрополь» за творами І. Еренбурга та ін.; завідував Київським державним театральним технікумом; був художнім керівником Одеського драматичного театру ім. Революції (нині Одеський академічний український музично-драматичний театр ім. В. Василька), Харківського державного театру Революції. Ставив п'єси І. Микитенка, І. Карпенка-Карого, М. Старицького, М. Куліша, В. Кіршова, О. Афіногенова, Ф. Шіллера. У 1940–1941 – художній керівник Тернопільського українського драматичного театру ім. Івана Франка. По війні – художній керівник і режисер Дрогобицького обласного музично-драматичного театру, Хмельницького музично-драматичного театру ім. Шевченка. У 1945–1976 – викладач Харківського ін-ту культури (нині Харківська державна академія культури) та Харківського театального ін-ту (нині Харківський національний ун-т ім. І. П. Котляревського), викладав також режисерську спеціалізацію в Харківському училищі культури.

У кіно – з 1926: режисер-постановник Одеської кіностудії художніх фільмів; працював також на Київській кіностудії. Кращі фільми: «Микола Джеря» (за І. Нечуєм-Левицьким) та «Навздогін за долею» (обидва – 1927). Автор книг про режисуру масових сцен «Мистецтво дійства», «Будова і методи роботи»,

«Режисер і театр», спогадів «Крізь лет часу», «Театральні горизонти».

Пролетарська культура // Боротьба. – 1919. – 1 трав. (№ 1). – С. 1-2 ; 6 трав. (№ 6). – С. 1. – Підпис: Т.

ТИЧИНА

Павло Григорович

27 січ. 1891, с.Піски (нині Бобровицький р-н,
Чернігівської обл.) – 16 верес. 1967, м. Київ

Поет, державний і громадський діяч.

Народився в багатодітній сім'ї сільського дяка і вчителя «школи грамоти». Навчався в бурсі. 1900 9-річний Тичина успішно пройшов проби голосу і став співаком архієрейського хору при Єлецькому монастирі. Водночас навчався в Чернігівському духовному училищі, після його закінчення – в Чернігівській духовній семінарії (закінчив 1913). Один із викладачів семінарії, художник і поет М. Жук, познайомив Тичину з М. Коцюбинським, який 1898 оселився в Чернігові, обійнявши посаду земського статистика. Зустріч з Коцюбинським – одна із найважливіших подій у житті молодого Тичини. У 1913–1917 навчався у Київському комерційному ін-ті і працював у конторі газети «Рада», редакції журналу «Світло», в Чернігівському статистичному бюро губернського земства, помічником хормейстера в українському театрі М. Садовського. Вітав національно-визвольні події 1917 в Києві. Друкуватися почав 1912 у журналах «Літературно-науковий вістник», «Рідний край», «Українська хата». Перша збірка «Сонячні кларнети» (1918) була результатом суворого відбору з усього написаного поетом на той час. Наступні книжки віршів періоду 1920–1924: «Плуг», «Замість сонетів і октав», «В космічному оркестрі», «Сковорода. Уривки з симфонії», «Вітер з України» (з посвятою М.Хвильовому). Багато творів Тичини покладено на музику. Його перу належать 15 поем, кілька поетичних збірок для дітей: «Іван Телесик», «Ку-ку», «Гаї шумлять» та ін.

1923 поет переїхав до Харкова. Протягом одинадцяти років працював співредактором журналу «Червоний шлях». Належав до літературної організації «Гарт», а трохи пізніше – до ВАПЛІТЕ, «Політфронту». 1934 повернувся до Києва. Тут виходять його збірки «Партія веде», «Чуття єдиної родини», «Сталь і ніжність». У 1941–1945 перебував в евакуації у Башкирії. У роки війни написав чимало сатиричних віршів, памфлетів,

спрямованих проти ворога, пісень і ліричних поезій про захисників Батьківщини, філософську поему «Похорон друга», видав збірку «Перемагають і живуть», друкував публіцистичні статті, наукові розвідки.

У повоєнні роки вийшли збірники поезій, наукових розвідок та публіцистики, зокрема «І рости і діяти», «Могутність нам дана» та ін. Багато перекладав з російської, білоруської, грузинської, вірменської, литовської, турецької та інших мов. Перекладались і його твори – на мови народів СРСР і зарубіжних країн. У його доробку є і літературознавчі (про творчість Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, Я. Купали та ін.) і мовознавчі праці.

Дійсний член АН УРСР, член-кореспондент Болгарської АН, доктор філологічних наук. У 1936–1939 і 1941–1943 був директором Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка. П. Г. Тичина – державний і громадський діяч: депутат Верховної Ради СРСР і Верховної Ради УРСР; міністр освіти УРСР. У 1953–1959 – голова Верховної Ради УРСР; був також заступником голови Ради національностей Верховної Ради СРСР. Член правління Спілки письменників СРСР, президії Спілки письменників України, Республіканського комітету захисту миру; очолював комісію Спілки письменників України з роботи з молодими літераторами. Нагороджений трьома орденами Леніна, двома орденами Трудового Червоного Прапора, медалями, Герой Соціалістичної Праці. Лауреат ряду державних премій.

Похований у Києві, на Байковому кладовищі. 1980 у Києві відкрито музей П. Тичини.

«Хто ж це так із тебе насміялись смів?..» // Чорномор. хвиля. – 1918. – 24 (11) берез. (№ 1). – С. 3.

«І буде так...» // Боротьба. – 1919. – 8 черв. (№ 32). – С. 2.

«На майдані коло церкви...» // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – С. 2. – (Літературний куток).

Плуг : (Вітер. Не вітер – буря!..) // Боротьба. – 1919. – 22 черв. (№ 42). – С. 3.

«Як упав же він з коня...» // Боротьба. – 1919. – 27 трав. (№ 22). – С. 2.

Филипович

Павло Петрович

2 жовт. 1891, с. Кайтанівка (нині Катеринопільський р-н, Черкаської обл.) – 3 листоп. 1937, урочище Сандармох, Карелія, Росія

Поет, письменник, перекладач, історик, критик, літературознавець.

Народився в сім'ї священника. Навчався в златопільській гімназії та у відомій Колегії Павла Галагана, закінчив її 1910 із золотою медаллю. Того ж року вступив на правознавчий ф-т Київського ун-ту. Вивчав також слов'янсько-російську філологію на історико-філологічному ф-ті ун-ту. За дипломну роботу «Жизнь и творчество Е. А. Баратынского» був нагороджений золотою медаллю і залишений при ун-ті як професорський стипендіат (разом з М. Драй-Хмарою). З 1917 – приват-доцент ун-ту, а з 1920, після перетворення ун-ту на Ін-т народної освіти, і до 1933 – професор, викладач історії літератур. Був також співробітником ВУАН.

Писати почав рано (спочатку російською мовою): навчаючись у колегії, друкувався у журналах «Вестник Европы», «Жатва», «Куранты», «Заветы» під псевдонімом Павло Зорев. 1917 почав виступати в українській періодиці – в журналі «Книгар»; 1919 в «Музаґеті» з'явилися його перші вірші, написані українською мовою; 1922–1929 вийшли дві книжки віршів «Земля і вітер» і «Простір», літературознавчі праці «Шевченко і декабристи», «Українське літературознавство за десять років революції», «З новітнього українського письменства». Належав до угруповання «неокласиків».

5 вересня 1935 був заарештований. Йому інкримінували участь у контрреволюційній націоналістичній організації. У жовтні його справу було об'єднано зі справою М. Драй-Хмари, у листопаді – зі справою, по якій проходили «М. Зеров і його група». Вирок військового трибуналу Київського військового округу, винесений на закритому судовому засіданні (1–4 лют. 1936), – «десять років позбавлення волі у виправно-трудовах

таборах з конфіскацією майна». Відбував покарання на Соловках. За постановою «особливої трійки» УНКВС по Ленінградській області від 9 жовтня 1937 П. П. Филипович був розстріляний. Реабілітований рішенням військової колегії Верховного Суду СРСР від 31 березня 1958.

«Десь хмарки од сонця...» // Боротьба. – 1919. – 20 лип. (№ 66). – С. 2.

ФРАНКО

Іван Якович

27 серп. 1856, с. Нагуєвичі (нині с. Івана Франка, Дрогобицького р-ну, Львівської обл.) –
28 трав. 1916, м. Львів

Письменник, літературознавець, учений, етнограф, перекладач, громадський діяч.

Народився в сім'ї коваля. Навчався у школі василіян у Дрогобичі, 1875 закінчив там гімназію і вступив на філософський ф-т Львівського ун-ту. За громадсько-політичну діяльність Франка чотири рази заарештовувала австрійська влада (1877, 1880, 1889, 1892). Унаслідок першого арешту змушений був перервати навчання у Львівському ун-ті. Відновив навчання восени 1880. Пізніше навчався у Чернівецькому та Віденському ун-тах. У 1892–1893 під керівництвом професора В. Ягича працював над докторською дисертацією. Після її захисту 1 липня 1893 здобув ступінь доктора філософії Віденського ун-ту. Почесний доктор Харківського ун-ту (1906). Був першим серед українських літераторів, хто заробляв собі на життя літературною працею.

Творча спадщина багата й різноманітна. Автор близько 4000 літературних, публіцистичних та наукових творів. Писав українською, польською, німецькою мовами, а перекладав з 14 мов. Писав праці з історії і теорії літератури, історії образотворчого мистецтва та ін. Літературну діяльність розпочав 1868. Перший твір опубліковано 1874. За сорок років творчої діяльності Франко видав 11 поетичних збірок, понад 100 оповідань, 9 повістей, понад 10 драматичних творів. У науковому доробку – численні статті, присвячені аналізу творчості багатьох літераторів. Залишив по собі велику епістолярну спадщину – листувався з М. Павликом, М. Грушевським, С. Єфремовим, Б. Грінченком, Оленою Пчілкою та багатьма іншими.

Був редактором і членом редакцій журналів «Друг», «Громадський друг», «Світ», «Зоря», «Правда», «Товариш», «Народ», «Громадський голос», «Життя і слово», «Літературно-

науковий вістник», газет «Prasa», «Діло», «Хлібороб» та ін., збірок «Дзвін», «Молот». Регулярно дописував до журналів «Prawda» та «Glos» (Варшава), «Киевская старина» (Київ), «Северный курьер» (Петербург) та ін.

Через «неблагодійність» його усували від редагування провідних українських газет і журналів, перешкождали його членству у «Просвіті» та НТШ, не допустили до кафедри української літератури у Львівському ун-ті. Впродовж десяти років (1886–1896) змушений був працювати у редакціях польських журналів і газет. І. Франко – один із засновників першої української політичної партії – Русько-української радикальної партії (РУРП, 1890), її перший голова (до 1898). 1899 вийшов зі складу РУРП і приєднався до Української націонал-демократичної партії. 1899 завдяки підтримці М. Грушевського став дійсним членом Наукового т-ва ім. Т. Шевченка. Очолював філологічну секцію та етнографічну комісію НТШ, був редактором багатьох видань т-ва, зокрема, разом з М. Грушевським і В. Гнатюком редагував «Літературно-науковий вістник» (1898–1907).

Архів І. Франка зберігається у відділі рукописів Ін-ту літератури НАН України.

Єднаймося! («Розвивайся ти, високий дубе...») // Укр. слово. – 1917. – Число 4 (трав.). – С. 1.

***

Вівчар : оповідання // Вільне життя. – 1918. – 13 черв. (31 трав.) (№ 60).

Гимн («Вічний революціонер, дух, що тіло рве до бою...») // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – С. 6.

Пролог з «Мойсея» // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57). – С. 1.

ХОДЧЕНКО

Павло Семенович

15 січ. 1880, хутір Лук'янівка (нині село у Миколаївському р-ні, Миколаївської обл.) – 11 січ. 1967, м. Київ

Письменник.

Народився в бідній селянській сім'ї. Працював з семи років у панських економіях. Навчався самотужки. Продовжував навчання, перебуваючи на військовій службі у Петербурзі, – відвідував вечірню школу для дорослих. У 1905–1907 брав участь у селянському русі в Нечаянській та сусідніх волостях Одеського повіту. Склав при Петербурзькому навчальному окрузі іспит за курс міського училища, а навесні 1908 (також екстерном) при Миколаївському реальному училищі – іспит на звання народного вчителя. Учителював у селах Херсонської губ. Учасник Першої світової війни та трьох революцій. В роки громадянської війни добровільно вступив до лав Червоної армії, воював проти військ барона Врангеля. Після війни вчителював у школах Одещини, працював на різних посадах у виконкомів Миколаївщини: зокрема, завідував відділом освіти, був головою Нечаянського волвиконкому; головою Варварівського та Новоодеського райвиконкомів. 1925 на Одеському губернському з'їзді Рад був обраний делегатом на IX Всеукраїнський з'їзд Рад. З 1927 жив у Харкові, працював у «Книгоспілці», Державному видавництві України. Навчався заочно в Ін-ті червоної професури (Харків). У 1933–1941 редагував журнал «Червоний шлях», потім «Літературний журнал». У роки війни перебував в евакуації: спочатку у Пермі – працював на обласному радіо організатором українських передач, потім у Москві. Після визволення Києва від окупантів повернувся в Україну.

Перший твір – повість «На хуторах» (1929), згодом виходять збірки нарисів і оповідань. В роки війни видав кілька збірників драматичних творів, а також повість «Степова хвиля». Після війни вийшли: повість «На визволеній землі», роман «Зростання», книги мемуарів «Випробування зрілості», «Досвітні загра-

ви». Нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

Похований у Києві, на Байковому кладовищі. 1976 Миколаївському обласному літературному об'єднанню присвоєне ім'я Павла Ходченка.

Голос учителя // Наше село. – 1918. – 21 верес. (№ 18). – С. 5–7. – Підпис: Учитель П. Х.

Рятуйте! // Наше село. – 1918. – 21 лип. (№ 8/9). – С. 13–14. – Підпис: Учитель П. Х.

Вісти з Овідіюполю // Боротьба. – 1919. – 7 серп. (№ 81). – Підпис: П. Х.

Вповні тактично : [у с. Андріївка, Нечаянської волості, Одеського повіту, провели «мобілізацію» коней] // Боротьба. – 1919. – 8 серп. (№ 82). – Підпис: П. Х.

Думки учителя : (з приводу губ. з'їзду учителів) // Боротьба. – 1919. – 22 черв. (№ 42). – Підпис: Учит. П. Х.

Куркулі сичать: Ново-Покровська волость, Одеського повіту // Боротьба. – 1919. – 17 черв. (№ 37). – Підпис: П. Х-ко.

Наша освіта // Боротьба. – 1919. – 16 серп. (№ 89). – Підпис: П. Х.

Одна година біля моргу : (нарис) // Боротьба. – 1919. – 10 серп. (№ 84). – Підпис: П. Х.

«Оповідання артистки Іри» // Боротьба. – 1919. – 3 серп. (№ 78). – Підпис: П. Х.

Після відвідання 1-ї української гімназії : (вражіння) // Боротьба. – 1919. – 20 черв. (№ 40). – Підпис: Делегат Павло Ходченко.

Подорожній малюнок // Боротьба. – 1919. – 12 лип. (№ 59). – Підпис: П. Х.

Сліпці чи діти // Боротьба. – 1919. – 1 лип. (№ 49). – Підпис: П. Х.

Чому у місті такий дорогий хліб : (подорожній малюнок) // Боротьба. – 1919. – 10 лип. (№ 57). – (Дописи). – Підпис: Учитель П. Х.

ХОМИК *Артим Якович*

1880, Тернопільщина – 1921, м. Відень, Австрія

Письменник, журналіст, педагог.

Народився в сім'ї церковного маляра. Закінчив гімназію в Тернополі та Львівський ун-т. Працював учителем гімназії. Влітку 1914 поїхав у Наддніпрянську Україну. Тут його застала Перша світова війна. На Чернігівщині, де він гостював у письменника і публіциста М. Ю. Шаповала, був заарештований. Невдовзі його звільнили, але без права виїзду. Жив під наглядом поліції, працював у лісництві. 1917, після падіння царату, оселився в Києві. Виступав у газеті «Відродження» як публіцист, редагував видання Дніпросоюзу, брав участь у роботі творчої студії «Майстерня мистецького слова». За Гетьманату був заарештований, сидів у тюрмі «Косий капонір». Від розстрілу Хомика врятував вступ у Київ війська С. Петлюри. Уряд Директорії включив його до складу української дипломатичної місії на світовій конференції в Парижі. Дорогою до Парижа затримався у Відні. Працював у журналі «Воля», який редагував В. Піснячевський. Друкував тут статті на політичні теми («Анархія публічної opinio», «Загальний мир і закон національної гравітації» та ін.).

Літературну спадщину А. Я. Хомика складають новели, оповідання, публіцистичні статті, опубліковані в журналах «Українська хата», «На переломі», «Літературно-науковий вістник», «Воля» та ін. Виступав у жанрі повісті та роману. Автор публіцистичного твору «Всесильний долар» (опублікований 1905 у «Літературно-науковому вістнику»). Після смерті автора повість надрукована окремим виданням з переднім словом М. Сріблянського (М. Ю. Шаповал).

В справі мирових переворотів // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52).

ЧАЙКОВСЬКИЙ (ЧАЙКІВСЬКИЙ) *Андрій Якович*

15 трав. 1857, м. Самбір (нині Самбірський р-н,
Львівської обл.) – 2 черв. 1935, м. Коломия

Письменник, доктор права, адвокат, громадський діяч.

Народився в сім'ї дрібного шляхтича-службовця. Навчався у церковній школі, Самбірській гімназії (1869–1877). Був членом підпільного т-ва «Студентська громада». Після закінчення гімназії вступив на філософський ф-т Львівського ун-ту. 1882 мобілізований до війська. Повернувшись зі служби, продовжив навчання на юридичному ф-ті ун-ту. Очолював молодіжний гурток «Дружний лихвар», згодом став одним із співзасновників «Кружка правників». Працював у т-ві «Просвіта». 1884 склав суддівський іспит і впродовж кількох років практикував у Самборі. Переїхавши у м. Бережани (нині Тернопільська обл.), 1890 відкрив власну адвокатську канцелярію. Вів адвокатські справи у Бережанах, Самборі, Сколе, Рогатині, Коломиї. справи вів рідною мовою. До нього горнулося селянство, його називали «хлопським адвокатом». Брав діяльну участь у створенні читальень, товариств «Боян», «Відродження», «Надія». Як офіцер австрійської армії, що брав участь у військовому поході до Боснії, зібрав значний фактичний матеріал, що став ґрунтом для публіцистичних виступів на антимилітаристську тему та нарисів про боснійські події у газеті «Діло» (окремою книжкою нариси вийшли друком у Львові 1894). 1914 повернувся до Самбора. Був заарештований, понад два тижні його тримали у львівській в'язниці. Не знайшовши компромату, випустили під протекцію Володимира Дудикевича (правник, адвокат, політичний діяч Галичини, депутат Галицького сейму). На початку Першої світової війни організував набір до Легіону українських січових стрільців. У 1918–1919 був повітовим комісаром Самбірського повіту. Член Національно-демократичної партії, один з організаторів УСС. Навесні 1919 Чайковський з родиною переїхав до Коломиї. Продовжував займатися громадською діяльністю, за

що був заарештований польською владою. Один з організаторів Спілки українських адвокатів. У 1926–1927 Чайковський очолював осередок т-ва «Рідна школа». Почесний член т-ва «Просвіта», голова Т-ва письменників і журналістів ім. І. Франка. 21 грудня 1928 у Львові відбулись урочистості з нагоди 40-річчя громадсько-політичної й літературної діяльності А. Чайковського.

Друкуватися почав 1892. Автор оповідань, повістей «Образ гонору», «Олюнька» та ін. Глибоке вивчення праць М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова та ін. допомагало Чайковському писати есеї та художні історичні полотна «Козацька помста», «Віддячився», «На уходах», «Перед зривом». Публіцистику, зокрема есеїстику та спогади («Спомини зперед десяти літ», «Чорні рядки»), Чайковського високо оцінювали С. Єфремов, В. Сімович, інші дослідники. На широкий діапазон суспільно-громадських, літературно-мистецьких питань, що цікавили письменника, вказує його листування з І. Огієнком, І. Франком, Г. Хоткевичем та ін.

Похований на старому кладовищі «Монастирок» поблизу церкви Благовіщення у Коломиї.

Пам'ять А. Чайковського гідно вшановують. Вперше це відбулось у 1988 у Коломиї (вечори пам'яті, виставка його особистих речей); 1991 встановлено пам'ятний знак у с. Гординя, 1994 – пам'ятник у Самборі. 160-річчя А. Чайковського відзначалося вже на державному рівні.

Англичане и Керенский // Одес. мысль. – 1918. – 6 июля (23 июня) (№ 6).

Будущее России // Одес. мысль. – 1918. – 16 (3) июля (№ 11).

Война и будущее Европы // Одес. мысль. – 1918. – 9 июля (26 июня) (№ 8).

Вокруг земли : [про аграрну реформу] // Одес. мысль. – 1918. – 30 (17) июля (№ 23). – Частину тексту знищила цензура ; 1 авг. (18 июля) (№ 25).

Голос земли // Молодая Украина. – 1918. – 30 (17) июня (№ 29).

Грядущая реакция в России // Одес. мысль. – 1918. – 18 (5) июля (№ 13).

Жестокая судьба : [про одного із засновників РСДРП Г. В. Плеханова] // Молодая Украина. – 1918. – 11 июня (29 мая) (№ 14).

Интеллигенция и государственное творчество // Одес. мысль. – 1918. – 23 (10) июля (№ 17).

Кризис общественности // Одес. мысль. – 1918. – 22 (9) авг. (№ 32).

Новый фронт : (слухи о решительном выступлении Держав Согла- сия в Сибири) // Молодая Украина. – 1918. – 30 (17) июня (№ 29).

Политика власти // Молодая Украина. – 1918. – 13 июня (31 мая) (№ 16).

Проблема мира // Одес. мысль. – 1918. – 1 июля (18 июня) (№ 1).
– Частину тексту знищила цензура.

Текущий момент : [про загальний воєнно-політичний стан Європи] // Одес. мысль. – 1918. – 25 (12) июля (№ 19).

«Черная рука» : [про тих, хто уміло керує діями більшовиків] // Одес. мысль. – 1918. – 28 (15) июля (№ 22).

Близкое и далекое // Одес. листок. – 1919. – 15 (2) февр. (№ 42).

Единая Россия и земельный вопрос // Одес. листок. – 1919. – 26 (18) февр. (№ 52).

ЧАЛИЙ
Микола
(справжнє прізвище – Кравчук)

Р.н. невідомий, Поділля – 1919, Поділля (?)

Письменник.

Родом з Поділля. Перед Першою світовою війною мешкав в Одесі. Був мобілізований, потрапив у полон, у Раштадтський табір військовополонених. Виконував обов'язки старшого барака. Був членом редакційної секції табірної організації «Самостійна Україна», друкував під псевдонімом Чалий вірші та оповідання в табірній газеті «Розсвіт». 1917 керівництво табором перейшло до рук самих полонених. Чалий був в опозиції до нового керівництва, мотивуючи це тим, що члени управи – соціалісти, і, крім того, дуже потурають німцям.

У таборі люди намагалися вистояти фізично і духовно: організували матеріальну підтримку, влаштовували школи, літературні читання, музично-вокальні вечори, займалися журналістикою та видавничою справою: випускали газети, часописи, альманахи. Вивчаючи табірну пресу українців періоду 1916–1917, дослідниця Н.Сидоренко в одному з київських архівів виявила дві рукописні збірки віршів Чалого («Рідні пісні» і «Пісні невольника»), а також оповідань під загальною назвою «З неволі». До Другої світової війни збірки в саморобних оправах зберігались у Празькому музеї визвольної боротьби, а після війни потрапили в Радянську Україну, де майже півстоліття були під забороною. Крім творів із промовистими назвами («Моя Україна», «Катам України», «Заповіт», «До земляка», «З воєнного щоденника» та ін.) у збірках чимало звернень до рідних, присвяти тим, з ким довелося працювати на духовній ниві.

Повернувся з полону в Україну в травні 1918, про що ми дізнаємося зі шпальт газети «Вільне життя» (Одеса), де під псевдонімом Чалий надруковані віршовані рядки: «Як стало мертво, пусто скрізь...». В Одесі ввійшов у коло українських літераторів,

яких об'єднала редакція газети «Вільне життя» (І. Липа, Г. Чупринка, В. Мурський, В. Буряченко, Ю. Грищенко, Г. Комарівна, І. Луценко та ін.).

Чалий не був прибічником гетьмана П. Скоропадського, який закликав на підмогу німців, тому повернувся на рідне Поділля, зібрав однодумців і діяв проти німців та адміністрації Скоропадського. Перейшов на бік більшовиків. Загинув в одному з боїв із загонами УНР.

В'язень // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) черв. (№ 65).

«Глузуйте, клянїть, а ми тверді душею!..» // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) черв. (№ 64).

Діти («Дітки голодні, обідрані, кволі...») // Вільне життя. – 1918. – 22 (9) черв. (№ 67).

Халепа : (фельєтон) // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52).

«Як стало мертво, пусто скрізь...» : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) трав. (№ 42).

ЧЕРКАСЕНКО

Спиридон Феодосійович

24 груд. 1876, м. Новий Буг (нині Миколаївська обл.) – 8 лют. 1940, с. Горні Черношіце, на околиці Праги, Чехія

Письменник, драматург, педагог.

Народився в селянській сім'ї. Закінчив Новобузьку вчительську семінарію (1895). Викладав у народних школах Катеринославщини (у селах Новопавлівка, Василівка, Ульяновка, Юхів) та на Донбасі. 1901 переведений на посаду вчителя на Лідіївські рудники в районі Юзівки (нині Донецьк), там він прожив дев'ять років, навчаючи шахтарських дітей і проводячи серед шахтарів культурно-освітню роботу. Брав участь у створенні Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти (1906), був її представником на Третьому делегатському з'їзді (1906, Фінляндія). 1908 опублікував драму «Хуртовина» антиімперської спрямованості, п'єсу заборонили, а автора на місяць ув'язнили і позбавили права викладати в школі. З 1910 жив у Києві, працював у першому на Наддніпрянщині українському педагогічному журналі «Світло», в т-ві «Українська школа», писав фейлетони, оповідання та статті в газету «Рада», вів у ній дві рубрики, рубрику вів і в журналі «Літературно-науковий вістник», був членом редакції журналу «Дзвін», співпрацював в альманахах «Перша ластівка», «В неволі», «Терновий вінок». На початку Першої світової війни всі українські періодичні видання були закриті, і він влаштувався в театр М. К. Садовського, де був адміністратором.

1919 переїхав до Кам'янця-Подільського і того ж року за завданням Міністерства освіти Української Народної Республіки поїхав до Відня у справі видання там українських підручників і закупівлі шкільного приладдя. Там він працював у кількох видавництвах («Дзвін», «Українська школа», «Земля»), укладав і редагував українські книжки. 1923 переїхав до Ужгорода, який тоді був у складі Чехословаччини. Тут доля знову звела його з М. К. Садовським, який очолював освітянський театр на Закар-

патті. Працював театральним референтом т-ва «Просвіта». Видавав і упорядковував журнали для школярів «Пчілка», «Наш рідний край». Співпрацював з пластовими виданнями і журналами «Пласт» та «Ватра». За зв'язки з українськими організаціями його вислали із Закарпаття; Черкасенко оселився в с. Горні Черношіце, що на околиці Праги, де прожив до кінця життя. Похований у Празі, на Ольшанському кладовищі.

У літературі Черкасенко дебютував віршами, надрукованими 1904 у «Літературно-науковому вістнику». Перша поетична збірка носила назву «Хвилини». Підсумком 20-літньої поетичної творчості Черкасенка стали його «Твори», опубліковані у Відні у 1920–1921 під псевдонімом Петро Стах. Його перша прозова збірка – «На шахті». Друга збірка прози – цикл оповідань про дітей «Маленький горбань та інші оповідання». В еміграції написав «Пригоди молодого лицаря. Роман з козацьких часів», перевиданий у Канаді, в бібліотеці Клубу приятелів української книги. Перші його драматичні спроби припадають на 1908: ескіз «Жах», етюд «Повинен», які стали відлунням буремних подій 1905–1907. Найвідоміші його п'єси: «Про що тирса шелестіла...», «Коли народ мовчить», «Северин Наливайко», «Ціна крові».

За радянських часів твори С. Ф. Черкасенка були заборонені. Пам'ять про письменника повернулася до українців у 2000-х.

Війна і війна // Рідний курінь. – 1917. – 25 груд. (№ 22). – Підпис: Дід.

Вода на млин наших ворогів : (одеське життя) // Рідний курінь. – 1917. – 22 жовт. (№ 10. – Підпис: Дід.

«Дульцинея» ; «Жена по назначенію» : [вірші] // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1400. – С. 11. – Підпис: Скептик.

Теж провокація : [про провокаційні заходи окремих громадян щодо місця Одеси в розбудові укр. держави] // Рідний курінь. – 1917. – 26 жовт. (№ 11). – Підпис: Дід.

«Українські большевики» // Рідний курінь. – 1917. – 25 груд. (№ 22). – Підпис: Дід.

Университетские перспективы : [проф. Занчевського не обрали на посаду ректора ун-ту] // Одес. листок. – 1917. – 29 сент. (№ 237). – Підпис: Z.

«Гротеск»: [київ. театр-кабаре] // Вільне життя. – 1918. – 19 (6) черв. (№ 64). – (Театр і музика). – Підпис: Театрал.

Де які цифри // Вільне життя. – 1918. – 3 трав. (20 квіт.) (№ 28). – Підпис: Дід.

До одеської демократії // Вільне життя. – 1918. – 12 квіт. (30 берез.) (№ 11). – Підпис: Дід.

Злободневні теми // Вільне життя. – 1918. – 13 квіт. (31 берез.) (№ 12). – Підпис: Дід.

Знов про теж: [ставлення рос. соціалістів до українців] // Вільне життя. – 1918. – 23 (10) квіт. (№ 20). – Підпис: Дід.

Казка про білого бичка // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3). – (Маленькі фельєтони). – Підпис: Дід.

Лист до редакції: [повідомлення про своєчасне видання підручників для шкіл] // Вільне життя. – 1918. – 11 серп. (29 лип.) (№ 106).

Лицеміріє одесита // Чорномор. хвиля. – 1918. – 24 (11) берез. (№ 1). – Підпис: Дід.

На біжучі теми // Чорномор. хвиля. – 1918. – 24 (11) берез. (№ 1). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про діяльність «Просвіти» у провінції] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) квіт. (№ 26). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про невдоволення одеситів укр. урядом, про безробіття в Одесі та створення бюро праці] // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.) (№ 27). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про обрання в Україні гетьмана] // Вільне життя. – 1918. – 3 трав. (20 квіт.) (№ 28).

На теми дня: [про скрутне становище укр. влади в Одесі] // Вільне життя. – 1918. – 4 трав. (21 квіт.) (№ 29). – Підпис: Дід.

На теми дня: [місце рос. інтелігенції в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 8 трав. (25 квіт.) (№ 31). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про втручання німців у внутрішні справи України та русифікацію українців] // Вільне життя. – 1918. – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про необхідність освіти для укр. народу] // Вільне життя. – 1918. – 10 трав. (27 квіт.) (№ 33). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про необхідність збереження демократії, самостійності України] // Вільне життя. – 1918. – 11 трав. (28 квіт.) (№ 34). – Підпис: Дід.

На теми дня: [про походження укр. народу] // Вільне життя. – 1918. – 12 трав. (29 квіт.) (№ 35). – Підпис: Дід.

На теми дня : [про необхідність учитися, думати й читати] // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) трав. (№ 36). – Підпис: Дід.

На теми дня : [про відсутність в Одесі газ., що висвічувала б життя селянства] // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) трав. (№ 39). – Підпис: Дід.

На теми дня : [насадження рос. культури укр. народів] // Вільне життя. – 1918. – 15 (2) черв. (№ 61). – Підпис: Дід.

На теми дня : [про незадоволення селян і робітників становищем в Україні] // Вільне життя. – 1918. – 18 (5) черв. (№ 63). – Підпис: Дід.

Наші чергові завдання (думки) // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) квіт. (№ 24). – Підпис: Дід.

Одесская демократія // Чорномор. хвиля. – 1918. – 24 (11) берез. (№ 1). – Підпис: Дід.

Спекуляція на пресі // Вільне життя. – 1918. – 17 (4) квіт. (№ 15). – Підпис: Дід.

Сторінка мого життя : [спогади про перше знайомство з «Кобзарем» Т. Шевченка] // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22). – Підпис: Дід.

Теми дня : [про непевне становище укр. уряду] // Вільне життя. – 1918. – 24 (11) квіт. (№ 21). – Підпис: Дід.

«Хохли» // Вільне життя. – 1918. – 3 квіт. (21 берез.) (№ 3). – (Маленькі фельєтони). – Підпис: Дід.

Ще про одеську пресу // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) квіт. (№ 13). – Підпис: Дід.

Геть «друзів-союзників» // Боротьба. – 1919. – 31 лип. (№ 75). – Підпис: Провінціал.

Коли припиниться громадська війна // Боротьба. – 1919. – 7 серп. (№ 81). – Підпис: Провінціал.

Ніяк не второпають : [мешканцям Одеси незрозуміло, чому буржуазія радіє гуркоту гармат поблизу Одеси] // Боротьба. – 1919. – 2 серп. (№ 77). – Підпис: Провінціал.

Попи і сучасний момент // Боротьба. – 1919. – 13 серп. (№ 85). – Підпис: Провінціал.

«Свій до свого» : [лозунг укр. самостійників] // Боротьба. – 1919. – 9 серп. (№ 83). – Підпис: Провінціал.

ЧЕХІВСЬКИЙ (ЧЕХОВСЬКИЙ) **Володимир Мусійович**

20 лип. 1876, с. Горохуватка (нині Кагарлицький р-н, Київської обл.) – 3 листоп. 1937, урочище Сандармох, Карелія, Росія

Історик церкви, український політичний і церковний діяч, ідеолог УАПЦ, професор, публіцист.

Народився в сім'ї священика. Закінчив Київську духовну семінарію та Київську духовну академію (зі ступенем кандидата богослов'я). Під час навчання в академії був членом студентського гуртка українських соціал-демократів-«драгоманівців». У 1900–1901 вчителював у селах Янівка та Горохуватка, на Київщині, потім працював помічником інспектора Кам'янець-Подільської духовної семінарії, з якої за активну національну діяльність переведений з попередженням до Київської духовної семінарії. 1905 йому було присвоєне звання магістра богослов'я. У 1905–1906 – учитель російської мови в Черкаському духовному училищі та учитель історії літератури та теорії словесності в місцевій чоловічій гімназії. В 1902–1904 – член Революційної української партії, з 1905 і до кінця січня 1919 був членом Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП). Був серед ініціаторів створення Всеукраїнської учительської спілки (ВУУС) (1905). 1906 обраний депутатом 1-ї Державної Думи, в якій входив до складу Української думської громади. Того ж року за участь в українському національному русі заарештований і засланий до Вологодської губ. Наступного року повернувся в Україну, до Києва. У 1908–1917 жив в Одесі. Викладав історію, психологію, логіку в середніх навчальних закладах Одеси. Перебував під гласним наглядом поліції. Брав активну участь у роботі місцевих осередків «Громади» і «Просвіти», редагував газету «Українське слово», яку видавав Український комітет. 1915 став членом масонської ложі «Зірка Сходу», що діяла в Одесі і входила до складу ложі «Великого Сходу народів Росії». У березні 1917 очолив Одеський комітет УСДРП, у квітні того ж року представляв одеську українську

громаду на Всеукраїнському національному конгресі у Києві (член президії), був обраний до ЦР. У травні 1917 його рекомендовано на посаду помічника куратора (окружного інспектора) Одеської шкільної ради. Деякий час очолював Одеську філію Всеукраїнської учительської спілки. Користувався великим впливом в одеському Українському керівничому комітеті, який багато зробив для скликання Херсонського губернського українського національного з'їзду. Влітку 1917 його обрали гласним Одеської міської думи від українських партій. Певний час очолював Херсонську губернську раду об'єднаних громадських організацій, а у жовтні–листопаді 1917 – Одеський ревком. У листопаді 1917 ЦР призначила його політичним комісаром Одеси і водночас доручила виконувати обов'язки губернського комісара освіти Херсонщини. З квітня 1917 – член Української ЦР від Одеси. Наприкінці 1917 переїхав до Києва. Входив до складу керівних органів УСДРП. З квітня 1918 – директор департаменту віросповідань з правами міністра в уряді УНР. З осені 1918 – член Українського військового ревкому, учасник підготовки збройного повстання проти гетьмана П. Скоропадського. У 1918–1919 – голова Ради міністрів і міністр закордонних справ УНР. Під час його прем'єрства був проголошений універсал про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну (єдину) Україну (так званий «Акт Злуки» – «Акт з'єднання»); 1919 уряд УНР схвалив закони про державну мову України (українську) і автокефалію Української православної церкви, а також земельний закон. У 1919–1920 Чехівський – професор історії культури в Державному українському ун-ті в Кам'янці-Подільському, у 1920–1922 – професор Вінницького ін-ту народної освіти та Київського медичного ін-ту, доцент Київського політехнічного ін-ту; викладав на соціально-економічних курсах. З 1920 близько співпрацював з Всеукраїнською православною церковною радою, яка очолювала Всеукраїнську спілку православних парафій та вела підготовку до Всеукраїнського православного собору з метою завершення організаційного оформлення УАПЦ. Учасник 1-го і 2-го Всеукраїнських православних соборів. На 1-му Всеукраїнському соборі (1921) – голова ідеологічної комісії УАПЦ, засновник і голова «Братства робітників слова». У 1921–1924 – член президії ВПЦР, благовісник УАПЦ, організатор і викладач пастирських курсів у Києві. 1927 – голова

2-го Всеукраїнського собору УАПЦ. Працював в історико-філологічному відділенні Всеукраїнської АН (ВУАН).

29 липня 1929 заарештований у справі «Спілки визволення України». 19 квітня 1930 засуджений до розстрілу, заміненого 10-річним ув'язненням. Відбував покарання у Хабаровському та Ярославському політизоляторах, у Соловецькому таборі особливого призначення, без права листування. 1936 засуджений ще до трьох років позбавлення волі. Розстріляний 3 листопада 1937 за рішенням «особливої трійки» УНКВС Ленінградської області. Реабілітований Верховним Судом УРСР 11 вересня 1989.

Автор богословських і церковно-історичних праць («Київський митрополит Гавриїл Банулеско-Бодоні», «За Церкву, Христову громаду, проти царства тьми», «Боротьба чехів за волю і правду за часів Гуса», «Кому служить церковне панство на Україні», «Основи визволення Церкви з-під влади князів тьми», «Церковне панство на Україні», статті у виданнях «Україна» та «Церква і життя»).

2006 Національний банк України випустив монету номіналом 2 гривні з портретом Чехівського. У м. Первомайську, Миколаївської обл., іменем Володимира Чехівського названо вулицю.

Заповіт крові // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 6–7.

***

Відповідь «Південному робітникові» // Вільне життя. – 1918. – 12 квіт. (30 берез.) (№ 11).

Голос братів // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) берез. (№ 1). – Підпис: Ілія Братерський.

Неминучість // Вільне життя. – 1918. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 2). – Підпис: Ілія Братерський.

«Оглухли, не чують» // Вільне життя. – 1918. – 2 квіт. (20 берез.) (№ 2). – Підпис: Ілія Братерський.

Одеса, 27 квітня 1918 р. // Вільне життя. – 1918. – 27 (14) квіт. (№ 24). – Підпис: Ілія Братерський.

Розбрат // Вільне життя. – 1918. – 20 (7) квіт. (№ 18). – Підпис: Ілія Братерський.

Церковне панство на Україні // Вільне життя. – 1918. – 14 (1) лип. (№ 82) ; 19 (6) лип. (№ 86). – Підпис: Ілія Братерський.

ЧУМАК

Василь Григорович

7 січ. 1901, м. Ічня (нині Ічнянський р-н, Чернігівської обл.) – 21 листоп. 1919, м. Київ

Поет, публіцист, громадський і культурний діяч.

Народився в бідній селянській сім'ї. 1918 закінчив гімназію у м. Городні. Заробляв приватними уроками. 1919 переїхав до Києва, де став активним членом Української партії соціалістів-революціонерів (боротьбистів), працював у її центральному партійному органі – газеті «Боротьба». Підтримував ідею національного відродження та виступав за статус України як окремої радянської республіки – «самостійного члена виростаючої все-світньої федерації радянських республік». Працював відповідальним секретарем журналу «Мистецтво», водночас – у бюро Всеукраїнської літературної колегії при Народному комісаріаті освіти УСРР; член літературного угруповання «Гарт». За часів УНР та денікінщини залишався в Києві на підпільній роботі. 20 листопада 1919 заарештований разом із Г. В. Михайличенком денікінською контррозвідкою за участь в організації повстання проти білогвардійців на Київщині, обох розстріляв конвой при спробі втечі. Поховані у братській могилі на території Аносівського парку (нині парк Вічної Слави), могила не збереглася.

Вірші почав писати ще в дитинстві. Друкував свої поезії, здебільшого це були юнацькі спроби пера, у журналі «Мистецтво» та одеському альманасі «Червоний вінок», у газетах «Земля і воля» та «Нова громада». Перша збірка віршів «Заспів» вийшла 1919, вже після смерті Чумака. Вона витримала кілька видань в 1920–1930-х. Окремими виданнями вийшли поетичні збірники «Революція», «Червоний заспів». Автор оповідань, нарисів, літературно-критичних і публіцистичних статей («Революція як джерело», «Євангелія Новітнього Заповіту»). Писав також новели в прозі. У другій половині 1930-х твори Чумака через його приналежність до боротьбистів були заборонені та

вилучені з масових бібліотек. У середині 1950-х творчість Чумак реабілітовано.

На будинку гімназії у Городні, де навчався В. Г. Чумак, встановлено меморіальну дошку.

Відповідь («Ряд хаток: ізморщені, подерті...») // Боротьба. – 1919. – 29 черв. (№ 48).

Заклик («Годі спати! – Всі із хати...») // Боротьба. – 1919. – 3 серп. (№ 78).

«Ми – тіні... Ми – тіні меткі...» // Боротьба. – 1919. – 8 черв. (№ 32).

Червоний заспів: I. «Риємо, риємо, риємо...» ; II. «На зелені килими...» ; III. «Ми – тіні... Ми – тіні меткі...» // Боротьба. – 1919. – 18 трав. (№ 15). – (Літературний куток).

«Я пірву ті вінки, що сплітались в добу лихоліття...» // Боротьба. – 1919. – 27 лип. (№ 72).

ЧУПРИНКА
Григорій Авраамович
(Грицько Чупринка)

27 листоп. 1879, с. Гоголів (нині Броварський
р-н, Київської обл.) – 28 серп. 1921, м. Київ

Поет, культурний, військовий і політичний діяч.

Походив із козацько-селянської родини. Навчався в народній школі у Гоголеві, у гімназіях у Києві та Лубнах, однак з останньої був виключений через революційну діяльність. Кілька разів його заарештовували; в ув'язненні перебував у Києві та Смоленську. Був позбавлений права в'їзду на Чернігівщину. З 1910 постійно жив у Києві. Був співробітником журналу «Українська хата». 1917 став козаком 1-го Українського козачого ім. гетьмана Б. Хмельницького полку. 1919 керував повстанням проти більшовиків на Чернігівщині. Влітку 1919 був схоплений у Києві більшовицькою контррозвідкою. Через наступ денікінської армії був переведений до Кожухівського концтабору (під Москвою). Після повернення до Києва брав участь у підготовці антибільшовицького повстання у Правобережній Україні. Належав до Українського центрального повстанського комітету. 23 червня 1921 заарештований київською губернською НК (ЧК). 28 серпня 1921 розстріляний. Реабілітований рішенням Київської обласної прокуратури 1996.

Писати почав російською мовою. Перший вірш українською мовою («Моя кобза») надрукував у газеті «Рада» 1907. Автор збірок поезій «Огнецвіт», «Метеор», «Ураган», «Сон-трава», «Білий гарт», «Контрасти», поеми «Лицар-Сам». Написав низку літературно-критичних статей і рецензій на твори І. Нечуя-Левицького, М. Вороного, Г. Хоткевича та ін. У 1915–1918 співпрацював у літературно-художніх та публіцистичних часописах «Основа», «Степ», «Промінь», «Шлях», «Літературно-науковий вістник» та ін. У перше посмертне, найповніше, видання творів Чупринки (за редакцією Павла Богацького) у Празі (1926) упо-

рядники включили 447 творів. Це і поезії, і літературно-критичні статті, й рецензії, зокрема 425 віршів і 22 рецензії.

На честь Григорія Чупринки названі вулиці у Києві і Брова-рах.

«Брат по малярству – великий маляр...» // Вільне життя. – 1918. – 29 (16) трав. (№ 47).

В ніч безсонну // Вільне життя. – 1918. – 11 черв. (29 трав.) (№ 58).

Віра // Вільне життя. – 1918. – 28 (15) трав. (№ 46).

Вічний спомин («Словом, піснею згадайте...») // Наше село. – 1918. – 16 черв. (№ 4).

Диссонансы // Молодая Украина. – 1918. – 7 июня (25 мая) (№ 11).

Жадання // Вільне життя. – 1918. – 7 черв. (25 трав.) (№ 55).

Закон життя : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) трав. (№ 45).

Квіти життя («Тихі ночі, ясні дні...») // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3).

Ласки ночі // Молодая Украина. – 1918. – 1 июня (19 мая) (№ 6).

Настрої: I. «Чом огнем не дишуть груди...»; II. «То душа, душа твоя...» // Вільне життя. – 1918. – 5 черв. (23 трав.) (№ 53).

Нудьга // Вільне життя. – 1918. – 4 черв. (22 трав.) (№ 52).

Образ : [вірш] // Молодая Украина. – 1918. – 28 (15) мая (№ 2).

Пам'яті Івана Франка : I. «Краю любий та широкий...»; II. «Десь у братній стороні...» // Вільне життя. – 1918. – 9 черв. (27 трав.) (№ 57).

Порада : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 31 (18) трав. (№ 49).

Таємність : [вірш] // Вільне життя. – 1918. – 30 (17) трав. (№ 48).

Творчі сили // Вільне життя. – 1918. – 1 черв. (19 трав.) (№ 50).

Творчість («Бій затих. Навкруг ні звука...») // Наше село. – 1918. – 9 черв. (№ 3).

Ти не чув?.. // Вільне життя. – 1918. – 8 черв. (26 трав.) (№ 56).

Шляхом життя // Вільне життя. – 1918. – 6 черв. (24 трав.) (№ 54).

ШАПОВАЛ

Микита Юхимович

8 черв. 1882, с. Сріблянка (нині Артемівський р-н, Донецької обл.) – 25 лют. 1932, м. Ржев-ниці, біля м. Праги, Чехія

Учений-лісівник, видавець, публіцист, письменник, політичний і громадсько-культурний діяч.

Народився в сім'ї відставного унтер-офіцера, сільського наймита. Вчився у Новоглухівській лісничій школі (Куп'янський повіт, Харківської губ.). Служив помічником лісничого у Прилуках, Слов'янську, Харкові. 1906 закінчив юнкерську піхотну школу в Чугуєві зі званням підпоручика. Служив у війську в Польщі. Був заарештований за участь у підпільній революційній діяльності. Кілька місяців перебував в ув'язненні у варшавській цитаделі. Після звільнення виїхав до Харкова, навчався на історико-філологічному ф-ті Харківського ун-ту. Згодом переїхав до Києва. Був одним із організаторів Української партії соціалістів-революціонерів. Активно виступав у пресі як літературний критик і публіцист, зокрема на сторінках заснованого ним журналу «Українська хата» (1909–1914). Навчався в Київському комерційному ін-ті. Після Лютневої революції – голова Всеукраїнської лісової спілки, потім – директор лісового департаменту. Був обраний членом Центральної та Малої Рад, обіймав посаду міністра пошт і телеграфів в уряді В. Винниченка, за часів Директорії очолював Міністерство земельних справ в уряді В. Чехівського. Спільно з М. Грушевським і В. Винниченком розробив один із проєктів IV Універсалу (проголошував самостійність і незалежність УНР), брав участь у виробленні спільної редакції цього документа. У 1918–1919 очолював Український національний союз. Після 4-го з'їзду УПСР (1918) увійшов до фракції «центральної течії». У 1919–1920 – секретар дипломатичної місії УНР в Угорщині, пізніше жив у Празі. Був головою Українського громадського комітету Української партії соціалістів-революціонерів у Празі, видавав і редагував місячник «Нова Україна». З 1922 очолював філіал Ліги Націй у Каліші. Був в опозиції до уряду УНР в еміграції. Завдяки його зусиллям було

відкрито Українську господарську академію в Подєбрадах, Педагогічний ін-т ім. М. Драгоманова і Український соціологічний ін-т у Празі. З метою пропаганди української визвольної справи 1927 відкрив у Празі Український робітничий ун-т, де читав лекції.

Шаповал видав збірки віршів: «Сни віри», «Самотність», «Лісові ритми», збірку поезій у прозі «Листки з лісу» та ін. Як публіцист написав сотні статей, деякі з них актуальні і сьогодні, зокрема: «Більшовизм і Україна», «Жертви громадської байдужості». Автор досліджень з питань політики і соціології: «Етюд про футуризм», «Революційний соціалізм на Україні», «Військо і революція», «Село і місто», «Українська соціологія», «Загальна соціологія» (у 2 т.), «Велика революція й українська визвольна програма»), а також підручників («Про ліс», «Лісова справа на Україні») та ін. Чимало творів написав у в'язниці, зокрема «Загадка з минулого», «В тюрмі ви душите мене», «Гей, соколе!» та ін.

Шаповалу встановлено пам'ятник і створено музей на його малій батьківщині – у с. Сріблянка. У Подєбрадах 2007 проведено конференцію з нагоди 125-річчя від дня народження М. Ю. Шаповала.

Лист з Бастілії // Укр. слово. – 1917. – Число 11 (верес.). – С. 7. – Підпис: М. Сріблянський.

***

Військо Української Республіки: підвалини військової організації // Вільне життя. – 1918. – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32); 10 трав. (27 квіт.) (№ 33). – Підпис: М. Шаповал.

Ради правды // Борьба. – 1918. – 18 (5) июля (№ 19). – (Случайные заметки). – Підпис: М.

До перевиборів Депради (Совета Р.Д.) // Боротьба. – 1919. – 25 черв. (№ 44). – Підпис: М.

Одеса, 3 червня // Боротьба. – 1919. – 3 черв. (№ 27). – Підпис: М.

Одеса, 17 червня // Боротьба. – 1919. – 17 черв. (№ 37). – Підпис: М.

Одеса, 25 червня // Боротьба. – 1919. – 25 черв. (№ 44). – Підпис: М.

Одеса, 10 серпня // Боротьба. – 1919. – 10 серп. (№ 84). – Підпис: М.

ШЕВЧЕНКО

Тарас Григорович

9 берез. 1814, с. Моринці (нині Звенигородський р-н, Черкаської обл.) – 10 берез. 1861, м. Петербург, Росія

Поет, прозаїк, художник.

Народився в багатодітній сім'ї селянина-кріпака. Грамоти навчався у сільського дяка. Після смерті батьків наймитував, був козачком у пана П. Енгельгардта у Вільшані. Разом із паном 15-річним підлітком переїхав спочатку до м. Вільно, а 1831 – до Петербурга, де був відданий у навчання до художника-декоратора В. Ширяєва. 1836 познайомився з художником І. Сошенком, а через нього з К. Брюлловим, В. Жуковським, В. Григоровичем, О. Венеціановим, Є. Гребінкою, які організували викуп юнака з кріпацтва. 1838 був прийнятий до Петербурзької академії мистецтв, де став одним із улюблених учнів К. Брюллова. Закінчив академію зі званням «вільного некласного художника». За успіхи в навчанні одержав три срібні медалі.

Починаючи з 1837 писав поетичні твори: балади, поеми, вірші. 1840 вийшла друком його збірка поезій «Кобзар», до якої увійшло 8 віршів. 1841 окремим виданням було надруковано поему «Гайдамаки», в якій зображено народне повстання 1768 (Коліївщина).

Навесні 1843 Шевченко приїздив в Україну. Відвідав Київ, Яготин, Кирилівку, Березань, місцевості, де була розташована Запорізька Січ. 1844 вийшов перший випуск серії його офортів «Живописна Україна». Наступного року вирішив оселитись у Києві. Працював у Київському ун-ті, Тимчасовій комісії для розгляду давніх актів, подорожував по Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Поділля й Волині. 1846 вступив до Кирило-Мефодіївського т-ва. У березні в Седневі, в маєтку А. І. Лизогуба, працював над підготовкою другої збірки «Кобзаря». Більшість його творів, написаних у 1843–1847, було зібрано у рукописному альбомі «Три літа», який він завжди возив із собою. 5 квітня 1847 Шевченко був заарештований як член

Кирило-Мефодіївського т-ва. В жандармських архівах альбом пролежав до 1907, однак більшість творів з нього у списках розійшлася по країні. Поета заслали рядовим солдатом в Оренбурзький окремих корпус із заборонаю писати й малювати. 1848 на прохання начальника експедиції з вивчення Аральського моря, географа і мореплавця О. Бутакова, Шевченка як художника включили до складу експедиції. Таким чином він дістав можливість малювати. Писав морські краєвиди, картини життя і побуту казахів. Незважаючи на заборону, за 1847–1860 написав понад 100 поетичних творів, зібравши їх у «захальні книжечки». 1850 за порушення заборон Шевченка заарештували вдруге і відправили до Орська, потім у віддалене Новопетровське укріплення і посилили нагляд за ним. В останні роки заслання написав кілька повістей мемуарного характеру російською мовою.

1857 після клопотань знайомих і друзів, зокрема родини віце-президента Академії мистецтв графа Ф. Толстого, Шевченка звільнили. Оселитися в Україні йому не вдалося. Зустріч із рідною землею була нетривалою – влітку 1859. У липні Шевченка заарештували, після допиту в Києві звільнили і відправили до Петербурга. 1860 рада Академії мистецтв присвоїла йому почесне звання академіка гравюри. Того ж року з'явився новий «Кобзар», прихильно зустрінутий критикою.

Похований поблизу м. Канева (Черкаська обл.), на Чернечій (нині Тарасовій) горі.

Молитви: I. «Царям, всесвітнім шинкарям...» ; II. «Царів, кровавих [в тексті газ.: всесвітніх. – *упоряд.*] шинкарів...» ; III. «Злонагиающих спина...» ; IV. «Тим неситим очам...» // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) квіт. (№ 22).

ШЕЛУХИН (ШЕЛУХІН)
Сергій Павлович

6 жовт. 1864, с. Деньги (нині Золотоніський р-н,
Черкаської обл.) – 25 груд. 1938, м. Ржевнице,
поблизу м. Праги, Чехія

Юрист, історик, дипломат, письменник, педагог, громадсько-політичний діяч.

Народився в дворянській сім'ї. Першим його вчителем був І. Ф. Бойко, племінник Т. Г. Шевченка. 1883 закінчив класичну гімназію у Лубнах. Учнем восьмого класу гімназії склав підручник з тригонометрії, який схвалив відомий математик А. Вінклер, про що було зроблено запис в атестаті зрілості. 1885 закінчив фізико-математичний, а 1889 – юридичний ф-ти Київського ун-ту. Був учнем професора В. Антоновича. У студентські роки був активним учасником руху за національне відродження, членом «Української громади», обстоював ідеали незалежної соборної України. Працював юристом у судових установах Єлисаветграда, Кам'янця-Подільського, Кишинєва (1890–1899). Був членом Київського правничого т-ва при Київському ун-ті, Історико-філологічного т-ва при Новоросійському ун-ті, Одеського т-ва історії та старожитностей, одеських юридичного та бібліографічного т-в, Одеського відділення Російського технічного т-ва, Археологічного т-ва. На початку 1905 активно включився в національно-визвольний рух в Україні. У 1909–1914 редагував разом з М. Шаповалом журнал «Українська хата». Співпрацював з іншими українськими періодичними виданнями («Літературно-науковий вістник», «Украинская жизнь», «Дзвони» та ін.). Загалом написав 20 праць з питань права. Багато його статей та нарисів було надруковано у часописах «Бессарабець» і «Єлисаветградский вестник».

1902 переїхав до Одеси; 15 років служив в Одеському окружному суді. Співпрацював з петербурзьким журналом «Право» та «Одесским листком»; часто виступав у «Народній аудиторії».

Був одним із співзасновників одеської «Просвіти» (1905), заступником голови правління т-ва. На вечорах «Просвіти» виступав з рефератами, кожен з яких був ґрунтовною розвідкою в царині української історії та української літератури. Домігся відкриття в гімназіях курсу правознавства, який сам і викладав. 1908 разом з І. Луценком був серед організаторів «Товариства об'єднаних слов'ян» в Одесі. Після закриття місцевої «Просвіти» (1909) став одним із діяльних членів «Українського клубу», т-ва «Українська хата». Один з організаторів збору коштів для відкриття українського університету у Львові. Під час Першої світової війни був редактором журналу «Листок пчеловода» Одеського т-ва сільського господарства.

Після Лютневої революції 1917 вступив до Української партії соціалістів-федералістів, очолював революційний комітет в Одесі, був членом ЦР, генеральним суддею УНР. У лютому-квітні 1918 – міністр судових справ в уряді ЦР. У період Гетьманату (Української Держави) – член Сенату. Розуміючи значення мови для утвердження державності, 1918 подав прем'єр-міністрові Ф. Лизогубу записку, яка була першим офіційним документом, де йшлося про державний статус української мови. У червні 1918 – голова делегації Української Держави на мирних переговорах з урядом РРФСР, з грудня – міністр юстиції в уряді Директорії, у 1919 – член делегації УНР на Паризькій мирній конференції.

1921 емігрував. Жив і працював у Чехословаччині, був професором і деканом факультету в Українському вільному університеті, викладав карне право і політичну історію України в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі, був членом Українського історико-філологічного т-ва, головою Українського комітету у Празі та Українського правничого т-ва у Чехії. Був членом кількох наукових товариств. В еміграції став автором численних праць з історії України.

Творча спадщина – близько 250 праць, зокрема з історії українського права й держави («Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою», «Історико-правові підстави української державності» та ін.). Друкувався в журналах «Зоря», «Батьківщина», «Діло», «Киевская старина», «Україна», «Українське слово» та інших, в альманасі «Багаття».

Неординарна постать Шелухина, його наукові та публіцистичні праці замовчувалися радянською історіографією, згадок про нього не було навіть в енциклопедіях і довідниках.

Відчиняємо «Просвіти»! // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 10. – Підпис: С. Янчуренко.

Вражіння делегата з Київського Українського Губерніяльного з'їзду 17–18 червня // Укр. слово. – 1917. – Число 8 (черв.) – С. 6–8. – Підпис: Сергій Янчуренко.

Лівшаки // Укр. слово. – 1917. – Число 6 (черв.). – С. 1–6.

«Ніж у спину» // Укр. слово. – 1917. – Число 11 (верес.). – С. 1–4.

Погане назвище // Укр. слово. – 1917. – Число 3 (квіт.). – С. 10. – Підпис: Сергій Янчуренко.

Україна на чолі недержавних націй Росії // Укр. слово. – 1917. – Число 2 (квіт.). – С. 4–6. – Підпис: Сергій Янчуренко.

Як сталося наше визволення // Укр. слово. – 1917. – Число 1 (берез.). – С. 4–6. – Підпис: Янчуренко.

***

В справах революції // Рідний курінь. – 1917. – 18 жовт. (№ 9).

З промови С. П. Шелухіна на святі пам'яті Косцюшка в Одесі : [йдеться про діяча польського нац.-визвол. руху Т. Косцюшка] // Рідний курінь. – 1917. – 30 жовт. (№ 12).

Из архивов «охранки» // Юж. мысль. – 1917. – 6 апр. (№ 1873).

Наша рідна справа // Рідний курінь. – 1917. – 18 жовт. (№ 9).

Об украинском съезде // Юж. мысль. – 1917. – 6 апр. (№ 1873).

За работу : [про творчу, державну й громадську діяльність] // Молодая Украина. – 1918. – 27 (14) июня (№ 26).

Лист до церковного собору // Вільне життя. – 1918. – 26 (13) черв. (№ 69).

Одеська Центральна «Просвіта» // Вільне життя. – 1918. – 4 верес. (22 серп.) (№ 123). – Підпис: Просвітянин.

Старими шляхами // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) лип. (№ 91).

ЮРКЕВИЧ

Лев Йосипович

31 серп. 1883, с. Криве (нині Попельнянський р-н, Житомирської обл.) – 24 жовт. 1919, м. Москва, Росія

Письменник, громадський діяч.

Народився в сім'ї відомого лікаря та громадського діяча Й. Юркевича з гурту «українців польської культури», що виник під впливом В. Антоновича. Закінчив Подільську духовну семінарію. Був членом українського студентського гуртка, який у 1901–1902 заснували українці–римо-католики, переважно, учні Першої київської гімназії. З 1903 навчався в Київському ун-ті, але був виключений за участь у революційних гуртках. З 1904 – член РУП. Проводив активну пропагандистську роботу, зокрема серед робітників; в 1904 організував страйк іконописців Києво-Печерської лаври. Був обраний кандидатом у члени ЦК УСДРП. Поранений під час заворушень у Києві 1906. Через рік виїхав до Швейцарії, де завершив університетську освіту. Після смерті батька (1911) жив здебільшого у Франції та Швейцарії. Значну спадщину використовував для підтримки української соціал-демократичної преси: журналів «Наш голос» і «Дзвін», газет «Труд», «Рабочий». Друкувався в «Дзвоні» під псевдонімом Л. Рибалка. Обстоюючи ідею української пролетарської революції, Юркевич виступав проти орієнтації на Австрію й Німеччину, з цього приводу полемізував з Дм. Донцовим. Видавав журнал «Боротьба» (Женева), у якому виступав проти Союзу визволення України та російського великодержавного шовінізму. Був прибічником ідеї демократичної федералізації Російської імперії та окремої української соціал-демократичної партії. У брошурі «Російські соціал-демократи й національне питання» критикував ленінський централізм. Після Лютневої революції (1917) намагався, але не зміг повернутися до України; помер у Москві. Похований на Новодівичому кладовищі.

Сторінка до історії українського руху // Вільне життя. – 1918. – 1 трав. (18 квіт.) (№ 27). – Підпис: Юр. Стрижавський.

ЯДОВ
Яків Петрович
(*справжнє прізвище – Давидов*)

1886 (1873 або 1874?), м. Київ – 1940,
м. Москва, Росія

Письменник, журналіст, драматург.

Народився в Києві. Точну дату народження та відомості про родину з'ясувати поки що не вдалося. Немає інформації і про те, де він навчався. Документи в Літфонді не збереглися. Відомо, що свій творчий шлях він починав у Києві, в газеті «Последния известия», де започаткував нову рубрику «Конфетти». Пізніше вигадав та вів розділ «Фиговый листок» – «газету стыдливого киевлянина», де пародіював журналістські штампи. До Жовтневої революції друкував фейлетони в київських газетах «Последния известия» і «Народна воля», в миколаївських та одеських газетах (під псевдонімами: Жгут, Боцман Яков, Яків Отрута, Пчела, Яків Боцман). Після революції переїхав до Одеси. Працював у газетах «Одесские новости», «Одесские известия», «Станок», «Моряк», де прославився віршованими фейлетонами, епіграмами та сатиричними куплетами проти ворогів Радянської влади. Багато мандрував по країні. Працював у газетах «Трудовой Батум», «Пролетарий», «Всеукраинский пролетарий», «Харьковский пролетарий», «Коммунист» (Харків), «Красное знамя» (Владивосток). В Одесі познайомився з І. Ільфом, Є. Петровим, В. Катаєвим, К. Паустовським. У 1917–1918 співпрацював з Художнім театром мініатюр А. М. Кручиніна, Великим театром мініатюр, з театром-кабаре «Маска», писав театральні огляди. У середині 1920-х обрав собі новий псевдонім – Яков Ядов – і почав писати куплети для маленьких театрів-кабаре. Сформував репертуар багатьох відомих артистів. Серед них: В. Гуцинський, П. Муравський, В. Глєбова, М. Дарська, А. Громова, В. Міліч, брати Кольпетті та ін. Звертався до нього і Л. Утьосов. У 1926 для куплетиста Г. Красавіна написав пісню «Бублики», яку той виконав у «Гамбринусі»

(Одеса). Наступного дня цю пісню співала вся Одеса, і прожила ця пісня найдовше з-понад усіх непманських пісень. Ядов був одним із найпопулярніших авторів естради. У 1929 мешкав і працював у Ленінграді (нині Санкт-Петербург), з 1930 – в Москві. Друкувався в газетах «Труд» і «Вечерняя Москва». Автор сценаріїв перших українських агітфільмів «Азіатська гостя», «Заляканий буржуй», «Магнітна аномалія». Про Якова Ядова згадував К. Паустовський у своїй автобіографічній «Повести о жизни»: він добре знав Ядова по Одесі 1920-х років. Його популярність дратувала колег з естрадного цеху і не подобалася партійним наглядачам над мистецтвом, у т. ч. і над естрадою. На початку 1930-х цькування з боку РАППа довело літератора до мікроінсульту. Наприкінці 1930-х Ядова виключили з Літфонду під тим приводом, що його «литературная продукция не имеет художественной ценности». Похований у Москві, на Новому Донському кладовищі, в колумбарії.

Конфетти. Современный стиль : (из цикла «Гримасы любви») // Одес. обозрение театров. – 1917. – № 1378. – С. 9.

***

Теревені : «Крути та не перекручуй» // Солдат. думка. – 1917. – 13 серп. (авг.) (№ 2). – Підпис: Яків Отрута.

Папиросник Цукерман : (розказ) // Газета-Ракета. – 1918. – 1 мая (№ 1).

«Багурская» колыбельная // Веч. одес. новости. – 1919. – 30 дек. (№ 59). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Баллада наших дней // Веч. одес. новости. – 1919. – 30 нояб. (№ 38). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Бедный мальчик. (из хрестоматии) : [про службовців біржового комітету, які три місяці не одержують платні] // Веч. одес. новости. – 1919. – 27 нояб. (№ 35). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Былина о думе // Веч. одес. новости. – 1919. – 20 дек. (№ 54). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Вино и елей // Веч. одес. новости. – 1919. – 23 нояб. (№ 32). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Вот мы, так мы... : [вибори в Одесі] // Веч. одес. новости. – 1919. – 3 дек. (№ 40). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Вследствие небрежности : [про те, що місто лишилося без води; про шулерство та ін.] // Веч. одес. новости. – 1919. – 12 нояб. (№ 23). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Два блока : [про виборних у міську думу] // Веч. одес. новости. – 1919. – 16 нояб. (№ 27). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Европа и мы : (діалог) // Веч. одес. новости. – 1919. – 29 нояб. (№ 37). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Игра слов // Веч. одес. новости. – 1919. – 16 дек. (№ 50). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Ижица : (новогодняя поэма) // Веч. одес. новости. – 1919. – 31 дек. (№ 60). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Из альбома пародий // Веч. одес. новости. – 1919. – 19 нояб. (№ 29). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Крылов и я // Веч. одес. новости. – 1919. – 9 дек. (№ 44). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Наглядное обучение : [рад. влада заарештувала представників англ. робіт. партії, які прибули до Росії для вивчення більшовизму] // Веч. одес. новости. – 1919. – 28 нояб. (№ 36). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Не на нашей улице // Веч. одес. новости. – 1919. – 28 дек. (№ 58). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Нечто некрасовское // Веч. одес. новости. – 1919. – 13 дек. (№ 48). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Ну? : [вибори в Одесі] // Веч. одес. новости. – 1919. – 4 дек. (№ 41). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

О кассациях // Веч. одес. новости. – 1919. – 11 дек. (№ 46). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

О погоде // Веч. одес. новости. – 1919. – 19 дек. (№ 53). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Один из многих : [про виборчі списки для виборців у міську думу] // Веч. одес. новости. – 1919. – 14 нояб. (№ 25). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Они и мы : [у Стокгольмі виявили епідемію хвороби свиней] // Веч. одес. новости. – 1919. – 10 дек. (№ 45). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Первый блин : [про перше засідання міської думи] // Веч. одес. новости. – 1919. – 21 дек. (№ 55). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Перед урной // Веч. одес. новости. – 1919. – 2 дек. (№ 39). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

«Перелом» : [під час подорожі на міноносці до Англії фр. прем'єр Ж. Клемансо при падінні зламав ребро] // Веч. одес. новости. – 1919. – 7 дек. № 43). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Плодотворная работа : [зустріч у Данії рад. дипломата М. М. Литвинова і англ. дипломата Дж. О'Греді] // Веч. одес. новости. – 1919. – 12 дек. (№ 47). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Праздничный стол // Веч. одес. новости. – 1919. – 27 дек. (№ 57). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

«Рыболовы» // Веч. одес. новости. – 1919. – 18 дек. (№ 52). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Романсы // Веч. одес. новости. – 1919. – 14 дек. (№ 49). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Тоже ода // Веч. одес. новости. – 1919. – 17 дек. (№ 51). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Три тени : [вірш] // Одес. новости. – 1919. – 25 дек. (№ 11100). – Підпис: Ядов.

Ты ко мне, а я к тебе : [фр. прем'єр Ж. Клемансо виїхав до Лондона для наради з англ. прем'єром Д. Ллойд Джорджем] // Веч. одес. новости. – 1919. – 5 дек. (№ 42). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

«Уважительные причины» : [чому нам не потрібне світло...] // Веч. одес. новости. – 1919. – 20 нояб. (№ 30). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

«Украинец» : [на 7-му з'їзді Рад у Москві голова укр. уряду Х. Раковський виступив з вітанням від імені Радянської України] // Веч. одес. новости. – 1919. – 25 нояб. (№ 33). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

«Урал» : [про прибуття до Одеси пароплава «Урал» з вантажем нафти для електростанції] // Веч. одес. новости. – 1919. – 18 нояб. (№ 28). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

Электро-техническое // Веч. одес. новости. – 1919. – 15 нояб. (№ 26). – (Гримасы дня). – Підпис: Жгут.

ЯРОШЕНКО

Володимир Мусійович

23 трав. 1898, с. Івахники (нині с. Яхники,
Лохвицького р-ну, Полтавської області) –
13 лип. 1937, м. Київ

Поет, прозаїк, драматург, байкар, літературний критик, кіно-сценарист.

Народився в сім'ї народного вчителя. Закінчив реальну школу в Лохвиці. Навчався в Київському комерційному ін-ті, але не закінчив його через події 1917. Учасник революції та громадянської війни. У 1919–1921 був членом Української комуністичної партії (боротьбистів). Працював в українській секції Всеукраїнського видавництва. З кінця 1919 до 1923 жив у Білій Церкві, був членом повітревкому, працював у місцевому відділі районної освіти; учителював у с. Трушки, Білоцерківської округи (викладав математику). Упродовж 1923–1925 завідував відділом «Голос села» в газеті «Більшовик»; був відповідальним секретарем редакції журналу «Глобус», завідував Київським будинком літераторів. Пізніше був редактором і завідувачем сценарного відділу Київської кінофабрики ВУФКУ.

Перший вірш, написаний російською мовою, був надрукований 1915. За два роки у Лохвиці вийшла перша збірка «Стихи». У 1918–1929 побачили світ збірки поезій «Світотінь», «Луни», «Що й до чого», «Через решето», «Божа кооперація», «Добре роби, добре й буде», «Байки», «Замарашка» (у перекладі на рос.); книги оповідань і повістей: «Кримінальна хроніка», «Гробовище»; уривки з роману «За вугілля, за нафту, за метал»; сценарії «Земля в наметах» та ін. У театрі «Березіль» у 1922–1923 ставилася п'єса Ярошенка «Шпана». Належав до літературно-мистецького угруповання символістського спрямування «Музаґет» (1919), пізніше був членом Асоціації панфутуристів (Аспанфут, 1921–1924) та Асоціації комуністичної культури (АсКК) – Комункульт (1924–1925), потім входив до літературних організацій «Марс», «Плуг», «Ланка». Разом з В. Елланом-Блакитним, В. Коряком, М. Семенком брав участь у виданнях

боротьбистів – журналі «Мистецтво», альманахах «Веснянки» та «Зшитки боротьби», пізніше активно друкував вірші, прозу, критичні статті, рецензії в журналах «Життя й революція», «Червоний шлях».

Вперше був заарештований 1933 за підозрою в приналежності до української націоналістичної контрреволюційної організації, але невдовзі його звільнили. Вдруге письменник потрапив за ґрати 3 листопада 1936 як учасник української контрреволюційної, націоналістичної, фашистської, терористичної організації. Військова колегія Верховного Суду СРСР 13 липня 1937 засудила В. М. Ярошенка до розстрілу. Вирок виконано того ж дня. Реабілітований ухвалою Військової колегії Верховного Суду СРСР 13 вересня 1962.

День («Зірвем брудний брезент з неба...») // Боротьба. – 1919. – 20 лип. (№ 66).

ЯЦКІВ

Михайло Юрійович

5 жовт. 1873, с. Лесівка (нині Богородчанський р-н, Івано-Франківської обл.) – 9 груд. 1961, м. Львів

Письменник.

Народився у селянській сім'ї. Навчався у вищій гімназії у Станіславі (нині – Івано-Франківськ), звідки його виключили за участь у таємному молодіжному гуртку. Після майже дворічних клопотань йому дозволили вчитись у гімназії у провінційному містечку Бережани. І в цій гімназії виник таємний гурток, учасники якого читали доповіді на соціальні й природничі теми. 1896 Яцківа виключили з останнього класу гімназії без права вступу до інших навчальних закладів. Був актором мандрівного провінційного театру, якийсь час провів у монастирі. 1897 оселився у Львові, де довгий час працював у страховому кредитному т-ві «Дністер». Під час Першої світової війни служив в австрійській армії. З 1921 – редактор націоналістичної газети «Рідний край», з 1939 працював у Львівському відділі народної освіти, з 1940 – у Бібліотеці Академії наук УРСР (тепер Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника АН України).

Друкватися почав 1899: «Літературно-науковий вістник» опублікував шість його оповідань, наступного року вийшла збірка прозових мініатюр «В царстві сатани. Іронічно-сентиментальні картини». У його доробку – збірники мініатюр і оповідань («Казка про перстень», «Чорні крила»), повість «Огні горять», збірка новел «Душі кланяються», роман «Танець тіней», перероблений і 1956 перевиданий під назвою «В лабетях». Яскравим художнім документом воєнних буднів стали оповідання та новели, що увійшли до збірки «Далекі шляхи», та повість «Горлиця». Загалом окремими виданнями вийшло близько 30 книжок. В останні роки життя були опубліковані такі його твори: «Молоде вино грониться», «Новели» та спогади про І. Франка, В. Стефаника. У записах Яцківа видано «Народні

пісні». У 1900-ті належав до літературного угруповання декадентського напрямку «Молода муза». Член СП СРСР з 1940.

Похований у Львові, на Личаківському кладовищі.

Анатема // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51).

Гомін будучини // Вільне життя. – 1918. – 2 черв. (20 трав.) (№ 51).

Школа героїв // Вільне життя. – 1918. – 25 (12) трав. (№ 44).

ПОКАЖЧИК АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ

АМ	– Академія мистецтв
АН	– Академія наук
АсКК	– Асоціація комуністичної культури
Аспанфут	– Асоціація панфутуристів
АСПИС	– Асоціація письменників
БУД	– Братство української державності
ВАПЛІТЕ	– Вільна академія пролетарської літератури
ВАТ	– Відкрите акціонерне товариство
ВКВШ	– Всесоюзний комітет по делам высшей школы
ВПЦР	– Всеукраїнська православна церковна рада
ВУАН	– Всеукраїнська академія наук
ВУСПП	– Всеукраїнська спілка пролетарських письменників
ВУУС	– Всеукраїнська учительська спілка
ВУФКУ	– Всеукраїнське фотокіноуправління
ВУЦВК	– Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет
ГВІМА	– Головний військово-історичний музей-архів
ГубЧК	– Губернская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем
ДААО	– Державний архів Одеської області
ДВУ	– Державне видавництво України
ДПУ	– Державне політичне управління
ІМФЕ	– Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України
ІНО	– Інститут народної освіти
ін-т	– інститут
ІНЦ	– Інформаційно-навчальний центр
ЗОШ	– загально-освітня школа
ЗУНР	– Західноукраїнська Народна Республіка
КП(б)У	– Комуністична партія (більшовиків) України
КПРС	– Комуністична партія Радянського Союзу
НАН	– Національна академія наук
НДР	– Німецька Демократична Республіка
НДУ	– науково-дослідна установа
НК	– Надзвичайна комісія (ЧК)
НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ
НТШ	– Наукове товариство імені Шевченка
ОГСІ	– Одеський гуманітарно-суспільний інститут
ОДНБ	– Одеська державна наукова бібліотека
ОДУ	– Одеський державний університет
ОІНГ	– Одеський інститут народного господарства
ОІНО	– Одеський інститут народної освіти

ОІСВ	– Одеський інститут соціального виховання
ОННБ	– Одеська національна наукова бібліотека
ОФХМІ	– Одеський фізико-хіміко-математичний інститут
РАПП	– Российская ассоциация пролетарских писателей
РНК	– Рада Народних Комісарів
РОПит	– Русское общество пароходства и торговли
РСР	– Радянська Соціалістична Республіка
РУП	– Революційна українська партія
РУРП	– Русько-українська радикальна партія
РФ	– Російська Федерація
с.-г.	– сільськогосподарський
с.-р.	– соціалісти-революціонери
СВУ	– Союз визволення України (створений 1914 у Львові)
«СВУ»	– Спілка визволення України (організація, що нібито існувала в УСРР з 1926)
СПУ	– Спілка письменників України
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки
т-во	– товариство
ТУП	– Товариство українських поступовців
УАН	– Українська академія наук
УАПЦ	– Українська автокефальна православна церква
УВО	– Українська військова організація
УГКЦ	– Українська греко-католицька церква
У.Д.П.	– Українська демократична партія
УДРП	– Українська демократично-радикальна партія
УкраїнТАг	– Українське телеграфне агентство
ун-т	– університет
УНКВС	– Управління народного комісаріату внутрішніх справ
УНМА	– Український національний музей-архів у Празі
УНР	– Українська Народна Республіка
УНТ	– Українське наукове товариство
УПА	– Українська повстанська армія
УПСР	– Українська партія соціалістів-революціонерів
УПЦ КП	– Українська православна церква Київського патріархату
УРП	– Українська радикальна партія
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСБУ	– Управління Служби безпеки України
УСДРП	– Українська соціал-демократична робітничка партія
УСРР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка
УСС	– Українські січові стрільці (українське національне військово-формування)
УЦК	– Український Центральний Комітет
УЦР	– Українська Центральна Рада

- ф-т – факультет
- ЦВК – Центральний Виконавчий Комітет
- ЦК – Центральний Комітет
- ЦР – Центральна Рада
- ЧК (ВЧК) – Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем
- ЮНЕСКО (від *англ.* UNESCO — United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Алчевська Х. О. 56
Алчевський І. О. 154
Альбиковський М. К. 28–29
Альохін О. О. 18
Аносов І. 198
Антипенко І. Я. *див.* Гак А.
Антонович В. Б. 40, 74, 249, 252
Аполлінер Г. 169
Арабажин К. І. 30–31
Афіногенов О. 218
Багалій Д. І. 181, 197
Байрон Д. Г. 184
Баратынский Е. А. 222
Барвінок Г. 102
Барятинський В. В. 30
Бедзик Д. І. 99
Безпатов Е. 135
Безсонов 101
Беранже П. 184
Б'єрнсон Б. 121
Білецький О. І. 64
Бічер-Стоу Г. 41
Блакитний В. М. 32–33, 70, 257
Блискевич Г. 42
Блукач Т. *див.* Павлюк А. П.
Бобринський В. О. 168, 170
Богацький П. О. 243
Богомолець О. О. 125
Бойко І. Ф. 249
Бойчук М. Л. 85
Бомарше П. О. 184
Бордуляк Т. Г. 34
Боровик В. Г. 22, 35–36
Брюллов К. П. 247
Бузько Д. І. 3, 37–39, 126
Бунін І. О. 15
Бур'ян Л. М. 4, 5
Буряченко В. Ф. 3, 40–43, 95, 233
Бутаков О. І. 248
Бюхнер Г. 121
Вальдштайн фон Крейцшеїніх С. 20, 21
Василенко М. П. 212
Васильєв О. 56
Василько В. С. 44–45, 85
Васильченко С. В. 7, 170, 171
Вассерман 17
Вдовиченко М. І. 46–47
Венеціанов О. Г. 247
Вернадський В. І. 214
Вернигора 153
Верстюк В. Ф. 22
Верхратський І. Г. 48–49
Винниченко В. К. 41, 50–53, 56, 201, 212, 245
Виспянський С. 85
Витвицька А. 28
Вишинський А. Я. 23, 25
Вишня О. 70
Вілінський С. Г. 15, 17
Вільсон Т. В. 202
Вінклер А. А. 249
Віташевський М. О. 194
Вовк Ф. К. 173
Вовк Х. 201
Вовчок М. 66, 83, 102, 132
Возний Г. 181
Возняк М. С. 54–55
Володарський М. М. 136
Вольська С. 197
Вороний М. К. 56–58, 133, 134, 141, 176, 243
Воропай П. 22
Врангель П. М. 226
Гаврилук І. І. 40, 59–60
Гак А. 61–63, 92
Галаган П. 222
Галек В. 46
Галицький 173
Галіп Т. М. 41

- Гальбе М. 121, 195
Гальченко С. А. 8
Гамсун К. 170
Гаршин В. М. 36
Гауптман Г. 170
Ге М. М. 85
Гейне Г. 34, 46, 57, 89, 103, 131, 147
Герасименко В. Я. 64–65
Геродот Д. *див.* Івашина Д. В.
Гете Й. В. 89, 115
Гетманець Г. 194
Гладкий М. Д. 66
Глебов В. 253
Глібов Л. І. 64
Гнатюк В. М. 225
Гоголь М. В. 30, 31, 78, 119, 125
Голованівський С. О. 45
Головко А. В. 99
Голубович В. О. 22, 173
Гордієвський М. І. 19, 22, 67–69
Гордієнко К. О. 70–71
Горский Д. 68
Горький О. М. 30, 79, 119
Грабовський П. А. 34
Гребінка Є. П. 101, 105, 132, 247
Григорович В. І. 247
Гриневич А. І. 23, 24, 25
Грицай М. 25
Гришко Г. 21, 22
Грищенко Ю. 3, 233
Грільпарцер Ф. 121, 193
Грінченко Б. Д. 3, 41, 72–73, 118, 129, 134, 224
Грінченко М. М. 41, 118
Грішин-Алмазов О. М. 13
Грозний І. 15
Громашевський В. 24
Громова А. 253
Грушевський М. С. 20, 51, 74–76, 77, 115, 181, 224, 225, 230, 245
Грушевський О. С. 77–78
Гудзій М. К. 64
Гуленко К. 177
Гулак-Артемівський П. П. 101
Гумільов М. С. 57
Гущинський В. 253
Дабижа Г. В. 190
Данте А. 34, 57, 184
Дараган Ю. Ю. 168
Дарська М. 253
Дашинський І. 199
Деледда Г. 170
Денікін А. І. 11, 13, 17, 93
Деньга Ф. 19, 23
Дмитерко Л. Д. 99
Дніпровський І. Д. 79–80
Добрий 192
Довженко О. П. 70
Доманицький В. 8
Донцов Д. І. 81–82, 252
Дорошенко І. 28
Дорошенко П. Д. 143
Достоевський Ф. М. 34
Драгоманов М. П. 7, 30, 162, 230
Драй-Хмара М. О. 222
Дудикевич В. Ф. 229
Едуардс Б. В. 192
Ейхгорн Г. фон 136, 156, 193
Еллан В. *див.* Блакитний В. М.
Еллан-Блакитний В. *див.* Блакитний В. М.
Енгельгардт П. В. 247
Епік Г. Д. 176
Ерастов С. І. 56
Еренбург І. Г. 218
Євтимович В. П. 193
Єкатерина II 15
Єфимов О. 129

- Єфремов С. О. 40, 83–84, 181, 224, 230
- Жевченко Ю. 25
- Жук М. І. 85–86, 210, 220
- Жуковський В. А. 125, 247
- Жуковський О. Т. 192, 200, 201
- Жулавський Є. 194
- Жулавський Ю. 121, 170
- Журлива О. 87–88
- Журливий М. *див.* Гордієвський М. І.
- Заболотний, отаман 38
- Загірня М. *див.* Грінченко М. М.
- Загул Д. Ю. 89–90, 103
- Заливчий А. І. 91
- Занчевський І. М. 235
- Заньковецька М. К. 44, 125
- Заруба В. М. 4
- Зеров М. К. 170, 176
- Зленко Г. Д. 4, 7, 8
- Змієнко В. Ю. 19, 138
- Знахаренко Г. 22
- Зоранчук Й. 197
- Зорев П. *див.* Филипович П. П.
- Ібсен Г. 170
- Іваненко *див.* Самійленко В. І.
- Іванов І. 22
- Івашина Д. В. 92–94
- Ільф І. 253
- Ірчан М. 98–99
- Ісаєвич Я. 7
- Канфункель Б. С. 135
- Карпенко І. 22
- Карпенко-Карий І. К. 218
- Касіян В. І. 210
- Катаєв В. П. 253
- Каценельсон Л. И. 135
- Кащенко А. Ф. 20
- Квітка-Основ'яненко Г. Ф. 78, 102
- Керенський О. Ф. 230
- Керсновська Є. А. 17
- Кибальчич М. І. 56
- Кірпічніков О. І. 14
- Кіршов В. 218
- Клемансо Ж. Б. 256
- Клепатський П. Г. 19, 22, 100–102
- Кливак І. Т. 25, 36
- Климович П. Т. 22
- Клочко А. 24
- Кобилянська О. Ю. 134
- Кобилянський В. Л. 103–104, 176
- Кобринець С. 25
- Коваленко Г. О. 105–107
- Коваленко О. М. 46
- Коваленко Ю. 22
- Ковальчук Л. 23, 24
- Кожин О. А. (єромонах Микита) 24, 95–97
- Козак М. *див.* Грушевський М. С.
- Козицький П. О. 87
- Кольпетті 253
- Комарецький К. 41
- Комарівна Г. *див.* Комарова Г. М.
- Комаров Б. М. 19, 108–110
- Комаров М. Ф. 5, 8, 95, 108, 109, 111, 134, 180
- Комарова Г. М. 3, 111, 233
- Кониський О. Я. 149, 211
- Конопницька М. Ю. 46, 131
- Конощенко А. М. 112–114
- Кордуба М. М. 115–116
- Короленко В. Г. 46, 125, 129
- Королів В. К. 117–118
- Коряк В. Д. 257
- Косенко В. С. 87
- Косинка Г. М. 119–120
- Костанді К. К. 125
- Костомаров М. І. 230
- Косцюшко Т. 251
- Котляревський І. П. 5, 55, 78, 106, 211

Котова О. К. *див.* Журлива О.
 Коцюбинський М. М. 36, 41, 55,
 134, 141, 162, 207, 209,
 220, 221
 Кочубеї 101
 Кравич Д. П. 148
 Красавін Г. М. 253
 Красицький Ф. С. 41
 Крашевський Ю. І. 28
 Крижанівський 23
 Кричевський В. Г. 85, 145
 Кричевський Ф. Г. 85
 Кропивницький М. Л. 56, 116
 Крісп С. 34
 Кручинін М. 111, 253
 Крушельницькі 167
 Крылов И. А. 255
 Кулик І. Ю. 99
 Куліш М. Г. 79, 121, 122, 218
 Куліш П. О. 147
 Купала Я. 221
 Курбас Л. 28, 121–123, 176,
 193, 218
 Куц 22
 Кюльман Р. фон 155, 159
 Лазурська Н. М. 125
 Лазурський В. Ф. 124–126, 159
 Ланге М. М. 67, 68
 Лащаревський О. М. 215
 Лащенко В. М. 127–128
 Левитський М. В. 163
 Левицький Д. 85
 Левицький І. С. 215
 Ленін В. І. 12, 94
 Леонтович В. М. 129–130
 Лепкий Б.-Н. С. 42, 131–132
 Лермонтов М. Ю. 30
 Лизогуб Ф. А. 130, 247, 250
 Линтварьов А. 28
 Липа І. Л. 3, 19, 22, 25, 133–
 137, 138, 141, 233
 Липа Ю. І. 24, 25, 138–139
 Липовецький Л. 21
 Лисенко М. В. 113, 170, 209,
 212
 Литвинов М. М. 256
 Литвинський 23
 Лінниченко І. О. 100
 Ллойд Джордж 155, 256
 Лобода А. М. 214
 Луценко І. М. 3, 4, 19, 21, 22,
 42, 138, 140–144, 233, 250
 Мазепа І. С. 143
 Мазюкевич Д. П. 146
 Мазюкевич П. О. 145–146
 Маковей О. С. 34, 147–148
 Маланюк Є. Ф. 138, 168, 170
 Мальтус Т. 190
 Мальчевський А. 104
 Маркіз Попелястий *див.* Бла-
 китний В. М.
 Маркович Д. В. 149–150
 Маркович О. 149
 Маркс Н. О. 14
 Мартинович П. Д. 85
 Мартович Л. 209
 Мар'яненко І. О. 44, 170
 Масюкевич О. О. 175
 Мачтет Г. О. 30, 35, 36
 Меженко Ю. О. 6, 7, 8, 181
 Микитенко І. К. 45, 218
 Микола II *див.* Романов Н. А.
 Миколук А. 24
 Мирний П. 105
 Михайличенко Г. В. 151–152,
 241
 Михайлишин В. 166
 Михайлівська-Цимбал Т. 12,
 19, 20
 Міліч В. 253
 Мілюков П. М. 196
 Мільтон Дж. 36
 Міхоелс С. М. 122
 Міцкевич А. 46
 Модзалевський В. Л. 191
 Моїсеев 12

Мольєр Ж. Б. 184
Мопассан Г. де 30, 115
Мочульський М. М. 16, 185
Музичко О. Є. 27
Муравський П. І. 253
Мурашко М. І. 85
Мурський В. В. 3, 125, 153–
159, 233
Мушинський І. 25
Назарук О. Т. 160–161
Нарбут Г. І. 85
Науменко Т. 152
Невестюк Я. І. 162–163
Невинський О. 134
Недоля М. *див.* Павлюк А. П.
Нечуй-Левицький І. С. 53, 102,
141, 218, 243
Нижник-Вінників І. В. 52
Ніковський А. В. 15, 40, 41, 180
Ніщинський П. І. 128, 204, 215
Нятко П. 85
Обідний М. Ю. 164–165
Обюртен В. 121
Огієнко І. І. 42, 230
О'Греді Дж. 256
Олесь О. 128, 134, 166–167
Ольжич О. 128, 166
Орлик П. С. 152
Орлівна Г. 168
Орталъ А. *див.* Блакит-
ний В. М.
Остафів О. 193
Осташко Т. С. 22
Островський М. О. 170
Оуен Р. 190
Павич *див.* Мазюкевич П. О.
Павлик М. І. 30, 162, 209, 224
Павлюк А. П. 168–169
Павлюк П. М. 122, 168
Палич А. 107
Паустовський К. Г. 253, 254
Пахаревський Л. А. 170–171
Пачовський В. 197
Пелікан Б. О. 12
Пелішенко В. 22
Передерій Л. 63
Перетц В. М. 214
Песталоцці Й.-Г. 68
Петлюра С. В. 20, 51, 118, 228,
250
Петрицький А. Г. 176
Петро І 15
Петров Є. 253
Піснячевський В. О. 3, 172–
174, 228
Плеханов Г. В. 231
Плющ О. Л. 133, 134
Погодін М. П. 122
Подвойський М. І. 32
Полевицька О. О. 192
Поліщук К. Л. 175–177
Полонський Я. П. 31
Попов М. М. 19
Порохівська-Андрич О. Г. 60
Постишев П. П. 99, 122
Проноза В. *див.* Блакит-
ний В. М.
Пушкін О. С. 46, 57
Пчілка О. 111, 184, 224
П'ядик Ю. В. 183
Раковський Х. Г. 151, 256
Репін І. 200
Рибалка Л. *див.* Юркевич Л. Й.
Рильський М. Т. 64, 99, 132,
182
Римський-Корсаков Н. А. 194
Різниченко В. 197
Робине Ж. 208
Розегер П. 158
Романов 198
Романов Н. А. 12, 174
Романченко І. С. 22
Руданський С. В. 64
Русов О. О. 112
Сабо І. Н. 178–179
Савченко П. 175

Савченко Я. 175
 Садовський М. К. 44, 56, 170, 211, 220, 234, 235
 Саксаганський П. К. 44, 56
 Саливон Г. Д. 180–181
 Саліковський О. Х. 153
 Самійленко В. 40, 134, 165, 197
 Самійленко В. І. 40, 184–185
 Самійленко В. М. 182–183
 Сарду В. 121
 Свенціцький І. С. 186–187
 Свидницький А. П. 64
 Свірговський Л. *див.* Пахаревський Л. А.
 Семенко М. В. 56, 151, 176, 257
 Сигаревич Д. Д. 109
 Сидоренко Н. М. 232
 Симиренко В. Ф. 129
 Сімович В. І. 42, 230
 Сірко І. Д. 20
 Скворода Г. С. 5, 101, 105, 181
 Скоропадський П. П. 11, 22, 51, 114, 182, 214, 233, 239
 Скрипник М. О. 122
 Слабченко М. Є. 3, 4, 95, 188–204
 Слісаренко О. А. 175, 205–206
 Словацький Ю. 57
 Смаль-Стоцький С. І. 197
 Соколов К. Н. 11, 12
 Соколовський О. О. 207–208
 Сосюра В. М. 89, 99
 Софокл 34
 Сошенко І. М. 247
 Сперанський М. Н. 127
 Сріблянський М. *див.* Шаповал М. Ю.
 Стах П. *див.* Черкасенко С. Ф.
 Сталін Й. В. 99
 Старицький М. П. 44, 184, 209, 218
 Стерлінг П. 96
 Стефанік В. С. 36, 87, 89, 99, 209–210, 259
 Стеценко К. Г. 24, 170, 171
 Стешенко І. М. 84, 194, 211–213
 Стрижавський Ю. 191
 Струмок М. *див.* Гладкий М. Д.
 Сулькевич М. О. 53
 Суслов О. З. 28
 Сухово-Кобилін О. В. 122
 Сушицький Ф. П. 42, 214–215
 Тайлор Э.-Б. 135
 Тамарін С. 28
 Тарновський І. 25
 Тарновський М. М. 99
 Темницький Е. М. 143, 155, 174, 196, 198
 Темницький М. 216–217
 Темницький О. М. 14
 Терещенко М. С. 176, 218–219
 Тисяченко Г. *див.* Саливон Г. Д.
 Тихонов М. С. 79
 Тичина П. Г. 40, 89, 103, 132, 175, 218, 220–221
 Тілліє 156
 Ткаченко М. С. 173
 Толстая Н. І. 215
 Толстой Л. М. 30, 31, 124, 125
 Толстой Ф. П. 248
 Троцький Л. Д. 94
 Труш І. І. 210
 Тургенєв І. С. 34, 170
 Ужвій Н. М. 85
 Українка Л. 30, 34, 35, 36, 42, 55, 64, 87, 102, 111, 121, 184
 Усовський Б. Н. 68
 Утьосов Л. О. 253
 Федькович Ю. А. 64, 89
 Фесенко Є. В. 40

Филипович П. П. 222–223
Франко І. Я. 3, 6, 8, 30, 34, 48,
54, 56, 64, 66, 74, 83, 101,
109, 121, 132, 134, 136,
147, 162, 184, 186, 197,
199, 209, 217, 221, 224–
225, 230, 244, 259
Ханенко Б. І. 44
Хвильовий М. 79, 122, 220
Хвостик 23
Хмара П. Ф. 28
Ходченко П. С. 226–227
Хомик А. Я. 228
Хоткевич Г. М. 121, 197, 230,
243
Чайковський А. Я. 229–231
Чалий М. 232–233
Черемшина М. 185
Черкасенко С. Ф. 234–237
Чернін О. 155
Чернявський М. Ф. 113
Чехівський В. М. 19, 20, 21, 22,
25, 134, 238–240, 245
Чехов А. П. 31, 41, 119, 170
Чижевський Д. І. 127
Чикаленко Є. Х. 181
Чириков Є. Н. 170
Чирський М. А. 168
Чистякова В. М. 122
Чорнота 22
Чубатий М. 25
Чуйко І. 31
Чумак В. Г. 152, 241–242
Чупрей І. 41
Чупринка Г. А. 3, 40, 56, 233,
243–244
Шаповал М. Ю. 228, 245–246,
249
Шварц Ш. 142
Шевченко Т. Г. 3, 5, 6, 7, 30,
55, 64, 65, 78, 83, 102, 106,
121, 124, 125, 127, 132,
148, 202, 204, 215, 221,
237, 247–248, 249
Шекспір В. 45, 57, 122
Шеллі П. Б. 131
Шелухин С. П. 19, 22, 133, 180,
198, 249–251
Шептицький А. 26, 186
Шингарьов А. І. 114
Ширяєв В. 247
Шіллер Ф. 103, 218
Шмирко С. П. 190
Шніцлер А. 170
Шолохов М. О. 119
Шоу Б. 122
Шульгин К. 25
Шульгін О. Я. 193
Щепкін М. С. 215
Щербаков А. І. 16
Юркевич Л. Й. 252
Ягич В. 224
Ядов Я. П. 253–256
Якубович С. 122
Янів Т. 138
Янішевський О. Е. 19
Януковичева В. 122
Ярема Я. Я. 192
Ярошенко В. М. 257–258
Ярчук А. *див.* Павлюк А. П.
Яхненко Я. 204
Яцків М. Ю. 259–260

ПОКАЖЧИК ПСЕВДОНІМІВ І КРИПТОНІМІВ

А.	– Назарук Осип Тадейович
А. Г.	– Грабенко Андрій Михайлович
А. Г-ко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
А.Орталъ	– Елланський Василь Михайлович
Аль-Биковський	– Альбиковський Микола Клеофасійович
Андрій Горленко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
Андрій Ярчук	– Павлюк Антін Пилипович
Б. К.	– Комаров Богдан Михайлович
Б. М.	– Комаров Богдан Михайлович
Блакитний	– Елланський Василь Михайлович
Блукач Т.	– Павлюк Антін Пилипович
Боровик	– Боровиков Віталій Гаврилович
В. Б.	– Боровиков Віталій Гаврилович
В. В.	– Винниченко Володимир Кирилович
В. Л.	– Леонтович Володимир Миколайович
В. М.	– Мурський Володимир Васильович
В. Б-к	– Боровиков Віталій Гаврилович
В. Л-ко	– Леонтович Володимир Миколайович
В. С-ко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
В. Гарт	– Елланський Василь Михайлович
В. Співаченко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
В. Старий	– Королів Василь Костянтинович
Валер Блакитний	– Елланський Василь Михайлович
Валер Проноза	– Елланський Василь Михайлович
Василько В. С.	– Міляєв Василь Степанович
Вдовиченко М. І.	– Гаврилук Максим Іванович
Віктор Співаченко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
Володимир	– Буряченко Володимир Филімонович
Володимир Б.	– Буряченко Володимир Филімонович
Володимир Буряк	– Буряченко Володимир Филімонович
Г. М.	– Михайличенко Гнат Васильович
Гр.	– Коваленко Григорій Олексійович
Гр. Т-ко	– Саливон Григорій Дмитрович
Гак Анатоль	– Антипенко Іван Якович
Григорій Тисяченко	– Саливон Григорій Дмитрович
Грицько Чупринка	– Чупринка Григорій Авраамович
Громадянин	– Слабченко Михайло Єлисейович
Д. Б.	– Бузько Дмитро Іванович
Д. И.	– Івашина Дмитро Васильович
Д. Бузина	– Бузько Дмитро Іванович
Д-р Липа	– Липа Іван Львович

Дека	– Слабченко Михайло Єлисейович
Димитрій Геродот	– Івашина Дмитро Васильович
Дід	– Черкасенко Спиридон Феодосійович
Дніпровський І. Д.	– Шевченко Іван Данилович
Еллан Василь	– Елланський Василь Михайлович
Єфремов С. О.	– Охріменко Сергій Олександрович
Жгут	– Давидов Яків Петрович
Журлива Олена	– Пашинківська (Котова) Олена Костянтинівна
Зосима	– Слабченко Михайло Єлисейович
І. В.	– Верхратський Іван Григорович
-ий	– Мурський Володимир Васильович
І. Л.	– Липа Іван Львович
І. Ш.	– Шевченко Іван Данилович
Ієромонах Микита	– Кожин Олександр Андрійович
Ілія Братерський	– Чехівський (Чеховський) Володимир Мусі- йович
Ірчан Мирослав	– Баб'юк Андрій Дмитрович
К.	– Кордуба Мирон Михайлович
К. Л.	– Поліщук Клим Лавринович (Лаврентійович)
К. Лаврінович	– Поліщук Клим Лавринович (Лаврентійович)
К. Недоля	– Арабажин Костянтин Іванович
К. Рутковський	– Слабченко Михайло Єлисейович
Конощенко А. М.	– Грабенко Андрій Михайлович
Косинка Г. М.	– Стрілець Григорій Михайлович
Кость Н.	– Арабажин Костянтин Іванович
Кость Недоля	– Арабажин Костянтин Іванович
Курбас Лесь	– Курбас Олександр Степанович
Л.	– Леонтович Володимир Миколайович
Л.	– Липа Іван Львович
Л. Л.	– Слабченко Михайло Єлисейович
Л. Ляшок	– Слабченко Михайло Єлисейович
Л. Свірговський	– Пахаревський Леонід Андрійович
Лікар	– Луценко Іван Митрофанович
М.	– Шаповал Микита Юхимович
М. В.	– Вороний Микола
М. Г.	– Гордієвський Михайло Іванович
М. К.	– Кордуба Мирон Михайлович
М. С.	– Слабченко Михайло Єлисейович
М. Т.	– Темницький Микола, отець
М. С.-Б.	– Слабченко Михайло Єлисейович
М. С-ко	– Слабченко Михайло Єлисейович
М-ий	– Мурський Володимир Васильович
М. Єлисеїч	– Слабченко Михайло Єлисейович
М. Недоля	– Павлюк Антін Пилипович

М. Сріблянський	– Шаповал Микита Юхимович
Маркіз Попелястий	– Елланський Василь Михайлович
Микола Струмок	– Гладкий Микола Дмитрович
Михайлич Ігнатій	– Михайличенко Гнат Васильович
Михайло Дайнека	– Слабченко Михайло Єлисейович
Михайло Журливий	– Гордієвський Михайло Іванович
Н. С.	– Охріменко Сергій Олександрович
О. М.	– Маковей Осип Степанович
Олесь Олександр	– Кандиба Олександр Іванович
Оса	– Антипенко Іван Якович
Отаман	– Луценко Іван Митрофанович
П. Х.	– Ходченко Павло Семенович
П. Ш.	– Липа Іван Львович
П. Співаченко	– Піснячевський Віктор Онуфрійович
Павич	– Мазюкевич Павло Олексійович
Павлович	– Клепатський Павло Григорович
Петро Стах	– Черкасенко Спиридон Феодосійович
Петро Шелест	– Липа Іван Львович
Полонений Микола Струмок	– Гладкий Микола Дмитрович
Провінціал	– Черкасенко Спиридон Феодосійович
Просвітянин	– Шелухин (Шелухін) Сергій Павлович
Р.	– Охріменко Сергій Олександрович
Рибалка Л.	– Юркевич Лев Йосипович
Рутковський М.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С.-Б.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С.-Д.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С. Я.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С. Яр.	– Слабченко Михайло Єлисейович
С. Янчуренко	– Шелухин (Шелухін) Сергій Павлович
С. Яровий	– Слабченко Михайло Єлисейович
Сабо Іван	– Сабада Іван Никанорович
Сергій Янчуренко	– Шелухин (Шелухін) Сергій Павлович
Сивий	– Гаврилюк Максим Іванович
Сірко	– Гордієнко Кость Олексійович
Скептик	– Черкасенко Спиридон Феодосійович
Слісаренко О. А.	– Снісар Олекса Андрійович
Старий Запорожець	– Луценко Іван Митрофанович
Степовик Ів.	– Липа Іван Львович
Степовик Іван	– Липа Іван Львович
Т.	– Терещенко Марко Степанович
Т. Р.	– Слабченко Михайло Єлисейович
Т. Р-ський	– Слабченко Михайло Єлисейович
Т. Ростківський	– Слабченко Михайло Єлисейович

Т. Рутковський	– Слабченко Михайло Єлисейович
Театрал	– Черкасенко Спиридон Феодосійович
Ф. Петрович	– Сушицький Феоктист (Теокіст) Петрович
Хуторянин	– Комаров Богдан Михайлович
Чалий Микола	– Кравчук Микола
Чужинець	– Назарук Осип Тадейович
Щирій	– Пахаревський Леонід Андрійович
Юр. Стрижавський	– Юркевич Лев Йосипович
Юрій Л.	– Липа Юрій Іванович
Я. Н.	– Невестюк Яків Іванович
Ядов	– Давидов Яків Петрович
Ядов Я. П.	– Давидов Яків Петрович
Яків Отрута	– Давидов Яків Петрович
Янчуренко	– Шелухин (Шелухін) Сергій Павлович

ПОКАЖЧИК ПЕРЕГЛЯНУТИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Журнали

Вісти Одеських філій Центральных Українських Кооперативних Установ : бюл. щомісяч. / редкол.: О. В. Керенчевський, Н. С. Шушара, Г. В. Ходько. – Одеса : Вид. Дніпросоюзу, Українбанку й Централу, 1919. – № 1 (листоп.) ; № 2 (груд.).

Наша кооперація : орган Одес. союза потреб. обществ «Споживсоюз» / ред.: Е. К. Брижицкій, В. Г. Сальоме. – Одесса : Изд. «Одес. Союза Потреб. Обществ «Споживсоюз», 1919. – № 1 (авг.) – № 9 (дек.).

Одесское обозрение театров / ред. И. А. Эрманс ; изд.: Б. Д. Флит, З. Я. Генис, И. А. Эрманс. – Одесса : Тип. «Одес. новости», 1917. – № 1328 (1 янв.) – № 1413 (29 апр.).

Українське слово : часопис політична, економічна, наукова та суспільна / ред. В. Чеховський. – Одеса : Вид. Одес. Укр. Керовничого Ком., 1917. – Число 1 (23 берез.) – Число 12 (верес.).

Газети

Боротьба : орган Губерніал. Ком. Херсонщини Укр. партії соціалістів-революціонерів (комуністів) / редкол. ; ред. А. Миколюк. – Одеса : Вид. Губком У.П.С.-Р.К., 1919. – 1 трав. (№ 1) – 16 серп. (№ 89). – 3 № 51: орган Окруж. Ком. Укр. партії Соціалістів-Револуціонерів (комуністів) Херсонщини і Таврії.

Борьба : ежедн. газ. – Одесса : Тип. А. М. Швейцера, 1918.
26 (13) июня (№ 1) – 13 июля (30 июня) (№ 16) / ред.-изд. С. М. Богданов;
16 (3) июля (№ 17) – 17 (4) июля (№ 18) / ред. Е. Фишко;
18 (5) июля (№ 19) – 20 (7) июля (№ 21) / отв. ред. И. Яновский;
21 (8) июля (№ 22) – 25 (12) июля (№ 25) / ред. Ф. Н. Верба;
26 (13) июля (№ 26) – 28 (14) июля (№ 28) / ред. Ф. Гойхман;
30 (17) июля (№ 29) – 9 авг. (27 июля) (№ 39) / ред. Е. И. Троянов;
10 авг. (28 июля) (№ 40) – 24 (11) авг. (№ 51) / ред.-изд. Е. Гуменюк.

Борьба : орган Одес. ком. Укр. Партии Левых Социалистов-Револуціонеров (борьбистов) / редкол. ; изд.: Ком. Одес. орг. партии Л.С.-Р. – Одесса, 1919. – 9 июля (№ 1) – 20 сент. (№ 115).

Вечерние одесские новости / отв. ред. А. И. Злыгостева. – Одеса : Изд. Акционер. о-во «Одес. новости», 1919. – 17 окт. (№ 1) – 31 дек. (№ 60). – № 3, 56 відсутні.

Вільне життя : політ.-громад. часопис / вид. М. Хвист ; т-во «Соціалістична Просвіта». – Одеса, 1918.

31 (18) берез. (№ 1) – 9 трав. (26 квіт.) (№ 32) / редкол.;

10 трав. (27 квіт.) (№ 33) – 14 (1) трав. (№ 36) / odp. ред. М. Слабченко;

15 (2) трав. (№ 37) – 18 (5) трав. (№ 40) / odp. ред. В. Мурський;

22 (9) трав. (№ 41) – 3 лип. (20 черв.) (№ 75) / odp. ред. Л. Бурдин;

4 лип. (21 черв.) (№ 76) – 6 серп. (24 лип.) (№ 101) / нач. ред.

М. Слабченко;

7 серп. (25 лип.) (№ 102) – 28 (15) серп. (№ 119) / нач. ред.

В. Мурський;

30 (17) серп. (№ 120) – 10 верес. (28 серп.) (№ 128) / нач. ред.

В. Пономаренко.

Газета-Ракета : орган безработ. социалистов-юмористов / ред. Д. В. Ивашина. – Одесса, 1918. – 1 мая (№ 1).

Голос революции : орган Центр. Исп. Ком. солдат., матрос., рабоч. и крестьян. депутатов Румын. фронта, Черномор. флота и Одес. округа / отв. ред.: Г. Л. Абезгауз, Е. В. Китимников, В. А. Раммо, В. П. Садиков. – Одесса : Румчерод, 1917. – 14 июля (№ 4) – 28 июля (№ 16). – Фотокопія.

Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей флота : ежедн. газ. / редкол. – Одесса : Тип. «Известия Совета рабочих депутатов», 1918. – 1 (14) янв. (№ 220) – 14 (1) апр. (№ 289).

Молодая Украина : ежедн. полит. и экон. газ. / ред. Д. В. Ивашина ; изд. Н. Хвист. – Одесса : Тип. «Вільне життя», 1918. – 26 (13) мая (№ 1) – 30 (17) июня (№ 29).

Наше село : щотиж. сел. газ. / odp. ред. Ю. Грищенко. – Одеса : Селянська Самоосвіта, 1918. – 26 трав. (№ 1) – 3 листоп. (№ 24). – № 12 відсутній.

Нові шляхи : щоден. політ.-літ., экон. та коопер. газ. / ред.-вид. Ол. Крижановський. – Одеса : Друк. «Дніпросоюз», 1919. – 8 берез. (23 лют.) (№ 1) – 5 квіт. (23 берез.) (№ 23).

Одесская мысль : ежедн. полит. и экон. газ. / ред.: И. Н. Похиленко, Д. В. Ивашина. – Одесса : Тип. газ. «Вільне життя», 1918.

1 июля (18 июня) (№ 1) – 2 авг. (20 июля) (№ 26) / ред. И. Н. Похиленко ; изд.: Н. Хвист, А. И. Стрижевский;

15 (2) авг. (№ 27) – 23 (10) авг. (№ 33) / ред. Д. В. Ивашина ; изд. В. О. Писнячевский.

Одесские новости : лит., науч., полит., обществ., коммерч. и справ. газ. – Одесса : Тип. «Одес. новости», 1917–1919.

1917 / отв. ред. А. И. Злыгостева ; изд. Акционер. о-во «Одес. новости». – 1 (14) янв. (№ 10293) – 31 авг. (13 сент.) (№ 10606);

1918 / отв. ред. А. И. Злыгостева ; изд.: С. С. Зак, В. Х. Оржеровский, С. Б. Шварц, Г. Т. Ильченко. – 1 (14) янв. (№ 10607) – 31 дек. (№ 10879);

1919 / отв. ред. А. И. Злыгостева ; изд.: Б. Е. Окольский (пред.), И. С. Соколовский, А. А. Аренберг. – 1 янв. (№ 10880) – 31 дек. 1919 (12 янв. 1920) (№ 11105).

Одесский листок : полит., науч., лит., обществ. и коммерч. газ. / основатель В. В. Навроцкий. – Одесса : Тип. «Одес. листка», 1917–1919.

1917 / ред.: М. Д. Горяинова, М. Н. Навроцкая ; изд. С. М. Навроцкая. – 1 янв. (№ 1) – 31 дек. (№ 323);

1918 / редкол. ; ред. М. К. Навроцкая ; изд. С. М. Навроцкая. – 1 янв. (№ 1) – 31 (18) дек. (№ 288);

1919 / ред.: М. К. Навроцкая, В. Я. Лучинский ; изд. С. М. Навроцкая. – 1 янв. (19 дек.) (№ 1) – 25 дек. (7 янв.) (№ 218).

Рідний курінь : нар. укр. газ. / ред.: М. Григорович, С. Зінченко. – Одеса : Вид. Одес. Укр. Військ. Ради, 1917. – 18 верес. (сент.) (№ 4) – 25 груд. (дек.) (№ 22).

Солдатська думка / ред.: М. Григорович, С. Зінченко. – Одеса, 1917. – 4 серп. (авг.) (№ 1) – 29 серп. (авг.) (№ 3). – Виходила двічі на тиждень як додаток до «Солдатской мысли».

Херсонщина : орган Херсон. губерніал. ком. партії Укр. соціалістів-революціонерів / редагує ком. – Одеса, 1918. – 6 січ. (№ 1) – 12 січ. (№ 3).

Церковное слово / под ред. М. П. Тимофеева. – Одесса : Изд. Одес. Братства ревнителі Православия, 1918. – 18 марта (№ 2).

Чорноморська хвиля : нар. газ. / редагує ред. коміс. – Одеса, 1918. – 24 (11) берез. (№ 1).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Агеєва В. П. Олекса Слісаренко : до 100-річчя від дня народж. / В. П. Агеєва. – Київ : Знання, 1990. – 40 с. – (Серія «Духовний світ людини» ; № 8).

Академік Михайло Єлисейович Слабченко : наук. спадщина і життєвий шлях : зб. ст. / відп. ред. Ф. О. Самойлов ; редкол.: А. Д. Бачинський [та ін.]. – Одеса : Гермес, 1995. – 124 с.

Архів Розстріляного Відродження : матеріали арх.-слідч. справ укр. письменників 1920–1930 рр. / упоряд., передм., прим. О. і Л. Ушакових. – Київ : Смолоскип, 2010. – 456 с.

Беднаржова Т. Українські могили в Чехії / Т. Беднаржова, Ф. Янчик. – Прага : [б. в.], 2002. – 50 с.

Бібліографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1909–1939): напрями діяльності та постаті : зб. наук. пр. / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника ; упоряд. і заг. ред. текстів Л. І. Ільницької ; відп. ред. М. М. Романюк. – Львів : [б. в.], 2010. – 498 с.

Богдан Лепкий: відомий и невідомий (1872–1941) : бібліогр. покажч. / уклад.: М. Пайонок, О. Сулима, Н. Дирда [та ін.] ; ред. Г. Жовтко ; Терноп. ОУНБ [та ін.]. – Тернопіль : [Підручники і посібники], 2012. – 239,[16] с. : фот. – Авт. нарисів: Н. Білик, Н. Дирда.

Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941) : 125-річчю від дня народж. Б. Лепкого присвяч. : бібліогр. покажч. / уклад.: М. В. Пайонок, С. М. Даньків, Т. В. Тремба ; авт. вступ. ст. Н. П. Дирда ; ред. Г. С. Малицька ; відп. за вип.: В. І. Вітенко, Н. П. Дирда ; Терноп. ОУНБ, Бережан. музей Б. Лепкого. – Тернопіль : [б. в.], 1997. – 44 с.

Болабольченко А. А. Сергій Єфремов : біогр. нарис / А. А. Болабольченко. – Київ : Щек і Хорив, 2010. – 278 с. : фот.

Борис Грінченко : літ. розвідки, бібліогр. нариси / І. В. Гайдаєнко [та ін.] ; упоряд. та ред. А. І. Бардашевська ; Херсон. ОУНБ ім. О. Гончара, Обл. держ. б-ка для дітей. – Херсон : [б. в.], 2000. – 56 с. : портр. – (Літ.-краєзнав. студії).

Василь Семенович Стефаник (1871–1951) : до 80-річчя з дня народж. : бібліогр. пам'ятка / Станіслав. обл. від. культур.-освіт. установ, Станіслав. обл. б-ка для дорослих ; відп. за вип. Н. Светашова. – Станіслав : Прикарпат. правда, 1951. – 23 с. : портр.

Василь Стефаник : бібліогр. покажч. / склад. О. П. Куц ; відп. ред. Є. М. Іванців ; АН УРСР, Львів. б-ка АН УРСР. – Львів : Вид-во АН УРСР, 1961. – 168 с.

Василь Стефаник : покажч. літ. за 1961–1951 / уклад. Л. І. Ільницька ; відп. ред. Є. М. Стасюк ; наук. ред. Ф. П. Погребенник ; АН УРСР, ЛНБ ім. В. С. Стефаника. – Львів : [б. в.], 1985. – 130 с.

Великий українець : матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / упоряд. і підгот. текстів та фотоматеріалів, комент. і прим. А. П. Демиденка ; редкол.: О. Т. Гончар [та ін.] ; вступ. сл. Л. М. Кравчука ; післямова Ф. П. Шевченка ; худож. оформл. О. В. Ковалюк ; відп. за вип. В. А. Марсюк. – Київ : Веселка, 1992. – 551 с. : іл.

Верстюк В. Ф. М. С. Грушевський : коротка хроніка життя та діяльності / В. Ф. Верстюк. – Київ : Либідь, 1996. – [Гл. 4] : Доба революційних перетворень (березень 1917 – березень 1919). – С. 76–100.

Видатні постаті в історії України ХХ ст. : короткі біогр. нариси : довід. вид. / В. І. Гусев (кер. кол. авт.). – Київ : Вища шк., 2011. – 391 с. : іл.

Визначні постаті Тернополя : біогр. зб. / упоряд.: О. Г. Бенч, В. М. Троян. – Київ : Дніпро, 2003. – 232 с. : іл.

Водотика С. Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко : нарис життя та творчості / С. Г. Водотика. – Київ ; Херсон, 1998. – 141 с.

Володимир Кирилович Винниченко (1880–1951) : бібліогр. покажч. / склали: Т. В. Гологорська, Т. Г. Шерстюк ; наук. ред. В. М. Пивоваров ; ред. С. М. Миценко ; ХДНБ ім. В. Г. Короленка. – Харків : [б. в.], 1995. – 110 с.

Гак А. (Мартин Задека). Від Гуляй-Поля до Нью-Йорка : спогади / Анатоль Гак. – Новий Ульм ; Філадельфія : Друк. «Укр. вістей», 1973. – 327 с.

Галина Комарівна : (Галина Михайлівна Комарова) : [поетеса] : біобібліогр. покажч. / ОДНБ ім. М. Горького ; авт.-упоряд. Г. Д. Зленко ; ред. М. Л. Десенко. – Одеса, 2004. – (Літ. Одеса ; вип. 10).

Головацький І. Володимир Темницький і його рід / І. Головацький. – Львів : Свічадо, 2002. – 272 с.

Грушевський О. З сучасної української літератури : начерки і характеристики. Ч. 1. Українські повісті другої половини ХІХ в. / О. Грушевський. – Вид. 2-ге. – Київ : Криниця, 1918. – 208 с.

Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів / О. І. Дей. – Київ : Наук. думка, 1969. – 557 с.

Діячі науки і культури України : нариси життя та діяльності : [посібник] / О. В. Даниленко [та ін.]. – Київ ; Чернівці : Книги XXI, 2010. – 688 с. : фот.

Дмитро Загул : біобібліогр. покажч. : до 120-річчя від дня народж. / авт.-уклад.: А. С. Лупан, Я. О. Кузик ; ред. М. М. Довгань ; відп. за вип. А. С. Іваницька ; Чернів. ОУНБ ім. М. Івасюка. – Чернівці : [б. в.], 2010. – 24 с.

Довідник з історії України (А–Я) : посіб. для серед. загальноосвіт. навч. закл. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопрац. і допов. – Київ : Генеза, 2002. – 1136 с.

Дорошкевич Ол. Підручник історії української літератури / Ол. Дорошкевич. – Харків ; Київ : Книгоспілка, 1924. – 364 с.

Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2005–2013.

Т. 1 : А–В. – 2005. – 688 с. : іл.

Т. 2 : Г–Д. – 2005. – 528 с. : іл.

Т. 3 : Е–Й. – 2005. – 672 с. : іл.

Т. 4 : Ка–Ком. – 2007. – 518 с. : іл.

Т. 5 : Кон–Кю. – 2008. – 551 с. : іл.

Т. 6 : Ла–Мі. – 2009. – 772 с. : іл.

Т. 7 : Мл–О. – 2010. – 713 с. : іл.

Т. 8 : Па–Прик. – 2011. – 508 с. : іл.

Т. 9 : Прил–С. – 2012. – 929 с. : іл.

Т. 10 : Т–Я. – 2013. – 770 с. : іл.

Енциклопедія Сучасної України / голов. редкол.: І. М. Дзюба (спів-голова) [та ін.]. – Київ : Поліграфкнига, 2001– .

Т. 1 : А. – 2001. – 823 с.

Т. 2 : Б–Бію. – 2003. – 871 с.

Т. 3 : Бію–Бя. – 2004. – 695 с.

Т. 4 : В–Вог. – 2005. – 699 с.

Т. 5 : Вод–Гн. – 2006. – 727 с.

Т. 6 : Го–Гю. – 2006. – 711 с.

Т. 7 : Г–Ді. – 2007. – 707 с.

Т. 8 : Дл–Дя ; Додаток : А–Г. – 2008. – 715 с.

Т. 9 : Е–Ж. – 2009. – 711 с.

Т. 10 : З–Зор. – 2010. – 711 с.

Т. 11 : Зор–Как. – 2011. – 711 с.

Т. 12 : Кал–Киї. – 2012. – 711 с.

Т. 13 : Киї–Кок. – 2013. – 711 с.

Т. 14 : Кол–Кос. – 2014. – 767 с.

Т. 15 : Кот–Куз. – 2014. – 711 с.

Т. 16 : Куз–Лев. – 2016. – 711 с.

Т. 17 : Лег–Лощ. – 2016. – 711 с.

Т. 18 : ЛТ–Малицький. – 2017. – 711 с.

Енциклопедія українознавства : слов. частина : в 13 т. / голов. ред. В. Кубійович ; Наук. т-во ім. Шевченка. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1955–1984. – Т. 1–13.

Еппель В. Нові матеріали до словника українських псевдонімів / В. Еппель. – Київ : [Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури], 1999. – 116 с.

Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – Київ : Вік, 1911. – 459, XIII с.

Єфремов С. Співець боротьби і контрастів : спроба літ. біогр. і характеристики Франка / С. Єфремов. – Київ : Вік, 1913. – 208 с.

Жадько В. О. У пам'яті Києва : наук. фотоіл. довід.-посіб. / В. О. Жадько. – Київ : Фенікс, 2007. – 480 с. : фот.

Жулинський М. Українська література: творці і твори : учням, абітурієнтам, студентам, учителям / М. Жулинський. – Київ : Либідь, 2011. – 1152 с.

З порога смерті : письменники України – жертви сталінських репресій. Вип. 1 / Л. С. Бойко [та ін.] ; упоряд. О. Г. Мусієнко. – Київ : Рад. письменник, 1991. – 494 с.

Заруба В. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882–1952) / В. Заруба. – Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2004. – 352 с.

Заруба В. Слабченко Михайло Єлисейович (1882–1952) : біобібліографія : до 120-річчя з дня народж. та у 50-ліття смерті (1882–1952–2002) / В. Заруба. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. – 59 с. – (Серія : Біобібліографія визначних учених-юристів України ; вип. 1).

Зелена О. Я. Суспільно-політичні погляди Осипа Назарука / О. Я. Зелена. – Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2010. – 173 с. : портр.

Зеров М. Українське письменство / Микола Зеров ; упоряд. М. Сулима ; післямова М. Москаленка. – Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 1301 с.

Зленко Г. Д. Лицарі досвітніх вогнів : тридцять три портр. діячів одес. «Просвіти» 1905–1909 рр. / Г. Д. Зленко. – Одеса : Астропринт, 2001. – 252 с.

Зленко Г. Д. Літа і люди : оповіді письменника-пошуковця / Г. Д. Зленко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 327 с.

Іван Данилович Дніпровський (1896–1934) : бібліогр. покажч. / склад. Н. М. Лях ; ред. Л. І. Зелена ; ХОУНБ ім. О. М. Горького. – Херсон, 1995. – 55 с.

Іван Франко : бібліогр. покажч. / склав І. З. Бойко ; відп. ред. О. І. Кисельов ; АН УРСР, ДПБ УРСР. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1956. – 288 с.

Іван Франко : бібліогр. покажч., 1956–1984 / упоряд. М. О. Мороз ; відп. ред.: Є. П. Кирилук, Ф. П. Погребенник ; АН УРСР, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наук. думка, 1987. – 521 с.

Іларіон Свенціцький : біобібліогр. покажч. / уклад. Л. Панів ; наук. ред. та авт. передм. Л. Коць-Григорчук ; МОН України, ЛНУ ім. І. Франка, Наук. б-ка. – 2-ге вид., допов., розшир. – Львів : [ВЦ ЛНУ ім. І. Франка], 2008. – 678 с. – (Укр. біобібліогр. Нова серія ; ч. 27).

Іларіон Семенович Свенціцький : біобібліогр. покажч. : до 120-річчя від дня народж. / упоряд. Л. М. Панів ; наук. ред. та авт. передм. В. А. Моторний ; М-во освіти України, ЛДУ ім. І. Франка, Наук. б-ка. – Львів : ЛДУ, 1996. – 62 с. : портр. – (Біобібліогр. вчених ун-ту).

Історія української культури : слов. термінів і персоналій / за ред. Л. В. Анучиної [та ін.]. – Харків : Право, 2012. – 237 с.

Історія української літератури. У 8 т. Т. 5. Література початку ХХ ст. / авт. тому: М. С. Грицюта [та ін.] ; відп. ред. П. Й. Колесник. – Київ : Наук. думка, 1968. – 521 с.

Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. Кн. 1. (1910–1930-ті роки) / за ред. В. Г. Дончика. – 2-ге вид., стереотип. – Київ : Либідь, 1994. – 782 с.

Історія української літературної критики / М. Д. Бернштейн [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1988. – 456 с.

Книги і долі. Митці Розстріляного Відродження : біобібліогр. покажч. / упоряд. Г. І. Єфімова ; наук. консультант Г. Д. Зленко ; рецензенти: Л. І. Ісаєнко, В. І. Сподарець ; відп. за вип. О. Ф. Ботушанська ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса : Друк, 2002. – 368 с.

Коломієць Л. В. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років : матеріали до курсу «історія перекладу» : навч. посіб. / Л. В. Коломієць. – Київ : Наук. думка, 2013. – 559 с.

Корнейчик І. І. Історія української бібліографії: дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнейчик. – Харків : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. – 374 с.

Крижанівський С. А. Василь Чумак : літ.-крит. нарис / С. А. Крижанівський. – Київ : Рад. письменник, 1990. – 153 с.

Крижановська О. О. Кріпацька інтелігенція: український вимір (XVIII – початок XX ст.) : біобібліогр. слов. – Київ : Ін-т історії України, 2013. – 111 с.

Кульчицька Т. Мирон Кордуба (1876–1947) : біобібліогр. дослідж. / Т. Кульчицька ; відп. ред. М. М. Романюк ; НАН України, ЛННБ ім. В. Стефаника. – Львів : [б. в.], 2011. – 270 с.

Лазурский В. История моей жизни. Ч. 1 / В. Лазурский ; ред.-сост. А. Бирнштейн. – Репр. воспроизведение изд. 1936 г. – Одесса : ВМВ, 2012. – 372 с. : ил.

Лебідь Ан. За 25 літ : літ. хрестоматія / Ан. Лебідь, М. Рильський. – Київ : Час, 1926. – 446 с.

Лейтес А. Десять років української літератури. В 3 т. Т. 1. Біобібліографічний / А. Лейтес, М. Яшек ; за заг. ред. С. Пилипенка. – Київ : Держвидав України, 1928. – 672 с.

Лесь Курбас : бібліогр. покажч. за 1963–1988 роки / складач Л. С. Криворучко ; відп. за вип. І. М. Ратушняк ; Центр. міська б-ка ім. Лесі Українки, від. мистецтв. – Київ, 1989. – 51 с.

Лесь Курбас і театр ХХ століття : (до 120-річчя від дня народж. Л. Курбаса) : біобібліогр. інформ. зб. / уклад. Г. М. Єрофєєва [та ін.] ; Харків. ОУНБ. – Харків, 2007. – 72 с.

Лесь Курбас: «Поворот до Європи і до самих себе» : бібліогр. покажч. / уклад. Л. Оленін ; вступ. ст. Г. Веселовська ; ред. О. Раскіна ; відп. за вип. В. Вітенко ; Терноп. ОУНБ. – Тернопіль : [Підручники і посібники], 2012. – 288,[16] с. : фот. – (Родом з України ; вип. 7).

Лесь Курбас : (указ. лит. за 1957–1987 гг.) / сост. А. В. Попов ; ХГНБ им. В. Г. Короленко. – Харьков : [б. и.], 1988. – 32 с.

Лицар честі і краси. М. Вороний у спогадах, листах і матеріалах / упоряд., передм. і прим. І. М. Лисенка. – Київ : Рада, 2011. – 208 с.

Літературний щоденник / уложив М. Терещенко. – Київ : Дніпро, 1966. – 442 с.

Літературно-науковий вістник : покажч. змісту. Т. 1–109 (1898–1932) / уклад Б. Ясінський. – Київ ; Нью-Йорк : Смолоскип, 2000. – 544 с. – (Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. Філол. секція ; т. 213). – *Із змісту*: VIII. Покажчик криптонімів та псевдонімів. – С. 507–514.

Майстренко І. Історія мого покоління : спогади учасника революційних подій в Україні / І. Майстренко ; Канад. ін-т укр. студій, Альберт. ун-т. – Едмонтон, 1985. – 416 с.

Масанов И. Ф. Словарь псевдонимов русских писателей, ученых и общественных деятелей : в 4 т. / И. Ф. Масанов ; ред. Б. П. Козмин. – Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1956–1960.

- Т. 1 : Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита. А–И. – 1956. – 440 с.
- Т. 2 : Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита. К–П. – 1957. – 386 с.
- Т. 3 : Алфавитный указатель псевдонимов. Псевдонимы русского алфавита. Р–Я. Псевдонимы латинского и греческого алфавитов. Астронимы. Цифры, разные знаки. – 1958. – 415 с.
- Т. 4 : Новые дополнения к алфавитному указателю псевдонимов. Алфавитный указатель авторов. – 1960. – 558 с.

Масанов Ю. И. В мире псевдонимов, анонимов и литературных подделок / Ю. И. Масанов. – Москва : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1963. – 319 с.

Мирослав Ирчан : бібліогр. покажч. / склад. В. В. Машотас ; Львів. б-ка АН УРСР. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. – 151 с. : портр.

Мистецтво України : біогр. довід. / упоряд.: А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський ; за ред. А. В. Кудрицького. – Київ : Укр. енциклопедія, 1997. – 700 с.

Митці України : енциклопед. довід. / упоряд.: М. Г. Лабінський, В. С. Мурза ; за ред. А. В. Кудрицького. – Київ : Укр. енциклопедія, 1992. – 848 с.

Михайло Грушевський – перший президент України, академік, бібліограф (1885–2000 рр.) / уклад. Б. В. Грановський ; біобібліогр. ред. С. Іванисенко. – Київ : Геопринт, 2001. – 384 с. : портр.

Михайло Жук : кат. вист. / упоряд.: Л. В. Арюпіна, О. М. Барковська, С. З. Луцкич ; ред.: Г. Д. Зленко, І. С. Шелестович. – Одеса, 1993. – 52 с.

Музичко О. Південна вісь Соборності : націєтворчі процеси в Українському Причорномор'ї: (кінець XIX – перша половина XX ст.) / О. Музичко. – Одеса : ВМВ, 2015. – 360 с.

Наєнко М. Григорій Косинка : літ.-крит. нарис / М. Наєнко. – Київ : Рад. письменник, 1989. – 172 с.

Народжені Україною : мемор. альм.: у 2 т. / голов. ред. О. Онопрієнко ; рецензенти: Г. В. Боряк [та ін.]. – Київ : ЄВРОІМІДЖ, 2002. – (Золоті імена України).

Т. 1 : А–К. – 896 с. : іл.

Т. 2 : Л–Я. – 896 с. : іл.

Недзвідський А. В. Василь Василько : нарис про життя і творчість / А. В. Недзвідський. – Київ : Мистецтво, 1981. – 116 с. – (Майстри сцени та екрана).

Одеські історики : енциклопед. вид. Т. 1. (Початок XIX – середина XX ст.) / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Асоц. європ. культури ;

редкол.: В. М. Литвин [та ін.]; відп. ред. В. А. Савченко. – Одеса : Друк. дім, 2009. – 480 с.

Остапович М. Президент : життя і діяльність М. Грушевського : з образками / М. Остапович, О. П. Білозерський. – Львів : Накладом «Самоосвіти», 1937. – 64 с. : іл. – (Самоосвіта. Від. іст. наук ; № 96).

Павло Тичина : бібліогр. покажч. / склав І. З. Бойко ; відп. ред. І. Д. Золотоверхий ; АН УРСР, ДПБ УРСР. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1951. – 140 с.

Півтораadni В. І. У світі псевдонімів і криптонімів // Рад. літературознавство. – 1968. – № 6. – С. 34–40.

Підгайний С. Українська інтелігенція на Соловках. Недостріляні / С. Підгайний. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 326 с.

Плевако М. Хрестоматія нової української літератури від початку 80-х років XIX ст. до останніх часів : підручна кн. / М. Плевако. – 2-ге вид. - Харків : Рух, 1923. – 528 с.

Провідники духовності в Україні : довідник / за ред. І. Ф. Кураса. – Київ : Вища шк., 2003. – 783 с.

Пундій П. Українські лікарі : біобібліогр. довід. Кн. 1. Естафета поколінь національного відродження / П. Пундій ; голов. ред. Яр. Ганіткевич. – Львів ; Чикаго : Атлас, 1994. – 328 с.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / авт.-упоряд.: Є. К. Бабич, В. В. Патока ; авт. вступ. ст. С. І. Білокінь. – Київ : Смолоскип, 2007. – 519 с.

Репресоване краєзнавство (20–30-ті роки) / Л. Л. Бабенко [та ін.] ; редкол.: І. С. Винокур [та ін.] ; передм. П. Т. Тронько. – Київ : Рідний край : Хмельн. ред.-вид. від., 1991. – 492 с. : іл.

Репресовані діячі Української автокефальної православної церкви (1920–1939) : біогр. довід. / І. В. Бухарєва, В. М. Даниленко, В. М. Окіпнюк, І. М. Преловська. – Київ : Смолоскип, 2011. – 184 с. : іл.

Розіп'ята муза : антол. укр. поетів, які загинули насильницькою смертю : у 2 т. / уклад. Ю. Винничук. – Львів : Піраміда, 2011.

Т. 1. – 624 с. : фот.

Т. 2. – 658 с. : фот.

Розстріляне Відродження: поезія, проза, драма, есей : антол. 1917–1933 / упоряд., передм. Ю. Лавріненка ; післямова Є. Сверстюка. – 2-ге вид. – Київ : Просвіта, 2003. – 984 с.

Ротач Петро Петрович : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. Ю. Соломоненко [та ін.] ; відп. ред. С. І. Білокінь. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2007. – 188 с.

Савченко Я. Доба і письменник : критика / Я. Савченко. – Харків ; Київ : Держвидав України, 1930. – 207 с.

Савченко Я. Поети і белетристи / Я. Савченко. – Київ : Держвидав України, 1927. – 190 с.

Самі про себе : автобіогр. укр. митців 1920-х років : [докум. зб.] / упоряд. Р. Мовчан. – Київ : Кліо, 2015. – 640 с. : фот.

Сидоренко Н. М. «Задротяне» життя українських часописів на чужині (1919–1924) / Н. М. Сидоренко. – Київ, 2000. – 88 с. – (Дослідницький центр історії української преси).

Сидоренко Н. М. Історія української журналістики. Особистості XIX–XX століть : навч. посіб. / Н. М. Сидоренко. – Київ : Вид.-полігр. центр «Київ. ун-т», 2012. – 159 с.

Т. Г. Шевченко : бібліогр. ювіл. літ. 1960–1964 / склад. Ф. К. Сарана ; АН УРСР, ЦНБ. – Київ : Наук. думка, 1968. – 623 с.

Тарас Шевченко і Крим : енциклопед. довід. / упоряд. Г. А. Рудницький. – Сімферополь : Таврія, 2001. – 288 с.

Тимофій Бордуляк, 1863–1936 : бібліогр. пам'ятка до 100-річчя з дня народж. / склали: О. Д. Кізлик, Є. Є. Кравченко ; ред. О. П. Куц ; Львів. б-ка АН УРСР. – Львів : [б. в.], 1963. – 8 с.

Тулуб О. Словник псевдонімів українських письменників : (матеріали) / О. Тулуб. – Київ : Укр. АН, 1928. – 34 с.

Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. / за ред. М. М. Романюка ; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, НДІ пресознавства. – Львів, 1996–2013.

Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / редкол.: І. О. Дзеверін (відп. ред.) [та ін.]. – Київ : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії ім. М. П. Бажана, 1988 – .

Т. 1 : А–Г. – 1988. – 536 с. : іл.

Т. 2 : Д–К. – 1990. – 576 с. : іл.

Т. 3 : К–Н. – 1995. – 496 с. : іл.

Українська поезія кінця XIX – середини XX ст. : бібліографія ; антологія / [уклад.] Ю. П'ядик ; упоряд.-ред.: Г. Д. П'ядик-Халаявка, Н. Г. Дашкіна. – Київ : К.І.С., 2010 – .

Т. 1 : А–В. – 2010. – 736 с.

Т. 2 : Г–Ж. – 2011. – 794 с.

Т. 3 : З–Ко. – 2012. – 717 с.

Т. 4 : Кр–Мак. – 2015. – 784 с.

Т. 5 : Мал–Олег. – 2017. – 768 с.

Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського ; редкол.:

О. С. Онищенко (голова) [та ін.] ; уклад.: А. Л. Панова [та ін.] ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. – Київ, 2001. – 816 с.

Український педагог Іван Стешенко : посіб. з історії педагогіки... / редкол.: В. Слюсаренко [та ін.] ; Київ. міжрегіон. ін-т удосконалення вчителів. – Київ, 1994. – 219 с. : портр.

Український письменник Григорій Косинка (1899–1934) : біобібліогр. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Т. В. Гологорська. – Харків, 2012. – 74 с. – (Повернені імена).

Український письменник Олекса Слісаренко (1891–1937) : бібліогр. покажч. / уклад. Н. Л. Манова ; наук. ред. Р. В. Мельників ; ДЗ «ХДНБ ім. В. Г. Короленка». – Харків, 2010. – 61 с. – (Повернені імена).

Українські письменники : біобібліогр. слов. : у 5 т. / редкол.: О. І. Білецький (голова) [та ін.]. – Київ : Держвидав худож. літ., 1960–1965.

Т. 1 : Давня українська література (XI–XVIII ст.) / уклад Л. Є. Махновець ; відп. ред. О. І. Білецький ; відп. за вип. М. Т. Равлюк. – 1960. – 979 с.

Т. 2 : Дожовтневий період (XIX – початок XX ст.) : А–М / уклали: М. Пивоваров, Г. Сингаївська, К. Федоритенко ; відп. ред. Є. П. Кирилук ; відп. за вип. К. Ф. Полонник. – 1963. – 752 с.

Т. 3 : Дожовтневий період (XIX – початок XX ст.) : Н–Я / уклали: М. Пивоваров, Г. Сингаївська, К. Федоритенко ; відп. ред. П. К. Волинський ; відп. за вип. К. Ф. Полонник. – 1963. – 806 с. – Алф. покажч. псевд. і криптонімів: с. 799–804.

Т. 4 : Радянська література : А–К / уклали: О. І. Черкашин, Н. Ф. Колосова, Т. Г. Шерстюк ; відп. ред. Л. М. Новиченко ; відп. за вип. К. Ф. Полонник. – 1965. – 848 с.

Т. 5 : Радянська література : Л–Я / уклали: О. І. Черкашин, Н. Ф. Колосова, Т. Г. Шерстюк ; відп. ред. С. А. Крижанівський ; відп. за вип. К. Ф. Полонник. – 1965. – 856 с.

Українські письменники діаспори : матеріали до біобібліогр. слов. : у 2 ч. / авт. вступ. ст. Ф. Погребенник ; авт.-уклад.: О. Білик, Г. Гамалій, Ф. Погребенник ; відп. ред. В. Кононенко ; НПБ України. – Київ, 2006–2007.

Ч. 1 : А–К. – 2006. – 196 с.

Ч. 2 : Л–Я. – 2007. – 252 с.

Українські письменники у спогадах сучасників : у 2 т. / упоряд., передм. та прим. І. Лисенка ; Ніжин. ФПУ ім. М. Гоголя. – Київ : Комп'ютер преса, 2012–2013.

Т. 1. – 2012. – 415 с.

Т. 2. – 2013. – 638 с.

Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. : монографія / Т. С. Вінцовський, О. Є. Музичко, В. М. Хмарський [та ін.] ; відп. ред. В. М. Хмарський. – Одеса : ТЕС, 2011. – 586 с.

Шамрай А. Українська література : стислий огляд / А. Шамрай. – Вид. 2-ге, випр. – Харків : Рух, 1928. – 218 с.

Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.] ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2012–2015.

Т. 1 : А–В / ред. т. В. Л. Смілянська. – 2012. – 742 с.

Т. 2 : Г–З / ред. т. О. В. Боронь. – 2012. – 760 с.

Т. 3 : І–Л / ред. т. В. Л. Смілянська. – 2013. – 888 с.

Т. 4 : М–Па / ред. т. О. В. Боронь. – 2013. – 808 с.

Т. 5 : Пе–С / ред. т.: В. Л. Смілянська, О. В. Боронь. – 2015. – 1040 с.

Т. 6 : Т–Я / ред. т.: В. Л. Смілянська, Н. П. Чамата. – 2015. – 1120 с.

Юрій Липа: голос доби і приклад чину : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; редкол.: Т. Салига (відп. ред.) [та ін.]. – Львів, 2001. – 407 с.

Янчук О. Б. Бібліографія Юрія Липи : до 100-ліття від дня народж. : бібліогр. покажч. / О. Б. Янчук. – Одеса : Астропринт, 2000. – 80 с.

***

Баженов Л. Кам'янецький період діяльності та творчості Осипа Назарука (липень-листопад 1919 р.) // Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань : зб. наук. пр. – Фастів, 1999. – С. 187–193.

Бірштейн О. Батько за сина, син за батька : [Михайло та Тарас Слабченки] // Реабілітовані історією. Одеська область. Кн. 1 / упоряд.: Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. – Одеса, 2010. – С. 565–568 : фот.

Комаров Б. Матеріали до словника псевдонімів та криптонімів українських авторів : головним чином за рукопис. матеріалами М. Комарова // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – Одеса, 1928. – Ч. 1. – С. 5–16.

Комаров Богдан Михайлович // Русские ботаники (ботаники России–СССР) : биогр.-библиогр. слов. / сост. С. Ю. Липшиц ; отв. ред. В. Н. Сукачев. – Москва, 1952. – Т. 4 : Кабанов–Кюз. – С. 287–288.

Корнейчик І. І. Богдан Михайлович Комаров // Бібліотекознавство та бібліографія. – 1972. – Вип. 13. – С. 124–126.

Курбас Лесь (Олександр Зенон) Степанович // Українська біографістика : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Чишко (відп. ред.) [та ін.]. – Київ, 1996. – Вип. 1. – С. 79–83 : фот.

Левченко В. Забуте ім'я : [про Михайла Івановича Гордієвського] : (за матеріалами фондів ДАОО та арх.-слідчих справ № 1056-п, 25246-п архіву УСБУ в Одес. обл.) / В. Левченко, Е. Петровський // Реабілітовані історією. Одеська область. Кн. 1 / упоряд.: Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. – Одеса, 2010. – С. 631–639.

Музичко О. Одеська інтелігенція на зламі епох : професори Іван Линниченко та Володимир Лазурський в історії Одеси // Південний Захід. Одесика = Юго-Запад. Одессика : іст.-краєзнав. наук. альм. / голов. ред. В. А. Савченко. – Одеса, 2009. – Вип. 7. – С. 55–85.

Музичко О. Одеський період життя Олександра Грушевського (осінь 1906 – осінь 1908) : формування основ одес. іст. україністики // Південний Захід. Одесика = Юго-Запад. Одессика : іст.-краєзнав. наук. альм. / голов. ред. В. А. Савченко. – Одеса, 2011. – Вип. 12. – С. 263–286.

Павликівська Н. Характеристичні самоназви діячів української культури // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. пр. / відп. ред. А. Г. Гудманян. – Київ, 2012. – Вип. 24. – С. 28–34.

Панченко В. Кость Гордієнко // Письменники Радянської України : літ.-крит. нариси / упоряд. С. А. Крижанівський. – Київ, 1981. – Вип. 10. – С. 3–25.

Погребенник Ф. Благословенний гомін волі : [творчість П. Тичини в роки революції] // Іст. календар'97. – Київ, 1996. – Вип. 3. – С. 357-359.

Ротач П. За вироком трійки. 2. Винним себе не визнав : (арх. справа № 2508) : [Григорій Олексійович Коваленко] // І слово, і доля, і пам'ять... : статті, дослідження, спогади / П. Ротач. – Полтава, 2000. – С. 177–181.

Ротач П. «Не забувайте мене...» : листи Кліма Поліщука до доньки і дружини з концтаборів // І слово, і доля, і пам'ять... : статті, дослідження, спогади / П. Ротач. – Полтава, 2000. – С. 132–159.

Сиротюк М. Олександр Соколовський // Українські радянські письменники : крит. нариси / ред. Р. Ф. Самбук. – Київ, 1968. – Вип. 6. – С. 97–124.

«Три брати» Юрія Липи : творча, наукова і публіцистична (1917–2017) : біобібліогр. дослідж. творч. спадщини / упоряд. С. Кучеренко // Твори : в 10 т. / Ю. І. Липа. – Львів : Каменяр, 2017. – Т. 11 : Додатковий : в 6 кн., кн. 1.

Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // Наук. зап. КДПУ ім. В. Винниченка. Серія : філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2001. – Вип. 37. – С. 82–83.

Яцишина О. Я. Сергій Шелухін : з історії життя та діяльності // Вісн. Київ. лінгвіст. ун-ту. Серія : Історія, економіка, філософія. – 1999. – Вип. 3. – С. 233–240.

***

Александрова Г. Павло Филипович: «Порівняльні студії... поширюють наш обрій» // Слово і час. – 2016. – № 9. – С. 22–35 : фот.

Архіви України : наук.-інформ. бюл. Архів. упр. при Раді Міністрів УРСР. – Київ, 1965–1968.

Бабишкін О. К. Михайло Яцків : (спроба характеристики творчості 1900–1917 рр.) // Рад. літературознавство. – 1957. – № 2. – С. 82–103.

Болтівець С. Іван Стешенко : пед. погляди та ідеї : (до 125-річчя з дня народж.) // Освіта і упр. – 1998. – № 2. – С. 167–172.

Верстюк В. Михайло Грушевський: історик і політик // Криниця. – 1996. – № 10/12. – С. 59–64.

Винар Б. Академік Михайло Слабченко : (матеріали до біогр. та бібліогр.) // Укр. історик. – 1982–1983. – № 3/4. – С. 19–39.

Г. Д. Володимир Самійленко : [некролог] // Життя й революція. – 1925. – № 8. – С. 68.

Гречанюк С. Щоб давнє слово на чатах стало : [про П. П. Филиповича] // Вітчизна. – 1991. – № 2. – С. 172–180.

Гришко Г. 1917 рік в Одесі : (спомини з часів визвольних змагань) // Розбудова нації. – 1930. – Число 5/6. – С. 130–133.

Дзюба І. Михайло Грушевський – провідний будівничий української культури // Укр. історик. – 1996. – № 1/4. – С. 228–235.

Жученко М. Українське письменство в 1917 році // Літ. наук. вісн. – 1918. – № 2/3. – С. 233–238.

Заруба В. М. Історик трагічної долі (академік Михайло Єлисейович Слабченко) // Арх. України. – 1992. – № 5/6. – С. 70–84. – (До портретів істориків минулого).

Ігнатуша О. «Наш храм зруйновано і вітварі розбито...» : Павло Мазюкевич: грані таланту та поклик серця // Київ. старовина. – 2008. – № 4. – С. 151.

Кирилюк Є. Олекса Слісаренко // Життя й революція. – 1927. – Т. 3, № 9. – С. 268–275.

Корецька А. Іван Стешенко: учений, педагог, міністр : (до 125-річчя з дня народж.) // Освіта і упр. – 1998. – № 4. – С. 173–176.

Костирко М. Згадки про ієромонаха отця Микиту // Визвол. шлях. – 1967. – Кн. 1 (226). – С. 99–106.

Левченко В. «Арештувати як українського есера...»: (до біоґр. проф. філософії та педагогіки Одес. держ. ун-ту Михайла Гордієвського) / В. Левченко, Е. Петровський // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2008. – № 1/2. – С. 415–432.

Липа-Гуменецька М. Про мого батька й діда // Березіль. – 1991. – № 1. – С. 120–122.

Липа-Гуменецька М. Юрій Липа – письменник, мислитель, лікар : (перегляд пол. арх.) // Слово і час. – 1999. – № 1. – С. 63–66.

Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних видань : [інтерпретація ідей укр. революції та участь В. Винниченка в ній] // Сучасність. – 1980. – № 9. – С. 60–77.

Масанов І. Ф. К истории русского литературного псевдонима // Сов. библиогр. – 1934. – № 2. – С. 31–42.

Мисечко А. І. Віталій Гаврилович Боровик : [про життєвий шлях і культурно-громад. діяльність В. Г. Боровика (Боровикова)] // Зап. іст. ф-ту / ОНУ ім. І. І. Мечникова ; голов. ред. В. Г. Кушнір. – Одеса, 1999. – Вип. 9. – С. 132–136.

Мисечко А. І. До одеського періоду життя прем'єр-міністра УНР В. М. Чехівського : [В. Чехівський був пов'язаний з Одесою впродовж 11 років (1907–1918)] / А. І. Мисечко, Т. С. Вінцовський // Зап. іст. ф-ту / ОНУ ім. І. І. Мечникова ; голов. ред. В. Г. Кушнір. – Одеса, 2007. – Вип. 18. – С. 78–90.

Мисечко А. І. До одеського періоду життя та діяльності В. М. Чеховського // Наукове пізнання: методологія та технологія : спецвип. – 2001. – С. 65–66.

Мисечко А. І. З історії родини Шелухиних : [відомості про родину Сергія та Андрія Шелухиних та їх зв'язки з Одесою] // Зап. іст. ф-ту / ОНУ ім. І. І. Мечникова ; голов. ред. В. Г. Кушнір. – Одеса, 1997. – Вип. 5. – С. 89–93.

Мисечко А. І. Павло Григорович Клепатський як історик та громадсько-політичний діяч // Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я / голов. ред. А. В. Шабашов ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. – 2009. – Вип. 3. – С. 413–415.

Нечиталюк М. Невтомний трудівник науки : [М. С. Возняк] // Жовтень. – 1959. – № 11. – С. 148–152.

Німчук В. Про українську псевдонімію та криптонімію // Укр. мова. – 2002. – № 2. – С. 30–58.

Півтораadni В. І. У світі псевдонімів і криптонімів // Рад. літературознавство. – 1968. – № 6. – С. 34–40.

Приймак Т. Михайло Грушевський: політика нац. культури / пер. з англ. Є. Камінського // Всесвіт. – 1991. – № 4/5. – С. 207–225.

Реформатский А. А. О собственных именах. Псевдонимы // Семья и школа. – 1963. – № 6. – С. 43.

Ротач П. Григорій Коваленко : (100 років від дня народж.) // Нар. творчість та етнографія. – 1968. – № 5. – С. 61–64.

Солдатенко В. Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції // Укр. іст. журн. – 1996. – № 5. – С. 3–27.

Солдатенко В. Ф. Еволюція суспільно-політичних поглядів В. К. Винниченка в добу Української революції // Укр. іст. журн. – 1994. – № 6. – С. 15–26 ; 1995. – № 1. – С. 13–22.

Ступарик Б. Перші міністри освіти в роки визвольних змагань : [І. М. Стешенко та О. Г. Барвінський] // Джерела. – 1999. – № 1/2. – С. 7–13.

Чумаченко О. Микита Шаповал у Центральній Раді // Розбудова нації. – 1997. – Число 7/8. – С. 114–120.

Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи : (нарис життя і творчості) // Визвол. шлях. – 2000. – Кн. 9. – С. 50–69. – (Культура).

Янчук О. Юрій Липа : одес. та варшав. періоди життя // Слово і час. – 2000. – № 11. – С. 17–19.

***

Бурбела В. Літописець української поезії : розповідь про забутого подвижника : [І. Н. Сабо] // Літ. Україна. – 1988. – 16 черв.

Зленко Г. Д. Життя і перо Миколи Чалого // Веч. Одесса. – 2000. – 30 нояб. – (192 сходинок ; № 22).

Зленко Г. Д. Ієромонах-бібліофіл : розповідь про засновника Укр. нац. б-ки в Одесі // Веч. Одесса. – 2003. – 27 марта. – (Літ.-публіцист. додаток ; № 46).

Зленко Г. Д. Постыжение Григория Косынки // Веч. Одесса. – 1999. – 27 нояб.

Мисечко А. І. «Багаття» і українське відродження : [про О. І. Кандибу (Олександра Олеся) та одес. альм. «Багаття» (1905)] // Чорномор. комуна. – 1991. – 12 черв. – (Культура, історія, традиції).

Мисечко А. І. Доля Віталія Боровика : [про нові факти з біографії] // Чорномор. новини. – 1998. – 1 верес.

Мисечко А. І. Доля українського історика. Павло Григорович Клепацький (1885–1938?) : [про життя та діяльність П. Г. Клепацького в Одесі] // Чорномор. новини. – 1997. – 5 берез.

Мисечко А. І. Іван Липа – лікар, патріот, письменник : нове з біограф. // Юг. – 1996. – 27 сент.

ЗМІСТ

Від упорядника	3
<i>Гальченко С. А. Лоція з минулого в майбутнє</i>	5
<i>Музичко О. Є. Одеса за буремної доби</i>	9
<i>Альби́ковський Микола Клеофасійович</i>	28
<i>АРАБАЖИН Костянтин Іванович</i>	30
<i>Блакитний Василь Михайлович (Еллан Блакитний)</i>	32
<i>Бордуляк Тимотей (Тимофій) Гнатович</i>	34
<i>Боровик Віталій Гаврилович</i>	35
<i>Бузько Дмитро Іванович</i>	37
<i>Буряченко Володимир Филімонович</i>	40
<i>Василько Василь Степанович</i>	44
<i>Вдовиченко Максим Іванович</i>	46
<i>Верхратський Іван Григорович</i>	48
<i>Винниченко Володимир Кирилович</i>	50
<i>Возняк Михайло Степанович</i>	54
<i>Вороний Микола Кіндратович</i>	56
<i>Гаврилюк Ілько Іванович</i>	59
<i>Гак Анатоль</i>	61
<i>Герасименко Володимир Якович</i>	64
<i>Гладкий Микола Дмитрович</i>	66
<i>Гордієвський Михайло Іванович</i>	67
<i>Гордієнко Кость (Костянтин) Олексійович</i>	70
<i>Грінченко Борис Дмитрович</i>	72
<i>Грушевський Михайло Сергійович</i>	74
<i>Грушевський Олександр Сергійович</i>	77
<i>Дніпровський Іван Данилович</i>	79
<i>Донцов Дмитро Іванович</i>	81
<i>Єфремов Сергій Олександрович</i>	83
<i>Жук Михайло Іванович</i>	85
<i>Журлива Олена</i>	87
<i>Загул Дмитро Юрійович</i>	89
<i>Заливчий Андрій Іванович</i>	91
<i>Івашина Дмитро Васильович</i>	92
<i>Ієромонах Микита</i>	95

<i>Ірчан Мирослав</i>	98
<i>КЛЕПАТСЬКИЙ Павло Григорович</i>	100
<i>КОБИЛЯНСЬКИЙ Володимир Олександрович</i>	103
<i>КОВАЛЕНКО Григорій Олексійович</i>	105
<i>КОМАРОВ Богдан Михайлович</i>	108
<i>КОМАРОВА Галина Михайлівна</i>	111
<i>КОНОЩЕНКО Андрій Михайлович</i>	112
<i>КОРДУБА Мирон Михайлович</i>	115
<i>КОРОЛІВ Василь Костянтинович</i>	117
<i>КОСИНКА Григорій Михайлович</i>	119
<i>КУРБАС Лесь</i>	121
<i>ЛАЗУРСЬКИЙ Володимир Федорович</i>	124
<i>ЛАЩЕНКО В'ячеслав Митрофанович</i>	127
<i>ЛЕОНТОВИЧ Володимир Миколайович</i>	129
<i>ЛЕПКИЙ Богдан Теодор Нестор Сильвестрович</i>	131
<i>ЛИПА Іван Львович</i>	133
<i>ЛИПА Юрій Іванович</i>	138
<i>ЛУЦЕНКО Іван Митрофанович</i>	140
<i>МАЗЮКЕВИЧ Павло Олексійович</i>	145
<i>МАКОВЕЙ Осип Степанович</i>	147
<i>МАРКОВИЧ Дмитро Васильович</i>	149
<i>МИХАЙЛИЧЕНКО Гнат Васильович</i>	151
<i>МУРСЬКИЙ Володимир Васильович</i>	153
<i>НАЗРУК Осип Тадейович</i>	160
<i>НЕВЕСТЮК Яков Іванович</i>	162
<i>ОБІДНИЙ Михайло Юрійович</i>	164
<i>ОЛЕСЬ Олександр</i>	166
<i>ПАВЛЮК Антін Пилипович</i>	168
<i>ПАХАРЕВСЬКИЙ Леонід Андрійович</i>	170
<i>ПІСНЯЧЕВСЬКИЙ Віктор Онуфрійович</i>	172
<i>ПОЛІЩУК Клим Лавринович (Лаврентійович)</i>	175
<i>САБО Іван Никанорович</i>	178
<i>САЛИВОН Григорій Дмитрович</i>	180
<i>САМІЛЕНКО Віталій Миколайович</i>	182
<i>САМІЛЕНКО Володимир Іванович</i>	184
<i>СВЕНЦІЦЬКИЙ Іларіон Семенович</i>	186

<i>СЛАБЧЕНКО Михайло Єлисейович</i>	188
<i>СЛІСАРЕНКО Олекса Андрійович</i>	205
<i>СОКОЛОВСЬКИЙ Олександр Олександрович</i>	207
<i>СТЕФАНИК Василь Семенович</i>	209
<i>СТЕШЕНКО Іван Матвійович</i>	211
<i>СУШИЦЬКИЙ Феоктист (Теокіст) Петрович</i>	214
<i>ТЕМНИЦЬКИЙ Микола, отець</i>	216
<i>ТЕРЕЩЕНКО Марко Степанович</i>	218
<i>ТИЧИНА Павло Григорович</i>	220
<i>ФИЛИПОВИЧ Павло Петрович</i>	222
<i>ФРАНКО Іван Якович</i>	224
<i>ХОДЧЕНКО Павло Семенович</i>	226
<i>ХОМИК Артим Якович</i>	228
<i>ЧАЙКОВСЬКИЙ Андрій Якович</i>	229
<i>ЧАЛИЙ Микола</i>	232
<i>ЧЕРКАСЕНКО Спиридон Феодосійович</i>	234
<i>ЧЕХІВСЬКИЙ Володимир Мусійович</i>	238
<i>ЧУМАК Василь Григорович</i>	241
<i>ЧУПРИНКА Грицько (Григорій Авраамович)</i>	243
<i>ШАПОВАЛ Микита Юхимович</i>	245
<i>ШЕВЧЕНКО Тарас Григорович</i>	247
<i>ШЕЛУХИН Сергій Павлович</i>	249
<i>ЮРКЕВИЧ Лев Йосипович</i>	252
<i>ЯДОВ Яків Петрович</i>	253
<i>ЯРОШЕНКО Володимир Мусійович</i>	257
<i>ЯЦКІВ Михайло Юрійович</i>	259
Показчик абревіатур і скорочень	261
Показчик імен	264
Показчик псевдонімів і криптонімів	271
Показчик переглянутих періодичних видань	275
Перелік використаних джерел	278

- Коли кривавивсь і хитався світ : українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917–1919 років : біобібліогр. довід. /** упоряд. Л. М. Бур'ян ; наук. керівник С. А. Гальченко ; відп. за вип. І. О. Бірюкова ; авт. вступ. ст.: С. А. Гальченко, О. Є. Музичко ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2019. – 298 с.

Пропоноване читачам видання – біобібліографічний довідник, що коротко висвітлює життя та діяльність українських літераторів, які були учасниками подій Української революції 1917–1921 років та друкувалися на сторінках одеських періодичних видань того часу.

Видання розраховане на науковців, літературознавців, працівників бібліотек, учителів-гуманітаріїв та широкий загаль читачів.

УДК 016:[070(477.74-25)“1917/1919”:B21.161.2’06.09

Науково-довідкове видання

КОЛИ КРИВАВИВСЬ І ХИТАВСЯ СВІТ

***УКРАЇНСЬКІ ЛІТЕРАТОРИ
НА СТОРІНКАХ ОДЕСЬКОЇ ПРЕСИ
ПЕРІОДУ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917–1919 РОКІВ***

Біобібліографічний довідник

Упорядник
Лариса Миколаївна Бур'ян

Набір і комп'ютерна верстка
Т. В. Іванової

Видання підготував до друку редакційний відділ
Одеської національної наукової бібліотеки
65023 Одеса-23, вул. Пастера, 13

Підписано до друку 26.11.2019
Формат паперу 60×84/16
Друк офсетний
Обл.-вид. арк. 13,4
Замовлення №